

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO 2030

ZAŁĄCZNIK

Spis treści

I. DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO	4
WSTĘP	4
1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA.....	5
2. SFERA SPOŁECZNA	7
2.1. Demografia.....	7
2.2. Usługi publiczne i infrastruktura na rzecz kapitału ludzkiego (oświata i szkolnictwo wyższe, ochrona zdrowia, kultura i dziedzictwo regionalne, sport).....	9
2.3. Polityka społeczna	16
2.4. Kapitał społeczny	22
2.5. Rewitalizacja	24
2.6. Pandemia COVID-19 w obszarze społecznym.....	26
3. SFERA GOSPODARCZA	28
3.1. Gospodarka regionalna.....	28
3.2. Rynek pracy	30
3.3. Przedsiębiorczość, przemysł, usługi	34
3.4. Innowacje	42
3.5. Rolnictwo, rybactwo, leśnictwo	45
3.6. Potencjał turystyczny.....	48
3.7. Pandemia COVID-19 w obszarze gospodarczym	50
4. SFERA PRZESTRZENNA	54
4.1. Struktura funkcjonalno–przestrzenna	54
4.2. Środowisko przyrodnicze i bogactwa naturalne.....	63
4.3. Infrastruktura transportowa.....	66
4.4. Energetyka	72
4.5. Infrastruktura ochrony środowiska.....	76
4.6. Infrastruktura teleinformatyczna i społeczeństwo informacyjne	80
4.7. Bezpieczeństwo publiczne	84
5. SFERA ZARZĄDZANIA ROZWOJEM REGIONU.....	86
5.1. Sprawność instytucjonalna	86
5.2. Finanse publiczne	89
5.3. Współpraca międzynarodowa i krajowa współpraca międzyregionalna	91
5.4. Promocja regionu	93

6. ANALIZA ZRÓŻNICOWAŃ I POTRZEB ROZWOJOWYCH	95
7. OTOCZENIE ZEWNĘTRZNE I PROGNOZOWANE TRENDY ROZWOJOWE	102
7.1. Otoczenie zewnętrzne	102
7.2. Prognozowane trendy rozwojowe	104
7.3. Pandemia COVID-19 w Europie – skutki i wyzwania	107
II. ANALIZA SWOT	109
III. PRZEDSIĘWZIECIA STRATEGICZNE KLUCZOWE DLA REALIZACJI CELÓW STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO 2030	114
IV. KONSULTACJE SPOŁECZNE PROJEKTU STRATEGII	124
V. OCENA EX-ANTE PROJEKTU	127
VI. PODSUMOWANIE OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO	130
Słowniczek pojęć	133
Spis rysunków i tabel	136

I. DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

WSTĘP

Diagnoza społeczno-gospodarcza województwa lubuskiego stanowi podstawę do opracowania aktualizacji dotychczas obowiązującej strategii rozwoju regionu. Jest to dokument mający charakter raportu o stanie województwa, dokonanego w oparciu o dostępny zasób informacji ilościowych i jakościowych, zebranych z lat 2012-2020¹. Diagnoza jest syntetycznym ujęciem sytuacji przestrzennej oraz społeczno-gospodarczej województwa. Dane w niej wykorzystane służą przede wszystkim wyznaczeniu mocnych i słabych stron regionu lubuskiego, a także wskazaniu jego potencjałów i problemów. To z kolei jest podstawą do aktualizacji celów i najważniejszych kierunków rozwoju oraz określenia kluczowych przedsięwzięć.

Najistotniejsze wyzwania rozwojowe: innowacyjna gospodarka, zrównoważony rozwój oraz jakość życia wciąż pozostają aktualne. Jednak w ciągu ostatnich kilku lat zaistniały także nowe uwarunkowania: zmiany sytuacji na rynku pracy, wyzwania związane z niżem demograficznym, migracją, starzeniem się społeczeństwa i koniecznością położenia większych akcentów na tzw. „srebrną gospodarkę”. Poważnym wyzwaniem jest wybuch w 2020 roku pandemii COVID-19. Uwarunkowania te zostały opisane w diagnozie. Dokument charakteryzuje obszary rozwoju związane ze sferą społeczną, gospodarczą, przestrzenną oraz sferą zarządzania rozwojem regionu, wraz ze wskazaniem trendów, które miały miejsce na przestrzeni ostatnich lat. Dokonano analizy demografii, usług publicznych, infrastruktury technicznej, społecznej oraz jego rządzenia pod kątem jakości, jak również analizy atrakcyjności społeczno-gospodarczej, zdolności inwestycyjnej, zasobów finansowych, organizacyjnych i ludzkich.

Diagnozę regionu przygotowano w ramach prac Zespołu roboczego do spraw Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego, w skład którego wchodzi dyrektorzy departamentów Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, dyrektorzy wybranych jednostek podległych oraz dyrektor Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze. Opracowanie zawiera przede wszystkim informacje ilościowe, przeważnie statystyczne, pozyskane ze źródeł powszechnie dostępnych, głównie z Banku Danych Lokalnych GUS oraz informacje ilościowe i faktograficzne pochodzące z zasobów informacyjnych poszczególnych departamentów urzędu marszałkowskiego i jego jednostek organizacyjnych. Niniejsze opracowanie ma charakter syntezy z wielu źródeł, a ze względu na sposób pozyskania danych, charakteryzuje się różną wielkością zasobu informacji w poszczególnych dziedzinach. Oceny diagnostyczne dokonywane były m.in. w oparciu o kryterium porównawcze z innymi jednostkami oraz kryterium czasowe – postępu lub regresu danego zjawiska, przy czym porównania retrospektywne uzależnione były od dostępności informacji w Banku Danych Lokalnych GUS.

Syntetyczne wnioski z diagnozy zawarto w zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030.

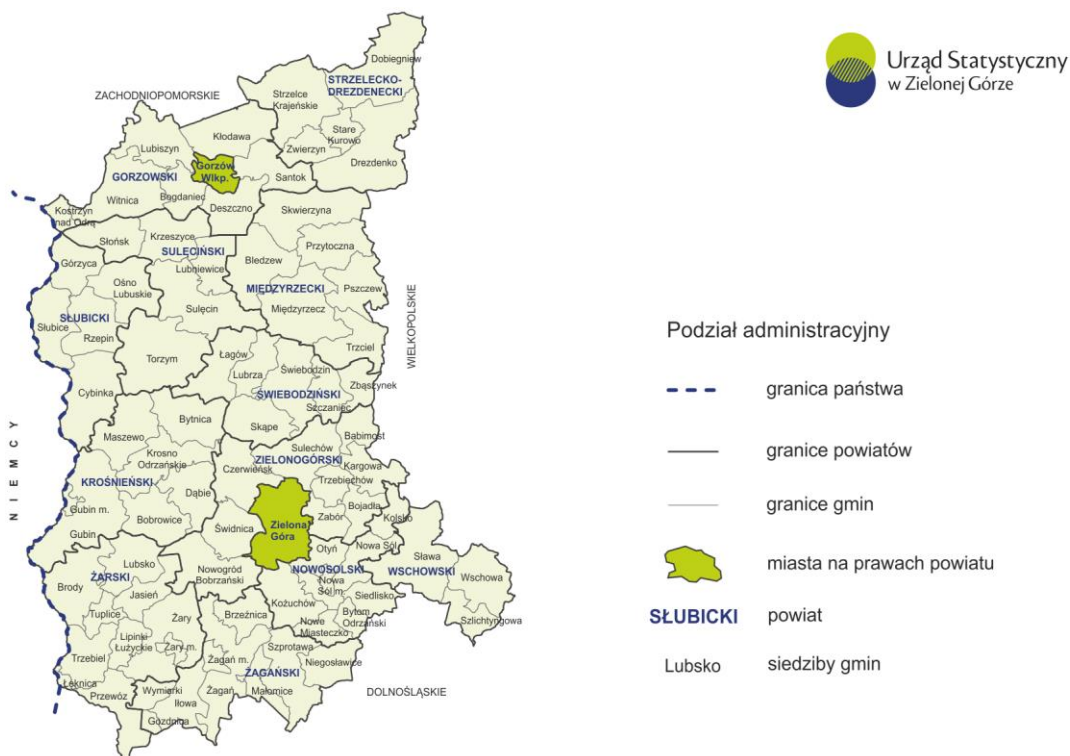
¹ Poszczególne wskaźniki statystyczne dostępne w ramach baz danych Głównego Urzędu Statystycznego są uaktualniane w różnych terminach, w związku z tym część danych pochodzi z roku 2018 lub wcześniejszych. Niektóre wskaźniki zbierane i dostępne są również w cyklu dwuletnim lub innym.

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA

Województwo lubuskie położone jest w środkowozachodniej części Polski. Powierzchnia regionu wynosi 13.988 km² (4,5% powierzchni kraju), co plasuje lubuskie na 13. miejscu wśród polskich województw. Region z liczbą mieszkańców nieco ponad 1 mln osób, jest drugim województwem w kraju o najmniejszej liczbie ludności (po województwie opolskim). Lubuszanie stanowią 2,6% ludności Polski. Lubuskie od wschodu graniczy z województwem wielkopolskim, od południa z województwem dolnośląskim, natomiast od północy z województwem zachodniopomorskim. Zachodnia granica regionu stanowi jednocześnie granicę Polski z Niemcami i pokrywa się w całości z odcinkami dwóch rzek - Odry i Nysy Łużyckiej.

Atutem regionu, ale i wyzwaniem jest jego **międzymetropolitalne położenie** - bliskość aglomeracji berlińskiej, wrocławskiej, poznańskiej i szczecińskiej, a także dostępność do strategicznych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu międzynarodowym. Przez województwo lubuskie przebiegają dwa **korytarze sieci bazowej Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T: Morze Północne – Bałtyk i Bałtyk – Adriatyk**, z biegnącymi wzdłuż nich - równoleżnikowo autostradą A2 (Berlin – Warszawa) oraz południkowo - drogą ekspresową S3 (Świnoujście – Lubawka). Do drogowej sieci kompleksowej TEN-T zalicza się natomiast droga krajowa nr 18 (A18), będąca częścią trasy Berlin – Wrocław. Dzięki korzystnemu położeniu województwo lubuskie stanowi atrakcyjny obszar do inwestowania, osiedlania się oraz wypoczynku. Szeroka współpraca i postępująca integracja z niemieckimi sąsiadami oraz aktywność różnorodnych instytucji (m.in. przedsiębiorstw, placówek edukacyjnych i kulturalnych), wykorzystujących płynące z tego możliwości, stwarzają korzystne uwarunkowania rozwojowe województwa.

Rysunek 1. Podział administracyjny województwa lubuskiego.

Wiodącymi ośrodkami regionu są jego dwa największe miasta - **Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra**. Dzielią one między siebie funkcje administracyjne (Gorzów Wielkopolski jest siedzibą Wojewody Lubuskiego a Zielona Góra siedzibą Sejmiku Województwa Lubuskiego) oraz funkcje gospodarcze i społeczne. Obydwa miasta liczą

ponad 120 tys. mieszkańców (Zielona Góra 141,2 tys. a Gorzów Wielkopolski - 123,6 tys. mieszkańców w 2019 r.). Do największych spośród 43 miast w regionie należą także: Nowa Sól, Żary, Żagań oraz Świebodzin.

Województwo podzielone jest na 12 powiatów ziemskich: gorzowski, krośnieński, międzyrzecki, nowosolski, słubicki, strzelecko-drezdenecki, sulęciński, świebodziński, wschowski, zielonogórski, żagański i żarski oraz 2 powiaty grodzkie: Gorzów Wielkopolski i Zieloną Górę. W skład powiatów wchodzi 82 gminy, w tym: 9 miejskich, 34 miejsko-wiejskie i 39 wiejskich (stan w dniu 31.12.2019 r.).

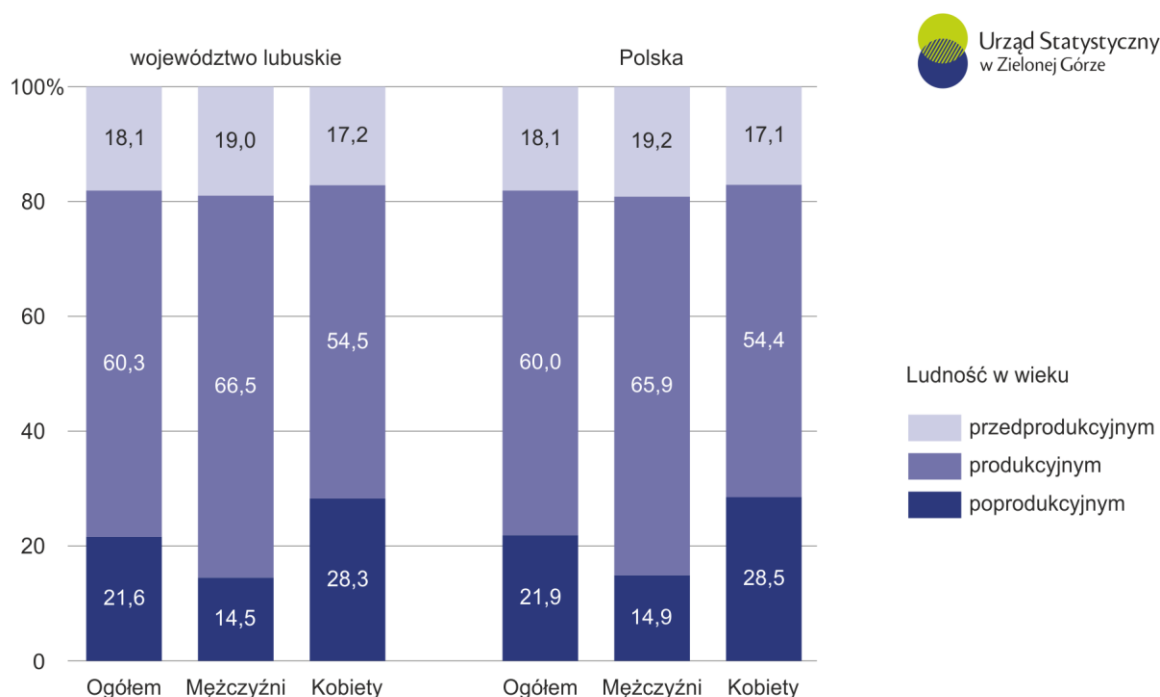
2. SFERA SPOŁECZNA

2.1. Demografia

Liczebność populacji i natężenie określonych procesów demograficznych stanowi główny czynnik w planowaniu polityki rozwoju. Konieczne jest rozpoznanie kształtujących się trendów w wymiarze czasowym i przestrzennym, jak również analiza prognoz demograficznych.

Liczba ludności województwa w 2020² r. wynosiła 1.010.177 osoby. W porównaniu do 2012 r. ubyło ponad 13,1 tys. mieszkańców, co było spowodowane przede wszystkim odpływem migracyjnym ludności. Ponadto zanotowano pogorszenie sytuacji w zakresie przyrostu naturalnego – w 2019 r. w przeliczeniu na 1000 ludności osiągnął wartość minus 2,0, a przed rokiem minus 1,5.

Rysunek 2. Struktura ludności według wieku w 2019 r.

Spśród 82 gmin województwa lubuskiego, aż w 60 gminach (tj. 73,2%) **saldo migracji** było ujemne w 2019 r. Zmniejszenie liczby ludności obserwowane było w większości powiatów województwa lubuskiego, największe w powiatach leżących w południowej części regionu: żagańskim, żarskim i krośnieńskim oraz w najbardziej na północ wysuniętym powiecie strzelecko-drezdeneckim. Wzrost liczby ludności wyróżnia obecnie miasto na prawach powiatu Zieloną Górę oraz powiat gorzowski, w których dodatnie saldo migracji oznacza większą liczbę ludności napływającej niż odpływającej z powiatu/miasta.

Należy zaznaczyć, że odpływ ludności z obszaru województwa w największym stopniu dotyczył populacji w wieku produkcyjnym. W latach 2012 - 2019 saldo migracji ludności z tej grupy wieku, wyniosło odpowiednio minus 747

² Stan w dniu 30.06.2020 r.

i minus 1.193. Współczynnik salda migracji ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. wyniósł minus 19,6 wobec minus 11,2 w 2012 r.

W końcu 2019 r. aż 62,0% Lubuszan mieszkało w południowej części województwa lubuskiego. W podregionie zielonogórskim liczba ludności sięgała 627,5 tys. osób. Ludność podregionu gorzowskiego liczyła 384,1 tys. osób, tj. 38,0% ludności ogółem.

Z ogółu ludności województwa lubuskiego 64,95% mieszkało w miastach, wśród których ze względu na liczbę ludności, oprócz Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry, wyróżniają się: Nowa Sól (38,6 tys. ludności), Żary (37,3 tys.), Żagań (25,7 tys.) i Świebodzin (21,7 tys.). Wśród miast liczących powyżej 15 tys. ludności znajdują się: Międzyrzecz (17,8 tys.), Kostrzyn nad Odrą (17,7 tys.), Sulechów (16,8 tys.), Słubice i Gubin (po 16,6 tys.).

Województwo lubuskie wyróżnia niewielka w skali kraju **gęstość zaludnienia**, tj. liczba mieszkańców przypadająca na 1 km² powierzchni. Wartość tego wskaźnika w 2019 r. wyniosła 72 osoby na 1 km² wobec 123 osób na 1 km² średnio w kraju.

Wskaźnik feminizacji w województwie lubuskim, czyli liczby kobiet przypadającej na 100 mężczyzn zwiększył się ze 105 w 2012 r. do 106 w 2019 r. i był nieznacznie niższy od średniej krajowej (107).

Obserwowane procesy demograficzne w zakresie ruchu naturalnego oraz ruchu migracyjnego ludności wpływają na zmiany stanu oraz struktury ludności województwa lubuskiego. Analiza zmian struktury populacji wskazuje na postępujący proces starzenia się społeczeństwa wyrażający się m.in. rosnącym udziałem ludności w wieku nieprodukcyjnym w populacji ogółem, przy spadku udziału ludności w wieku produkcyjnym.

W końcu 2019 r. liczba ludności w wieku produkcyjnym w województwie lubuskim wyniosła 610,2 tys. osób, w wieku przedprodukcyjnym 182,8 tys., a liczba ludności w wieku poprodukcyjnym 218,6 tys. osób. W rezultacie udział ludności w wieku produkcyjnym, w ogóle ludności Lubuskiego zmniejszył się z 64,9% w 2012 r. do 60,3% w końcu 2019 r., przy jednoczesnym wzroście udziału ludności w wieku poprodukcyjnym do 21,6% (16,4% w 2012 r.). Rezultaty te są zbliżone do wyników notowanych w pozostałych regionach kraju. Konsekwencją zachodzących zmian w strukturze ludności jest pogarszająca się relacja liczby ludności w wieku poprodukcyjnym do liczby ludności w wieku produkcyjnym, którą odzwierciedla **wskaźnik obciążenia demograficznego**. W 2019 r. w województwie lubuskim na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadają 35,8 osoby w wieku poprodukcyjnym. Największą liczbę ludności w wieku poprodukcyjnym w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym notuje się w miastach na prawach powiatu: Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra (w 2019 r. odpowiednio 41,7 i 40,5) oraz w powiecie nowosolskim (38,0). Z kolei najniższy współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi występuje w powiecie gorzowskim i słubickim, w których wskaźnik nie przekracza 31.

Do roku 2050 prognozuje się, że liczba ludności w województwie lubuskim będzie stale się zmniejszać, przy czym tempo tego spadku przyspieszy po 2020 r. Szacowana liczba ludności w 2050 r. – 878.645 mieszkańców – jest niższa od liczby ludności w 2019 r. o 15,1% (dla Polski prognozowany spadek wynosi 13,1%). Jednocześnie zaobserwować można dość istotne zmiany w strukturze wieku mieszkańców regionu. Liczba ludności w wieku poniżej 15 lat powinna kształtować się na poziomie ok. 105 tys. mieszkańców. Przewiduje się natomiast istotny spadek ludności w przedziale wieku 15-24 lata (czyli głównie młodzieży uczącej się) o 26% (z ponad 101 tys. osób w 2019 r. do ok. 75 tys. w 2050 r.). Najbardziej widoczną zmianą w strukturze wieku ludności regionu będzie przyrost ludności w grupie 65 i więcej lat o ponad 62% (z prawie 178 tys. osób w 2019 r. do prawie 289 tys. w 2050 r.).

Demograficzna wizja województwa lubuskiego, która wyłania się z prognozy ludności na lata 2014-2050, nie jest optymistyczna. Przy obecnych tendencjach w ruchu naturalnym i wędrownym ludności regionu, Lubuskie

czeka stopniowy ubytek liczby ludności oraz znaczące zmiany w strukturze wieku jego mieszkańców. Przewidywane zmiany wydają się być nieuchronne, gdyż wynikają z „nowej demografii” Polski. Charakteryzuje ją przede wszystkim bardzo niska liczba urodzeń, utrzymująca się po gwałtownym spadku wyżowego okresu połowy lat 80-tych ubiegłego wieku oraz bardzo niskie wartości współczynnika dzietności, przy jednocześnie spadającej w wolniejszym tempie umieralności. Zmiany relacji liczby osób najstarszych (85 lat i więcej) i liczby osób w wieku 50-64 lata wpływają na pogorszenie możliwości wsparcia dla osób sędziwych. Stopień zaawansowania procesu starzenia ludności w województwie lubuskim nadal był jednak mniejszy niż średnio w kraju.

Wyzwaniem, któremu będzie trzeba sprostać, jest zjawisko starzenia się społeczeństwa, będące wypadkową zarówno wydłużania się czasu trwania życia, jak i osłabienia dzietności.

Procesy demograficzne zachodzące w ostatnich latach w województwie lubuskim są tożsame z trendami krajowymi, ale również z przemianami ludnościowymi w Europie Środkowo-Wschodniej.

2.2. Usługi publiczne i infrastruktura na rzecz kapitału ludzkiego (oświata i szkolnictwo wyższe, ochrona zdrowia, kultura i dziedzictwo regionalne, sport)

Oświata i szkolnictwo wyższe

Zmiany w obszarze oświaty i szkolnictwa wyższego determinowane są z jednej strony wprowadzaniem nowych przepisów prawnych (reformy edukacji), z drugiej strony należy uwzględnić wpływ sytuacji demograficznej. W latach 2012-2019 **liczba ludności w wieku szkolnym w województwie lubuskim zmniejszyła się z 209,4 tys. do 188,8 tys.** (o 9,8%). W 2019 r. liczebność grup wiekowych, odpowiadających kształceniu na poziomie średnim i wyższym, była mniejsza odpowiednio o 21,8% i 23,8% w porównaniu z 2012 r. Zwiększyła się jedynie liczba ludności w wieku 7-14 lat (o 10,8%), odpowiadającym kształceniu na poziomie podstawowym.

Reforma systemu edukacji wprowadziła od 1 września 2017 r.: 8-letnią szkołę podstawową, 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnią szkołę branżową I. stopnia, 2-letnią szkołę branżową II. stopnia oraz zlikwidowała gimnazja. Spowodowało to w całym kraju zmiany dotyczące funkcjonowania szkół.

W 2018 r. w większości powiatów w regionie działała przynajmniej jedna placówka sprawująca opiekę nad dziećmi w wieku do lat 3. Zazwyczaj funkcję tę spełniały żłobki. Spośród 82 lubuskich gmin, w częściej niż co trzeciej (37,8%) gminie działał żłobek lub klub dziecięcy. Edukacja przedszkolna obejmowała w roku szkolnym 2018/2019 w Lubuskiem 85,1% dzieci w wieku 3-5 lat. W podregionie zielonogórskim wskaźnik ten był nieznacznie wyższy i wynosił 85,3%, natomiast w podregionie gorzowskim był niższy i wynosił 84,9%. W placówkach wychowania przedszkolnego zlokalizowanych w miastach wskaźnik wyniósł ponad 103,2% (wzrost o 20,9 p. proc. w odniesieniu do 2012 r.), na wsi wyniósł 52,1% (wzrost o 6,1 p. proc. w odniesieniu do 2012 r.). Na terenie powiatów wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej dzieci 3-5 letnich kształtował się w przedziale od 71,9% w powiecie strzelecko-drezdeneckim do ponad 92,4% w powiecie wschowskim. Natomiast w miastach na prawach powiatu wynosił odpowiednio w Gorzowie Wielkopolskim – 95,0%, a w Zielonej Górze 98,9%.

W roku szkolnym 2018/2019 w województwie lubuskim funkcjonowało 368 szkół podstawowych (nastąpił wzrost liczby szkół o 34 szkoły w porównaniu z 2012 r.), w tym 26 szkół specjalnych i 7 szkół dla dorosłych. Naukę w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży (łącznie ze specjalnymi) realizowało 81,1 tys. uczniów (liczba uczniów wzrosła o ok 44% w stosunku do 2012 r.). W wyniku wdrażania nowego systemu edukacji w roku szkolnym 2017/2018 w szkołach podstawowych kształcił się pierwszy rocznik uczniów realizujących program klasy siódmej, co skutkuje brakiem absolwentów z roku szkolnego 2016/2017 (przejście z 6- na 8-letnią szkołę podstawową).

W latach 2012-2016 w województwie lubuskim średnia liczba szkół gimnazjalnych wynosiła 189. W okresie tym ok. 147 tys. uczniów uczęszczało do szkół gimnazjalnych, a ok. 48,7 tys. uczniów zostało absolwentami gimnazjów. W roku szkolnym 2017/2018 nie odbył się nabór do klasy pierwszej gimnazjów, które po reformie edukacji ulegają stopniowej likwidacji. W czerwcu 2017 r. trzyletni cykl kształcenia w tego typu szkołach zakończyło 8,6 tys. uczniów (w tym 0,2 tys. w gimnazjach specjalnych) oraz 0,2 tys. uczniów w szkołach dla dorosłych.

W roku szkolnym 2018/2019 na terenie województwa działało 90 liceów ogólnokształcących, w tym 54 licea dla młodzieży oraz 36 licea dla dorosłych. W tych szkołach naukę pobierało łącznie 13,7 tys. uczniów, tj. o ok. 29% mniej niż w 2012 r.

Sieć szkół zawodowych dla młodzieży w województwie tworzyło: 52 szkoły branżowe I. stopnia, 57 techników, 19 szkół specjalnych przysposabiających do pracy, a także 3 ogólnokształcące szkoły artystyczne dające uprawnienia zawodowe. W szkołach branżowych I. stopnia uczyło się 4,3 tys. osób, w tym ok. 1,6 tys. uczniów oddziałów zasadniczych szkół zawodowych. Młodzież gimnazjalna najczęściej wybierała naukę w technikach (41,0% absolwentów gimnazjów).

Reforma szkolnictwa, szczególnie zawodowego, ma na celu zwiększenie podejmowania przez uczniów wczesnej nauki zawodu. Sektor pracodawców wielokrotnie wskazywał na niedostateczne rozwiązania systemowe w aspekcie współpracy sektora edukacji i pracodawców. W województwie lubuskim podjęto realizację dużego projektu edukacyjnego w ramach Poddziałania 8.4.1. Doskonalenie jakości kształcenia zawodowego RPO L2020, mającego na celu wspierać rozwój infrastruktury kształcenia zawodowego i współpracy szkół z pracodawcami.

Zdawalność egzaminów maturalnych w latach 2012-2018 utrzymywała się na stałym poziomie powyżej średniej krajowej, w 2019 r. i 2020 r. nieznacznie spadła poniżej średniej wynosząc 79,5% (80,5% średnia) i 72,2% (74%). Zdawalność egzaminów maturalnych jest wyższa wśród absolwentów liceów ogólnokształcących, w 2020 r. wyniosła 78,9%, natomiast w gronie absolwentów technik wyniosła tylko 62,3%³.

W roku szkolnym 2018/2019 w 36 szkołach policealnych edukację kontynuowało 4,3 tys. uczniów. Większość (80,6%) to szkoły dla dorosłych. Ponad ¾ szkół (77,8%) to placówki niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych. Szkoły policealne kształcą przede wszystkim w zawodach związanych ze zdrowiem (28% ogółu uczniów), świadczenia usług dla ludności (22,8% uczniów), w zakresie biznesu i administracji (18,4%), ale również w ramach higieny i bezpieczeństwa pracy (9%) i technologii teleinformatycznych (7,6%).

Jednym z podstawowych mierników poziomu kapitału ludzkiego danego regionu jest liczba działających na jego terenie szkół wyższych, ich jakość oraz liczba studentów korzystających z oferty edukacyjnej.

Sytuacja szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim determinowana jest przez dynamicznie zachodzące procesy demograficzne, uwarunkowania formalno-prawne (zmiana ustawy o szkolnictwie wyższym), presję konkurencyjności ośrodków akademickich z innych województw oraz zapotrzebowanie rynku pracy.

W roku akademickim 2019/2020 funkcjonowało w województwie lubuskim 7 uczelni wyższych. Wśród uczelni publicznych znajdują się dwie uczelnie tzw. macierzyste tj. **Uniwersytet Zielonogórski** (na którym studiuje ponad 70% lubuskich studentów) i **Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim**, a także dwie jednostki uczelni spoza województwa, tj. Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim AWF im. E. Piaseckiego w Poznaniu oraz Collegium Polonicum w Słubicach (Filia UAM w Poznaniu). Uniwersytet

³ Wstępna informacja o wynikach egzaminu maturalnego przeprowadzonego w czerwcu 2020 r. w województwie lubuskim, Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu, https://www.oke.poznan.pl/cms,5684,informacje_o_wynikach_egzaminu_maturalnego_2020.htm, (07.09.2020).

Szczeciński Wydział w Gorzowie Wielkopolskim z dniem 30 września 2018 r. zakończył działalność. W województwie lubuskim znajdują się trzy uczelnie niepubliczne to: Łużycka Szkoła Wyższa im. J. B. Solfy z siedzibą w Żarach, Wyższa Szkoła Biznesu w Gorzowie Wielkopolskim, Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim (wcześniej w Kostrzynie nad Odrą).

Niewielka liczba uczelni działających w regionie przekłada się na liczbę studentów w szkołach wyższych z terenu województwa, w roku akademickim 2011/2012 było ok. 23,9 tys. studentów, natomiast w roku 2019/2020 już tylko 12,6 tys. Na lubuskich uczelniach kształciło się najmniej studentów spośród wszystkich województw. Z uwagi na wymogi rynku pracy korzystny i pożądany jest trend wzrostu liczby absolwentów kierunków technicznych i przyrodniczych.

Porównując dane Lubuskiego do innych województw i średniej dla Polski (wskaźnik porównawczy na 10 tys. ludności), sytuacja regionu przedstawia się szczególnie niekorzystnie. **W województwie lubuskim w 2019 r. było najmniej studentów w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców** i nastąpił wyraźny spadek ich liczby w latach 2012-2019 r. z 208 do 125.

W latach akademickich 2011/2012 – 2019/2020 liczba nauczycieli akademickich sukcesywnie spadała z 1.392 do 1.215 nauczycieli. Natomiast liczba pracowników naukowych pełnozatrudnionych w województwie z tytułem profesora sukcesywnie wzrastała z 360 w 2012 r. do 388 w 2017 r., a w roku akademickim 2019/2020 zmalała do 381 profesorów. Na tle kraju w województwie lubuskim występuje dobre nasycenie kadry osobami o najwyższych kwalifikacjach. Stosunek nasycenia kadry profesorską (w stosunku do liczby nauczycieli akademickich ogółem) w 2019/2020 r. wyniósł 0,31, przy średniej w Polsce 0,27. Korzystny był także wskaźnik nasycenia adiunktami.

Stosunek liczby studentów do liczby nauczycieli akademickich pokazuje m.in. jakość kształcenia poprzez dostępność nauczycieli akademickich dla studentów. W województwie lubuskim stosunek liczby studentów przypadających na jednego nauczyciela akademickiego, tj. 10,4, był w 2019/2020 r. niższy niż średnia krajowa wynosząca 12,9.

Na lubuskich uczelniach studiuje również cudzoziemcy, lecz ich liczba w porównaniu do innych regionów jest niska. Odsetek studentów cudzoziemców studiujących na lubuskich uczelniach podwoił się w latach 2012-2016, wzrastając z 0,8% do 1,5%. Natomiast w 2019 r. obniżył się do 1,2%. Rodzime uczelnie charakteryzują się także słabym poziomem umiędzynarodowienia w obszarze badań naukowych. Żadna z uczelni w województwie lubuskim nie posiada akredytacji ani certyfikatów międzynarodowych.

Zarząd Województwa Lubuskiego w lipcu 2018 r. przyjął dokument pn. **Kierunki rozwoju szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim do roku 2030** wraz ze szczegółową diagnozą sytuacji szkolnictwa wyższego. Dokument ma charakter koordynacyjny, jego celem jest zapewnienie efektywnej integracji i spójności działań na rzecz poprawy szkolnictwa wyższego w województwie lubuskim w ramach działań różnych podmiotów, a przede wszystkim: uczelni wyższych, samorządu województwa i samorządu terytorialnego z miast - ośrodków akademickich Zielonej Góry i Gorzowa Wielkopolskiego. Dokument wykonawczy stanowi corocznie opracowywany i przyjmowany przez Zarząd Województwa Lubuskiego Plan działań na rzecz rozwoju szkolnictwa wyższego. Samorząd Województwa Lubuskiego wspiera corocznie finansowo lubuskie uczelnie, udzielając dotacji na prowadzenie nowych kierunków, doposażenie pracowni, laboratoriów oraz podwyższanie kwalifikacji kadr uczelni. Efektem działań ma być zatrzymanie dużej migracji (szczególnie na stałe) młodych ludzi do większych ośrodków w Polsce i zagranicą oraz zachęcanie do powrotu. Z pewnym niepokojem samorząd

województwa podszedł do reformy szkolnictwa wyższego, obawiając się negatywnych skutków dla lubuskich uczelni⁴.

Samorząd Województwa Lubuskiego przyznaje także od roku akademickiego 2018/2019 stypendia motywujące dla lubuskich studentów. Celem pomocy jest wsparcie, wyrównywanie szans edukacyjnych oraz inspiracja do podjęcia studiów na lubuskich uczelniach. W latach 2018 - 2019 przeznaczono na ten cel 300 tys. zł.

Należy także wskazać na słabą aktywność Lubuszan w kształceniu ustawicznym i realizacji idei uczenia się przez całe życie. W 2019 r. jedynie 3,0% dorosłych Lubuszan uczestniczyło w kształceniu lub szkoleniu.

Ochrona zdrowia

Kapitał ludzki diagnozowany jest również wskaźnikami dotyczącymi ochrony zdrowia. Powszechnie stosowanym miernikiem jakości opieki zdrowotnej jest współczynnik urodzeń żywych i zgonów niemowląt.

W 2019 r. w województwie lubuskim odnotowano 8,9 urodzeń żywych na 1000 ludności i 3,2 zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych (o 1 punkt prom. mniej niż w 2018 r.). W przypadku współczynnika urodzeń był to rezultat niższy od średniej krajowej (9,8). Jednocześnie wskaźnik był niższy o 2,5 punktu promilowego w porównaniu z 2009 r., kiedy w województwie zarejestrowano największą liczbę urodzeń w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców w ciągu ostatnich 20 lat. Natomiast współczynnik wyrażający liczbę zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych pierwszy raz od 2014 r. był niższy niż średnio w kraju, gdzie wyniósł 3,8.

Wśród populacji osób dorosłych wskaźnik liczby zgonów w latach 2018-2019 widocznie wzrósł, osiągając wielkość bliską 11 promili. Było to o ponad 1,5 punktu promilowego więcej w odniesieniu do 2012 r. (9,4). Do głównych przyczyn zgonów zaliczały się tzw. choroby cywilizacyjne, wśród których największy odsetek stanowiły dysfunkcje układu krążenia i nowotwory.

Wśród lubuskiej grupy dzieci i młodzieży występuje najwyższy w kraju współczynnik zgonów, któremu towarzyszy niska częstość hospitalizacji z ogółu przyczyn. Grupa ta wykazuje skłonność do zachowań ryzykownych, a wynika to z szerszego spektrum problemów. Województwo lubuskie odznacza się również najwyższym w kraju współczynnikiem dzieci i młodzieży leczonych całodobowo z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania. Jednocześnie bardzo niska jest liczba leczonych ambulatoryjnie, co świadczyć może albo o zbyt małych możliwościach korzystania z opieki poradni, albo o poważnym zaawansowaniu chorób, wymagającym już leczenia szpitalnego⁵.

Wśród placówek opieki zdrowotnej podległych samorządowi województwa lubuskiego należy wymienić: **Szpital Uniwersytecki im. Karola Marcinkowskiego w Zielonej Górze sp. z o.o.** i **Wielospecjalistyczny Szpital Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim sp. z o.o.** oraz jednostki specjalistyczne w Torzymiu - pulmonologiczno-kardiologiczna i w Świebodzinie - ortopedyczno-rehabilitacyjna, a także szpitale psychiatryczne w Ciborzu i Międzyrzeczu – Obrzycach oraz w Zaborze – psychiatria dziecięca. Ofertę uzupełniają szpitale powiatowe, **w szczególności wielospecjalistyczny szpital w Nowej Soli** i inne placówki niepubliczne. Dla utrzymania efektywnego systemu opieki zdrowotnej na obszarze województwa niezbędne jest **stałe doposażanie jednostek ochrony zdrowia** w nowoczesny sprzęt i aparaturę medyczną nowej generacji oraz utrzymanie i rozwój kadry medycznej. W 2018 r. rozpoczęto budowę **Centrum Zdrowia Matki i Dziecka w Zielonej Górze**, która zakończy się w 2021 r. W Szpitalu w Gorzowie Wielkopolskim zainwestowano w Ośrodek Radioterapii, który skupia w jednym miejscu wszystkie poradnie związane z leczeniem onkologicznym

⁴ Stanowiska Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 4.05.2018 w sprawie projektu ustawy o szkolnictwie wyższym.

⁵ *Krajowe ramy strategiczne. Policy paper dla ochrony zdrowia na lata 2014–2020*, Ministerstwo Zdrowia, Warszawa, lipiec 2015 r., s. 280.

oraz w rozbudowę pawilonu medycznego dla Oddziału Anestezjologii i Intensywnej Terapii oraz Oddziału Hematologii. Samorząd Wojewódzki sfinansował w połowie budowę Bazy Lotniczego Pogotowia Ratunkowego HEMS w Gorzowie Wielkopolskim. Przy gorzowskim szpitalu od 2016 r. funkcjonowała tymczasowa baza kontenerowa Lotniczego Pogotowia Ratunkowego. Należy podkreślić, że lubuskie samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej wykazują najniższe zadłużenie w kraju, w 2012 r. zadłużenie wynosiło 359,2 mln zł, a w 2019 r. do 69,9 mln zł⁶.

Podstawowy problemem, z którym region musi sobie poradzić, to deficyt specjalistycznej kadry medycznej. W województwie lubuskim brakuje specjalistów w poradniach i szpitalach. W 2018 r. wskaźnik lekarzy wykonujących zawód w Lubuskim należał do jednych z najniższych w Polsce i był na poziomie 20/10 tys. mieszkańców. Wskaźnik liczby lekarzy w województwie jest niższy od średniej krajowej, która wynosi 23/10 tys. mieszkańców. Najgorsza sytuacja jest w grupie specjalistów w dziedzinach priorytetowych takich jak: chirurgia onkologiczna, geriatra, ginekologia onkologiczna, hematologia, medycyna ratunkowa, neurologia dziecięca, onkologia i hematologia dziecięca, patomorfologia, psychiatria dzieci i młodzieży, radioterapia onkologiczna, pediatria i stomatologia dziecięca. Oprócz niedoboru lekarzy specjalistów występuje niedobór fizjoterapeutów, diagnostów laboratoryjnych oraz odnotowano spadek liczby pielęgniarek i położnych. W 2018 r. liczba pielęgniarek pracujących bezpośrednio z pacjentem na 10 tys. mieszkańców wyniosła 45,6, a położnych – 5,5, podczas gdy w 2012 r. było odpowiednio 49,1 i 5,9. Z drugiej strony nastąpił znaczący wzrost pielęgniarek pracujących (2012 r. – 307 pielęgniarek, a w 2018 r. – 582) i położnych pracujących (2012 r. – 43 położnych, a w 2018 r. – 63) z wykształceniem wyższym magisterskim.

Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze przy współpracy z Uniwersytetem Zielonogórskim i Szpitalem Uniwersyteckim im. Karola Marcinkowskiego w Zielonej Górze sp. z o.o. zainicjował powstanie **kierunku lekarskiego na Wydziale Lekarskim i Nauk o Zdrowiu** w roku akademickim 2015/2016. Współpraca szpitala i UZ związana jest z kształceniem w zawodach medycznych oraz potrzebami w zakresie działalności badawczej w powiązaniu z udzielaniem świadczeń zdrowotnych i promocji zdrowia, jak również zadań badawczych. Wśród działań mających wpływ na zwiększenie zasobów kadry medycznej są ufundowane przez samorząd województwa lubuskiego **stypendia dla studentów kierunków lekarskich**. Warunkiem otrzymania wsparcia jest deklaracja związania swojej zawodowej przyszłości z regionem lubuskim. Od 2019 r. przyznawane są również **stypendia dla studentów kształcących się na kierunkach pielęgniarstwo i położnictwo**. Samorząd Województwa Lubuskiego realizuje działania z zakresu promocji zdrowia i kształtowania prozdrowotnych postaw mieszkańców województwa lubuskiego (kampanie informacyjne, badania profilaktyczne, akcje promujące zdrowy styl życia) oraz poprawy organizacji świadczeń usług zdrowotnych podmiotów leczniczych podległych Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze. Wśród stałych i rozpoznawalnych inicjatyw można wymienić m.in. organizowane od wielu lat np. Lubuskie Pikniki Zdrowia, a także wspieranie akcji krwiodawstwa, poprzez cyklicznie organizowanie zbiórek krwi. Ponadto realizowane są regionalne programy zdrowotne takie jak: *Program polityki zdrowotnej wczesnej diagnostyki chorób nowotworowych płuc dla mieszkańców województwa lubuskiego – Zdrowe Płuca Lubuszan*, czy *Program polityki zdrowotnej – Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego in vitro dla mieszkańców województwa lubuskiego*. Od 2017 roku realizowany jest projekt pn. *Lubuszanie skutecznie przeciw nowotworom – wsparcie realizacji programów zdrowotnych ukierunkowanych na wykrywanie i zapobieganie nowotworom złośliwym jelita grubego, szyjki macicy, piersi wśród mieszkańców województwa lubuskiego*, dofinansowany ze środków UE w ramach RPO-Lubuskie 2020. Na uwagę zasługuje również wieloletnia promocja idei transplantacji w ramach podpisanego w 2010 r. listu intencyjnego *Partnerstwo dla Transplantacji w Województwie Lubuskim*.

⁶ Zadłużenie SPZOZ, Ministerstwo Zdrowia, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/zadluzenie-spzoz>, (22.09.2020).

Kultura i dziedzictwo regionalne

Województwo lubuskie posiada specyfikę, która wynika z osiedlenia się tutaj mieszkańców o różnej tradycji kulturowej. Utrudnia to z jednej strony budowę jednolitej kultury regionu, z drugiej strony tworzy się zróżnicowana, czerpiąca z wielu źródeł tożsamość kulturowa.

Według danych z 2019 r. na obszarze województwa działało **20 muzeów, 13 kin, 266 bibliotek, 2 teatry i 2 filharmonie** oraz **4 galerie i salony sztuki**. Dużym atutem województwa są **branżowe cykliczne imprezy kulturalne**, przyciągające widownię z całego kraju i z zagranicy. Zaliczają się do nich między innymi: *Lubuskie Lato Filmowe* w Łagowie, *Przystanek Woodstock* w Kostrzynie nad Odrą (obecnie *Pol'and'Rock Festival*), *Festiwal Muzyki Dawnej Muzyka w Raju*, *Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich ROMANE DYVESA* w Gorzowie Wielkopolskim, *Winobranie* i *Festiwal Kabaretowy* w Zielonej Górze (nazywanej z racji liczby powstałych w niej kabaretów *Zagłębiem Kabaretowym*), czy *Wielka Ucieczka* w Żaganiu. Zainteresowanie wydarzeniami kulturalnymi odzwierciedla wskaźnik liczby widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności, który wynosił w 2019 r. 401 widzów i był wyższy od średniej krajowej. Województwo lubuskie uplasowało się na drugim miejscu wśród województw po regionie mazowieckim.

Liczba masowych imprez artystyczno-rozrywkowych oraz sportowych sukcesywnie wzrastała. W 2019 r. zorganizowano 154 takie wydarzenia, w których wzięło udział ok. 675 tys. osób. Natomiast największym zainteresowaniem cieszyły się imprezy artystyczno-rozrywkowe, w których uczestniczyło ok. 350 tys. osób.

Dostęp do placówek kultury obrazuje szereg wskaźników. W zakresie czytelnictwa warto poddać analizie liczbę ludności przypadającą na jedną placówkę biblioteczną (publiczną), która pokazuje, że województwo lubuskie w 2019 r. ze średnią 3,0 tys. osób osiągnęło lepszy wynik niż średnia krajowa (4,3 tys.), natomiast w ujęciu lokalnym najłatwiejszy dostęp do zasobów bibliotecznych mieli mieszkańcy powiatu międzyrzeckiego (ok. 1,5 tys.) i słubickiego (ok. 2,0 tys.).

Placówki teatralne funkcjonują jedynie w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze. W 2019 r. cieszyły się one porównywalnym powodzeniem (ok. 74 tys. widzów w skali roku). Lepiej przedstawia się dostęp mieszkańców województwa do kin. Instytucje takie funkcjonowały w ośmiu powiatach, w tym w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze. W 2019 r. w całym regionie na jedno miejsce w kinach stałych przypadło 196 osób. Ponadto należy podkreślić, że w obu największych miastach regionu funkcjonują filharmonie.

W 2016 r. dzięki staraniom Województwa Lubuskiego rząd wpisał do Kontraktu Terytorialnego 6 projektów z województwa lubuskiego tj. *Piastowskie dziedzictwo Świętej Jadwigi Śląskiej* w Krośnie Odrzańskim; *Renowację średniowiecznych murów obronnych wraz z zagospodarowaniem terenów przyległych* w Strzelcach Krajeńskich; *Rozbudowę i modernizację Muzeum Ziemi Lubuskiej*; *Modernizację Lubuskiego Teatru w Zielonej Górze*; *Kompleksowy remont Poaugustiańskiego Zespołu Klasztorowego w Żaganiu* - etap I; *Dziedzictwo sakralne Dolnej Warty*. Niestety, tylko niektóre z nich otrzymały dofinansowanie. Brak czytelnej polityki rządowej dotyczącej wydatkowania środków na infrastrukturę kultury w regionach, powoduje, że osoby zarządzające placówkami kultury wskazują na niedostrzeganie potrzeb inwestycyjnych w lubuskiej kulturze.

Województwo lubuskie należy do obszarów bogatych w zabytki⁷. Rozmieszczenie zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno w sensie liczbowym, jak i pod względem reprezentowanych wartości, nie jest równomierne. Różnorodna przeszłość historyczna zdecydowała o odmienności form architektonicznych i rozwiązań artystycznych. Część południowa obszaru, związana wcześniej ze Śląskiem i Dolnymi Łużycami,

⁷ Opracowano na podstawie *Programu opieki nad zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2017-2020* przyjętego Uchwałą nr XXIX/444/17 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 10 kwietnia 2017 r.

zabytki wschodniej części terenu, stanowiące ziemie wielkopolskie, posiadają cechy zbliżone do sztuki śląskiej, a architektura części północnej wykazuje pokrewieństwo z Pomorzem Zachodnim i Marchią Brandenburską.

Najcenniejsze zabytki (4.311 sztuk) objęte zostały ochroną poprzez wpis do rejestru. W województwie lubuskim znajdują się wg kategorii obiektu: 559 obiekty sakralne, 106 obiekty budownictwa obronnego, 36 założenia przestrzenne, 168 budowli użyteczności publicznej, 23 zamki, 216 rezydencji, 204 parki pałacowe i ogrody dworskie, 315 zabudowań folwarcznych, 83 budynki gospodarcze, 2.297 domy mieszkalne, 105 budynków przemysłowych, 78 cmentarzy, 121 bram i kordegardów. Wiele zabytków znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga koniecznych, pilnych remontów, a niestety brakuje środków finansowych na ten cel na poziomie regionalnym i krajowym, jak również UE.

Na terenie województwa zewidencjonowano ok. **16.800 stanowisk archeologicznych**. W większości są to miejsca tzw. luźnych znalezisk, przeważnie fragmentów ceramiki, uzyskanych w wyniku badań powierzchniowych w czasie realizacji Archeologicznego Zdjęcia Polski. Badania archeologiczne na terenie województwa lubuskiego prowadzone są przez archeologów zatrudnionych w instytucjach (muzea, instytuty badawcze, fundacje i stowarzyszenia) oraz prowadzących samodzielną działalność, w tym gospodarczą. Wśród stanowisk archeologicznych wyróżnia się osada obronna ludności kultury łużyckiej z okresu halszackiego w Wicinie oraz 539 zabytków archeologicznych o charakterze obronnym, osadniczym, sepulkralnym i gospodarczym.

W województwie lubuskim zlokalizowane są dwa **parki kulturowe** tj. Park Kulturowy *Dolina Trzech Młynów* w Bogdańcu utworzony w 2006 r. oraz Park Kulturowy Grodzisko w Wicinie utworzony w 2013 r. Ponadto w regionie znajdują się **4 zabytki o statusie pomnika historii**: Park Mużakowski (wpisany w 2004 r.), Poaugustiański Zespół Klasztorny w Żaganiu z Kościołem pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (wpisany w 2011 r.) oraz Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Kłępsku i Zespół klasztorny opactwa cysterskiego w Gościkowie-Paradyżu (wpisane w 2017 r.). **Park Mużakowski**, położony po obu stronach granicznej rzeki Nysy Łużyckiej w miejscowościach Łęknica i Bad Muskau, został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO w 2004 r.

Na popularyzację dziedzictwa kulturowego wpływa tzw. **turystyka kulturowa**, często o charakterze weekendowym, dlatego utworzono szereg szlaków kulturowych, odnoszących się do cennych zespołów zabytkowych tj.: Szlak templariuszy i joannitów, Szlak dziedzictwa kulturowego augustianów żagańskich, Szlak gotyckich kościołów farnych, Szlak zabytkowych ratuszy, Szlak średniowiecznych fortyfikacji miejskich, Szlak kamiennych kościołów wiejskich z XII-XIII wieku, Szlak zamków i dworów obronnych, Szlak architektury związanej z rodami Bironów i Talleyrandów, Szlak zabytkowych kościołów drewnianych, Północny szlak zabytków konstrukcji szkieletowej, Szlak zabytków konstrukcji szkieletowej – część środkowa województwa, Szlak zabytkowych organów, Szlak renesansowej i barokowej sztuki sepulkralnej, Szlak architektury barokowej, Szlak fortyfikacji Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, Szlak umocnień tzw. Pozycji Środkowej Odry, Szlak najcenniejszych zespołów urbanistycznych o średniowiecznym rozplanowaniu i zachowanym układzie przestrzennym, Szlak elektrowni wodnych, Szlak parków projektowanych przez Eduarda Petzolda, Szlak winiarski, Szlaki dziedzictwa kulturowego Żagania oraz Szlaki rodów Bibersteinów i Promnitzów. Natomiast do szlaków ponadregionalnych należą: Szlak cysterski, Szlak Wałów Chrobrego (tzw. Wały Śląskie) i Droga św. Jakuba (nazywana po hiszpańsku *Camino de Santiago*).

Sport

Lubuscy sportowcy osiągają bardzo dobre wyniki na mistrzostwach krajowych i międzynarodowych, w szczególności w takich dyscyplinach sportowych jak: **żużel, koszykówka** czy **sporty wodne** (kajakarstwo, wioślarstwo). Według danych GUS w województwie lubuskim rozwija się wiele dyscyplin sportowych, które są popularne wśród dzieci i młodzieży, tj. sporty lotnicze (łącznie z modelarstwem lotniczym i kosmicznym), strzelectwo sportowe, tenis, taniec sportowy, szachy, pływanie, akrobatyka (łącznie ze skokami na trampolinie),

kolarstwo torowe i szosowe, judo, kick-boxing, z gier zespołowych – koszykówka, piłka nożna (łącznie z halową), piłka ręczna, ale również piłka siatkowa (łącznie z plażową) i piłka wodna. W latach 2012-2019 utrzymany został proporcjonalnie wysoki poziom sportu dzieci i młodzieży oraz osób z niepełnosprawnością. Wzrosło zainteresowanie rekreacją, w szczególności nordic walking, a także ścieżkami rowerowymi. Największą popularnością wśród juniorów cieszyły się sporty związane z piłką, akrobatyką, pływaniem. Jednakże w dalszym ciągu zbyt mała populacja dzieci i młodzieży w sposób systematyczny uprawia sport w zorganizowanych formach.

W ostatnich kilku latach znacząco poprawiła się infrastruktura sportowa regionu (m.in. hale sportowo-rekreacyjne, boiska, baseny, place rekreacyjno-sportowe). W latach 2009-2019 prowadzono kompleksową modernizację **Wojewódzkiego Ośrodka Sportu i Rekreacji imienia Zbigniewa Majewskiego w Drzonkowie**. Ważną rolę dla sportu w województwie lubuskim odgrywa Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej w Gorzowie Wielkopolskim oraz akademickie kluby sportowe.

Samorząd Województwa Lubuskiego realizował autorskie **programy sportowe** m.in.: program *Boiska do Plażowej Piłki Siatkowej – Lubusik – sportowe Lubuskie na lato, Lubuskie siłownie pod chmurką* czy *Program Pełnowymiarowych Boisk do Piłki Nożnej - Lubuskie gra w piłkę (2013 r.)*; programy ministerialne *Umiem pływać, Mały Mistrz, Multisport*; czy *Moje Boisko – Orlik 2012* oraz *Program Rozwoju Bazy Sportowej Województwa Lubuskiego* (do 2016 r.). Od 2018 r. realizowano Program Inwestycyjny pn. *Rekreacja nad lubuską wodą* skierowany do jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych. Przyznawano również stypendia sportowe Marszałka Województwa Lubuskiego dla szczególnie uzdolnionych zawodników.

2.3. Polityka społeczna

Sytuacja gospodarstw domowych

Województwo lubuskie cechuje jeden z najwyższych wskaźników osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej (w 2019 r. wyniósł 381 na 10 tys. ludności wobec 314 średnio w kraju), przy czym wskaźnik ten stopniowo maleje, ponieważ w 2012 r. wynosił 604 na 10 tys. ludności. W 2019 r. świadczenia przyznano 38,6 tys. osób, tj. 37,5% mniej niż w roku 2012. **Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto** w województwie lubuskim od lat kształtuje się poniżej średniej krajowej. W 2019 r. wyniosło 4.333,15 zł wobec 4.920,09 zł średnio w kraju. W kolejnych latach prezentowanego okresu utrzymywała się tendencja wzrostowa wynagrodzeń w województwie. W rezultacie w 2019 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto było o ok. 43% wyższe niż w 2012 r. Poniżej średniej krajowej kształtowała się również przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych (ZUS), która w 2019 r. wyniosła 2.098,93 zł (wobec 2.327,07 zł średnio w kraju) i była o blisko 31% wyższa od notowanej w 2012 r. Natomiast przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto rolników indywidualnych (KRUS) we wszystkich latach prezentowanego okresu kształtowała się powyżej średniej krajowej. W 2019 r. wyniosła 1.426,67 zł, tj. wzrosła o ok. 19,5% w stosunku do 2012 r.

Natomiast **przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę** wyniósł w województwie lubuskim 1.794,12 zł w 2019 r., tj. nieznacznie poniżej średniej krajowej (1.819,14 zł), sytuując region na 8. miejscu w Polsce wśród województw. Od 2012 r. zwiększył się on w Lubuskiem o 563 zł. Wskaźnik ten pokazuje tę część dochodu gospodarstwa domowego, którą może ono przeznaczyć na wydatki lub przyrost oszczędności.

Pod względem przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę w gospodarstwach domowych w 2019 r. region lubuski z kwotą 1.223,71 zł zajął 9. pozycję w kraju przy średniej krajowej wynoszącej 1.251,73 zł. Najwięcej wydatków Lubuszanie miesięcznie przeznaczali na towary i usługi konsumpcyjne (1.185,37 zł), żywność i napoje bezalkoholowe (327,37 zł) oraz użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii (238,18 zł). Najmniej

wydatków przeznaczono na edukację (13,50 zł), napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (34,64 zł) oraz odzież i obuwie (55,25 zł).

Wraz z polepszeniem się sytuacji dochodowej mieszkańców regionu zmniejszył się zasięg ubóstwa ekonomicznego wśród gospodarstw domowych - poniżej relatywnej granicy ubóstwa żyło 10,5% osób (2019 r.), a to o prawie 4 p. proc. mniej niż w roku poprzednim. Jednakże należy zwrócić uwagę, iż w 2015 r. było to 13,5%, a w 2014 r. aż 17,4%. Poziom skrajnej biedy wyniósł 2,9% i był o prawie 3 p. proc. niższy niż w 2018 r. Odsetek osób żyjących w ubóstwie pozostawał na niższym poziomie niż w 2015 r. Wyniki badania budżetów gospodarstw domowych wskazują, że zaobserwowany spadek zasięgu ubóstwa ekonomicznego miał miejsce w sytuacji wzrostu poziomu przeciętnych dochodów (o ok. 8% w skali roku), jak i wydatków gospodarstw domowych (o 7%).

Na program Rodzina 500+ w województwie lubuskim, od początku jego funkcjonowania do końca 2019 r., przeznaczono 2,8 mld zł. Liczba dzieci, na które rodziny otrzymały świadczenie w kolejnych latach wynosiła w 2017 – 93,7 tys.; 2018 – 86,9 tys.; 2019 – 158,3 tys. Prawie wszystkie świadczenia wypłacane były w formie pieniężnej⁸.

W 2019 r. nastąpiła dalsza **poprawa sytuacji ekonomicznej części gospodarstw domowych** w regionie. Gospodarstwa domowe miały większe możliwości oszczędzania. Dochody rodzin wzrosły i zmniejszyła się liczba korzystających z pomocy społecznej. Pomocy środowiskowej najczęściej udzielano z powodu ubóstwa, bezrobocia, długotrwałej choroby i niepełnosprawności.

Systematycznie poprawia się subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych na terenie województwa lubuskiego. W 2019 r., jako raczej dobrą sytuację materialną postrzegało 26,9% gospodarstw domowych, natomiast jako raczej złą albo złą – 7,0%, podczas gdy w 2013 r. odpowiednio: 20,4% i 26,3%. Zmniejszyła się również liczba osób, która postrzegała swoją sytuację jako przeciętną z 52,3% w 2013 r. do 40,3% w 2019 r.

Polityka senioralna

Polityka senioralna województwa lubuskiego zainicjowana została powołaniem **Lubuskiej Społecznej Rady Seniorów** w październiku 2016 r. Rada zaangażowana jest do wdrażania **Wojewódzkiego Programu na rzecz Osób Starszych** (przyjętego przez Zarząd Województwa Lubuskiego w grudniu 2017 r.). Dokument powstał w odpowiedzi na potrzebę działań aktywizujących osoby starsze i konieczność tworzenia dla nich przestrzeni służących poprawie jakości życia. Z jednej strony świadczy to o trosce samorządu województwa o los osób starszych, z drugiej strony stanowi dowód dużego zainteresowania środowisk senioralnych potrzebą mówienia o swoich problemach oraz współdecydowania o swojej przyszłości. Rok później obrady rozpoczął **I. Lubuski Sejmik Seniorów**.

Najbardziej widoczne zmiany w strukturze społecznej w województwie lubuskim dotyczą gwałtownie zwiększającej się grupy osób starszych, w wieku powyżej 65 lat. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wynosił 26,2 w 2019 r., w stosunku do 2012 r. wzrósł o 8,6 p. proc., ale w omawianym okresie był poniżej średniej krajowej. Współczynnik wsparcia międzypokoleniowego (wskaźnik wsparcia najstarszych – liczba osób w wieku 85 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 50-64 lat) w regionie lubuskim wynosił 9 (2019 r.), był niższy od średniej krajowej. Odsetek osób w wieku 65 lat i więcej stanowiło ponad 17% Lubuszan. Populacja województwa lubuskiego starzeje się w szybkim tempie. Na terenie każdego powiatu obserwuje się wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym i spadek udziału osób w wieku produkcyjnym. Zwiększać się

⁸ Cztery lata programu Rodzina 500 Plus, Lubuski Urząd Wojewódzki, 22 czerwca 2020 r., <https://www.lubuskie.uw.gov.pl/aktualnosci/wydarzenia/idn:21106.html>, (08.09.2020).

będzie popyt na usługi społeczne związane z potrzebami osób w podeszłym wieku. Z 23 domów pomocy społecznej (DPS) funkcjonujących w województwie lubuskim, prawie połowa oferuje usługi kierowane bezpośrednio do seniorów. Rozwinięta jest też sieć domów dziennego pobytu, w regionie działa ich 49. Dodatkowo lubuskie organizacje pozarządowe prowadzą kluby seniora i inne ośrodki wsparcia dla tej grupy wiekowej. Potrzeby w tym zakresie są w dalszym ciągu znaczne, ze względu na problem starzejącego się społeczeństwa.

Srebrna gospodarka (ang. silver economy), zwana gospodarką senioralną, wspierana jest w województwie lubuskim poprzez realizację m.in. przez Agencję Rozwoju Regionalnego S.A. w Zielonej Górze projektu „Silver SMEs” z programu Interreg Europe. Celem projektu jest wsparcie polityki regionalnej na obszarach wiejskich, wzmocnienie potencjału małych i średnich przedsiębiorstw do opracowywania nowych, innowacyjnych produktów i usług zapewniających korzyści i radość starszym osobom oraz rozwój i wzrost konkurencyjności regionów. Rezultatem projektu będzie rozwijanie inicjatyw i proaktywnych polityk publicznych wspierających MŚP, które oferują produkty i usługi wspierające aktywne starzenie się, dobry stan zdrowia, integrację społeczną i niezależność osób starszych.

Polityka młodzieżowa

W 2019 r. liczba lubuskich dzieci i młodzieży w wieku 0-24 lat wyniosła 256.305 osób, stanowiąc ponad 25% ludności w województwie lubuskim. Liczba dzieci i młodzieży zmniejszyła się o ponad 10% w stosunku do 2012 r. Najwięcej dzieci i młodzieży zamieszkiwało powiat grodzki zielonogórski i gorzowski oraz żarski, nowosolski i żagański. Natomiast najmniej było ich w powiecie sulcińskim, wschowskim i słubickim.

Samorząd Wojewódzki diagnozując problemy, ale przede wszystkim potrzeby współczesnej młodzieży, opracował politykę młodzieżową województwa lubuskiego opartą na trzech głównych kierunkach tj.: edukacja i rynek pracy, zdrowie i włączenie społeczne oraz atrakcyjność spędzania wolnego czasu. **Założenia polityki młodzieżowej województwa lubuskiego** to dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Lubuskiego 1 sierpnia 2016 r., który ma funkcję koordynującą cele i kierunki działań wskazanych w innych dokumentach strategicznych, gdzie grupą docelową jest młodzież. W ślad za tym dokumentem realizowany jest **Program dla Młodzieży Młodzi On-Life**, w ramach którego koordynowane są działania dla młodych w zakresie rynku pracy, przedsiębiorczości, wolontariatu, edukacji. Jego ważnym elementem jest Budżet Inicjatyw Obywatelskich, gdzie 1 mln zł z budżetu województwa w 2017 r. przeznaczano na udzielanie mikrodotacji (max. 5 tys. zł) organizacjom pozarządowym i grupom nieformalnym na realizację pomysłów ludzi młodych. Od 2018 r. przyznawane są mikrodotacje (max. 10 tys. zł) dla organizacji pozarządowych, które podejmują inicjatywy na rzecz młodych ludzi.

W ramach kształcenia postaw obywatelskich wśród dzieci i młodzieży od 2013 r. zwoływany jest **Lubuski Sejmik Dziecięcy**. Celem inicjatywy było przekazanie uczniom praktycznej wiedzy o funkcjonowaniu samorządu. W 2014r. po raz pierwszy obradował **Lubuski Sejmik Młodzieżowy**, którego idea jest przybliżenie uczniom szkół ponadpodstawowych istoty samorządności i postaw obywatelskich.

Osoby z niepełnosprawnością

Według danych zawartych w Banku Danych Lokalnych GUS w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), liczba biernych zawodowo z tytułu choroby i niepełnosprawności wynosiła w 2012 r. – 72 tys. osób, zaś w 2019 r. – 50 tys. osób. W ramach włączania społecznego osób z niepełnosprawnością głównym zadaniem jest ich aktywizacja na rynku pracy. W województwie lubuskim odnotowuje się **najwyższy wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością** w wieku 16-64 lata wg BAEL, który wynosił 34,2% w 2019 r. i był wyższy od

średniej krajowej o 9,4 p. proc. W latach 2012-2019 odnotowano systematyczny wzrost tego wskaźnika. Oznacza to, że w analizowanym okresie wzrosła aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością⁹.

Na koniec 2019 r. w województwie lubuskim odnotowano 1.794 osób bezrobotnych z niepełnosprawnością (9% ogółu). Liczba bezrobotnych osób z niepełnosprawnością według płci wyrównała się i była na zbliżonym poziomie, tj. 899 mężczyzn i 895 kobiet. Z prawem do zasiłku na koniec 2019 r. zarejestrowanych było 469 osób z niepełnosprawnością (26,1% ogółu). Najwięcej osób z niepełnosprawnością na koniec 2019 roku odnotowano w powiatach: nowosolskim – 11,74%, zielonogórskim grodzkim – 10,1%, strzelecko-drezdeneckim – 9,75%, gorzowskim grodzkim – 9,6% i żagańskim – 9,6%. Zdecydowanie największą grupę stanowiły osoby z upośledzeniem narządu ruchu – 617 osób (32,9% ogółu zarejestrowanych osób z niepełnosprawnością)¹⁰.

W województwie lubuskim w 2018 r. działały **54 zakłady pracy chronionej**, najwięcej w powiecie zielonogórskim (20) i gorzowskim (17) grodzkim, cztery zakłady w powiecie żagańskim, po trzy w powiecie gorzowskim ziemskim i nowosolskim, dwa zakłady w powiecie świebodzińskim oraz po jednym zakładzie w powiecie słubickim, sulęcińskim, wschowskim, zielonogórskim ziemskim i żarskim.

W 2019 roku na terenie województwa lubuskiego funkcjonowały dwa zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) zatrudniające osoby niepełnosprawne – w Szprotawie i w Kamieniu Wielkim.

Pod koniec 2019 r. w regionie funkcjonowało **47 stacjonarnych zakładów pomocy społecznej**¹¹, z których ponad połowę stanowiły domy pomocy społecznej (DPS), świadczące usługi opiekuńcze wymagającym całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności. W porównaniu z 2015 r. liczba miejsc i mieszkańców w domach pomocy społecznej nieznacznie wzrosła. Wskaźnik miejsc na 10 tys. ludności wyniósł 27,9 wobec 27,4 w 2015 r. Problem niepełnosprawności ma zróżnicowane natężenie w poszczególnych powiatach, np. na terenie powiatu słubickiego czy międzyrzeckiego, zjawisko to charakteryzuje się relatywnie niewielką skalą. Powiat międzyrzecki jest liderem pod względem liczby DPS. Na mapie województwa nie brakuje jednak białych plam (powiat słubicki), co sugeruje brak infrastruktury w tym zakresie. Na terenie powiatu słubickiego nie ma placówek tego typu, deficyt ten jest jednak rekompensowany działalnością czterech środowiskowych domów samopomocy. W wielu powiatach liczba oczekujących na miejsca w DPS przyjmuje wartość dwucyfrową. Potrzeba w zakresie stworzenia nowych placówek szacuje się na poziomie 8–10 placówek. Na terenie województwa lubuskiego rozwinęły się usługi świadczone w ramach środowiskowych domów samopomocy. Sieć tych placówek nie charakteryzuje się jednak ani wysokim stopniem rozwoju, ani równomiernym rozłożeniem na poziomie powiatowym. Największe braki w infrastrukturze występują w powiatach, gdzie problem niepełnosprawności cechuje się wysoką intensywnością (powiaty: żagański, żarski, wschowski).

Z programu 500 plus dla dorosłych osób z niepełnosprawnością skorzystało w 2019 r. 6 tys. Lubuszan – 4 tys. z Zielonej Góry i 2 tys. z Gorzowa Wielkopolskiego. Częściej o świadczenie ubiegały się kobiety, stanowiły 62%

⁹ *Lubuski Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia na rok 2019*, Załącznik do Uchwały nr 28/410/19 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 10 kwietnia 2019 r. w sprawie przyjęcia *Lubuskiego Planu Działań na Rzecz Zatrudnienia na rok 2019*, s. 5-6.

¹⁰ *Bezrobotni niepełnosprawni na rynku pracy w I półroczu 2019 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze, Lubuskie Obserwatorium Rynku Pracy, Zielona Góra, listopad 2019 r., s. 7.

¹¹ Wg definicji przyjętej przez GUS do stacjonarnych zakładów pomocy społecznej zaliczamy: domy pomocy społecznej; placówki zapewniające całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym lub osobom w podeszłym wieku w ramach działalności gospodarczej lub statutowej; rodzinny dom pomocy; środowiskowy dom samopomocy; dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży; noclegownię; schroniska dla bezdomnych.

wnioskodawców. Wśród starających się o pomoc dominowały osoby w grupie wiekowej 18 - 74 lata (66%). W przypadku 62% wnioskodawców świadczenie zostało przyznane w pełnej kwocie, czyli 500 zł¹².

Bezdomność¹³

Liczba osób bezdomnych w 2018 r. wyniosła 812 osób, w tym 677 mężczyzn, 100 kobiet i 35 dzieci. Największy wzrost liczby osób bezdomnych w stosunku do 2013 r. nastąpił wśród kobiet - aż o 29%, następnie wśród dzieci - o 15%, a najmniejszy wśród mężczyzn - o 6,8%. Gwałtowny wzrost osób bezdomnych nastąpił w 2015 r., teraz obserwowana jest tendencja spadkowa. Największy spadek bezdomności widać wśród mężczyzn - o 20%. Liczba bezdomnych kobiet spadła o 16%, a jeśli chodzi o dzieci, są to niewielkie wahania.

Najwięcej osób bezdomnych przebywało w miastach: w Zielonej Górze 204 osoby (25,12% ogółu bezdomnych) i w Gorzowie Wielkopolskim 162 osoby (19,95% ogółu bezdomnych). Miasta te posiadają rozwiniętą infrastrukturę dla osób bezdomnych (ogrzewalnie, noclegownie, schroniska), co powoduje przebywanie na tym terenie większej liczby osób. Dodatkowo, w gminach w których znajdują się szpitale, hospicja, ZOL-e, zakłady karne i areszty śledcze, również liczba osób bezdomnych jest wyższa niż w gminach, które nie posiadają danych instytucji.

Bezdomni mężczyźni najczęściej są w wieku 41-60 lat (49%), najwięcej bezdomnych kobiet jest w wieku 41-60 lat (41%). Osoby bezdomne najczęściej mają wykształcenie zawodowe (44,70%), podstawowe (25,12%) oraz średnie (14,16%). Najwięcej osób (30,9%) trwa w bezdomności powyżej 5 do 10 lat, a zaledwie 6% powyżej 20 lat. Najczęstszą przyczyną bezdomności był konflikt rodzinny (36,6%), uzależnienie od alkoholu (28,5%) oraz eksmisja i wymeldowanie (25,3%). Najczęstszym źródłem dochodu osób bezdomnych jest zasiłek z pomocy społecznej (40,4%), praca na czarno (17,4%), renta i emerytura (15,4%), zbieractwo (9%) natomiast 15% osób bezdomnych nie posiada dochodu. Osoby bezdomne najczęściej korzystają ze wsparcia w formie schronienia (61,3%), posiłku (56,6%), odzieży (36,2%) oraz ze wsparcia finansowego (35,1%).

Integracja społeczna

W 2019 r. w Lubuskim aktywnie działało 45 jednostek reintegracji społeczno-zawodowej. Były to głównie placówki nakierowane na aktywizację osób z niepełnosprawnościami – 19 warsztatów terapii zajęciowej (**WTZ**) i 2 zakłady aktywności zawodowej (**ZAZ**), ale również świadczące usługi dla osób z innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym – 18 centrów integracji społecznej (**CIS**) i 6¹⁴ klubów integracji społecznej (**KIS**).

Lubuskie należy do grona województw posiadających najmniejszą liczbę Warsztatów Terapii Zajęciowej (**WTZ**), które prowadzone były przede wszystkim przez organizacje non-profit.

Pierwszy **ZAZ** w województwie lubuskim powstał w grudniu 2016 r. tj. Szprotawski Zakład Aktywności Zawodowej. Drugi ZAZ powstał w grudniu 2017 r. w Kamieniu Wielkim k. Witnicy.

Odnosząc liczbę uczestników **CIS** do ogólnej liczby osób długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy, można zaobserwować zaspokojenie potrzeb na świadczone przez CIS usługi

¹² Informacja prasowa *Lubuskie: Ponad 6 tys. osób otrzymało 500 plus dla niesamodzielnych*, Portal Samorządowy, <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spolescenstwo/lubuskie-ponad-6-tys-osob-otrzymalo-500-plus-dla-niesamodzielnych,145549.html>, (06.04.2020).

¹³ Opracowano na podstawie *Podsumowanie ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych w województwie lubuskim – Edycja 2019 r.*, Lubuski Urząd Wojewódzki, Gorzów Wielkopolski, 26 marca 2019 r., https://www.lubuskie.uw.gov.pl/aktualnosci/wydarzenia/Ogolnopolskie_badanie_liczby_osob_bezdomnych_-_edycja_2019/idn:19510.html, (06.04.2020).

¹⁴ W 2019 r. zarejestrowanych było 7 podmiotów KIS, jednakże KIS w Słubicach w 2019 r. nie miał żadnego uczestnika, dlatego nie można uznać, że aktywnie działał.

reintegracji zawodowej na poziomie 7,3% (najwyższy wskaźnik wśród województw, przy średniej dla kraju na poziomie 1,4%).

W 2012 r. w województwie było zarejestrowanych 7 Klubów Integracji Społecznej, a liczba ich wzrosła do 9. w 2018 r., natomiast w 2019 r. zaprzestały swojej działalności aż 3 Kluby. Działalność **KIS** najczęściej obejmowała szkolenia i warsztaty podnoszące kwalifikacje, tworzenie grup wsparcia, jak również poradnictwo z zakresu informacji zawodowej, prawnej i psychologicznej. Większość KIS prowadzona była przez jednostki samorządu terytorialnego lub podległe im jednostki organizacyjne, jak np. ośrodki pomocy społecznej lub domy pomocy społecznej, pozostałe prowadzone były przez organizacje pozarządowe.

Na przestrzeni lat 2012-2018 nieznacznie wzrosła liczba jednostek reintegracji społeczno-zawodowej. Należy podkreślić, że część z tych ośrodków powstała dzięki wsparciu środków unijnych oraz była z nich utrzymywana poprzez realizację projektów. Potencjał podmiotów ekonomii społecznej rzadko był wykorzystywany przez jednostki samorządu terytorialnego¹⁵. Relatywnie mała liczba podopiecznych i nierównomierne rozmieszczenie placówek wsparcia oferujących różne usługi powoduje występowanie obszarów o ograniczonych możliwościach wsparcia osób wykluczonych¹⁶.

Ekonomia społeczna

System wsparcia ekonomii społecznej koordynowany jest na terenie województwa lubuskiego przez **Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (ROPS) w Zielonej Górze**, który podejmuje działania na rzecz wspierania rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim, monitoruje jej stan w regionie, a także wspiera innowacyjne rozwiązania usprawniające działanie sektora ekonomii społecznej.

W Lubuskiem funkcjonuje **Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES)**, który powstał w 2013 r. w Zielonej Górze (obejmuje: powiat zielonogórski grodzki i ziemski, wschowski, żarski, krośnieński, słubicki i sulęciński) oraz **Lubuski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej (LOWES)** w Gorzowie Wielkopolski (obejmuje powiat: gorzowski grodzki i ziemski, strzelecko-drezdenecki, świebodziński, międzyrzecki, żagański, nowosolski oraz gminę: Wschowa, Rzepin i Łęknica). W styczniu 2016 r. zostały wyłonione dwa OWES-y, których zadaniem jest świadczenie usług animacyjnych, inkubacyjnych i biznesowych oraz tworzenie miejsc pracy w sektorze przedsiębiorczości społecznej poprzez udzielanie bezzwrotnych dotacji.

Według stanu na koniec 2019 r. na terenie województwa lubuskiego działalność prowadziły 82 przedsiębiorstwa społeczne: 37 podmiotów na obszarze działania LOWES w Gorzowie Wielkopolski oraz 45 podmiotów w okręgu OWES w Zielonej Górze. Liczba miejsc pracy utworzonych w wyniku działalności dwóch OWES-ów dla osób wskazanych w definicji PS, wyniosła na koniec 2019 r. 476 (OWES – 214 miejsc pracy, LOWES – 262 miejsca pracy). W 2019 r. zielonogórski OWES utworzył 31 miejsc pracy, a gorzowski LOWES - 80 miejsc pracy.

Zasoby mieszkaniowe

W 2019 r. w województwie lubuskim, po trzech latach wzrostu, zmniejszyła się liczba mieszkań oddanych do użytkowania. Ponad połowa nowych mieszkań powstała w budownictwie przeznaczonym na sprzedaż lub wynajem. Znaczącą liczbę mieszkań oddali do użytkowania inwestorzy indywidualni. Do użytkowania oddano 4.134 nowe mieszkania, czyli o 123 mieszkania mniej (o 2,9%) niż w poprzednim roku (kiedy zanotowano wzrost o 6,4%). Natomiast w kraju oddano do użytkowania 207,4 tys. mieszkań, tj. o 12,1% więcej niż przed rokiem.

¹⁵ Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa lubuskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, Zielona Góra 2018, s. 67-73.

¹⁶ Realizacja zadań Lubuskiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej 2017, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Zielonej Górze, Zielona Góra 2018.

Najwięcej mieszkań było w powiecie grodzkim zielonogórskim i grodzkim gorzowskim oraz powiecie żagańskim, a najmniej w powiecie gorzowskim, wschowskim i zielonogórskim. W 2019 r. przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w zasobach mieszkaniowych wyniosła 73,9 m² (wzrosła o 1,1 m² w stosunku do 2012 r.). Jednocześnie przeciętna liczba osób w 1 mieszkaniu w 2019 r. wyniosła 2,66 - w relacji do 2012 r. zanotowano nieznaczny spadek tego wskaźnika.

W zasobach **mieszkań komunalnych** lubuskich gmin nieznacznie zwiększyła się ilość lokali socjalnych. W 2018 r. liczba lokali socjalnych wynosiła 3.763. Lubuskie zajmowało 10. pozycję wśród województw pod względem zasobów mieszkań socjalnych.

Zasoby towarzystw budownictwa społecznego (TBS) w 2018 r. wynosiły 3.482 mieszkań. Tego rodzaju mieszkania wybudowano w powiecie grodzkim zielonogórskim i gorzowskim oraz w powiecie świebodzińskim, żagańskim, międzyrzeckim, zielonogórskim, krośnieńskim i żarskim.

W lubuskim w 2018 r. było 1.240 mieszkań niezamieszanych w zasobie gmin tzw. pustostanów, najwięcej w powiatach grodzkich: gorzowskim i zielonogórskim oraz w powiecie żarskim, a najmniej w sulęcińskim, świebodzińskim i krośnieńskim.

W 2019 r. w lubuskich miastach 99,5% mieszkań wyposażonych było w instalacje wodociągowe, 95,8% posiadało łazienkę, 97,8% posiadało ustępy, a 86,5% centralne ogrzewanie i 75,0% gaz sieciowy. Na lubuskiej wsi prezentowane wskaźniki kształtowały się na nieznacznie niższym poziomie: 95,8% mieszkań posiadało przyłącze do wodociągu, 88,1% wyposażonych było w łazienki, 91,9% posiadało ustępy, a 71,4% posiadało centralne ogrzewanie i zaledwie 12,2% mieszkań podłączonych było do gazu sieciowego. Warunki mieszkaniowe uległy nieznacznej poprawie w stosunku do 2012 r. Wzrost stopnia wyposażenia mieszkań w instalacje techniczne był skutkiem modernizacji starych domów, ale przede wszystkim powstawania nowych budynków o podwyższonym standardzie. Jednakże pomiędzy miastem a wsią nadal utrzymywały się dysproporcje w wyposażeniu mieszkań w podstawowe instalacje. Sytuacja w województwie lubuskim na rynku mieszkaniowym odzwierciedla ogólną sytuację w kraju. Najwięcej mieszkań powstaje w budownictwie przeznaczonym na sprzedaż lub wynajem i budownictwie indywidualnym. Występuje niedostateczna dostępność mieszkań zaspokajających potrzeby gospodarstw domowych o przeciętnych i niskich dochodach. W szczególności społeczne budownictwo mieszkaniowe nie zaspokaja potrzeb tzw. grup wrażliwych (np. osób bezdomnych, niepełnosprawnych, rodzin wielodzietnych, wychowanków domów dziecka czy osób starszych niesamodzielnych).

2.4. Kapitał społeczny

Sektor pozarządowy

Utrzymanie aktywnego, demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego oraz zrównoważony rozwój kraju są uzależnione od budowy trzeciego sektora, który w odniesieniu do kapitału społecznego wymaga zaistnienia co najmniej wzajemnego zaufania ludzi i ich zaangażowania społecznego.

W województwie lubuskim pod koniec 2015 r. zarejestrowanych było **3.412 fundacji i stowarzyszeń**, co stanowiło ok. 3% całego polskiego sektora. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców w regionie oznaczało to 33 organizacje na 10 tys. mieszkańców. Organizacje z Lubuskiego są nieco starsze niż w całej Polsce: najwięcej jest organizacji o najdłuższym stażu (ponad 15 lat) – 29%, podczas gdy w całej Polsce jest ich 24%. W województwie lubuskim mniej więcej tyle samo organizacji, co w całej Polsce (między 38% a 37%) działa w skali nie większej niż gmina lub powiat. W całym kraju więcej jest organizacji ogólnopolskich, zaś w regionie lubuskim nieco bardziej rozpowszechnione są stowarzyszenia i fundacje o zasięgu regionalnym, a także te aktywne poza granicami Polski (wpływ na to mieć może przygraniczne położenie województwa). Skala współpracy organizacji

z wolontariuszami, którzy nie są członkami stowarzyszeń ani władz, jest niemal taka sama w województwie, jak w całym kraju. Widać dwie różnice między lubuskim a ogólnopolskim sektorem pod względem popularności najważniejszych pól działań. Po pierwsze, w województwie lubuskim bardziej niż w całej Polsce dominują organizacje, które jako najważniejszy obszar swoich działań wskazują „sport, turystykę, rekreację i hobby” (jest ich 40%, w ogólnopolskim sektorze 34%). Ponadto, wśród lubuskich organizacji więcej jest takich, które działają przede wszystkim w obszarze „kultury i sztuki” (14%) niż „edukacji i wychowania” (11%) – w całym sektorze to branża edukacyjna zajmuje drugie pod względem popularności miejsce¹⁷.

Przeciętna liczba osób pracujących społecznie (wolontariuszy) w organizacjach pozarządowych w 2016 r. w regionie lubuskim wynosiła 10 w jednej organizacji pozarządowej i była równa średniej krajowej. Liczba wolontariuszy pracujących społecznie zmniejszyła się od 2012 r. o 4 osoby.

Frekwencja wyborcza

Za podstawę sprawnego funkcjonowania demokracji, a także miernik zaawansowania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, uważane jest uczestnictwo w wyborach. Jeśli wziąć pod uwagę ogólnokrajowe wybory poczynając od 2005 r. (wybory prezydenckie, do Sejmu i Senatu RP), **województwo lubuskie odznacza się niskim poziomem partycypacji społecznej**. Frekwencja w województwie w wyborach do Sejmu i Senatu RP w latach 2011-2019 wynosiła: 43,7% w 2011 r., w 2015 r. - 44,6% a w 2019 r. wzrosła do 57,2%. Frekwencja w wyborach prezydenckich w 2015 r. wynosiła 46,39% (I oraz II tura), natomiast w 2020 r. osiągnęła poziom 63,18% (I oraz II tura). W wyborach samorządowych w 2014 r. frekwencja wyniosła ok. 45%, a w 2018 r. wzrosła do ok. 51%. W wyborach do Parlamentu Europejskiego frekwencja w 2014 r. wynosiła 19,30%, natomiast w 2019 r. znacząco wzrosła aż do 40,66%. Bariery 50% udało się przekroczyć po raz pierwszy podczas wyborów do Sejmu i Senatu RP w 2007 r. (50,35%). Najwyższa frekwencja była w 2020 r. (63,18%) podczas wyborów na Prezydenta RP, natomiast najniższa w 2014 r. (19,30%) w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Podkreślić należy, że frekwencja w województwie lubuskim nie przekroczyła średniej dla kraju, w każdym przypadku będąc od niej niższą o kilka pkt. proc.

Tożsamość regionalna

Z uwagi na osiedlenie się na terenie dzisiejszego województwa lubuskiego po II wojnie światowej grup o zróżnicowanych korzeniach narodowościowych i etnograficznych, a także biorąc pod uwagę podziały administracyjne różnicujące te obszary (m.in. podział na 2 województwa: zielonogórskie i gorzowskie w 1975 r.), **lubuska tożsamość regionalna podlega ciągłemu kształtowaniu**. Jednak w badaniach socjologicznych przeprowadzonych wśród Lubuszan identyfikacja na poziomie województwa uzyskała bardzo wysoki odsetek wskazań (ponad 82%), co można traktować jako sygnał poczucia odrębności regionalnej¹⁸.

Kształtowanie tożsamości regionalnej powiązane jest ściśle m.in. z popularyzacją historii Ziemi Lubuskiej w ramach działalności lubuskich uczelni, szczególnie Uniwersytetu Zielonogórskiego. Na szeroką skalę badania naukowe podejmują również muzea, które koncentrują się przede wszystkim na tematyce związanej z historią oraz sztuką regionu. Istotną rolę odgrywa opracowywanie zbiorów, w tym dziedzictwa poniemieckiego. Duży wpływ na kształtowanie tożsamości mieszkańców województwa ma również bliskość granicy z Niemcami.

¹⁷ Badanie *Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2015*, przeprowadzonym mieszaną metodą CAPI oraz CAWI, między kwietniem a wrześniem 2015 r. na ogólnopolskiej, losowej próbie 4 tysięcy stowarzyszeń i fundacji na zlecenie Stowarzyszenia Klon/Jawor., Stowarzyszenie Klon/Jawor przeprowadziło ponownie badanie w 2019 r., jednak ze względu na małą próbę wyniki badania w raporcie ujęta została tylko na poziomie krajowym.

¹⁸ pod red. nauk. D. Szaban, *Diagnoza jakości i poziomu życia mieszkańców województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2015, s. 218-243.

Działalność naukową w tym zakresie prowadzą wykładowcy z Uniwersytetu Zielonogórskiego, m.in. w cyklu konferencji i publikacji pt. *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej*.

Od połowy lat 90-tych XX wieku przyznawana jest nagroda **Lubuski Wawrzyn Literacki** dla pisarzy związanych z województwem lubuskim. Nagroda jest wręczana autorowi najlepszej książki roku. Organizatorem jest Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze, a partnerami tego wydarzenia są m.in.: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolskim, Uniwersytet Zielonogórski, Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.

Również samorząd województwa włącza się w działania na rzecz tworzenia tożsamości regionalnej. Sejmik Województwa Lubuskiego przyznaje **Odznaki Honorowe za Zasługi dla Województwa Lubuskiego** osobom fizycznym, instytucjom państwowym, jednostkom samorządu terytorialnego, organizacjom społecznym i zawodowym, osobom prawnym oraz jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej, które całokształtem działalności zawodowej i społecznej, względnie realizacją swoich zadań na rzecz województwa lubuskiego, wybitnie przyczyniły się do gospodarczego, kulturalnego i społecznego rozwoju województwa. W latach 2006-2019 przyznano łącznie 1.024 odznak dla osób zasłużonych, które wykazały się szczególnym zaangażowaniem w działalność na rzecz regionu. Ponadto Sejmik Województwa Lubuskiego w latach 2009-2019 przyznał **tytuł Honorowego Obywatela Województwa Lubuskiego** 24 osobom. Wśród wybitnych osobistości, które swoimi czynami wzbogaciły dorobek województwa lubuskiego w różnych dziedzinach, znalazły się m.in. takie osoby jak prof. dr. hab. inż. Tadeusz Kuczyński, prof. dr. hab. Zbigniew Izdebski, Joanna Brodzik, Jerzy Owsiak, Józef Zych czy Edward Dębicki.

Zaufanie publiczne

Według badań sondażowych przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie mieszkańców regionu w 2015 r. poziom uogólnionego zaufania społecznego Lubuszan był ambiwalentny, ponieważ wynikało z nich, iż badani ani nie ufali, ani nie mieli braku zaufania do innych. Natomiast w przypadku zaufania do przedstawicieli lokalnych społeczności, Lubuszanie najwyższym poziomem zaufania darzyli lekarzy rodzinnych i nauczycieli w szkołach w swojej miejscowości/gminie. W przypadku zaufania do instytucji, najwyższy poziom zaufania Lubuszanie mieli do instytucji oświatowych i edukacyjnych, w następnej kolejności do służby zdrowia, Kościoła katolickiego i policji. Najniższe zaufanie występowało w stosunku do Sejmu i partii politycznych¹⁹. W 2018 r. GUS przeprowadził Badanie Spójności Społecznej, które przedstawia Lubuszanina jako posiadającego zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc (poziom zaufania jest wyższy od średniej krajowej), ale również do sąsiadów. Wobec nieznanomych mieszkańcy lubuskiego byli w gronie województw najmniej ufnych. Największym zaufaniem mieszkańcy regionu darzyli policję, w drugiej kolejności 60% osób miało zaufanie do Kościoła Rzymskokatolickiego, a tylko ok 57% Lubuszan ufało władzom lokalnym miast i gmin²⁰. Budowanie zaufania społecznego jest ważnym elementem tworzenia silnego kapitału społecznego w regionie. Poziom zaufania do innych ludzi oraz instytucji publicznych przekłada się na potencjalne możliwości współdziałania w realizacji różnych celów.

2.5 Rewitalizacja

Zgodnie z ustawą z dnia 9 października 2015 r. rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji, tj. mieszkańców, władze publiczne, w tym samorządowe, organizacje społeczne,

¹⁹ *Ibidem*, s. 245-246.

²⁰ *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, GUS, Warszawa 31.01.2019.

przedsiębiorców. Celem rewitalizacji jest przede wszystkim niwelowanie negatywnych zjawisk społecznych wraz z pobudzeniem zaangażowania społeczności lokalnej.

W ramach perspektywy 2007-2013 zrealizowano z Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 25 projektów rewitalizacyjnych na obszarze 52,13 ha, takich jak m.in.: Rewitalizacja śródmieścia Kożuchowa, Rewitalizacja Bulwaru Nadwarciańskiego Wschodniego w Gorzowie Wielkopolskim. Projekty zrealizowano na łączną kwotę 221 mln zł, z czego dofinansowanie z UE wyniosło 112,7 mln zł²¹.

W perspektywie 2014-2020 współfinansowaniem UE mogą zostać objęte tylko te projekty rewitalizacyjne, które zostały przygotowywane i przyjęte przez gminy w ramach programów rewitalizacji. Programy te muszą zostać pozytywnie zweryfikowane i wpisane do *Wykazu programów rewitalizacji prowadzonego Instytucją Zarządzającą RPO L2020*.

Gmina Dobiegniew jako jedyna z województwa lubuskiego uczestniczyła w ogólnokrajowym konkursie dotacji Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju *Modelowa Rewitalizacja Miast*, współfinansowanym z POPT. Lokalny Programu Rewitalizacji Gminy Dobiegniew do 2023 r. powstał w ramach projektu pn. „Dobiegniew – chcę tu mieszkać, pracować i żyć”.

W latach 2016-2018 województwo lubuskie realizowało zadanie mające na celu wsparcie samorządów w przygotowaniu procesów rewitalizacji. W ramach zadania realizowano projekt pn. **Konkurs dotacji dla gmin Województwa Lubuskiego na opracowanie lub aktualizację programów rewitalizacji współfinansowany ze środków Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020**. Wartość dotacji przekazanych 44 gminom to ponad 2 mln zł.

Według raportu *Badanie systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce*²², w 2018 r. w Lubuskim liczba gmin, które wyznaczyły obszar zdegradowany wyniosła 49 (11 jako Gminne Programy Rewitalizacji i 38 jako Lokalne Programy Rewitalizacji).

Według przygotowanego przez Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju opracowania pn. „Rewitalizacja. Raport o stanie polskich miast” w województwie lubuskim według stanu w dniu 28 lutego 2019 r. zrealizowano 22 projekty z dotacją w ramach RPO - PI 9b (na przedsięwzięcia z zakresu rewitalizacji), których wartość wyniosła 163,1 mln zł, z czego wartość unijnego dofinansowania stanowiła 114,0 mln zł. Wśród dofinansowanych projektów rewitalizacji, zarówno pod względem liczby, jak i całkowitej wartości, wyraźnie dominują przedsięwzięcia przewidziane do realizacji w miastach i miejskich obszarach funkcjonalnych. W układzie regionalnym średni udział dofinansowania ze środków europejskich w ramach PI 9b względem ogólnej wartości projektów w województwie lubuskim wynosił 69,9%, co stawia region na 2 miejscu w kraju.

Według danych z Instytucji Zarządzającej RPO L2020 na koniec 2019 r. wśród 82 gmin w województwie lubuskim procesy rewitalizacji na podstawie programu rewitalizacji (GPR lub PR) wdrażały w sumie 54 gminy, w tym: 27 gmin miejsko-wiejskich co stanowi 50,00% z wszystkich gmin wpisanych do *Wykazu programów rewitalizacji*, 19 gmin wiejskich, tj. 35,19% i 8 gmin miejskich – 14,81%. W ramach RPO Lubuskie 2020 zaplanowano na rewitalizację kwotę szacunkową ok. 140 mln zł.

²¹ Na podstawie *Mapy dotacji*, www.mapadotacji.gov.pl, (04.01.2019).

²² *Badanie systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce. Raport końcowy*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, ECORYS Sp. z o.o., Warszawa 2020.

2.6 Pandemia COVID-19 w obszarze społecznym

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła 11 marca 2020 r. pandemię choroby COVID-19, wywoływaną przez koronawirusa SARS-CoV-2. W Polsce w dniu 13 marca 2020 r. wydano Rozporządzenie Ministra Zdrowia, w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, a następnie dnia 20 marca 2020 r. Rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii.

Pacjent „0” w Polsce chory na COVID-19 pojawił się w marcu 2020 r. w województwie lubuskim. Przez kolejne miesiące liczba zarażonych należała do najmniejszych wśród województw. Samorząd Wojewódzki uruchomił wielokierunkowe wsparcie dla mieszkańców województwa w walce z koronawirusem.

Zarząd Województwa Lubuskiego podjął decyzję o realokacji środków w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego - Lubuskie 2020 na działania, w których można sfinansować zakup sprzętu ochrony osobistej, adaptację pomieszczeń i zakupy sprzętu do intensywnej terapii w związku z walką z koronawirusem. Lubuski Samorząd Wojewódzki zabezpieczył wszystkie szpitale w stan gotowości (także mniejsze szpitale) oraz doposażył laboratoria w niezbędny sprzęt ochrony osobistej, zakupił testy, sprzęt i niezbędne urządzenia intensywnej opieki medycznej. Samorząd województwa lubuskiego w celu zabezpieczenia podmiotów leczniczych i opiekuńczych w walce z COVID-19 przekazał do 16 października 2020 r. łącznie 118,75 mln zł, w tym m.in.: na testy 5 mln zł z EFS; na środki ochrony osobistej 9 mln zł z RPO Lubuskie 2020; na sprzęt ratujący życie i na 4 karetki pogotowia 36 mln zł z RPO Lubuskie 2020; na prace remontowo-budowlane w celu wykonania izolacji, również zabezpieczenie respiratorów, środków do dezynfekcji i ochrony 8,25 mln zł z budżetu samorządu; na dopłaty do wynagrodzeń i środki ochrony osobistej pracowników bezpośrednio zajmujących się podopiecznymi w DPS przeznaczono 24,5 mln zł. Ponadto na oddział dziecięcy szpitala w Zielonej Górze i sprzęt wysokospecjalistyczny w Gorzowie Wielkopolskim wynegocjowano z UE 30 mln zł, a 6 mln zł z RPO Lubuskie 2020 przekazowano na kolejne działania umożliwiające bezpieczne leczenie. Utworzono Lubuski Bank Informacji Pomocowej, którego rolą było przyjmowanie oferty bezpłatnej pomocy i znalezienie „odbiorcy” danej usługi, działania czy rzeczy.

W pierwszym kwartale 2020 r. z uwagi na stan epidemii spowodowany koronawirusem SARS-CoV-2 zamknięto placówki oświatowe oraz rozpoczęto edukację dzieci i młodzieży w systemie zdalnym. Zamknięto także żłobki i przedszkola. Część lubuskich przedszkoli również wprowadziła zajęcia online. W ramach programu „Zdalna szkoła” samorządy mogły starać się o pieniądze na zakup sprzętu dla uczniów i nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych do zdalnej nauki. Z województwa lubuskiego złożono 80 wniosków na 94 gminy i powiaty (85,10%)²³. Uczelnie wyższe również zastosowały edukację zdalną wśród studentów. Zostały przesunięte terminy matur na czerwiec 2020 r. oraz sposób ich organizacji, zrezygnowano bowiem z egzaminów ustnych. Także egzaminy końcowe ósmoklasistów zostały wyznaczone na czerwiec 2020 r. Wszystkie szkoły rozpoczęły naukę stacjonarnie od września 2020 r., jednak druga fala pandemii spowodowała dalsze ograniczenia w funkcjonowaniu sektora edukacji.

Wprowadzenie obostrzeń związanych ze stanem epidemii COVID-19 wpłynęło także na dostęp do wydarzeń i obiektów kultury. Możliwe było jedynie korzystanie z nich w formie on-line. Wszystkie imprezy masowe w pierwszym półroczu 2020 r. zostały odwołane. Pomimo pandemii udało się zrealizować ważne dla lubuskiej

²³ Informacja prasowa *Dofinansowanie na zakup sprzętu dla uczniów – duże zainteresowanie samorządów!*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, <https://www.gov.pl/web/edukacja/dofinansowanie-na-zakup-sprzetu-dla-uczniow-duze-zainteresowanie-samorzadow>, (20.04.2020).

kultury inwestycje, takie jak m.in. rozbudowa Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, modernizacja Muzeum Grodu Santok, rozpoczęcie modernizacji Lubuskiego Teatru w Zielonej Górze (scena lalkowa, scena letnia, muzeum lalek).

W I połowie 2020 r. obiekty sportowe zostały zamknięte, a wydarzenia sportowe zostały odwołane w wyniku wprowadzenia stanu epidemii. Wprowadzone obostrzenia poprzez zamknięcie obiektów sportowych i odwołanie imprez, odcisnęły się mocno na aktywności fizycznej mieszkańców. Z drugiej strony uruchomione zostały zajęcia sportowe typu fitness czy joga w trybie on-line.

W szczególnej sytuacji znalazły się osoby starsze, wymagające wsparcia i opieki, jak również osoby zagrożone wykluczeniem społecznym - w tym dzieci. Trudno oszacować skutki pandemii dla sytuacji wielu gospodarstw domowych, na skutek utraty pracy lub jej ograniczenia, jak również zmniejszenia działalności firm.

Sejmik Województwa Lubuskiego przyjął w październiku 2020 r. stanowisko w sprawie podjęcia działań zwiększających bezpieczeństwo zdrowotne w województwie lubuskim w związku z epidemią COVID-19 przygotowane przez Komisję Zdrowia, Rodziny i Polityki Społecznej. Ze względu na dynamiczny rozwój pandemii postulowano o zwiększenie liczby testów, wskazano na braki kadry medycznej – głównie anestezjologów, konieczność zakupu sprzętu wysokospecjalistycznego. Zwrócono uwagę na potrzebę zmiany finansowania szpitali w okresie pandemii COVID-19 oraz zaapelowano o zwiększenie dostępu do szczepień na gripę, szczególnie seniorom i zwiększenie zapasów środków ochrony indywidualnej²⁴.

²⁴ Stanowisko Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 12 października 2020 r. w sprawie podjęcia działań zwiększających bezpieczeństwo zdrowotne w województwie lubuskim w związku z epidemią COVID-19.

3. SFERA GOSPODARCZA

3.1. Gospodarka regionalna

Produkt Krajowy Brutto, Wartość Dodana Brutto²⁵

W 2018²⁶ r. **Produkt Krajowy Brutto** (wg szacunków wstępnych) w województwie lubuskim wyniósł 46.145 mln zł, co stanowiło ok. 2,2% PKB w kraju. Mniejszą wartość wytworzonego w 2018 r. PKB zanotowano w województwie opolskim. Według danych szacunkowych GUS, PKB w województwie lubuskim w 2018 r. był o 6,1% (w cenach bieżących) większy niż w 2017 r. (11. wynik wśród wszystkich województw), przy średnim wzroście w kraju w tym okresie o 6,6%. W roku 2012 i 2014 dynamika PKB (w cenach stałych) w województwie lubuskim była wyższa od notowanej w kraju, natomiast w latach 2013 i 2015, 2017 była ona nieco niższa niż średnia krajowa. Tabela nr 1 przedstawia dynamikę PKB ogółem (w cenach stałych) w latach 2012-2017.

Tabela 1. Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe).

Dynamika produktu krajowego brutto ogółem (ceny stałe), rok poprzedni=100						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
LUBUSKIE	102,3	100,4	103,8	102,9	102,6	103,9
POLSKA (średnia krajowa)	101,6	101,4	103,3	103,8	103,1	104,9
Pozycja Lubuskiego wśród województw pod względem dynamiki wzrostu PKB	3	13	3	11	8	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

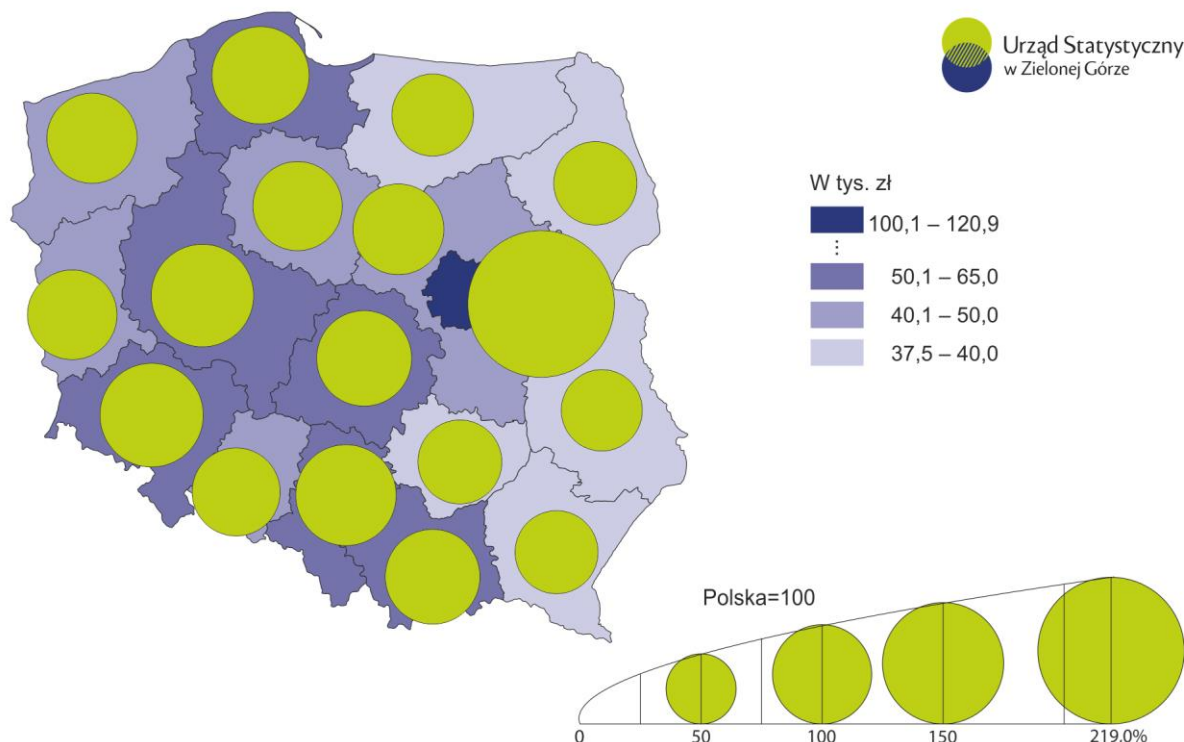
W przeliczeniu na 1 mieszkańca wartość PKB w województwie lubuskim w 2018 r. (wg wstępnego szacunku) wyniosła 45.443 zł i była o 6,2 % wyższa niż w roku poprzednim (20,7 % wyższa niż w roku 2014). W przekroju regionów²⁷ poziom PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest znacznie zróżnicowany. W 2018 r. najwyższy poziom produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca odnotowano w regionie warszawskim stołecznym, gdzie przekroczył on przeciętną w kraju ponad 2-krotnie. Wartość PKB na 1 mieszkańca przekraczającą średnią krajową odnotowano również w regionach: dolnośląskim, wielkopolskim i śląskim. W większości regionów wartość PKB na 1 mieszkańca utrzymywała się jednak poniżej średniej w kraju. Województwo lubuskie, w którym **wartość PKB na 1 mieszkańca stanowiła 82,3%** średniej krajowej, zajęło 10. pozycję (bez uwzględnienia podziału województwa mazowieckiego na dwa regiony NUTS 2) przed województwami kujawsko-pomorskim, opolskim oraz regionami Polski Wschodniej. Oznacza to nieznaczne pogorszenie relacji PKB na 1 mieszkańca w województwie do średniej krajowej, obserwowane także w 2017 r. Dla porównania w latach 2012-2016 wskaźnik ten kształtował się na poziomie odpowiadającym 83% lub więcej jego wartości średniej w kraju.

²⁵ Opracowane na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

²⁶ Wartości wskaźnika PKB publikowane są w krajowej statystyce z dwuletnim opóźnieniem.

²⁷ W układzie jednostek klasyfikacji NUTS 2016 obowiązującej od 1 stycznia 2018 r., to jest w podziale statystycznym Polski na jednostki NUTS, wprowadzonym rozporządzeniem Komisji (UE) 2016/2066 z dnia 21 listopada 2016 r., zgodnie z którym na obszarze województwa mazowieckiego wyodrębniono region warszawski stołeczny i mazowiecki regionalny.

Rysunek 3. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca według regionów w 2018 r.
(ceny bieżące).

Według danych **EUROSTAT** wartość PKB na 1 mieszkańca (wyrażona we wspólnej umownej walucie PPS) w 2018 r. w województwie lubuskim wyniosła **58% średniej unijnej**, co stanowiło 9. wynik wśród polskich województw. Dla Polski omawiany wskaźnik ukształtował się na poziomie odpowiadającym 71% średniej UE i w ostatnich latach systematycznie rośnie. Średnią unijną PKB na 1 mieszkańca przekroczyło województwo mazowieckie²⁸ z wynikiem 113%, a w grupie regionów, które przekroczyły próg 75% są również województwa dolnośląskie i wielkopolskie.

Biorąc pod uwagę PKB per capita w podregionach, województwo lubuskie można uznać za obszar o niewielkim stopniu zróżnicowania. W 2018 r. wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca była nieco wyższa w podregionie zielonogórskim, w którym stanowiła 83,1% średniej krajowej, natomiast w podregionie gorzowskim wskaźnik ten wyniósł 80,9%.

Wartość dodana brutto (w cenach bieżących) w Lubuskiem w 2018 r. wyniosła 40.401 mln zł. Niższą kwotę osiągnęło województwo opolskie. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w 2018 r. wyniosła 117,0 tys. zł, co stanowiło 94,8% wartości dodanej brutto na 1 pracującego w kraju (123,5 tys. zł). Wyższą wartość tego wskaźnika osiągnęło w 7 województwach: mazowieckim, dolnośląskim, śląskim, pomorskim, zachodniopomorskim, wielkopolskim i opolskim. W porównaniu z 2012 r., WDB w województwie lubuskim wzrosła o ok. 20%, co pod względem dynamiki wzrostu stanowi 6. wynik wśród polskich województw (średni wzrost WDB w kraju wyniósł w tym okresie ok. 19%). Biorąc pod uwagę dynamikę WDB w stosunku do roku poprzedniego, Lubuskie w 2018 r. ze wzrostem na poziomie 4,1% zajęło 10. pozycję wśród polskich regionów (średni wzrost WDB w kraju wyniósł 4,6%). Wartość dodana brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwie lubuskim stanowiła 82,3% WDB w kraju, co daje 9. wynik wśród polskich regionów.

²⁸ W ramach województwa mazowieckiego wyodrębniony region warszawski - stołeczny, obejmujący aglomerację warszawską osiągnął poziom 155% średniej unijnej, natomiast w pozostałej części Mazowsza wynik ten wyniósł 59% średniej unijnej.

Podmioty prowadzące działalność w przemyśle wytworzyły w 2018 r. aż 33,2% wartości dodanej brutto w województwie lubuskim, co pozycjonuje region na **2 miejscu wśród polskich regionów pod względem udziału przemysłu w WDB w województwie** (za województwem śląskim)²⁹. Wartość dodana brutto w przeliczeniu na jednego pracującego w przemyśle jest stosunkowo wysoka – w województwie lubuskim w 2018 r. wyniosła 145.705 zł. Dla porównania w sekcjach związanych z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem wyniosła 34.396 zł, w budownictwie 128.015 zł, a w szeroko pojętych usługach osiągnęła wartość 115.268 zł na jednego pracującego, tj. znacznie mniej niż w przemyśle.

3.2. Rynek pracy

Analizując rynek pracy należy z jednej strony przeanalizować sytuację osób zatrudnionych, m.in. stan i strukturę zatrudnienia, a z drugiej strony spojrzeć na niewykorzystane zasoby ludzkie, tj. osoby bezrobotne. Nowym, zauważalnym zjawiskiem na rynku pracy stali się imigranci zarobkowi.

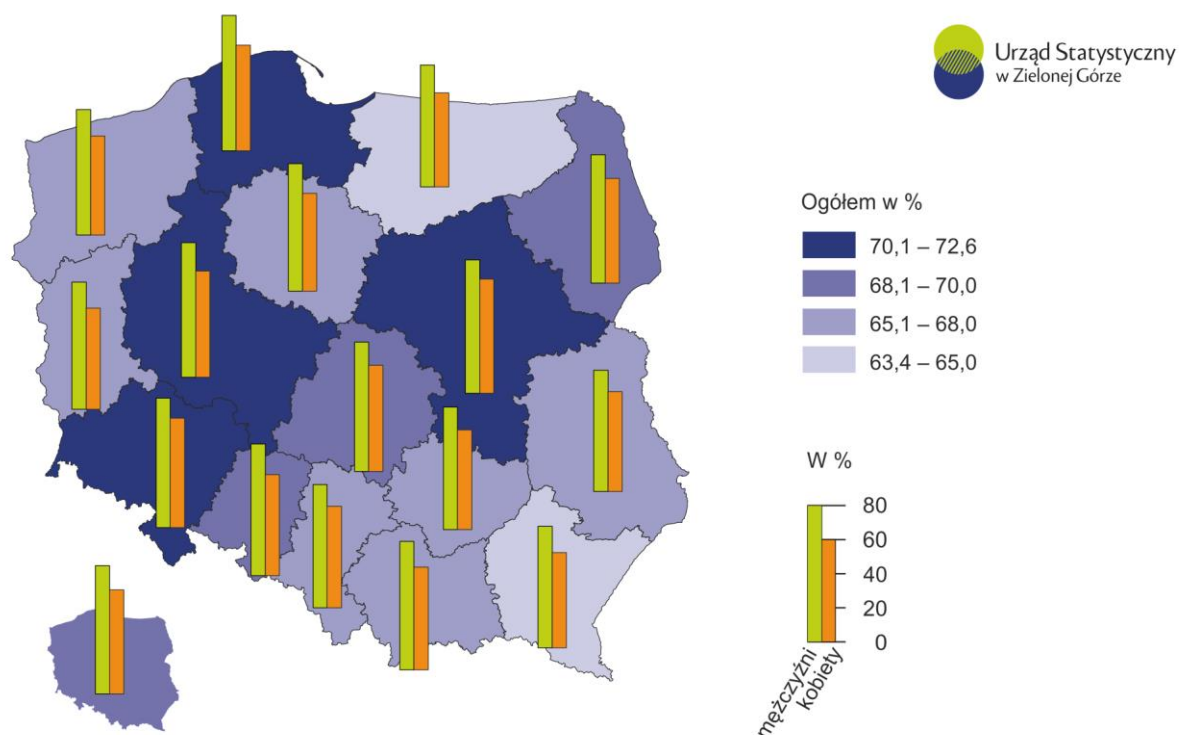
Zatrudnienie

W 2019 r. liczba pracujących w województwie lubuskim wyniosła 360,7 tys. osób i była o 0,8% wyższa niż w 2018 r. oraz o 12,8% wyższa w stosunku do 2012 r. W 2019 r. z ogółu pracujących w województwie 57,3% koncentrowały podmioty gospodarcze prowadzące działalność usługową (sekcje G-T), w tym 26,6% podmioty z grupy sekcji G-J: handel; naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia oraz informacja i komunikacja. W przemyśle i budownictwie (sekcje B-F) pracowało łącznie 32,5% ogółu pracujących w województwie, a w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie (sekcja A) – 10,3%.

Według wyników BAEL nastąpił **wzrost wskaźnika zatrudnienia** ludności w wieku 15-64 lata z 57,1% w 2012 r. i 59,7% w 2014 r. do **67,1% w 2019 r.** Nadal jednak udział pracujących w wieku 15-64 lata był niższy niż średnio w kraju (w 2012 r. – 59,7%, w 2014 r. – 61,7%, a w 2019 r. – 68,2%). W populacji mężczyzn wskaźnik zatrudnienia w 2019 r. osiągnął wartość 74,7% (wobec 75,3% średnio w kraju). Odsetek pracujących kobiet w grupie kobiet w wieku 15-64 lata wyniósł 59,4% (wobec 61,1% w kraju).

²⁹ W układzie 17 regionów NUTS2, również w regionie mazowieckim regionalnym udział przemysłu w WDB był nieco wyższy niż w regionie lubuskim (wyniósł 33,9%).

Rysunek 4. Wskaźnik zatrudnienia według województw w 2019 r.

Na strukturę zatrudnienia w regionie wpływ ma jego struktura demograficzna. W przyszłości problemy demograficzne w województwie będą się zwiększać i czynnik ten będzie jeszcze bardziej wpływać na strukturę zatrudnienia. Starzejące się społeczeństwo i odpływ mieszkańców z regionu będą w znaczny sposób wpływać na liczbę pracujących oraz potrzeby pracodawców w zakresie zatrudnienia, a także na dostęp do miejsc pracy.

Barometr zawodów³⁰

W 2019 r. została przeprowadzona przez Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze piąta edycja badania dotyczącego barometru zawodów we wszystkich powiatach województwa lubuskiego. W efekcie dokonanej oceny na poziomie województwa **w grupie zawodów deficytowych znalazło się 57 zawodów**, natomiast w kategorii zrównoważonych – 102 zawody. Żaden zawód nie został określony jako nadwyżkowy. Prognoza dla lokalnych rynków pracy jest zróżnicowana.

Wśród zawodów deficytowych wskazano na te znajdujące się w branżach: budowlanej (najliczniej reprezentowana grupa wśród zawodów deficytowych), transportowej, gastronomicznej, medycznej, techniczno-przemysłowej, usługowej, finansowej. Deficyt ten jest spowodowany brakiem doświadczenia zawodowego czy wygasającymi uprawnieniami, ale także niskiej jakości ofertami. W grupie tzw. pozostałe zawody deficytowe znalazły się zawody związane z edukacją (nauczyciele języków obcych i lektorzy, nauczyciele przedszkoli) oraz o charakterze pracy socjalnej/opiekuńczej (opiekunowie osoby starszej i niepełnosprawnej, pracownicy socjalni), a także pracownicy służb mundurowych.

³⁰ Na podstawie *Barometr zawodów 2020. Raport podsumowujący badanie w województwie lubuskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze, Kraków 2019 r.

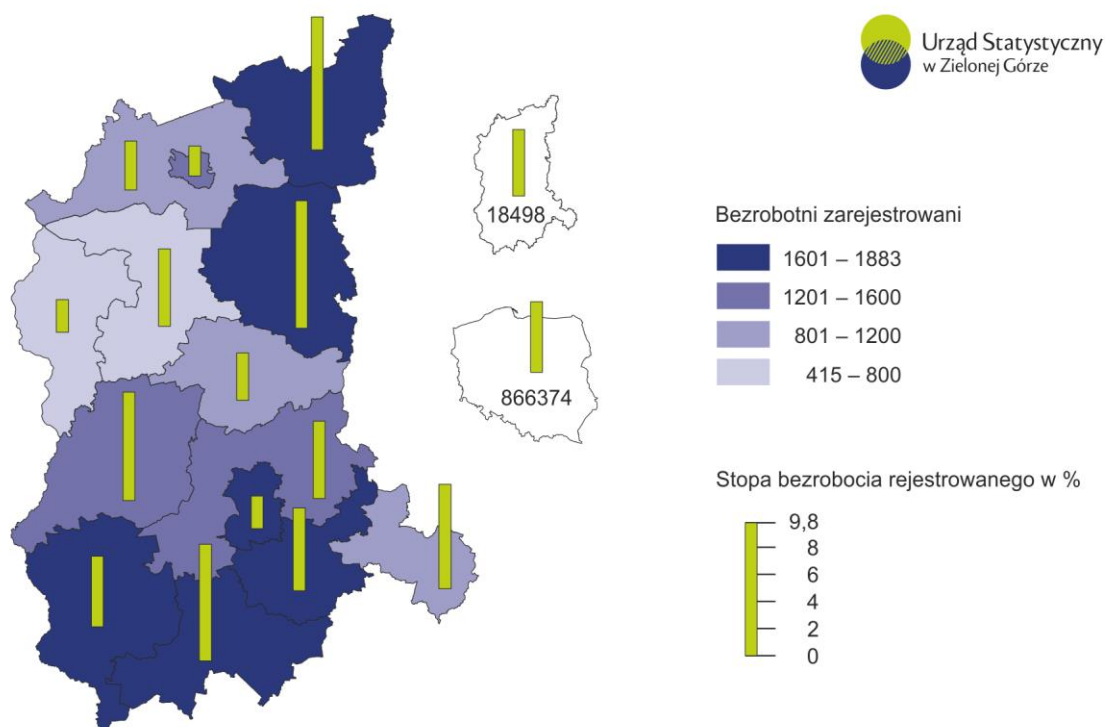
Bezrobocie

Ożywienie gospodarcze i utrzymanie wzrostu PKB na poziomie ok. 3% przyczyniło się w latach 2014-2019 do dynamicznego spadku bezrobocia w regionie, które osiągnęło nie notowany w historii województwa poziom **19,5 tysięcy bezrobotnych**³¹.

Spadek bezrobocia w województwie w ostatnich latach jest bezprecedensowy. Według danych GUS na koniec 2019 r., **stopa bezrobocia rejestrowanego wynosiła 4,9%** (średnia krajowa dla tego okresu to 5,2%) wobec 15,9% w końcu 2012 r. W końcu 2019 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych wyniosła 18,5 tys. osób i była o 69,5% mniejsza w porównaniu z 2012 r. W 2019 r. najmniejsza stopa bezrobocia rejestrowanego występowała w Gorzowie Wielkopolskim - 2,2% oraz w Zielonej Górze i powiecie słubickim na poziomie 2,4%. Najgorsza sytuacja występowała w powiecie strzelecko-drezdeneckim (9,8%) i międzyrzeckim (9,4%) oraz w powiecie żagańskim (8,6%) i krośnieńskim (8,0%).

W analizie porównawczej stopy bezrobocia liczonej na podstawie reprezentacyjnego **Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL)**, w 2019 r. województwo lubuskie miało najniższy wskaźnik wśród województw, na poziomie 2,1% (wobec 3,3% średnio w kraju i 10,1% w 2012 r.). W populacji ludności w wieku produkcyjnym stopa bezrobocia wyniosła 2,2% (3,4% średnio w kraju).

Rysunek 5. Bezrobocie w województwie lubuskim w 2019 r.

Niekorzystnym zjawiskiem na rynku pracy jest wydłużający się okres pozostawania bez zatrudnienia. Według danych GUS liczba bezrobotnych zarejestrowanych pozostających **dłużej niż 1 rok bez pracy w końcu 2019 r. to 5,5 tys.** wobec 17,2 tys. w 2012 r. Najwięcej bezrobotnych w tej grupie zanotowano w powiecie międzyrzeckim (642), żarskim (587) i nowosolskim (536), najmniej w powiecie słubickim (96). Natomiast udział bezrobotnych

³¹ Lubuski Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia na rok 2020, Załącznik do Uchwały nr 77/1180/20 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 28 stycznia 2020 r. w sprawie przyjęcia Lubuskiego Planu Działań na Rzecz Zatrudnienia na rok 2020, s. 3.

zarejestrowanych pozostających dłużej niż 1 rok bez pracy w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwie lubuskim wyniósł 29,8% w 2019 r. (34,3% w 2014 r. i 28,4% w 2012 r.). Należy jednak podkreślić, że w 2019 r. był najniższy w kraju, przy średniej krajowej 37,9%. Niższy niż w województwie lubuskim wskaźnik był w województwie wielkopolskim (27,5%). Najbardziej korzystną wartość wskaźnika zanotowano w Gorzowie Wielkopolskim (na poziomie 15,1%). W województwie blisko 66,1% bezrobotnych zarejestrowanych pozostających dłużej niż 1 rok bez pracy stanowiły kobiety – taka jest też tendencja krajowa (61,4% kobiet).

W trudnej sytuacji na rynku pracy są bezrobotni powyżej 50 roku życia. Na koniec grudnia 2019 r. w Lubuskim zanotowano 5.276 osób w tym wieku, czyli 28,5% ogółu bezrobotnych. Wśród bezrobotnych w tej grupie dominowali mężczyźni (63,1%) oraz osoby długotrwale bezrobotne (51,1%). Pod względem wykształcenia najwięcej było osób z ukończoną szkołą zasadniczą zawodową (38,1%).

Jedną z liczniejszych grup bezrobotnych są osoby do 30 roku życia. W tej kategorii wiekowej w 2019 r. zarejestrowanych było 4.688 bezrobotnych, tj. 25,3% ogółu. Najwięcej bezrobotnych w wieku do 30 roku życia posiadało staż pracy od 1 do 5 lat (38,2%) oraz wykształcenie gimnazjalne i poniżej (27,8%). Z ogółu bezrobotnych w wieku do 30 roku życia 37,4% stanowiły osoby posiadające co najmniej 1 dziecko do 6 roku życia. W tej kategorii bezrobotnych przeważały kobiety stanowiąc 71,6%. W tej grupie wieku niemal co trzecia zarejestrowana osoba (31,5%) była osobą długotrwale bezrobotną. W województwie notuje się także wysoki odsetek młodych niepracujących, nieuczących się i niedokształcających.

W przeciągu kilku lat zmieniła się sytuacja na rynku pracy w obszarze bezrobocia. Rynek pracodawcy przekształcił się w rynek pracownika, a lubuska gospodarka, podobnie jak w całym kraju, odczuła brak rąk do pracy. Wyzwaniem pozostaje wciąż aktywizacja grup bezrobotnych znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, tj. długotrwale bezrobotnych, osób młodych i po 50 roku życia. Kategoria bezrobocia zmniejszyła swoją rolę w obszarze ekonomicznym, pozostaje jednak wyzwaniem w obszarze społecznym (aktywizacja osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy). Należy jednak wskazać, że w 2020 r. pandemia COVID-19 spowodowała ponowny wzrost bezrobocia.

Migracje zarobkowe

Od 2012 r. wyraźnie zmieniała się w województwie lubuskim, jak i całym kraju, sytuacja związana z imigrantami, którzy przybywają do Polski w celu podjęcia pracy.

Liczba wydanych zezwoleń na pobyt dla cudzoziemców w regionie wzrosła z 675 pozytywnych decyzji w 2012 r. do **6.118 w 2019 r.** Negatywnych decyzji wydano 683, natomiast 365 spraw umorzono. Najwięcej cudzoziemców w 2019 r. w województwie lubuskim z pozwoleniem na pobyt pochodziło z Ukrainy (6.233 osoby), Gruzji (231 osób), Białorusi (168 osób), Indii (93 osoby) i Mołdawii (70 osób)³².

W 2019 r. Wojewoda Lubuski wydał **16.395 zezwoleń na pracę**, co w stosunku do 2015 r. (2.666 zezwoleń) wskazuje, że liczba zezwoleń wzrosła ponad sześciokrotnie³³.

Według raportu Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w latach 2015-2019 we wszystkich województwach systematycznie rosła liczba cudzoziemców, którzy zgłoszeni zostali do ubezpieczeń emerytalnego i rentowych. Największą dynamikę wzrostu liczby ubezpieczonych cudzoziemców (tj. ok. 4-krotny wzrost liczby zamieszkałych cudzoziemców) odnotowano w województwach: lubuskim, pomorskim, śląskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim. Przy czym należy pamiętać, że w badanym okresie wzrósł odsetek ubezpieczonych cudzoziemców, dla których nie ustalono województwa miejsca zamieszkania ubezpieczonego (z 27,6% w 2015 r.

³² <https://migracje.gov.pl/>, (10.08.2018).

³³ *Zezwolenia na pracę cudzoziemców w 2019 roku. Informacja sygnalna*, GUS, Warszawa 20.05.2020 r., s. 1.

do 29,9% w 2019 r.). **Liczba cudzoziemców zgłoszonych do ubezpieczeń emerytalnego i rentowego** według województwa siedziby płatnika (stan na koniec roku) w Lubuskim wyniosła 5.103 osób w 2015 r., a w 2019 r. - **23.457 osób**, co stanowiło 9. wynik w kraju wśród polskich województw. Z tego największą grupę 20.123 osób stanowili Ukraińcy (4,2% wszystkich imigrantów Ukrainy w Polsce). W dalszej kolejności, w Lubuskim byli to Mołdawianie - 459 osób (5,1% wszystkich imigrantów Mołdawii w Polsce) oraz Gruzini - 423 osoby (4,0% wszystkich imigrantów Gruzji w Polsce)³⁴.

3.3. Przedsiębiorczość, przemysł, usługi

Przemysł

W ostatnich latach rośnie rola przemysłu w lubuskiej gospodarce. Województwo charakteryzuje się relatywnie wysokim (6. miejsce wśród województw) wskaźnikiem produkcji sprzedanej przemysłu w przeliczeniu na jednego mieszkańca. W 2018 r. było to 37,3 tys. zł, przy średniej krajowej 39,6 tys. zł.

Do wiodących branż lubuskiej gospodarki należy **sektor motoryzacyjny**, którego wartość produkcji sprzedanej w 2018 r. wyniosła aż 6,2 mld zł. Branżami rozwijającymi się w oparciu o dostępność surowców naturalnych są: **przemysł drzewny i meblowy** o produkcji sprzedanej w wysokości odpowiednio 3,6 mld zł i 1,3 mld zł, **spożywczy** – 2,8 mld zł i **papierniczy** – 2,9 mld zł. Znaczny udział w produkcji sprzedanej przemysłu ma także **produkcja metali** – 2,1 mld zł i **wyrobów z metali** – 2,5 mld zł oraz **produkcja maszyn i urządzeń**, ze specyficzną produkcją pieców do obróbki cieplnej – 1,3 mld zł. Województwo lubuskie ze względu na udział w produkcji krajowej, od lat jest też potentatem w zakresie produkcji mięsa indyczego i wyrobów z tworzyw sztucznych.

Tabela 2. Produkcja sprzedana przemysłu w województwie lubuskim.

Wyszczególnienie	2016		2017		2018	
	ceny bieżące w mln zł	2015 = 100 (ceny stałe)	ceny bieżące w mln zł	2016 = 100 (ceny stałe)	ceny bieżące w mln zł	2017 = 100 (ceny stałe)
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep	5.089,8	102,4	5.477,6	115,5	6.166,8	112,9
Produkcja wyrobów z drewna, korka, słomy i wikliny	3.413,4	106,6	3.589,1	102,5	3.608,0	94,1
Produkcja artykułów spożywczych	2.625,9	105,9	2.796,8	106,3	2.789,5	96,9
Produkcja papieru i wyrobów z papieru	2.592,9	105,3	2.606,7	103,6	2.924,7	108,3
Produkcja metali	1.737,0	105,4	1.890,8	104,9	2.067,4	104,1
Produkcja wyrobów z metali	2.283,4	105,6	2.338,1	103,4	2.539,9	110,0
Produkcja wyrobów z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych	1.710,6	118,0	1.843,5	109,1	1.768,7	90,6
Produkcja mebli	1.217,7	111,9	1.467,2	123,3	1.319,9	91,8

³⁴ Raport *Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczeń społecznych*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych Departament Statystyki i Prognoz Aktuarnych, Warszawa lipiec 2020.

Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	1.158,3	108,0	1.277,7	112,5	1.366,6	106,6
Produkcja maszyn i urządzeń	1.150,4	108,5	1.192,4	101,0	1.346,6	108,5
Produkcja urządzeń elektrycznych	797,9	131,2	775,5	101,9	772,5	99,1

Źródło: Opracowanie własne wg danych GUS.

Po spadku produkcji sprzedanej przemysłu w 2012 r. (o 5,2% w stosunku do poprzedniego roku; w cenach stałych) w kolejnych latach notowano jej wzrost: w 2013 r. o 0,1%, w 2014 r. o 14,3% i w 2015 r. o 1,0%. Wzrostową tendencję produkcji sprzedanej potwierdzają też kolejne trzy lata ze wzrostem o 8,6% w 2016 r. i 6,5% w 2017 r. i 7,9% w 2018 r.

W 2018 r., spośród 28 działów przemysłu występujących w województwie lubuskim, wzrost produkcji sprzedanej - w stosunku do poprzedniego roku - odnotowano w 16 działach, które zrealizowały łącznie 67,4% produkcji sprzedanej przemysłu ogółem. Bardzo ważną rolę przemysłu w lubuskiej gospodarce obrazuje wysoki udział przemysłu w tworzeniu wartości dodanej brutto, który w 2017 r. usytuował region na 2. miejscu w kraju za województwem śląskim, z wartością wskaźnika na poziomie 33,8% (wobec 32,3% w 2012 r.). Dynamiczny rozwój przemysłu wpisuje się w projekt **reindustrializacji** ogłoszony w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* (SOR), który zakłada dążenie do inteligentnej transformacji polskiego przemysłu, opartej na nowoczesnych technologiach, co w połączeniu z niskimi kosztami produkcji ma pozwolić na zwiększenie jego konkurencyjności. Udział budownictwa w WDB zmniejszył się w tym okresie z 7,0% w 2012 r. do 6,2% w 2017 r. W skali całej Polski zanotowano również spadek z 8,0% w 2012 r. do 7,2% w 2017 r.

W 2019 r. w przemyśle pracowało 94.343 osób, a w budownictwie 22.778 osób, co łącznie stanowiło 32,5% ogółu pracujących w regionie. Województwo lubuskie w tym zakresie osiąga jeden z wyższych wyników w kraju, większy procentowy udział pracujących w przemyśle i budownictwie w 2019 r. zanotowano tylko w województwach śląskim i opolskim.

Głównymi ośrodkami gospodarczymi są cztery największe miasta regionu: Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, Żary oraz Nowa Sól.

Gorzów Wielkopolski charakteryzuje się koncentracją dużych i nowoczesnych zakładów produkcyjnych, z których znaczącą część stanowią filie globalnych korporacji. Są to wiodący producenci w swoich branżach w zakresie m.in.: **motoryzacji, wyrobów chemicznych, farmacji weterynaryjnej oraz sprzętu elektronicznego**. Wizytówką miasta są także zakłady specjalizujące się w produkcji: **wyrobów z metali** na potrzeby branży budowlanej, motoryzacyjnej i kolei, konstrukcji i urządzeń dla przemysłu maszynowego, energetycznego, drzewnego oraz dla rolnictwa. Silnie reprezentowane są: branża budowlana, producenci artykułów spożywczych oraz sektor handlu i usług.

Zieloną Górę cechuje zróżnicowanie branżowe z wyraźną **dominacją sektora usługowo-handlowego**. W przetwórstwie przemysłowym istotną rolę odgrywa produkcja artykułów spożywczych i napojów alkoholowych, maszyn i urządzeń oraz przetwórstwo drewna. Występuje ponadto duże nasycenie firm z branży **elektrotechnicznej i informatycznej**. Dynamicznie rozwijają się - w tym o zasięgu globalnym - sektor *fintech* i usług *e-commerce*.

Przetwórstwo przemysłowe w **Żarach** cechuje nowoczesność i duża różnorodność. Przy użyciu najnowocześniejszych technologii produkowane są tam **płyty i wyroby drewnopochodne**. Na potrzeby branży **motoryzacyjnej**: tekstylia, elementy plastikowe, systemy dachowe oraz szkło hartowane do pojazdów, jak również do mebli i sprzętu AGD. Tworzywa sztuczne obejmują produkty dla branży spożywczej oraz elementy wykończenia dla branży budowlanej. Ważną pozycję zajmuje też przemysł maszynowy i metalowy.

Nowa Sól podniosła się z zapaści gospodarczej lat 90. XX w. i stała się ponownie silnym ośrodkiem przemysłowym. Działają tam **liczne firmy metalowo-odlewnicze** produkujące głównie dla odbiorców z branży motoryzacyjnej. Innowacyjne rozwiązania oferują firmy projektujące i budujące maszyny, z kolei branża elektrotechniczna oferuje różnorodne typy oświetlenia. Na gospodarczej mapie Nowej Soli swoją obecność zaznaczyły firmy branży spożywczej z zaawansowanymi półproduktami oraz daniami gotowymi do spożycia. Pozostałością z lat 90-tych XX wieku są występujące w Nowej Soli firmy produkujące ozdobne figury ogrodowe.

W Lubuskiem występują branże przetwórstwa przemysłowego, które wykazują silną koncentrację w kilku innych lubuskich miejscowościach. W **Kostrzynie nad Odrą**, w specjalnej strefie ekonomicznej, zlokalizowane są firmy składające się zarówno z globalnych graczy, jak i krajowych producentów, które specjalizują się w produkcji papieru i wyrobów z papieru. W gminie **Świebodzin** skoncentrowana jest produkcja urządzeń do obróbki cieplnej i powierzchniowej metali oraz pieców topialnych. **Sława** znana jest z produkcji wędlin, świeżego i mrożonego mięsa wieprzowego, wołowego oraz drobiowego.

Usługi

Przedsiębiorstwa prowadzące działalność usługową generowały łącznie ok. **57,1% wartości dodanej brutto** w 2018 r., tj. o 1,4 p. proc. mniej niż w 2012 r. i o prawie 6,6 p. proc. mniej niż średnio w kraju. Pracujący w sektorze usług stanowili w 2019 r. ponad 57% ogółu pracujących w województwie. Produktowność pracy w tym sektorze, mierzona wartością dodaną brutto w przeliczeniu na 1 pracującego, w 2018 r. wyniosła ponad 115,3 tys. zł, tj. o ok. 14% mniej niż średnio w kraju (ponad 133,5 tys. zł).

Biorąc pod uwagę poszczególne sekcje PKD zaliczane do sektora usług, najwięcej podmiotów koncentruje sekcja **G (handel i naprawa pojazdów samochodowych)**, której udział w ogóle podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w 2019 r. wyniósł 21,9% (był jednak mniejszy niż w 2012 r., kiedy wyniósł 26,8%). Pozytywną tendencją jest rozwój sekcji L, związanej z **obsługą rynku nieruchomości**, co przejawia się przyrostem liczby przedsiębiorstw w tej sekcji w porównaniu z 2012 r. o 13,6% oraz rosnącym udziałem w ogólnej liczbie podmiotów (w 2019 r. 9,8% wobec 9,4% w 2012 r.). Ważny pod względem liczby podmiotów gospodarczych jest sektor usług związanych z **transportem i gospodarką magazynową**, w którym liczba podmiotów wzrosła w porównaniu z 2012 r. o 10,9%. Udział podmiotów związanych z działalnością transportową w ogóle podmiotów gospodarczych w województwie wyniósł 6,8%.

Pomimo dużego potencjału przyrodniczego i kulturowego, wciąż dużo słabości wykazuje lubuska turystyka. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w obiektach turystycznych województwa wyniósł w 2018 r. 29,8%, a baza noclegowa obiektów turystycznych jest słabo rozwinięta³⁵.

Stan i struktura przedsiębiorstw

Według stanu na koniec grudnia **2019 r. w rejestrze REGON** województwa lubuskiego wpisanych **było 117,2 tys.** osób prawnych, jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej oraz osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (bez osób fizycznych prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie), tj. o 3,4% więcej niż na koniec 2018 r. (rok wcześniej odnotowano wzrost o 0,3%)³⁶. Największy wzrost liczby podmiotów, w skali roku, odnotowano w sekcjach: budownictwo (o 11,2%), administrowanie i działalność wspierająca (o 8,2%) oraz informacja i komunikacja (o 7,4%), a według podziału terytorialnego w powiatach: zielonogórskim (o 6,5%), nowosolskim (o 5,5%), gorzowskim (o 4,3%) i słubickim (o 4,2%).

³⁵ Potencjał turystyczny regionu opisany został szczegółowo w Rozdziale 3.6.

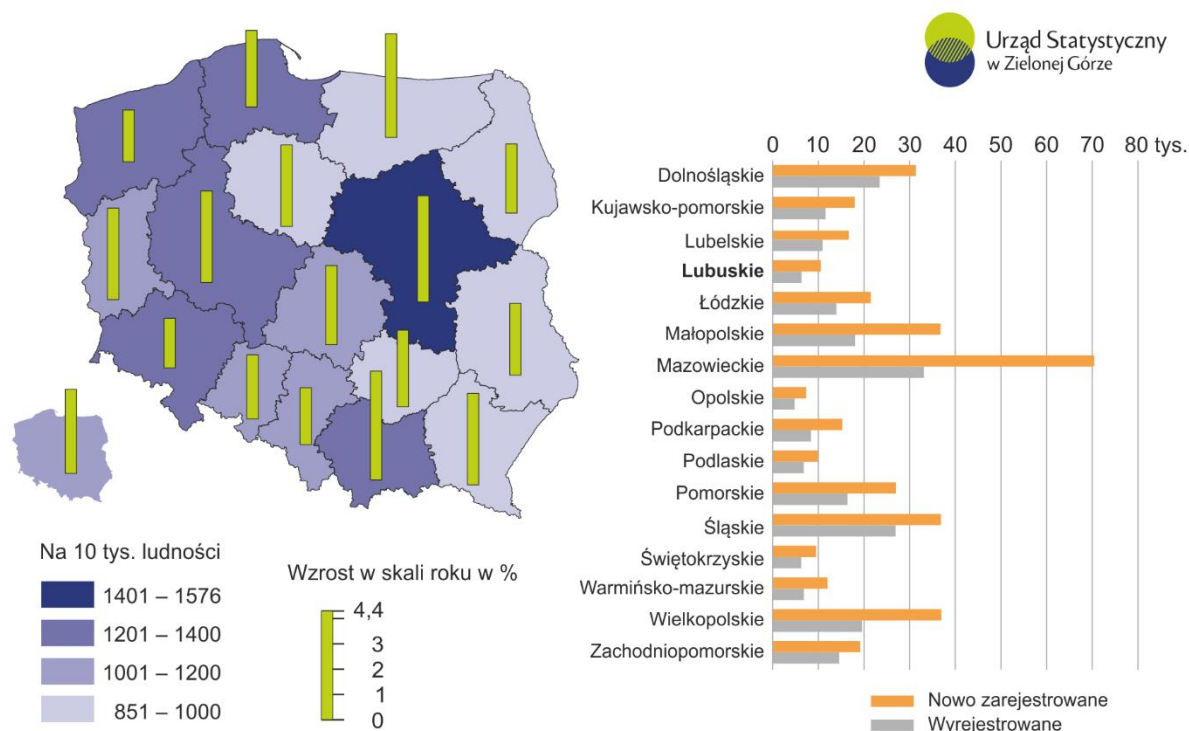
³⁶ *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie lubuskim, 2019 r.*, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2020 r.

W 2019 r. do rejestru REGON wpisanych zostało 10,5 tys. nowych podmiotów, tj. o 0,1% mniej niż na w 2018 r. Wśród nowo zarejestrowanych podmiotów przeważały osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, których wpisano do rejestru REGON 9,0 tys. (o 1,0% więcej niż w 2018 r.).

W układzie przestrzennym największy wzrost liczby nowych podmiotów wystąpił w powiatach: świebodzińskim (o 20,8%), zielonogórskim (o 12,9%) i żagańskim (o 4,5%) natomiast spadek nowych wpisów wystąpił w powiatach: wschowskim (o 14,5%) sułcińskim (o 6,7%) oraz żarskim (o 6,7%).

W 2019 r. wykreślono z rejestru REGON 6,2 tys. podmiotów, tj. 36,8% mniej niż w 2018 r.

Rysunek 6. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2019 r.

W regionie dominuje sektor mikroprzedsiębiorstw zatrudniających do dziewięciu osób - stanowią one blisko 96% wszystkich zarejestrowanych podmiotów. Liczba dużych przedsiębiorstw, zatrudniających powyżej 1000 osób jest niewielka (9 w 2019 r.) (Według dziennika Rzeczpospolita (tzw. „Lista 200”) są to: Adient Polska Sp. z o.o., IKEA INDUSTRY, Faurecia Gorzów SA, TPV Displays Sp. z o.o., Gedia Poland Sp. z o.o., SE Bordnetze Sp. z o.o., Swiss Krono Sp. z o.o., Eobuwie SA GK, INGRAM Micro CFS Fulfilment Sp. z o.o. w Świebodzinie.

W województwie lubuskim relatywnie wysoka jest liczba podmiotów gospodarczych z udziałem **kapitału zagranicznego**. W 2018 r. liczba spółek z kapitałem zagranicznym na 10 tys. ludności wyniosła 6,1, co lokuje region na szóstym miejscu w kraju. Wartość tego wskaźnika wzrosła w porównaniu z poprzednim rokiem, kiedy wyniosła 5,9, była jednak mniejsza niż w 2012 r. (7,5).

Podmioty z udziałem kapitału zagranicznego to głównie mikro i małe przedsiębiorstwa. Około 56% podmiotów z kapitałem zagranicznym to przedsiębiorstwa o liczbie pracujących mniejszej niż 10, a ponad 20% to firmy o liczbie pracujących od 10 do 49 osób. Blisko 18% stanowiły przedsiębiorstwa o liczbie pracujących od 50 do

249 osób i 6% to przedsiębiorstwa, w których liczba pracujących wyniosła ponad 250 osób³⁷. Taka struktura powoduje, że region dużo słabiej wypada w wielkości kapitału zagranicznego. Według stanu na koniec 2018 r., kapitał podstawowy podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego wyniósł 1.821,1 mln zł i w porównaniu z poprzednim rokiem zwiększył się o 9,0% (w Polsce odnotowano spadek o 0,2%). W skali całego kraju kapitał podstawowy lubuskich podmiotów stanowił jednak tylko 0,9%. Wielkość ta lokowała województwo lubuskie na 14. miejscu, przed województwami: warmińsko-mazurskim i podlaskim.

Zdecydowanie największa część tj. 83,2% kapitału zagranicznego była zaangażowana w podmiotach zajmujących się przetwórstwem przemysłowym, wobec 36,5% w skali kraju. Według stanu w końcu 2018 r., kapitał zagraniczny zaangażowany w podmiotach województwa lubuskiego pochodził z 36 krajów, w tym przede wszystkim z krajów Unii Europejskiej (73,2% całkowitej wartości kapitału zagranicznego). Najwięcej kapitału ulokowali inwestorzy z Niemiec. Z tego kraju pochodziło 391 udziałowców (45,7% ogółu), a wartość wniesionego przez nich kapitału (zaangażowanego w 350 lubuskich podmiotach) wyniosła 301,0 mln zł (o 2,5% mniej niż w 2017 r.). Stanowiło to 16,5% kapitału zagranicznego ulokowanego w województwie lubuskim (w skali kraju udział kapitału niemieckiego wynosił 16,3%). Drugim, co do wielkości zaangażowanego kapitału, krajem inwestującym w regionie były Włochy (11,4%), a następnie Belgia (7,8% kapitału zagranicznego zaangażowanego w regionie)³⁸.

Handel zagraniczny

Wymiana handlowa stanowi jeden z kluczowych elementów lubuskiej gospodarki. Widoczna jest stała tendencja związana z rozwojem zarówno importu, jak i eksportu, co wynika z coraz większej aktywności w kontaktach z partnerami zagranicznymi. Cechą charakterystyczną lubuskiego eksportu jest silna koncentracja na rynkach państw UE. **Do Unii Europejskiej trafia blisko 80% całkowitego wywozu z Lubuskiego.** Najważniejszym partnerem handlowym województwa lubuskiego są Niemcy. **Na niemiecki rynek trafia niemal 50% towarów i usług** eksportowanych przez lubuskie firmy. Kolejne miejsca zajmują Włochy, Holandia i Dania. W imporcie struktura jest podobna, ponad 50-procentowy udział mają Niemcy, a wśród innych partnerów znacząca jest pozycja Włoch, Danii i Czech. Struktura wymiany handlowej województwa lubuskiego jest odzwierciedleniem produkcji przemysłowej. W eksporcie dominują produkty branży meblowej, akcesoria motoryzacyjne oraz maszyny i urządzenia. W dalszej kolejności są wyroby z przerobu drewna, z papieru, branży spożywczej, chemicznej i metalowej. Towarem eksportowym są również usługi w zakresie transportu i logistyki. Liczba eksporterów systematycznie rośnie: w 2014 r. było 1.027 eksporterów, a w 2017 r. 1.112 tego typu podmiotów (nieznaczny spadek odnotowano w 2018 r., kiedy w Lubuskim odnotowano 1.105 eksporterów). Jednocześnie wzrasta liczba importerów. W 2017 r. w województwie lubuskim było 975 podmiotów importujących, a w 2018 r. 1.035. Województwo utrzymuje nadwyżkę eksportu nad importem w sposób nieprzerwany od 2010 r. Eksport w 2017 r. osiągnął wartość 5,7 mld euro, a w 2018 r. 6,4 mld euro. Wartość importu w 2017 r. to 3,4 mld euro, a w 2018 r. 3,8 mld euro. Region lubuski notuje najwyższy w Polsce wskaźnik relacji udziału wartości eksportu do wartości sprzedanej przemysłu. Prawie $\frac{3}{4}$ produkcji przemysłowej jest eksportowane (74,3% w 2017 r. i 71,4% w 2018 roku). Znacząca rola eksportu produkcji przemysłowej wpływa na wysoką wartość eksportu *per capita*. Eksport na jednego mieszkańca województwa w 2018 r. wyniósł 6,3 tys. euro, co plasowało lubuskie na drugim miejscu w Polsce. Import *per capita* osiągnął 3,9 tys. euro. Warto odnotować, że województwo lubuskie pod

³⁷ *Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym w 2018 roku*, GUS 2020, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/podmioty-gospodarcze-wyniki-finansowe/przedsiębiorstwa-niefinansowe/dzialalnosc-gospodarcza-podmiotow-z-kapitałem-zagranicznym-w-2018-roku,4,14.html>, (20.04.2020).

³⁸ *Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym w województwie lubuskim w 2018 r.*, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2020.

względem całkowitej wartości eksportu awansowało z 12 miejsca w 2000 r. na 9. pozycję w 2017 r. i utrzymało ją w 2018 r.³⁹.

Atrakcyjność inwestycyjna

Według raportu **Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2017**⁴⁰, województwo lubuskie uplasowało się na **11. miejscu** w rankingu potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej województw dla gospodarki narodowej, wyprzedzając województwa: podkarpackie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie i świętokrzyskie. W ostatnich latach pozycja regionu nie zmieniła się, natomiast poprawiła się i wyróżnia relatywnie wysoka ocena rzeczywistej atrakcyjności inwestycyjnej dla przemysłu oraz ponadprzeciętna potencjalna atrakcyjność inwestycyjna dla zakwaterowania i gastronomii. Głównym atutem regionu pozostaje bliskość granicy zachodniej oraz dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna drogowa i kolejowa. Dobre warunki dla rozwoju przemysłu ułatwia obecność szkół wyższych prowadzących kierunki politechniczne oraz atrakcyjne oferty specjalnych stref ekonomicznych.

Należy podkreślić większą konkurencyjność województw z dużymi metropoliami w pozyskiwaniu znaczących inwestorów. W metropoliach znaczenie działań władz publicznych w procesie pozyskiwania inwestorów jest znacznie mniejsze. Wielki potencjał skupiony w metropoliach staje się głównym czynnikiem lokalizacji.

Instytucje otoczenia biznesu

Do jednostek wspierających lubuską przedsiębiorczość zaliczają się m.in. agencje rozwoju, izby gospodarcze, organizacje pracodawców, parki przemysłowe i technologiczne, fundusze wsparcia i centra rozwoju oraz lokalne grupy działania.

Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Zielonej Górze powstała w 1993 r. z większościowym udziałem Samorządu Województwa Lubuskiego. ARR realizuje swoje cele poprzez podejmowanie działań finansowych, doradczych, szkoleniowych oraz informacyjnych, ukierunkowanych na promowanie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, a także programów Unii Europejskiej skierowanych do przedsiębiorców. W jej strukturze działa Lubuski Fundusz Pożyczkowy.

Do najważniejszych organizacji pracodawców należą: **Zachodnia Izba Przemysłowo-Handlowa w Gorzowie Wielkopolskim**, **Organizacja Pracodawców Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze**, **Lubuski Sejmik Gospodarczy** oraz **Lubuska Organizacja Pracodawców w Gorzowie Wielkopolskim**. W strukturze Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze działalność w zakresie promocji przedsiębiorczości prowadzą regionalne **Centrum Obsługi Inwestora** oraz **Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów**, świadczące usługi o charakterze informacyjnym w zakresie pro-biz, skierowane do inwestorów zagranicznych oraz w zakresie pro-eksport, a także do przedsiębiorstw polskich, organizacji zrzeszających przedsiębiorców i osób fizycznych chcących rozpocząć działalność eksportową.

Dzięki znaczącemu wsparciu ze środków unijnej perspektywy finansowej 2007-2013, zbudowano parki przemysłowe i naukowo-technologiczne oraz ośrodki badawczo-rozwojowe. Na terenie województwa lubuskiego funkcjonują:

-Park Naukowo-Technologiczny Uniwersytetu Zielonogórskiego sp. z o.o. (PNT UZ sp. z o.o.) w Zielonej Górze (Nowy Kisielin). Dzięki stworzeniu odpowiedniej infrastruktury obejmującej zaplecze lokalowe, sprzętowe

³⁹ *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce 2018*, Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Departament Polityki Regionalnej, Kraków 2018, s. 11 – 21.

⁴⁰ *Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2017*, Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu S.A. w Instytucie Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2017. Brak nowszego raportu.

i intelektualne, PNT UZ sp. z o.o. prowadzi działania i kreuje lokalny system innowacji i transferu technologii, w szczególności do sektora MŚP. W jego strukturze działają: Centrum Logistyczne Parku Naukowo-Technologicznego i Platformy na rzecz Nauki i Gospodarki, Centrum Zrównoważonego Budownictwa i Energii, Centrum Innowacji - Technologie dla Zdrowia Człowieka, Centrum Technologii Informatycznych. Na jego terenie działa Inkubator Przedsiębiorczości Miasta Zielona Góra, którego oferta skierowana jest do początkujących przedsiębiorców. PNT UZ sp. z o.o. bardzo silnie współpracuje z podstrefą Kostrzyńsko-Słubickiej SSE. Efektem działalności centrów Parku są liczne nowoczesne produkty i usługi m.in. badania nad jakością grafenu i jego zastosowaniami, warsztaty z nowoczesnych technik badawczych, metody wykrywania nowotworów. Park Naukowo-Technologiczny UZ wraz z **podstrefą Kostrzyńsko-Słubickiej SSE** tworzą **Lubuski Park Przemysłowo-Technologiczny**. Efektem działalności centrów i rezydentów Parku są liczne nowoczesne produkty i usługi, m.in. infrastruktura dla pojazdów elektrycznych, rozwiązania informatyczne dla branży kosmicznej i wojskowości, systemy kotwienia dla budownictwa, dla medycyny – metody wykrywania nowotworów, a ponadto sprzedaż grafenu do różnych zastosowań. Oferta dla branży ochrony środowiska obejmuje budowę nowoczesnych biogazowni rolniczych, przemysłowych i farm fotowoltaicznych oraz biologicznych oczyszczalni ścieków. W 2018 r. powstała idea budowy w Nowym Kisielinie Parku Technologii Kosmicznych. Inwestycja planowana jest na lata 2019 - 2022.

Regionalne Centrum Technologii i Wiedzy Interior sp. z o. o. w Nowej Soli prowadzi projekty badawcze, doradza, szkoli i inkubuje. Poprzez realizację projektu „Sieć Aniołów Biznesu Interior HUB” animuje współpracę gospodarczą, mającą na celu wsparcie doradcze i finansowe firm start-upów. Wynajmuje powierzchnie biurowe, laboratoryjne i produkcyjne. W parku funkcjonują laboratoria: metrologiczne, badań korozyjnych, metalowe, nauk teleinformatycznych, Hurtowni Danych, intuicyjnej archiwizacji elektronicznej danych. Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu firm branży metalowej, w Parku Interior opracowano systemy i procesy zabezpieczeń antykorozyjnych (np. dla pieców do obróbki cieplno-chemicznej oraz w lakiernictwie przemysłowym). Z myślą o zdrowiu i jakości życia opracowano innowacyjne technologie napełniania wodą spożywczą opakowań wielokrotnego użytku. Pozostałe nowe produkty i innowacje opracowane w Interiorze wprowadziły firmy z branż: produkcji i druku 3D, poligraficznej, motoryzacyjnej, tele-medycyny i dietetyki, ponadto w zakresie systemów pomiarowych.

Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy sp. z o.o. - jego głównym obszarem specjalizacji są projekty związane z technologiami środowiskowymi, obejmujące m.in. niekonwencjonalne źródła energii, odzysk surowców oraz unieszkodliwianie odpadów. W ramach GOT PNP sp. z o.o. funkcjonuje Centrum Transferu Technologii Środowiskowych, Klub Młodego Wynalazcy oraz laboratoria dla przedsiębiorców. Ponadto w Stanowicach w gminie Bogdaniec utworzono Centrum Badawczo-Wdrożeniowe „Eko-Innowacje”. Dzięki działalności Parku, wynalazcom oraz przedsiębiorcom zainteresowanym badaniami oraz wdrażaniem innowacyjnych rozwiązań technologicznych zapewniana jest pomoc w ramach działalności inkubatora technologicznego, którego oferta obejmuje m.in. możliwość wykorzystania pomieszczeń biurowych, socjalnych, produkcyjnych oraz laboratoriów, usługi finansowe i IT, pomoc prawną, analizę opłacalności technologii oraz wsparcie w jej opatentowaniu i wdrożeniu.

Lubuski Ośrodek Innowacji i Wdrożeń Agrotechnicznych sp. z o.o. znajdujący się w Kalsku (jednostka UZ), którego główna działalność skupia się wokół prac dla sektora rolno-spożywczego, a w szczególności dla przetwórstwa spożywczego, ogrodnictwa i szkółkarstwa. Dotychczasowa współpraca Ośrodka z firmami branży spożywczej pozwoliła na wygenerowanie nowych produktów i receptur, (m.in.: pieczywo, makarony, sery, dżemy, karma dla zwierząt). Ośrodek prowadzi również działalność szkoleniową, z której rocznie korzysta ok. 800 osób.

Centrum Energetyki Odnawialnej sp. z o.o. w Sulechowie (jednostka UZ), powstało w celu opracowywania nowych technologii energetycznych oraz po to, aby wspierać przygotowanie kompetentnej kadry inżynierskiej dla przedsiębiorstw projektujących, wytwarzających i wdrażających urządzenia odnawialnych źródeł energii.

Współpraca Centrum z firmami zaowocowała opatentowaniem różnych produktów w branży energetycznej (np. pompy ciepła, systemy akumulacji energii cieplnej, układy zabezpieczeń instalacji OZE).

Dodatkowo wspieraniem przedsiębiorczości jednostek rozpoczynających działalność gospodarczą zajmują się m.in. Inkubator Przedsiębiorczości przy fundacji „Przedsiębiorczość” w Żarach i Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości działający przy Uniwersytecie Zielonogórskim.

W województwie lubuskim działa od 1997 r. jedna z największych w Polsce specjalnych stref ekonomicznych. Kostrzyńsko-Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna (K-SSSE). W związku z uchwaleniem w 2018 r. ustawy o wspieraniu nowych inwestycji, która kreuje polską strefę inwestycji, Polska została podzielona na 14 obszarów. Sprawilo to, że K-SSSE objęła swym działaniem teren całego województwa lubuskiego. Spółka zarządzająca strefą, poza przygotowywaniem w pełni przystosowanych terenów inwestycyjnych, prowadzi kompleksową obsługę nowych inwestycji, dzięki czemu stanowi pomost dla przedsiębiorstw zagranicznych, ułatwiający i zachęcający do lokalizowania biznesu w Polsce. Obecnie spółka koncentruje się na pozyskiwaniu inwestycji o wysokim wkładzie technologicznym.

W roku 2018 wydano 6 decyzji o wsparciu w ramach Polskiej Strefy Inwestycyjnej dla inwestorów krajowych i zagranicznych działających na terenie województwa w ramach K-SSSE, w takich branżach jak: produkcja tworzyw sztucznych, metalowa, elektrotechniczna oraz w zakresie magazynowania. Z kolei w 2019 r. wydano 10 decyzji o wsparciu inwestorów w takich branżach jak: motoryzacyjna, wytwarzanie wyrobów ze skór, surowców mineralnych, usługi informatyczne, spożywcza.

Lokalne Grupy Działania od 2008 r. zajmują się w regionie rozwojem przedsiębiorczości w małych miejscowościach i na terenach wiejskich, udzielając bezzwrotnych dotacji na podejmowanie działalności gospodarczej przez osoby fizyczne oraz ich rozwijanie, podnoszenie kompetencji osób prowadzących i zamierzających prowadzić działalność gospodarczą w formie: wsparcia marketingowego, doradczego, szkoleniowego. LGD-y pełnią również na terenie swojego oddziaływania (wdrażania LSR-u) funkcję wspierającą i animującą powstawanie i rozwój organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej, poprzez bezpłatne doradztwo, przyznawanie grantów oraz bezzwrotnych dotacji.

Klasy

Jedynym w regionie klastrem zweryfikowanym przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości jest Stowarzyszenie **Lubuski Klaster Metalowy** z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim. Klaster wspiera rozwój sektora branży metalowej przez promowanie innowacyjności i przedsiębiorczości w regionie, aktywizację współpracy pomiędzy członkami klastra, sektorem badawczo-rozwojowym, instytucjami otoczenia biznesu oraz poprzez współpracę ze sferą nauki i sektorem publicznym. Produkcja wyrobów z metalu, maszyn i urządzeń oraz części zamiennych do pojazdów to ważny obszar branżowy województwa lubuskiego pod względem wartości sprzedaży oraz wielkości zatrudnienia. Z punktu widzenia gospodarki regionu jest to niezwykle cenny potencjał, który wpisuje się w regionalne inteligentne specjalizacje.

W województwie funkcjonowało dotychczas ponad 30 klastrów i inicjatyw klastrowych. Ich okres działalności wynosił od roku do 3 lat, po czym przechodziły one w okres uśpienia. W 2018 r. trzy podmioty z województwa lubuskiego, tj. **Gorzowski Klaster Energii**, **energyREGION Rzepin** i **energyREGION Słońsk**, otrzymały Certyfikaty Pilotażowego Klastra Energii przyznane przez Ministerstwo Energii.

Z kolei w ramach współpracy transgranicznej w 2019 r. powstały dwa klasy transgraniczne: Klaster Turystyki Historycznej oraz Klaster Zwalczania Roślin Inwazyjnych. **Klaster Turystyki Historycznej** (KTH) powstał jako wspólna inicjatywa Stowarzyszenia Gmin RP Euroregion „Sprewa-Nysa-Bóbr”, Lubuskiej Organizacji Pracodawców w Gorzowie Wielkopolskim, Centrum Biznesu i Innowacji we Frankfurcie nad Odrą i Centrum

Innowacji i Technologii w Forst (L.), przy ścisłej współpracy z władzami Krosna Odrzańskiego. Kłaster powstał w ramach realizacji projektu pn. „EuRegionet - Internacjonalizacja Sieci i Kłastrów”, z programu Interreg VA BB-PL 2014-2020.

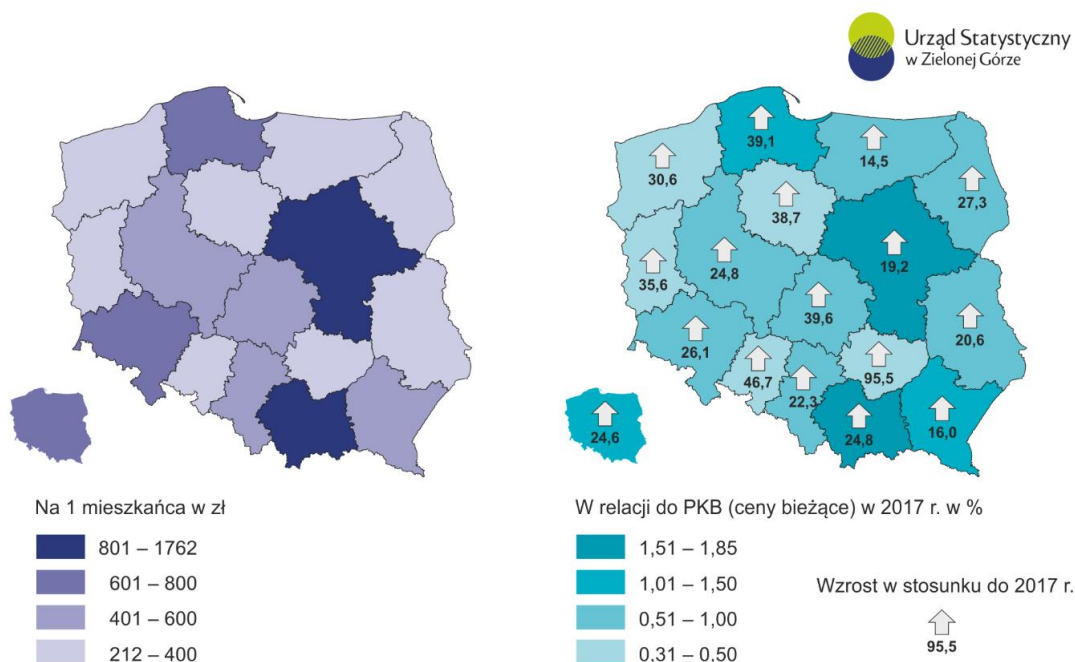
Instytucje otoczenia biznesu są ważnym partnerem dla administracji publicznej na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorczości. Prowadzono szereg projektów w ramach RPO- L2020, gdzie podmioty te były operatorami czyli pełniły funkcję „pośredników” w przekazywaniu dotacji (np. w projekcie „Bon na innowacje”). Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że istnieje wciąż duży potencjał w zakresie wzmacniania współpracy IOB i administracji publicznej.

3.4. Innowacje

Działalność innowacyjna przedsiębiorstw

W latach 2012-2018 na **działalność badawczo-rozwojową** w województwie lubuskim przeznaczono łącznie ok. 792,9 mln zł, co stanowiło ok. 0,6% ogółu nakładów na B+R w kraju. W kolejnych latach tego okresu nakłady zrealizowane w regionie (zarówno wyrażone w wartościach bezwzględnych, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca) utrzymywały się na poziomie znacznie niższym niż w większości pozostałych województw. Podstawowe dane i wskaźniki dotyczące działalności badawczo-rozwojowej uległy jednak poprawie w prezentowanym okresie. W 2018 r. liczba podmiotów gospodarczych prowadzących działalność B+R była ponad 2-krotnie wyższa niż w 2012 r. (odpowiednio 76 wobec 37). Wzrosły również nakłady na B+R z 70,0 mln zł w 2012 r. do 164,2 mln w 2017 r. i 222,7 mln zł w 2018 r.

Rysunek 7. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w 2018 r.

W 2017 r. Lubuskie po raz pierwszy od lat opuściło ostatnie miejsce w rankingu województw ze względu na wielkość nakładów na B+R na 1 mieszkańca. W 2018 r. wskaźnik wyniósł 219 zł na 1 mieszkańca, czyli wciąż dużo mniej niż średnia w kraju (668 zł), na którą wpływają nakłady realizowane w wielkich ośrodkach Mazowsza – 1.762 zł (Warszawa) i Małopolski – 1.087 zł (Kraków). Najniższą wartość prezentowanego wskaźnika zanotowano w województwie warmińsko-mazurskim (212 zł).

W 2018 r. liczba pracujących w B+R wyniosła 1,7 tys., co stanowiło 0,8% ogółu pracujących w B+R w kraju. Po znacznym wzroście wskaźnika w 2017 r. (wzrost o 68,2% w stosunku do 2016 r.), w 2018 r. odnotowano spadek o 17,5% w stosunku do roku poprzedniego. Grupa pracujących w B+R stanowi niewielki odsetek ogółu pracujących w województwie, na poziomie 0,4% (przy średnim odsetku w kraju na poziomie 1,21%). W 2018 r. z ogółu osób pracujących w działalności B+R w regionie blisko 792 osoby, tj. 46,3% stanowiły osoby pracujące w sektorze przedsiębiorstw (wobec 48,3% średnio w kraju). Dodatkowo w 2017 r. 47,7% ogółu pracujących w B+R było związanych z podmiotami szkolnictwa wyższego.

Istotnym wskaźnikiem jest średni **udział przedsiębiorstw prowadzących działalność innowacyjną** w ogóle działających firm. W województwie lubuskim wskaźnik ten w 2018 r. osiągnął wartość – 18,1% (wobec 21,8% średnio w kraju) i wzrósł w stosunku do początku prezentowanego okresu o 3,8 p. proc. – w 2012 r. wynosił 14,3%. Największy odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych notuje się wśród przedsiębiorstw dużych, o liczbie pracujących powyżej 250 osób. W 2018 r. spośród przedsiębiorstw przemysłowych w tej klasie wielkości 62,3% stanowiły podmioty prowadzące działalność innowacyjną (wobec 62,3% średnio w kraju). Spośród podmiotów dużych 50,9% stanowiły przedsiębiorstwa, które wprowadziły nowy lub istotnie ulepszony proces biznesowy, a 39,6% nowy lub istotnie ulepszony produkt. Działalność innowacyjną prowadziło także 32,1% przedsiębiorstw przemysłowych o liczbie pracujących od 50 do 249 osób oraz zaledwie 15,3% przedsiębiorstw o liczbie pracujących od 10 do 49 osób. Tutaj z kolei nastąpiła znaczna poprawa wskaźnika w porównaniu z 2017 r. (o 8,5 p. proc.).

Należy zauważyć istotny wzrost udziału przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem. W 2018 r. wyniósł on 12,8% wobec 4,4% w roku 2017 i 9,1% średnio w kraju, i wzrósł w stosunku do lat poprzednich. W 2012 r. udział ten wynosił w Lubuskim 4,7%. Liczba wynalazków zgłaszanych w Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej przez podmioty lubuskie plasowała region na 11. miejscu w kraju. W 2018 r. zgłoszono łącznie 4,3 tys. wynalazków, w tym 140 z województwa lubuskiego, czyli o 80 więcej niż w 2017 r. Udział wynalazków z województwa lubuskiego w ogóle wynalazków w kraju zwiększył się w porównaniu z 2017 r. z 1,5% do 3,3%. Wśród województw o najniższej liczbie zgłoszonych wynalazków znajdują się województwa: opolskie (59), świętokrzyskie (63) i warmińsko-mazurskie (68). W 2018 r. w województwie lubuskim liczba udzielonych przez Urząd Patentowy RP patentów wynosiła 35 i stanowi zaledwie 0,3% ogółu patentów udzielonych w kraju.

Udział podmiotów z województwa lubuskiego w projektach realizowanych przy wsparciu z Programu Horyzont 2020, największego w historii UE programu w zakresie badań naukowych i innowacji, daje obraz poziomu innowacyjności regionu. Do tej pory jedynie 4 podmioty z województwa lubuskiego zaangażowały się w 9 projektów, na których realizację otrzymały łącznie 1,89 mln euro dofinansowania. Plasuje to region na 13. miejscu pod względem wielkości otrzymanego wsparcia z Horyzont 2020 i daje przedostatnią pozycję jeżeli chodzi o liczbę projektów z województw. W przypadku krajowego programu operacyjnego Inteligentny Rozwój (PO IR) finansującego badania i innowacje (realizowanego w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego), wg stanu na październik 2020 r. na terenie województwa lubuskiego realizowanych jest 171 projektów (mniej projektów realizowanych jest w województwie świętokrzyskim). Lubuskie zajmuje także przedostatnie miejsce wśród polskich regionów (przed województwem zachodniopomorskim) pod względem wartości dofinansowania ze środków UE do projektów realizowanych w ramach PO IR, która wynosi ok. 444 mln zł oraz wartości dofinansowania w przeliczeniu na jednego mieszkańca⁴¹.

Jak wynika z przeprowadzanych analiz, region lubuski należy do grupy województw o najniższych parametrach innowacyjności. Potwierdzają to rankingi innowacyjności, w których region ma niezadawalające wyniki nie tylko

⁴¹ Informacja na podstawie *Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL2014*.

na tle regionów UE ale i kraju. Na niską pozycję regionu wpływ ma słabo rozwinięta baza naukowa i badawczo – rozwojowa oraz brak dużego ośrodka biznesowego, co nie sprzyja lokowaniu inwestycji dużych firm prowadzących znaczącą działalność B+R. Jak wynika z przeprowadzonej ekspertyzy: „Analiza, ocena i rekomendacje w obszarze innowacyjności w województwie lubuskim”⁴², przyczyn niskiej pozycji województwa w obszarze innowacyjności należy upatrywać również m.in. w przyjętym modelu zarządzania innowacjami oraz niewystarczającej aktywności podmiotów odpowiedzialnych za rozwój innowacyjności, które funkcjonują w regionie (uczelnie, klastry).

Ekspertyza zawiera również rekomendacje w zakresie wprowadzenia rozwiązań systemowych dla polepszenia sytuacji regionu w obszarze innowacji, m.in. koordynację całości polityki w zakresie innowacyjności poprzez powołanie podmiotu do wdrażania i monitorowania innowacji.

Inteligentne specjalizacje

Proces wyłaniania lubuskich inteligentnych specjalizacji oraz obszarów uznanych za priorytetowe przy wdrażaniu projektów innowacyjnych trwał od 2013 r. W lipcu 2016 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął zaktualizowany **Program Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego (PRI)**, który stanowi regionalną strategię badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji w perspektywie 2014-2020. Program ma charakter operacyjno-wdrożeniowy i został ustanowiony w celu realizacji dokumentów strategicznych na poziomie europejskim, krajowym i przede wszystkim strategii rozwoju regionu. Pozwala na włączenie do systemu innowacji wyłonionych na drodze procesu przedsiębiorczego odkrywania, obszarów inteligentnych specjalizacji, za które uznano: **Zieloną gospodarkę, Zdrowie i jakość życia, Innowacyjny przemysł**. Podstawą każdego obszaru specjalizacji są występujące w regionie branże o wyższej koncentracji gospodarczej, powiązane z nowymi, lecz szybko rozwijającymi się branżami i uzupełnione odpowiadającym im wyspecjalizowanym potencjałem naukowym i instytucji otoczenia biznesu.

W sierpniu 2018 r. Zarząd Województwa Lubuskiego uchwałą nr 279/3968/18 przyjął zmiany do **Programu Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego**. Wprowadzone zmiany dotyczą rozszerzenia Specjalizacji 3 – Innowacyjny przemysł – ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ o zapisy dotyczące sektora kosmicznego. Uzupełnieniu uległa również Specjalizacja 2 - Zdrowie i jakość życia – EKO-ROZWÓJ w zakresie innych branż wspomagających, tj. o medycynę kosmiczną. Ideą rozwoju tej dziedziny w województwie lubuskim zainteresowane są Centrum Badań Kosmicznych Polskiej Akademii Nauk PAN w Warszawie, Uniwersytet Zielonogórski oraz podmioty gospodarcze.

Tabela 3. Obszary regionalnych inteligentnych specjalizacji.

Zielona Gospodarka	<ul style="list-style-type: none"> • Technologie środowiskowe, w tym m.in. produkty, procesy technologiczne, usługi, koncepcje działania, które powodują mniejszą uciążliwość dla środowiska naturalnego. • Biogospodarka, obejmująca wszystkie sektory i związane z nimi usługi, które produkują, przetwarzają lub wykorzystują zasoby biologiczne w różnej formie. • Wysoko zaawansowane usługi środowiskowe, komplementarne w stosunku do obszaru technologicznego, obejmujące przede wszystkim usługi laboratoryjne oraz projektowe. • Inne branże wspomagające, takie jak: sektor ICT, przemysł metalowy świadczący usługi dla obszaru technologii i usług środowiskowych, procesy logistyczne.
Zdrowie	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój metod leczenia na bazie technologii medycznych oraz aparatury medycznej.

⁴² J.Tutaj, *Analiza, ocena i rekomendacje w obszarze innowacyjności w województwie lubuskim*, Zielona Góra 2020 r.

i jakość życia	<ul style="list-style-type: none"> • Wysoko zaawansowane usługi medyczne obejmujące przede wszystkim profilaktykę i rehabilitację. • Turystyka zdrowotna połączona z innymi działaniami takimi, jak: sport, rekreacja i wypoczynek. • Zdrowa, bezpieczna żywność (również produkty regionalne) od wytwarzania poprzez przetwórstwo, aż do sprzedaży na rynku regionalnym, krajowym i rynkach zagranicznych (eksport). • Branże powiązane takie, jak: sektor ICT, przemysł metalowy, medycyna kosmiczna, procesy logistyczne (np. dystrybucja i magazynowanie itp.).
Innowacyjny przemysł	<ul style="list-style-type: none"> • Przemysł ICT, obejmujący inteligentne media i infotainment, internet rzeczy, inteligentne technologie przemysłowe, zabezpieczenie wrażliwych danych. • Przemysł metalowy, obejmujący przedsiębiorstwa produkujące maszyny, urządzenia, zespoły i części metalowe oraz konstrukcje i wyroby spawane. • Przemysł motoryzacyjny, w tym m.in. produkcja podzespołów, efektywność energetyczna i napędy alternatywne, bezpieczeństwo ruchu drogowego, inteligentne systemy transportowe. • Przemysł wydobywczy i energetyczny, obejmujący innowacyjne rozwiązania w zakresie procesu technologicznego, redukcję zużycia energii i emisji gazów cieplarnianych, rozwój nowych, nieznanych dotąd zastosowań paliw kopalnych. • Przemysł drzewny, meblarski i papierniczy, w tym innowacje w zakresie technologii, funkcjonalności i estetyki, rozwój technik i technologii surowco - materiału - i energooszczędnych. • Przemysł kosmiczny w tym m.in.: elektronika satelitarna i systemy FPGA - programowalne układy logiczne, czysty montaż, integracja i testy systemów i podsystemów satelitarnych, przetwarzanie i interpretacja danych satelitarnych oraz Cywilnych Systemów Nawigacji Satelitarnej, systemy zrobotyzowane i sztuczna inteligencja, kryptografia i przeciwdziałanie cyberzagrożeniom, medycyna kosmiczna, inżynieria materiałowa i badania wytrzymałościowe.

Źródło: Program Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego, Załącznik do Uchwały nr 279/3968/18 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 30 sierpnia 2018 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Innowacji Województwa Lubuskiego.

3.5. Rolnictwo, rybactwo, leśnictwo

Rolnictwo

Rolnictwo odgrywa istotną rolę w gospodarce regionu, mimo iż jego udział w PKB jest niewielki, podobnie jak w przypadku większości innych polskich województw i krajów UE.

Według danych GUS liczba pracujących w sekcji Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo w 2019 r. wynosiła ok. 37,1 tys. **Odsetek pracujących w rolnictwie w województwie wyniósł 10,3%** i zmniejszył się o 1,0 p. proc. w porównaniu z 2010 r. wynosząc wówczas 11,3%.

Lubuskie rolnictwo można ocenić jako konkurencyjne w odniesieniu do średniej krajowej. Udział jednostek prowadzących działalność w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie w generowaniu wartości dodanej brutto w regionie lubuskim w 2018 r. wyniósł 2,9%, a w kraju 2,6%. **Produktywność rolnictwa** mierzona wartością dodaną brutto w przeliczeniu na jednego pracującego w 2018 r. była wprawdzie najniższa wśród wszystkich sekcji lubuskiej gospodarki i wyniosła 34.396 zł, niemniej pod tym względem **województwo plasuje się**

w czołówce wśród polskich regionów (5. miejsce). Lepszy wynik notowało jedynie województwo warmińsko-mazurskie (39 tys.), zachodniopomorskie (38 tys. zł) i pomorskie (36 tys. zł). Średnia dla Polski wyniosła zaledwie 22.598 zł.

Obserwowaną tendencją jest **zmniejszająca się liczba gospodarstw rolnych i jednocześnie wzrost średniej ich powierzchni**. W 2019 r. liczba gospodarstw rolnych według danych statystyki publicznej w województwie lubuskim (powyżej 1 ha) wyniosła 20,3 tys. Zgodnie ze sprawozdawczością Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, liczba podmiotów składających wnioski w systemie płatności bezpośrednich (gdzie warunkiem było posiadanie min. 1 ha gruntów kwalifikujących się do dopłat) na koniec 2019 r. wyniosła dokładnie 19.345⁴³.

Ponad jedna czwarta (25,4%) lubuskich gospodarstw mieściła się w przedziale od 2 do 5 ha, 21% to gospodarstwa od 5 do 10 ha, a 19,1% - od 1 do 2 ha. Dużych gospodarstw powyżej 50 ha było w regionie 7,8%, co daje drugi wynik w Polsce, po województwie zachodniopomorskim. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach (powyżej 1 ha) wyniosła 19,7 ha. Pod tym względem województwo lubuskie ustępowało jedynie województwom: zachodniopomorskiemu i warmińsko-mazurskiemu, a także (o ponad 9 ha) przekraczało średnią krajową.

Produkcja roślinna z racji skali województwa nie wyróżnia się znaczącym udziałem w produkcji krajowej. Województwo lubuskie charakteryzuje się również niewielkim udziałem w krajowym pogłowie bydła, trzody chlewnej czy produkcji mleka. Natomiast wśród specjalizacji regionalnych związanych z rolnictwem należy wskazać **hodowlę drobiu, głównie indyka**, gdzie Lubuskie od kilku lat znajduje się wśród najpoważniejszych krajowych producentów. W grudniu 2019 r. liczba indyków wyniosła ponad 2,2 mln sztuk, sytuując województwo na trzecim miejscu w kraju. Ogólna liczba sztuk drobiu w 2019 r. wyniosła ok. 7 mln.

W jednym z najmniejszych obszarowo województw, jakim jest województwo lubuskie, na uwagę zwraca **duża liczba gospodarstw ekologicznych**. W 2018 r. ich liczba wyniosła 877 (7. miejsce w kraju), a zajmowały one 37,2 tys. ha powierzchni użytków rolnych (5. miejsce w kraju).

Na szczególną uwagę w regionie zasługują produkty regionalne. Na liście produktów tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi do września 2020 r. umieszczono **81 produktów** z województwa lubuskiego, w tym m.in.: miody, sery, przetwory, mięsa. We wrześniu 2018 r. samorząd województwa utworzył Lubuskie Centrum Produktu Regionalnego – instytucję, która zajmuje się identyfikacją i promocją produktów regionalnych i lokalnych, w tym nadanie Certyfikatu – Producent Lubuski.

Odtwarzane są sięgające średniowiecza tradycje winiarskie regionu. W tzw. roku gospodarczym 2013/2014⁴⁴ w województwie funkcjonowało jedynie 5 wytwórców wina wpisanych do ewidencji, którzy posiadali ok. 22 ha upraw winorośli. W roku gospodarczym 2019/2020 było ich już 36 (co dało regionowi 2. miejsce w kraju, po małopolskim – 54). Lubuscy winiarze użytkowali jednak największą wśród województw kraju powierzchnię upraw, tj. ponad 90 hektarów (dla porównania w Małopolsce - 83)⁴⁵.

Rolnictwo wspierane jest przez środki z **Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020**, których częścią zarządzają urzędy marszałkowskie. Alokacja w województwie lubuskim ze środków programu na lata 2014-2020 wynosiła ok. 250 mln zł. Środki te są wykorzystywane przez jednostki samorządu terytorialnego (m.in. gminy, powiaty) i lokalne grupy działania. Jednym z działań w ramach PROW 2014-2020 jest LEADER, czyli rozwój

⁴³ Sprawozdanie z Działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2018 rok, opracowano w Departamencie Analiz i Sprawozdawczości ARiMR, Warszawa 2019, s. 176.

⁴⁴ Rok gospodarczy obejmuje w tym przypadku okres od 1 sierpnia danego roku do 31 lipca następnego.

⁴⁵ Dane pozyskane z Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa, styczeń 2020 r.

lokalny kierowany przez społeczność. Jego celem jest wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich, w tym realizacja projektów na rzecz włączenia społecznego i ograniczenia ubóstwa. Działania wdrażane są przez utworzone *Lokalne Grupy Działania*, obejmujące obszar minimum dwóch gmin i realizujące wypracowane Lokalne Strategie Rozwoju. W Lubuskim w perspektywie 2014-2020 wybrano 10 Lokalnych Grup Działania⁴⁶.

Środki finansowe, przekazane LGD na okres 2014-2020 wyniosły ponad 96 mln zł, z tego na utworzenie nowych podmiotów gospodarczych (dofinansowania do 100.000 zł) przeznaczono 14,9 mln zł, a na rozwój istniejących podmiotów gospodarczych (dofinansowania do 300.000 zł) blisko 24 mln zł⁴⁷. W ramach projektów ze środków zarządzanych przez LGD powstało 240 nowych podmiotów gospodarczych, w tym działalność gospodarczą rozpoczęło 97 kobiet i 143 mężczyzn, 3 osoby niepełnosprawne, 30 osób było wcześniej bezrobotnych, 29 powyżej 50 roku życia i 22 osoby młode, przed 25 rokiem życia. Ponadto utworzono 307 nowych miejsc pracy, powstało 50 nowych miejsc noclegowych i 201 nowych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, a 32 obiekty przebudowano⁴⁸.

Od 2018 r. Samorząd Województwa Lubuskiego w ramach budżetu województwa wspiera oddolne inicjatywy społeczne na obszarach wiejskich poprzez takie działania jak, np. *Lubuska Odnowa Wsi*, które mają służyć m.in. podniesieniu jakości życia i rozwijaniu aktywności społeczności lokalnej.

Z programów współfinansowanych z funduszy unijnych w latach 2002–2019, do województwa lubuskiego trafiło 8,8 mld zł (wg stanu w dniu 31.12.2019 r.), środki dystrybuowane były przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa⁴⁹.

Na forum UE trwają także prace nad nowym kształtem Wspólnej Polityki Rolnej, jaki miałby obowiązywać po 2020 roku. W ramach kolejnego budżetu Unii Europejskiej na lata 2021–2027 Komisja Europejska zaproponowała m.in. modernizację i uproszczenie Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Jednak środowiska rolnicze obawiają się zmniejszenia środków przede wszystkim na wsparcie strukturalne obszarów wiejskich.

Rybacktwo

W województwie realizowany jest także **Program Operacyjny „Rybacktwo i Morze” na lata 2014-2020**, który obejmuje wsparciem rybołówstwo morskie, rybactwo śródlądowe, akwakulturę oraz rozwój lokalny kierowany przez społeczność (*Rybackie Lokalne Grupy Działania*). Samorządy Województw realizują zadania w zakresie priorytetu IV „Zwiększenie zatrudnienia i spójności terytorialnej”, którego celem ogólnym jest rozwój obszarów rybackich i obszarów akwakultury poprzez tworzenie miejsc pracy i rozwijanie alternatywnych źródeł dochodów dla rybaków oraz innych gałęzi gospodarki związanych z rybactwem. W Województwie Lubuskim funkcjonuje Rybacka Lokalna Grupa Działania „Pojezierze Dobiegniewskie”, która swoim zasięgiem obejmuje 7 gmin: Dobiegniew, Drezdenko, Kłodawę, Skwierzynę, Stare Kurowo, Strzelce Krajeńskie, Zwierzyn. Na realizację Programu otrzymała ona ok. 12 mln zł.

Leśnictwo

Lubuskie, w którym lasy zajmują ponad połowę powierzchni województwa (najbardziej zalesiony region w kraju - 49,3% ogólnej powierzchni w 2019 r.), znajduje się w czołówce zestawienia regionów Polski w obszarze

⁴⁶ Wykaz lubuskich LGD znajduje się na stronie: <http://lubuskie.ksow.pl/leader/lgd-wojewodztwa-lubuskiego.html>, (15.09.2020).

⁴⁷ Dane monitoringowe Departamentu PROW UMWL w Zielonej Górze, stan w dniu 31.12.2018 r.

⁴⁸ *Ibidem*, stan w dniu 29.02.2020 r.

⁴⁹ *Sprawozdanie z Działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2019 rok*, op. cit., s. 5.

gospodarki leśnej. Ogólna powierzchnia lasów w 2019 r. wynosiła tu blisko 690 tys. ha (5. pozycja pod tym względem w Polsce), w tym ok. 677 tys. ha lasów publicznych i 13 tys. ha lasów prywatnych. W 2019 r. pozyskano w województwie ok. 507 m³ drewna (tzw. grubizny) na 100 ha powierzchni lasów, co sytuowało region na 5. miejscu w kraju. Natomiast ok. 5,9 tys. ha gruntów przeznaczonych pod produkcję leśną w 2019 roku poddano odnowieniu lub zalesieniu (3. miejsce wśród wszystkich województw w Polsce). Lubuskimi lasami zarządza **Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Zielonej Górze oraz w Szczecinie** (RDLP). Na terenie RDLP realizowane są także działania edukacyjne, znajduje się tutaj 50 leśnych ścieżek edukacyjnych. Najbardziej znana to „Dawna Kopalnia Babina” - laureatka wielu prestiżowych nagród. Ciekawą ofertę edukacyjną i turystyczną prezentuje również Ośrodek Edukacji Przyrodniczo Leśnej w Jeziorach Wysokich koło Lubska. Oprócz drewna z lubuskich lasów pozyskiwane są również grzyby leśne, w 2019 r. zebrano 1.500 ton plasując region lubuski na 2. miejscu w kraju. Natomiast zbiory owoców leśnych są znikome. W sektorze leśnym w 2018 r. zatrudnionych było 3.112 osób, dając 4. miejsce w kraju. Ponadto należy zaznaczyć, że w latach 2012-2018 nastąpił wzrost zatrudnienia o ok. 27%.

3.6. Potencjał turystyczny

Walory turystyczne regionu koncentrują się zarówno na cennych zasobach przyrodniczych, jak i unikatowych zabytkach dziedzictwa kulturowego.

Rozległe obszary leśne, w tym Obszary Natura 2000, parki narodowe, krajobrazowe, rezerваты przyrody oraz liczne, atrakcyjne jeziora i rzeki stwarzają bardzo dobre możliwości rozwoju turystyki i uprawiania sportów wodnych (kajakarstwo, żeglarstwo, windsurfing), rekreacji i wędkarstwa. Popularniejsze wśród turystów jeziora to: Łagowskie, Lubiąż, Niesłysz, Ciecz (Trześniowskie), Głębokie, Sławskie, Lipie i Osiek. Malownicze szlaki wodne, prowadzące przez najpiękniejsze odcinki lubuskich rzek, znane są kajakarzom nie tylko z regionu, ale i całej Polski. Wśród szlaków należy wymienić np. szlak lubuski (ze Sławy Obrą przez Międzyrzecz, dalej Wartą do Santoka i Gorzowa Wielkopolskiego), szlak rzeki Pliszk (z Jemiołowa), szlak na Drawie oraz szlak kajakowo-żeglarski Lubuskich Mazur, w tym „Szlak Ku Bałtykowi”, który pozwala dopłynąć z największej plaży w regionie w miejscowości Długie nad jeziorem Lipie do Morza Bałtyckiego.

Warunkiem dalszego rozwoju turystyki wodnej jest rozbudowa infrastruktury – przystani, portów, wypożyczalni sprzętu i zaplecza biwakowo-noclegowego. Część gmin, przy pomocy programów z UE, podjęła już inwestycje w tym zakresie. Przykładem jest projekt **„Odra dla turystów 2014 – rozwój turystyki wodnej na transgranicznym obszarze Doliny Środkowej Odry – etap II”** zrealizowany w ramach programu współpracy transgranicznej województwa lubuskiego z Brandenburgią. Dzięki niemu zmodernizowano cztery porty: w Bytomiu Odrzańskim, Nowej Soli, Cigacicach oraz Frankfurcie nad Odrą, wybudowano 2 statki turystyczne (Zefir, Laguna) oraz wydano materiały informacyjne (przewodniki, mapy, tablice i in.). Owocem współpracy lubuskich gmin nadodrzańskich jest także powstanie 10 przystani rzecznych w miejscowościach: Kostrzyn nad Odrą, Górzycy, Urad (gm. Cybinka), Gostchorze (gm. Krosno Odrzańskie), Pomorsko (gm. Sulechów), Nietków (gm. Czerwiesk), Zielona Góra Krępa, Bobrowniki (gm. Otyń), Stara Wieś (gm. wiejska Nowa Sól) oraz Siedlisko. Inwestycja ta, łącznie z zakupem statków „Laguna” i „Zefir”, ma na celu ożywienie żeglugi na Odrze. W 2020 r. otwarta została marina w miejscowości Santok, która znajduje się na trasie MDWE 70. Ilość osób korzystających z rejsów statkami jest mocno uzależniona od stanu wód w Odrze.

Katalog atrakcji uzupełniają zabytki. W regionie zachowały się **zabytki epoki romańskiej i gotyckiej** – kościoły i zamki. Szczególne miejsce w krajobrazie kulturowym województwa zajmuje drewniana architektura sakralna powstała między XIV a XIX wiekiem. Szczególnie cenne są 3 kościoły: w Chlastawie, Kłępsku i Kosieczynie, wchodzące w skład Szlaku Kościołów Drewnianych Regionu Kozia. Rezultatem dziewiętnastowiecznego km budownictwa są eklektyczne i secesyjne kamienice mieszczańskie, które stanowią dopełnienie ładu przestrzennego starszych założeń urbanistycznych. Wśród atrakcji turystycznych wyróżnia się **Międzyrzecki**

Rejon Umocniony, czyli zespół podziemnych fortyfikacji zbudowanych przez Niemców w okresie międzywojnia i podczas II wojny światowej, a także jedne z najlepiej zachowanych w Europie średniowieczne fortyfikacje w Strzelcach Krajeńskich, obejmujące kompleks murów i baszt obronnych

Do popularnych wśród turystów miejsc należy Geopark Łuk Mużakowa oraz dalszy jego ciąg „Las Żarski”⁵⁰ – członek Sieci Geoparków Europejskich oraz Sieci Geoparków Światowych, a od 2015 r. Światowy Geopark UNESCO i Park Mużakowski, wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Bardzo chętnie odwiedzanymi miejscami są również: Park Narodowy „Ujście Warty”, Zespół klasztorny opactwa cysterskiego w Gościkowie-Paradyżu, Kostrzyńskie Pompeje – Muzeum Twierdzy Kostrzyn, Park Miłości im. Michaliny Wisłockiej w Lubniewicach oraz Lubuski Szlak Wina i Miodu, na trasie którego znajduje się kilkadziesiąt winnic. Jedną z nich jest utworzona w 2015 r. winnica samorządowa – **Lubuskie Centrum Winiarstwa** (LCW) w Zaborze. Pełni ono rolę turystyczną, muzealną, ale także dydaktyczną, stanowiąc bazę naukowo-dydaktyczną umożliwiającą kształcenie studentów na kierunku winiarskim oraz ośrodek doradztwa dla winiarzy. W 2010 r. do miejsc w Lubuskiem, które przyciągają rzesze turystów, dołączyła wzniesiona w Świebodzinie figura Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata, o wysokości 36 m (łącznie z kopcem, na którym stoi – 52,5 m), będąca jedną z najwyższych rzeźb przedstawiających Jezusa Chrystusa na świecie. Położony wśród jezior i lasów Łągów uważany jest za jedną z piękniejszych miejscowości w regionie i nazywany Perłą Ziemi Lubuskiej, to urokliwe miasteczko ma wiele do zaoferowania, jak np. piękne zabytki, ciekawe widoki, a przede wszystkim czyste jeziora. Występują tam lecznicze wody mineralne i geotermalne oraz złoża torfów borowinowych. Rozpoczęto starania o utworzenie obszaru ochrony uzdrowiskowej, a następnie uzdrowiska w Gminie Łągów.

Tendencje w światowej turystyce wskazują, że współcześni turyści w coraz większym stopniu kierują się dostępnością produktów (zagospodarowaniem turystycznym przestrzeni), w mniejszym zaś istnieniem zasobów przyrodniczych i kulturowych⁵¹. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom swoich gości województwo lubuskie oferuje coraz więcej atrakcji, również skierowanych do najmłodszych – przykładem może być utworzony w 2018 r. park rozrywki Majaland w Kownatach, otwarte w 2015 r. w Zielonej Górze Centrum Nauki Keplera (planetarium oraz centrum przyrodnicze), czy sukcesywnie rozbudowywany od 2009 r. Park Krasnala w Nowej Soli (w 2018 r. odwiedziło go ok 250 tys. osób). Lubuskie atrakcje zyskały także uznanie głosujących podczas organizowanego corocznie plebiscytu National Geographic Traveler 7 nowych cudów Polski – jak dotąd pięć z nich zostało uhonorowanych tytułem „Cudu Polski”: Rzeczpospolita Ptasia (Park Narodowy Ujście Warty) w 2015 r., Szlak Kościołów Drewnianych Regionu Kozła i Geopark Łuk Mużakowa w 2016 r. oraz Bulwar Nadwarciański w Gorzowie i Poaugustiański Zespół Klasztorny w Żaganiu w 2017 r.

Historię niemieckich obozów dla jeńców wojennych z czasów II wojny światowej upamiętnia Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych w Żaganiu, gdzie znajduje się słynny tunel „Harry” oraz Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie powstałe w 1987 roku z inicjatywy byłych jeńców Oflagu IIC Woldenberg.

W celu zdynamizowania rozwoju branży turystycznej w zakresie rozwoju sieci szlaków turystyki rowerowej samorząd województwa realizuje m.in. projekt pn. „ODRA VELO – ODER VELO. Budowa systemu informacji turystycznej dla rozwoju infrastruktury rowerowej na pograniczu polsko-niemieckim”. Projekt obejmuje stworzenie w województwie lubuskim sieci szlaków turystyki rowerowej ze wskazaniem ścieżek regionalnych przebiegających w powiatach i gminach oraz powiązanych z projektowanymi i istniejącymi trasami rowerowymi w Niemczech i województwach ościennych wraz z aplikacją mobilną (łączyącą geolokalizację z możliwością

⁵⁰ „Las Żarski” inaczej Zielony Las chroniony prawem NATURA 2000 z najwyższym wzniesieniem województwa lubuskiego 226,9 m n. p. m.

⁵¹ Por. M. Kozak, *Turystyka i dziedzictwo kulturowe Polski Zachodniej*, ekspertyza sporządzona na potrzeby opracowania założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej, Warszawa 2011.

planowania rowerowych tras turystycznych). Przedsięwzięcie wpisuje się w szerszy projekt kluczowy Polski Zachodniej – budowę Odrzańskiej Trasy Rowerowej (Blue Velo).

W 2019 r. turyści przebywający na terenie województwa lubuskiego mieli możliwość skorzystania z 302 turystycznych obiektów noclegowych (w tym 70 hoteli, 14 moteli i 13 pensjonatów), które oferowały ponad 19,8 tysięcy miejsc noclegowych. W przeliczeniu na tysiąc mieszkańców dawało to 19,6 miejsc noclegowych, co plasuje województwo lubuskie na 6. miejscu w kraju. W tym samym roku dostępną **bazę noclegową regionu wykorzystano tylko w 29,7%**, co jest jedną z najniższych wartości w Polsce, przy czym stopień wykorzystania miejsc noclegowych był nieco niższy w podregionie gorzowskim i wyniósł 29,6%, natomiast w podregionie zielonogórskim – wyniósł 29,7%.

W latach 2012-2015 nastąpił spadek liczby turystów z zagranicy, korzystających z noclegów w lubuskich obiektach noclegowych (z niemal 180 tys. do nieco powyżej 154 tys.), ale ich liczba od 2015 r. wzrastała i w 2019 r. wyniosła ponad 190,4 tys. Obywatele Niemiec, kraju graniczącego z województwem lubuskim, stanowili w 2019 r. prawie 32% tej liczby (ponad 60,5 tys.). Faktycznie liczba niemieckich turystów odwiedzających województwo jest znacznie wyższa, o ile doliczy się do nich osoby nie korzystające z noclegów. Ponad 94 tys. stanowili łącznie przybysze z Rosji, Litwy, Łotwy, Białorusi i Ukrainy.

Analiza liczby korzystających w 2019 r. z noclegów w rozbiciu na powiaty ukazała, że najwięcej osób zatrzymywało się w powiatach: ślubickim (145,3 tys.), świebodzińskim (113,7 tys.), sulęcińskim (56,0 tys.), międzyrzeckim (50,4 tys.) oraz w mieście Gorzów Wielkopolski (68,1 tys.) i Zielona Góra (78,7 tys.). Są to głównie jednostki, przez teren których przebiega autostrada A2, stanowiąca jeden z głównych korytarzy transportowych ze wschodu na zachód Europy. Można zatem przypuszczać, że większość wśród korzystających z noclegów stanowią uczestnicy ruchu tranzytowego, dla których pobyt w województwie lubuskim stanowi jedynie przerwę w podróży. Tezę tę zdaje się potwierdzać odsetek osób z zagranicy w liczbie korzystających z noclegów, który jest najwyższy w wymienionych wcześniej powiatach.

W obszarze turystyki realnym zagrożeniem jest konkurencja turystyczna ze strony innych województw, w tym regionów sąsiednich⁵². Brak odpowiedniej jakości infrastruktury turystycznej z pewnością jest wciąż jedną z barier rozwoju tej branży, ale należy zwrócić uwagę, że wykorzystanie istniejących zasobów jest na bardzo niskim poziomie. Konieczne jest stworzenie kolejnych, dodatkowych atrakcji zachęcających turystów do odwiedzenia regionu. Tego typu inwestycje są jednak kosztowne. Nowy impuls branży turystycznej mogą nadać również innowacyjne usługi i produkty oraz wykorzystanie możliwości nowoczesnych technologii, co ułatwi komunikację, zwłaszcza z młodymi odbiorcami. Przykładem mogą być mapy i serwisy interaktywne, integrujące potencjalnych turystów z tymi, którzy dane miejsce już odwiedzili, ale także z lokalną społecznością, oferującą usługi turystyczne, czy aplikacje łączące geolokalizację z audioprzewodnikami. Jednym z ostatnich tego typu działań, zrealizowanych przez samorząd województwa, jest przygotowanie wraz z zespołem Footsteps pięciu lubuskich szlaków turystycznych (Szlak Produktów Tradycyjnych, Przygoda na Wodzie, Szlak Militariów i Fortyfikacji, Lubuski Szlak Pałaców i Dworów oraz Lubuska Kraina Wina), które można obejrzeć w telefonie poprzez spersonalizowaną aplikację mobilną lub na komputerze. Na każdym szlaku znajduje się 14 lub 15 obiektów, dokładnie opisanych i zilustrowanych zdjęciem.

3.7 Pandemia COVID-19 w obszarze gospodarczym

Epidemia koronawirusa SARS-CoV-2 w bardzo dużym stopniu wpłynęła na rozwój gospodarek światowych, krajowych, ale również lokalnych. Zakłócenie funkcjonowania gospodarki będzie miało wpływ na stan lubuskich przedsiębiorstw, w szczególności dla mikro i małych.

⁵² <https://www.brandenburgia.pl/ponownie-rekordowa-liczba-pobytow-turystycznych-w-brandenburgii/>, (06.04.2020).

W I półroczu 2020 r. odnotowano wzrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych we wszystkich grupach bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Największy wzrost odnotowano wśród bezrobotnych do 30 roku życia, ale również bezrobotnych powyżej 50 roku życia. Wzrost liczby bezrobotnych nastąpił w grupie osób posiadających co najmniej 1 dziecko niepełnosprawne lub dziecko do 6 roku życia. Istotnym czynnikiem, utrudniającym znalezienie pracy był często niski poziom wykształcenia i brak stażu pracy.

Branża turystyczna jest jedną z najmocniej dotkniętych skutkami pandemii. Zgodnie z informacjami OECD, w zależności od długości zamknięcia granic, odnotowano spadek od 60 do 80% przepływów międzynarodowej turystyki⁵³. Zmniejszenie ruchu turystycznego oznacza przede wszystkim zagrożenie utratą pracy dla tysięcy osób w kraju i pogorszenie sytuacji finansowej podmiotów turystycznych, spowodowanie nie tylko drastycznym spadkiem obrotów, ale także dodatkowymi kosztami generowanymi przez sytuację nadzwyczajną, związane np. z odwołaniem lotów, koniecznością sprowadzenia klientów do kraju czy zamknięciem hoteli. Ponadto sektor turystyczny musi się zmierzyć z nowymi wyzwaniami, do których należą m.in. dostosowanie się do nowych wymogów epidemiologiczno-sanitarnych w hotelach, wdrożenie nowych przepisów, informowanie klientów o zmianach, praca zdalna. Pandemia uderza również w gastronomię, kulturę oraz sektor dużych wydarzeń, targów i konferencji.

Spowolnienie gospodarcze w I i II kwartale 2020 r., a w niektórych sektorach gospodarki całkowite jej zamrożenie, nie pozostało bez wpływu na ogólną kondycję lubuskich przedsiębiorców. Niepewna przyszłość, ponownie wprowadzanie przez władze państwowe ograniczeń w aktywności społecznej – limity w restauracjach, wydarzeniach kulturalnych i zgromadzeniach publicznych, wpłynęły na nastroje przedsiębiorców, którzy prognozują zmniejszenie poziomu inwestycji w porównaniu do poziomu inwestycji z 2019 roku. Najgłębszy spadek w tym zakresie – na poziomie 22,9% przewidują przedsiębiorcy w budownictwie, a także w handlu hurtowym (o 21%).

Według stanu na koniec sierpnia 2020 r. w rejestrze REGON wpisanych było 119,8 tys. podmiotów gospodarki narodowej, tj. o 2,6% więcej niż w 2019 r. i o 0,4% więcej niż w końcu lipca 2020 r. W sierpniu 2020 r. do rejestru wpisano 733 nowe podmioty a wykreślono 306 podmiotów. Według stanu na koniec sierpnia 2020 r. w rejestrze REGON 12,4 tys. podmiotów miało zawieszoną działalność. Zdecydowaną większość stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (94,4%).

Produkcja sprzedana przemysłu w sierpniu 2020 r. była wyższa w stosunku do analogicznego miesiąca w roku 2019 i wyniosła 3.345,4 mln zł (w cenach bieżących) i była o 9,0% wyższa niż w porównaniu z analogicznym miesiącem 2019 roku (w cenach stałych). W stosunku do lipca 2020 r. produkcja sprzedana przemysłu zwiększyła się o 12%. Jednak w całym półroczu styczeń - sierpień 2020 r. wartość produkcji sprzedanej przemysłu wyniosła (w cenach bieżących) 24.506,3 mln zł i była (w cenach stałych) o 7,5% mniejsza niż w analogicznym okresie 2019 r., co jest konsekwencją jej głębokiego spadku w miesiącach kwiecień i maj.

W sierpniu 2020 r. produkcja sprzedana budownictwa przedsiębiorstw budowlanych, wyniosła 148,8 mln zł (w cenach bieżących), tj. o 15,5% mniej w porównaniu z analogicznym miesiącem 2019 r. Mniejsza niż w roku 2019 (o 19,4%) była także produkcja budowlano – montażowa, osiągając poziom 73,3 mln zł.

W sierpniu 2020 r. przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw wyniosło 129,1 tys. osób tj. o 2,6% mniej niż w sierpniu 2019 r., dla porównania w styczniu 2020 r. przeciętne zatrudnienie wynosiło 132,6 tys. osób, natomiast najniższy pułap osiągnięto w maju i czerwcu 2020 r. i wyniosło 127,8 tys. osób.

⁵³ 2020 Barometer of Regions and Cities, Europejski Komitet Regionów, Bruksela, 2 października 2020 r.

Spadek przeciętnego zatrudnienia w skali roku zanotowały m.in. przedsiębiorstwa zajmujące się działalnością profesjonalną, naukową i techniczną (o 8,9%), przetwórstwem przemysłowym (o 4,8%), informacją i komunikacją (o 3,3%), administrowaniem i działalnością wspierającą (o 1,9%), handlem; naprawą pojazdów samochodowych (o 1,7%), obsługą rynku nieruchomości (o 1,5%), zakwaterowaniem i gastronomią (o 1,0%) oraz budownictwem (o 1,0%). Większe niż w 2019 r. było przeciętne zatrudnienie m.in. w transporcie i gospodarce magazynowej (o 5,4%).

W sierpniu 2020 r. przedsiębiorstwa, które na spadek liczby zamówień wskazywały wpływ COVID-19, stanowiły 1,0% podmiotów (wobec 1,1% w lipcu i 6,1 w kwietniu 2020 r.). Z kolei wzrost liczby zamówień wskazywało 0,4% podmiotów (wobec 1,1% w lipcu i 0,3% w kwietniu 2020 r.).

Zamknięcie granic w II kwartale 2020 r. wpłynęło znacząco na spowolnienie gospodarcze w zakresie wymiany handlowej oraz zamroziło sektor transportowy i branżę turystyczną. Wstrzymanie ruchu transgranicznego zablokowało dotychczasowe funkcjonowanie społeczności lokalnych dwumiastr polsko-niemieckich w sferze społeczno-towarzyskiej, edukacyjnej (brak możliwości działania wspólnych przedszkoli i szkół), ale przede wszystkim gospodarczym (np. zamknięcie lokali usługowych, fryzjerskich itp.).

Dla złagodzenia skutków działania pandemii koronawirusa przedsiębiorcy mieli możliwość korzystania z pomocy i ułatwień tzw. Tarczy antykryzysowej. Przedsiębiorcy biorący udział w badaniu we wrześniu 2020 r. wskazywali, że ich firmy do tej pory korzystały m.in. ze zwolnień i odroczeń z tytułu płatności i podatków oraz składek ZUS. Z tej formy najczęściej korzystały przedsiębiorstwa prowadzące działalność w zakresie handlu detalicznego (62,8% przedsiębiorstw tej sekcji), handlu hurtowego (44,2%), a także usług (36,7%). Z pożyczek lub subwencji i innej pomocy finansowej licznie korzystały m.in. przedsiębiorstwa związane z budownictwem (69,7%) i usługami (54,2%). Z dopłaty do wynagrodzeń korzystało m.in. 50,6% przedsiębiorstw prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa przemysłowego, a także 38,1% podmiotów związanych z handlem detalicznym⁵⁴.

W ramach Tarczy antykryzysowej powiatowe urzędy pracy udzielały pożyczki do kwoty 5 tys. zł dla mikroprzedsiębiorców. Wojewódzkie urzędy pracy udzielały przedsiębiorcom dofinansowania do wynagrodzeń ze środków Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. ZUS wypłacał świadczenia postojowe, ulgi w opłacaniu składek czy zasiłki chorobowe lub z tytułu opieki nad dzieckiem. Lubuscy przedsiębiorcy w I półroczu 2020 r. otrzymali w ramach Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych 132,6 mln zł i wsparto 35 tys. miejsc pracy. Wypłacono dla 27,1 tys. osób świadczenia postojowe w łącznej wysokości 53,4 mln zł. 30 tysiącom mikroprzedsiębiorców przyznano pożyczki na łączną kwotę 148,9 mln zł.

Łączna kwota wsparcia w ramach Tarczy Antykryzysowej w województwie lubuskim wyniosła w I półroczu 2020 roku 382 mln zł, w tym: Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych - 132,6 mln zł; Umarzalne pożyczki dla mikroprzedsiębiorców - 148,9 mln zł, Europejski Fundusz Społeczny - 47,5 mln zł; Świadczenie postojowe - 53,4 mln zł.

W województwie lubuskim pracodawcom wypłacono w I półroczu 2020 r. 1 mld zł, który trafił do 5.761 firm zatrudniających łącznie 47.379 pracowników. W ramach środków unijnych z poziomu krajowego wsparcie uzyskali średni przedsiębiorcy, a w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dotacje dostały mikro i małe przedsiębiorstwa. Samorząd lubuski wydzielił z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego 30 mln zł. Zarząd Województwa Lubuskiego przygotował różne pakiety wsparcia dla lubuskich przedsiębiorców, które są finansowane ze środków RPO-Lubuskie 2020. Zaplanowane wsparcie dotyczyło możliwości pozyskania kapitału obrotowego w ramach dotacji oraz preferencyjnych pożyczek. Ponadto w ramach środków pochodzących z EFS

⁵⁴ *Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego w sierpniu 2020 r.*, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 28.09.2020 r.

możliwe było uzyskanie dofinansowania do części kosztów wynagrodzenia pracowników oraz należnych od tych wynagrodzeń składek na ubezpieczenie społeczne.

4. SFERA PRZESTRZENNA

4.1. Struktura funkcjonalno–przestrzenna

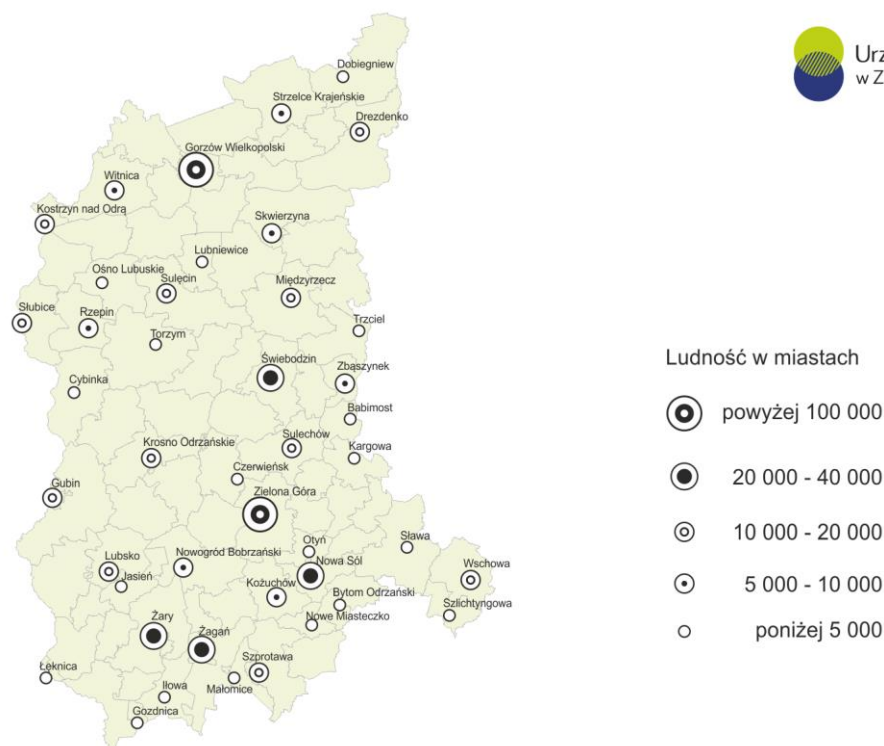
Sieć osadnicza

Układ sieci osadniczej województwa lubuskiego ma wyraźnie **policentryczny charakter**, zarówno z punktu widzenia rozkładu przestrzennego jednostek osadniczych, jak i ich struktury wielkościowej. Według danych GUS, w 2019 r. w regionie mieszkało niewiele ponad milion osób, w tym 64,9% stanowili mieszkańcy miast. Pod względem stopnia urbanizacji Lubuskie plasuje się na 4. miejscu wśród szesnastu województw. Poziom urbanizacji powiatów, mierzony odsetkiem ludności miejskiej, jest wysoko zróżnicowany i zamyka się w przedziale od 34,1% (gorzowski ziemski) do 65,8% (nowosolski)⁵⁵. Niemniej jednak rozmieszczenie miast cechuje się przestrzenną równowagą, co oznacza, że nie występuje ich zagęszczanie się i jednocześnie brak ośrodków miejskich na większym obszarze.

Głównymi elementami systemu osadniczego są dwa ponad stutysięczne miasta wojewódzkie – Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra, istotnie oddziaływujące na całe podregiony. Dzieli one między sobą funkcje ośrodków wojewódzkich. Z uwagi na odległość geograficzną (ponad 100 km), realna współpraca w postaci wspólnych przedsięwzięć jest utrudniona, a oba miasta budują swoją pozycję konkurencyjną indywidualnie. Powoduje to niestety rozproszenie potencjału i brak silnego ośrodka naukowo-gospodarczego, konkurencyjnego względem innych ośrodków wojewódzkich będących metropoliami. Zaledwie cztery inne miasta mają ponad 20 tys. mieszkańców. Zdecydowaną większość spośród lubuskich miast stanowią niewielkie miejscowości zamieszkałe przez kilka lub kilkanaście tysięcy osób. Pełnią one funkcję ośrodków administracyjnych, społecznych i gospodarczych w skali subregionalnej bądź lokalnej. W województwie funkcjonuje 39 gmin wiejskich i 34 miejsko-wiejskie. Według bazy TERYT (na dzień 1 stycznia 2019 r.) 1.294 miejscowości jest sklasyfikowanych jako wiejskie, co sytuuje region na 14. miejscu w Polsce (mniej miejscowości wiejskich występuje w Śląskiem – 1.293 i Opolskiem – 1.156).

⁵⁵ Pomijając powiaty grodzkie.

Rysunek 8. Miasta w województwie lubuskim w 2019 r.

Powiązania funkcjonalne

W rozwoju powiązań funkcjonalnych w województwie lubuskim istotną rolę odgrywa droga ekspresowa S3 łącząca oba miasta wojewódzkie i przebiegająca w sąsiedztwie innych ważnych ośrodków miejskich, jak Nowa Sól, Świebodzin i Międzyrzecz. Funkcję uzupełniającą pełnią drogi łączące ośrodki wojewódzkie z innymi ważniejszymi miastami regionu, a także osie autostrad A2 oraz A18 mające w dużej mierze charakter tranzytowy, ale również wpływające na zwiększenie potencjału rozwojowego i zewnętrznych powiązań województwa lubuskiego, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wzdłuż ich przebiegu.

Powiązania funkcjonalne Gorzowa Wielkopolskiego obejmują sąsiednie gminy, ale są również silne z Kostrzynem nad Odrą i Witnicą (wzdłuż drogi wojewódzkiej 132) w kierunku zachodnim, Strzelcami Krajeńskimi i dalej Dobiegniewem (wzdłuż drogi krajowej 22), a także Drezdenkiem w kierunku wschodnim oraz w kierunku południowym (wzdłuż drogi ekspresowej S3) ze Skwierzyną. Droga S3 jest również główną osią powiązań funkcjonalnych Zielonej Góry, kształtujących się na południe w kierunku Nowej Soli oraz na północ do Sulechowa, tworząc obszar o relatywnie wysokim potencjale demograficzno-inwestycyjnym tzw. Lubuskie Trójiasto. Ponadto dużym potencjałem demograficznym charakteryzuje się położony w południowej części województwa zespół miast Żary-Żagań wraz z pobliskimi ośrodkami lokalnymi Szprotawą i Lubskiem, który z Zieloną Górą łączy przede wszystkim droga krajowa nr 27.

Położenie przygraniczne i uwarunkowania historyczne sprawiły, że powiązania sieci osadniczej województwa lubuskiego wykazują istotny charakter transgraniczny. Bazują one na wspólnych terenach zurbanizowanych podzielonych granicą na rzece Odrze oraz Nysie Łużyckiej. Są to tzw. **dwumiasta**: Kostrzyn nad Odrą - Küstrin-Kietz, Słubice-Frankfurt nad Odrą, Gubin-Guben, Łęknica-Bad Muskau. Miasta te rozwijają współpracę gospodarczą i realizują wspólne projekty w wielu dziedzinach, takich jak komunikacja, kultura, edukacja, sport i sprawy społeczne. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami*

zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski (PZPWL)⁵⁶ przyjęty w 2018 r. definiuje struktury przestrzenne wskazując miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich (Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry) oraz miejskie obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych (Nowej Soli, Żar-Żagania, Świebodzina, Słubic). Zaznaczyć należy jednocześnie, że zgodnie ze znowelizowaną ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju i aktualnymi instrukcjami ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego, zmianie podlega definicja obszarów funkcjonalnych i podejście do zasad ich delimitowania. Zastosowanie typowo statystycznych kryteriów wyznaczania MOF ma służyć jako punkt wyjścia do dyskusji nad ostateczną delimitacją z zainteresowanymi stronami, a nie samo z siebie zastępować delimitację. Brane pod uwagę mają być również dotychczasowe doświadczenia we współpracy samorządów, a także wola jej podjęcia w przyszłości.

Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich

Miejskie obszary funkcjonalne miast wojewódzkich wyznaczono w PZPWL na podstawie delimitacji wg kryteriów przyjętych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego w 2013 r. z uwzględnieniem lokalnej specyfiki. **MOF Gorzowa Wielkopolskiego** objął gminy: Lubiszyn, Kłodawa, Bogdaniec, Deszczno, Santok oraz rdzeń miasto Gorzów Wielkopolski, i liczy ponad 164 tys.⁵⁷ mieszkańców na 975 km² powierzchni (169 os./km²). **MOF Zielonej Góry** objął gminy: Czerwieńsk, Świdnica, Zabór, Sulechów oraz rdzeń miasto Zielona Góra⁵⁸ i liczy ponad 188 tys.⁵⁹ mieszkańców na 962 km² powierzchni (196 os./km²). W okresie programowania 2014-2020 na obszarze MOF Zielonej Góry oraz MOF Gorzowa Wielkopolskiego (bez gminy Lubiszyn) realizowane są *Zintegrowane Inwestycje Terytorialne*.

Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych

Obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych wyznaczane są wokół miast pełniących ważną rolę jako ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne w uzupełnieniu oferty miast wojewódzkich, w tym usług publicznych, istotnych z perspektywy mieszkańców miast, jak i mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich. PZPWL wyznaczył cztery miejskie obszary funkcjonalne ośrodków subregionalnych.

MOF Nowa Sól, położony w południowo-wschodniej części województwa, skupia trzy jednostki administracyjne, tj. miasto Nowa Sól (jako rdzeń obszaru), gminę wiejską Nowa Sól oraz gminę miejsko-wiejską Otyń. Powierzchnia obszaru wynosi 290 km², liczba mieszkańców to blisko 53 tys. osób – daje to średnią gęstość zaludnienia na poziomie 183 os./km². Do tego ścisłego miejskiego obszaru funkcjonalnego ciężą pozostałe gminy powiatu nowosolskiego (tzw. Nowosolski Obszar Funkcjonalny wg PZPWL), a szczególnie silne powiązania z rdzeniem – Nową Solą - w zakresie dojazdów do pracy, wykazują gminy Kozuchów i Bytom Odrzański.

MOF Żary-Żagań, położony w południowej części województwa, składa się z dwóch rdzeni, a są to: gmina miejska Żary oraz gmina miejska Żagań. Ponadto w skład obszaru wchodzi dwie gminy wiejskie, tj. Żary i Żagań oraz gmina miejsko-wiejska Iłowa. Cały obszar liczy 801 km² powierzchni, którą zamieszkuje niemal 90 tys. osób. Gęstość zaludnienia wynosi 112 os./km². Miasta sklasyfikowane jako rdzenie oddalone są od siebie zaledwie o 15 km i uzupełniają się wzajemnie pełnionymi funkcjami, co stwarza wyjątkową sytuację na tle

⁵⁶ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, Uchwała nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, Dz. Urz. Woj. Lubus. 2018.1163.

⁵⁷ Dane za rok 2019 r., Bank Danych Lokalnych, data dostępu 24.04.2020 r.

⁵⁸ W PZPWL delimitacja MOF Zielonej Góry uwzględniała podział administracyjny sprzed 2015 r. – miasto Zielona Góra w ówczesnych granicach (rdzeń MOF) i Gminę Zielona Góra (wiejską).

⁵⁹ Dane za rok 2019 r., Bank Danych Lokalnych, data dostępu 24.04.2020 r.

województwa. Samorządy wchodzące w skład MOF Żary-Żagań 8 stycznia 2020 r. zawarły porozumienie o współpracy w partnerstwie, które jest rozszerzeniem powołanej wcześniej inicjatywy współpracy w ramach Żarsko-Żagańskiego Obszaru Funkcjonalnego. Istotne kierunki powiązań funkcjonalnych tego obszaru dotyczą również sąsiednich gmin z ośrodkami miejskimi – Szprotawą na wschodzie oraz Lubskiem i Jasieniem na północnym-zachodzie.

MOF Świebodzin położony jest w centralnej części województwa lubuskiego, pomiędzy Gorzowem Wielkopolskim i Zieloną Górą. Obszar stanowi gmina miejsko-wiejska Świebodzin, przy czym rdzeń stanowi część miejska gminy. Obszar ma powierzchnię 226 km² i zamieszkuje go 30 tys. osób. Gęstość zaludnienia wynosi blisko 133 os./km².

MOF Słubice usytuowany jest w zachodniej części województwa. Obszar funkcjonalny zajmuje 186 km² i zamieszkuje go nieco ponad 20 tys. osób. Gęstość zaludnienia wynosi 108 os./km². Po niemieckiej stronie Odry znajduje się Frankfurt nad Odrą liczący 58 tys. mieszkańców, z którym Słubice tworzą tzw. dwumieście (miasta bliźniacze).

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR), diagnozując wyzwania rozwojowe miast, posługuje się kategorią **miast średnich**, do której w województwie lubuskim – obok wymienionych ośrodków – zalicza się także **Międzyrzecz**, co biorąc pod uwagę specyfikę osadniczą województwa lubuskiego, uzasadnia jego określenie jako ośrodka subregionalny. Ze względu na wielkość miasta, porównywalną do Świebodzina i Słubic, MOF Międzyrzecza powinien objąć jedynie gminę miejsko-wiejską.

Cztery z lubuskich miast średnich (Żary, Żagań, Nowa Sól i Międzyrzecz) uznane zostały za miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Zapowiedziana w KSRR 2030 aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 r. przeprowadzona na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej potwierdziła zakwalifikowanie wymienionych wyżej czterech lubuskich miast do grupy miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Nowa Sól zaliczona została do grupy miast obniżającego się potencjału (silne powiększanie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza), a Międzyrzecz, Żagań i Żary do miast zagrożonych marginalizacją (umiarkowane powiększenie niekorzystnego dystansu, umiarkowanie zła sytuacja społeczno-gospodarcza). Miasta średnie, ze szczególnym uwzględnieniem miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze, które określone zostały jako jedna z kategorii krajowych obszarów strategicznej interwencji, mogą korzystać z dedykowanego wsparcia, m.in. w ramach Funduszy UE. *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* określa zakres interwencji rządowej, na jaką mogą liczyć miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

Integracja sąsiadujących miejskich obszarów funkcjonalnych

W świetle instrukcji Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej: Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w kontekście realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w perspektywie 2021-2027⁶⁰ należy zwrócić uwagę na potrzebę wykorzystania wspólnego potencjału sąsiadujących ze sobą miejskich obszarów funkcjonalnych Zielonej Góry i Nowej Soli, a także Świebodzina i Międzyrzecza i ich połączenia. Biorąc pod uwagę geograficzną bliskość, istniejące powiązania funkcjonalne, a także wolę współpracy wyrażaną przez przedstawicieli samorządów wchodzących w ich skład, zasadne jest połączenie tych obszarów we wspólne obszary funkcjonalne. **MOF ośrodka wojewódzkiego Zielonej Góry powiększy się o podobzdar nowosolski w skład którego zgodnie z PZPWL wchodzi: miasto Nowa Sól, gmina wiejska Nowa Sól oraz gmina Otyń.** 30 czerwca 2020 r. Prezydenci Zielonej Góry i Nowej Soli oraz Burmistrz Sulechowa zawnieśli

⁶⁰ Delimitacja miejskich obszarów funkcjonalnych w kontekście realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w perspektywie 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, marzec 2020 r.

o wyznaczenie Zielonogórsko-Nowosolskiego Obszaru Funkcjonalnego „Lubuskie Trójiasto” poprzez połączenie MOF Zielonej Góry i MOF Nowej Soli w aktualizowanej strategii rozwoju województwa. 25 listopada 2020 r. podpisany został list intencyjny, w którym wolę wspólnej realizacji zadań na połączonym zielonogórsko-nowosolskim obszarze funkcjonalnym w ramach instrumentu zintegrowane inwestycje terytorialne (ZIT) wyraziły gminy wchodzące w skład MOF Zielonej Góry i MOF Nowa Sól, za wyjątkiem gminy wiejskiej Nowa Sól, której władze wskazały na brak zainteresowania udziałem w tym partnerstwie. 28 stycznia 2021 r. podpisany został kolejny, zaktualizowany list intencyjny, w ramach którego do tego partnerstwa włączono dodatkowo gminę Nowogród Bobrzański. Dla obszaru zielonogórsko-nowosolskiego (dodatkowo z gminą Kozuchów) przeprowadzona została ekspercka analiza, która wykazała ścisłe powiązania między gminami⁶¹. **MOF świebodzińsko-międzyrzecki obejmuje obie gminy z dwoma ośrodkami subregionalnymi, z których jeden – Międzyrzecz – zaliczony został do miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.** 7 lipca 2020 r. podpisany został list intencyjny, w którym burmistrzowie Świebodzina i Międzyrzecza wyrazili wolę partnerskiej współpracy w ramach wspólnego MOF świebodzińsko-międzyrzeckiego. We wrześniu 2020 r. podjęto ponadto inicjatywę rozszerzenia porozumienia o gminę Sulęcín, popartą przez burmistrzów zainteresowanych samorządów. Zaznaczyć należy jednak, że zgodnie z wykonaną analizą przestrzenną⁶², według obecnego stanu nie występują znaczące powiązania funkcjonalne pomiędzy Sulęcínem a dwoma miastami średnimi Świebodzinem i Międzyrzeczem. Ich rozwój w przyszłości może determinować rewitalizacja linii kolejowej nr 364 na odcinku Międzyrzecz-Sulęcín-Rzepin, która zgłoszona została do Programu Uzupełniania Lokalnej i Regionalnej Infrastruktury Kolejowej – Kolej+. 2 lutego 2021 r. inicjatywa wzajemnej współpracy wymienionych wyżej trzech samorządów rozszerzona została również o gminę Przytoczna. Wobec powyższego gminy Sulęcín i Przytoczna można traktować jako obszar potencjalnego rozszerzenia MOF świebodzińsko-międzyrzeckiego.

W związku z wyrażoną przez zainteresowane władze samorządowe w liście intencyjnym z 2 lipca 2020 r. wolą włączenia gminy Strzelce Krajeńskie do MOF Gorzowa Wielkopolskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze przeanalizował wskaźniki delimitacji tego MOF-u z uwzględnieniem ostatnich dostępnych danych statystycznych⁶³. **Główne wskaźniki**, w tym najważniejszy – liczba wyjeżdżających do pracy do rdzenia MOF - **pozwalają na włączenie Strzelce Krajeńskich do MOF Gorzowa Wielkopolskiego.** W lutym 2021 r. w związku z podpisanymi listami intencyjnymi partnerstwo samorządów wchodzących w skład gorzowskiego obszaru funkcjonalnego rozszerzone zostało o gminy Skwierzyna, Witnica oraz miasto Kostrzyn nad Odrą. Według metody opracowanej na potrzeby PZPW, gminy Kostrzyn nad Odrą, Skwierzyna i Witnica również kwalifikują się do MOF OW Gorzów Wlkp., spełniając określone kryteria.

W przypadku MOF zielonogórsko-nowosolskiego **możliwe jest jego rozszerzenia o gminę Kozuchów**, jednak wg stanu na grudzień 2020 r., zainteresowane strony nie wykazują woli współpracy w ramach jednego partnerstwa. Gmina spełnia wymagane w delimitacji wskaźniki społeczno-gospodarcze i przestrzenne. Kozuchów wykazuje silne powiązania zarówno z Nową Solą, jak i Zieloną Górą. W odniesieniu do dojazdów do pracy, wskaźnik dojazdów do Zielonej Góry jest nieznacznie poniżej wymaganego poziomu, co jest zrozumiałe wobec jego wysokiej wartości w dojazdach mieszkańców gminy do Nowej Soli.

⁶¹ Analiza możliwości poszerzenia Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zielonej Góry o Miejski Obszar Funkcjonalny Nowej Soli, Tomasz Piersiak Konsulting, Zielona Góra, grudzień 2019 r.

⁶² Analiza przestrzenna miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodków subregionalnych Świebodzin – Międzyrzecz do projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Departament Geodezji, Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego, Wydział Planowania Przestrzennego, Zielona Góra, Październik 2020.

⁶³ Analiza przestrzenna miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski do projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Departament Geodezji, Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego, Wydział Planowania Przestrzennego, Zielona Góra, Kwiecień 2020.

Nowogród Bobrzański wykazuje silne powiązania z Zieloną Górą wykazane we wskaźniku dojazdów do pracy, jednak niektóre inne wskaźniki świadczące o „miejskości” gminy **są na relatywnie niskim poziomie**. Dotyczy to np. gęstości zaludnienia i liczby podmiotów gospodarczych.

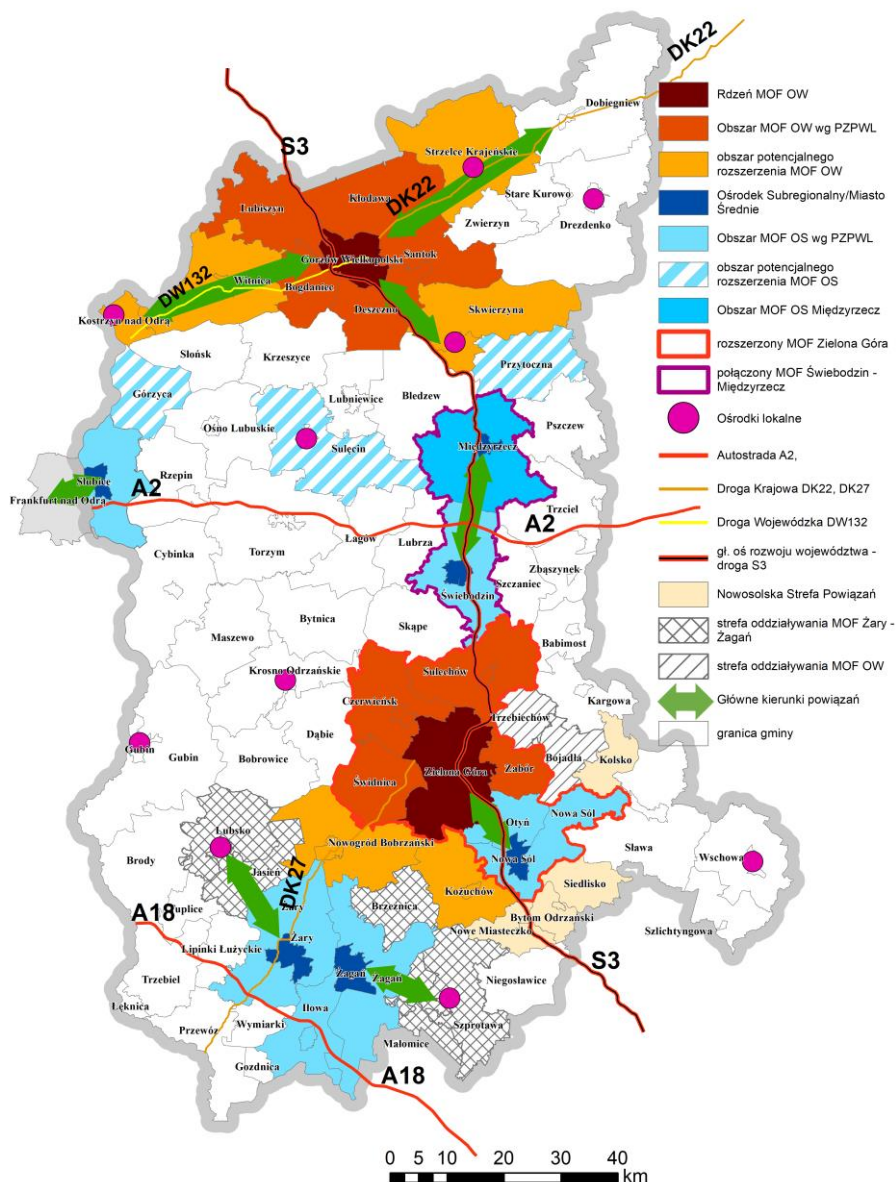
W przypadku MOF Słubice, w lutym 2021 r. nawiązana została wola partnerskiej współpracy w ramach tego MOF, pomiędzy gm. Słubice i gm. Górzycą, wobec czego gm. Górzycą można określić jako obszar potencjalnego rozszerzenia MOF Słubice (wskazane jest w tym kontekście dodatkowe uzasadnienie analizą wskaźnikową).

Ośrodki lokalne

Ośrodki lokalne to pozostałe miasta powiatowe oraz kilka innych miast, odgrywających ważną rolę w otoczeniu lokalnym. Pełnią one rolę uzupełniającą w stosunku do ośrodków subregionalnych. Stanowią centra administracyjne i usługowe dla otaczających je terenów wiejskich pełniąc funkcje usługowe m.in. w zakresie edukacji, kultury, transportu publicznego, usług teleinformatycznych. W PZPWL uznano, że ich obszary funkcjonalne to pojedyncze gminy miejskie lub miejsko-wiejskie. Do tej kategorii ośrodków zaliczają się: Drezdenko, Gubin, Kostrzyn nad Odrą, Krosno Odrzańskie, Lubsko, Skwierzyna, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Szprotawa, Wschowa⁶⁴.

⁶⁴ PZPWL wśród ośrodków lokalnych wskazuje również Międzyrzecz i Nowogród Bobrzański. Międzyrzecz ze względu na zaliczenie go do kategorii miast średnich w krajowych dokumentach strategicznych uwzględniony został jako ośrodek subregionalny, natomiast Nowogród Bobrzański, będąc relatywnie niewielkim ośrodkiem w porównaniu do innych ośrodków lokalnych nie został wskazany jako ośrodek lokalny.

Rysunek 9. Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich, ośrodków subregionalnych i ośrodków lokalnych.

Źródło: opracowanie własne UMWL w Zielonej Górze.

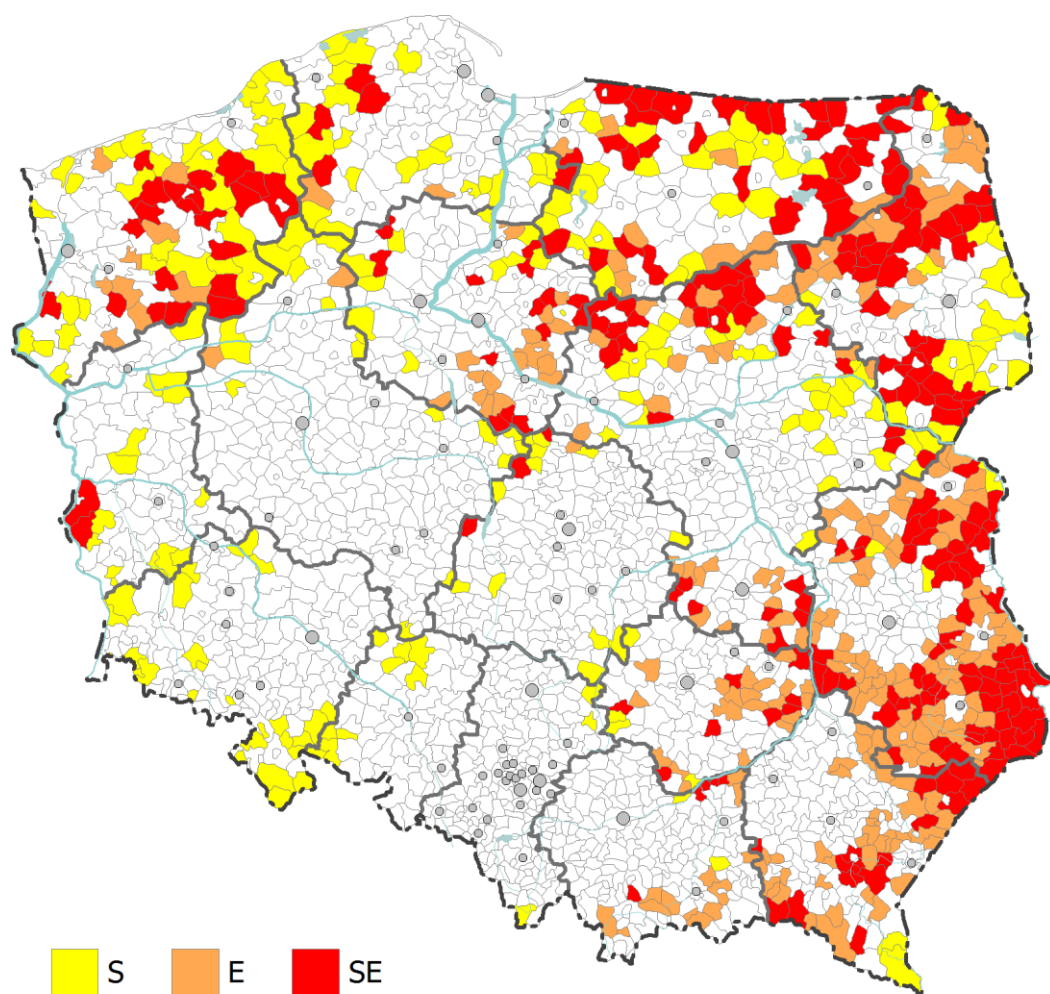
Obszary wiejskie

Obszary wiejskie w województwie lubuskim mają zróżnicowany charakter. Zgodnie z PZPWL gminy wiejskie lub miejsko-wiejskie położone w bliskim sąsiedztwie większych miast (w ich obszarach funkcjonalnych) uczestniczą w procesach rozwojowych. Mieszkańcy z tych terenów, przy dobrej dostępności komunikacyjnej, biorą udział w rynku pracy ośrodków miejskich oraz dostępie do usług publicznych. Na tego typu obszarach zauważa się zjawisko suburbanizacji, a funkcje wiejskie maleją lub zanikają. Niekontrolowana rozbudowa na obszarach wiejskich wymaga budowy nowej infrastruktury, a codzienne dojazdy do miasta obciążają infrastrukturę drogową.

Wśród obszarów wiejskich należy wyróżnić również tereny wymagające wsparcia w procesach rozwojowych, charakteryzujące się wyraźnie niższym poziomem dostępu do usług publicznych, niską gęstością infrastruktury ochrony środowiska oraz infrastruktury drogowej, często o dużej lesistości i dużym rozproszeniu sieci osadniczej. Położone są z dala od obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich i najczęściej także od ośrodków subregionalnych oraz głównych ciągów komunikacyjnych. Towarzyszy temu zjawisko depopulacji i odpływu osób w wieku produkcyjnym (w tym przede wszystkim kobiet). Wpływa to negatywnie na podejmowanie inwestycji gospodarczych na tych obszarach. Nawet posiadając atrakcyjne walory dla rozwoju turystyki, bardzo często ich wykorzystanie jest niskie ze względu na brak infrastruktury. Jedynie na niewielu obszarach województwa gleby są dobrej jakości i można wskazywać na rozbudowane funkcje rolnicze w tych gminach.

W *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* zwrócono uwagę na skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast zagrożonych trwałą marginalizacją, w których występuje kumulacja problemów społecznych i ekonomicznych. W województwie lubuskim z poziomu krajowego zaliczono do tych obszarów gminy: Dobiegniew, Małomice, Niegosławice i Gozdnicza, gdzie występuje kumulacja problemów społecznych oraz Gubin (wiejska) i Brody z kumulacją problemów ekonomicznych. Przeprowadzona na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 r. zaliczyła do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją obok wyżej wymienionych także gminy: Bytnica, Przytoczna, Skwierzyna, Kolsko, Łagów, Szprotawa, Wymiarki, Lubsko i Tuplice.

Rysunek 10. Typy obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, na których występuje kumulacja problemów.

Typy gmin problemowych. Oznaczenia: S – społeczne obszary problemowe, E – ekonomiczne obszary problemowe, SE – społeczno-ekonomiczne obszary problemowe.

Źródło: Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański, Marek Degórski, Tomasz Komornicki, *Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 r.*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2019. (Instytucja zamawiająca: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej).

Pozostałe obszary funkcjonalne

Poza obszarami funkcjonalnymi ośrodków miejskich różnego rzędu oraz obszarów wiejskich, w PZPWL zdelimitowano również szereg innych obszarów pełniących specyficzne funkcje⁶⁵:

- Obszary funkcjonalne szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej:
 - Obszary ochrony gleb dla celów produkcji rolnej,
 - Tereny zamknięte,
 - Obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi w skali dorzeczy.
- Obszary kształtowania potencjału rozwojowego wymagające programowania działań ochronnych:
 - Obszary cenne przyrodniczo,
 - Obszary ochrony krajobrazów kulturowych,
 - Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych,
 - Obszary ochrony strategicznych złóż kopalin.
- Obszary funkcjonalne wymagające restrukturyzacji i rozwoju nowych funkcji przy wsparciu instrumentów właściwych polityce regionalnej:
 - Obszary o najniższym stopniu rozwoju i pogarszających się perspektywach rozwojowych,
 - Miasta i inne obszary tracące dotychczasowe funkcje społeczno – gospodarcze,
 - Obszary o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe,
 - Obszary przygraniczne,
 - Obszary o najniższej dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich.

Ponadto, w związku z wnioskami samorządów lokalnych na etapie sporządzania PZPWL, określono trzy dodatkowe obszary funkcjonalne. Dwa z nich odnoszą się do szeroko pojętej współpracy pomiędzy gminami. Trzeci powołany obszar funkcjonalny odnosi się do walorów turystycznych:

- Obszar funkcjonalny SUBREGION G8 (Witnica, Kostrzyn nad Odrą, Słońsk, Górzycą, Ośno Lubuskie, Słubice, Rzepin, Cybinka).
- Nowosolski obszar funkcjonalny (Bytom Odrzański, Kolsko, Kożuchów, Nowa Sól (gmina miejska), Nowa Sól (gmina wiejska), Nowe Miasteczko, Otyń, Siedlisko).
- Obszar Krainy Warty i Noteci KOTURED (Bogdaniec, Deszczno, Dobiegniew, Drezdenko, Gorzów Wielkopolski, Górzycą, Kłodawa, Kostrzyn nad Odrą, Krzeszyce, Lubiszyn, Santok, Skwierzyna, Słońsk, Stare Kurowo, Strzelce Krajeńskie, Witnica oraz Zwierzyn).

Należy zaznaczyć, że przyjęte kryteria delimitacji niektórych obszarów funkcjonalnych w PZPWL są oparte na wybranych wskaźnikach, które szczególnie w przypadku danych społeczno-gospodarczych nie zawsze są dostępne i aktualne. W związku z tym Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze zlecił

⁶⁵Delimitacja wykonana w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski*, Uchwała nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r. w sprawie uchwalenia *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski*, Dz. Urz. Woj. Lubus. 2018.1163.

pogłębioną analizę sytuacji społeczno-gospodarczej i demograficznej lubuskich gmin, biorąc pod uwagę metodologię wyznaczania obszarów strategicznej interwencji, opracowaną w ramach aktualizacji Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego (por. rozdział 6: *Analiza różnicowań i potrzeb rozwojowych gmin*).

W kontekście istniejących powiązań funkcjonalnych oraz ich potencjalnego rozwoju w przyszłości, duże znaczenie mają zawierane porozumienia samorządowe, a także deklaracje i listy intencyjne, dotyczące woli realizacji wspólnych działań rozwojowych. Obok wymienionych wcześniej deklaracji i porozumień, dotyczących miejskich obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich i subregionalnych, w województwie lubuskim podpisane zostały również listy intencyjne, związane z przystąpieniem do rządowego projektu „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego” skierowanego do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (gmin wiejskich i miejsko-wiejskich) oraz do obszarów mniejszych miast pełniących funkcję stolicy powiatu. Zawiązane zostały trzy porozumienia: partnerstwo gmin Małomice, Szprotawa, Niegosławice i Powiatu Żagańskiego, partnerstwo „Północ Województwa Lubuskiego zawsze razem”, w którego skład wchodzi sąsiadujące ze sobą gminy Dobiegniew, Drezdenko, Stare Kurowo, Zwierzyn i Powiat Strzelecko-Drezdenecki oraz partnerstwo pn. „Krośnieński Obszar Funkcjonalny” utworzone przez Powiat Krośnieński, miasto Gubin oraz gminy Krosno Odrzańskie, Bobrowice, Bytnica, Dąbie, Gubin (gm. o statusie wiejskim) i Maszewo⁶⁶.

W województwie lubuskim powstały w 2020 r. również inne nowe inicjatywy partnerstw gmin. 25 listopada 2020 r. podpisany został list intencyjny dotyczący współpracy pomiędzy gminami: Słubice, Rzepin, Ośno Lubuskie, Cybinka, Górzycza, Słońsk i miastem Kostrzyn nad Odrą w celu przygotowania, współdziałania i rozwoju w nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2021-2027. 11 grudnia 2020 r. zawarte zostało natomiast porozumienie dotyczące utworzenia wspólnego obszaru partnerstwa gmin: Kożuchów, Nowa Sól (gm. wiejska), Nowe Miasteczko, Bytom Odrzański, Siedlisko oraz Sława, które 13 stycznia 2021 r. zostało rozszerzone o gminy Wschowa, Szlichtyngowa i Kolsko.

4.2. Środowisko przyrodnicze i bogactwa naturalne

Lasy

Województwo lubuskie zajmuje **pierwsze miejsce w kraju pod względem lesistości**. Grunty leśne w 2019 r. zajmowały powierzchnię nieco ponad 710 tys. ha, w tym lasy 689,9 tys. ha, co daje lesistość średnią na poziomie 49,3% (średnia krajowa to 29,6%). Największą lesistością charakteryzują się powiaty: krośnieński, sulęciński, żarski, miasto na prawach powiatu Zielona Góra oraz powiaty międzyrzecki i strzelecko-drezdenecki. Są to głównie lasy publiczne, stanowiące własność Skarbu Państwa i będące w zarządzie Lasów Państwowych – przede wszystkim RDLP w Zielonej Górze i RDLP w Szczecinie. Lasy prywatne w województwie lubuskim stanowią znikomy procent powierzchni ogólnej lasów (ok. 1,9%).

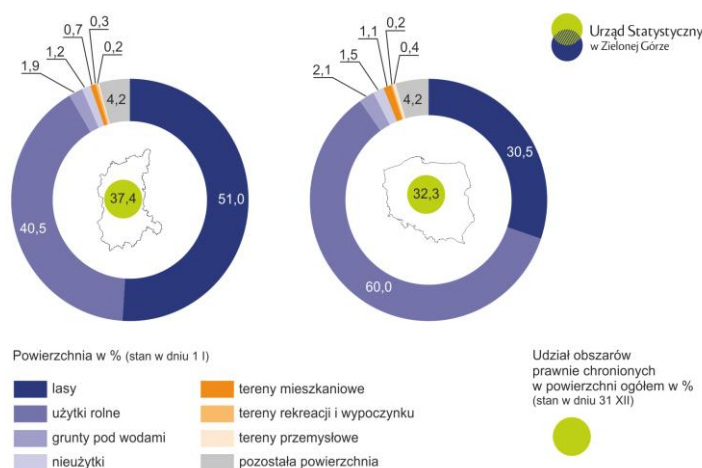
Lasy pełnią różne funkcje: gospodarcze (pozyskiwanie drewna, grzybów, owoców leśnych, łowiectwo), wypoczynkowo-turystyczne, ekologiczne (retencja wody, produkcja tlenu), krajobrazowe. Bogactwem regionu lubuskiego są też lasy bogate w grzyby i jagody (borówki czarne i brusznice) oraz zioła, a obfitość zwierzyny sprawia, że znaczącym źródłem dochodów jest łowiectwo.

Obszary chronione, parki

Powierzchnia obszarów prawnie chronionych w województwie w 2019 r. wynosiła 523 tys. ha. *Obszary Natura 2000* obejmowały 294 tys. ha specjalnej ochrony ptaków (OSO) i 209 tys. ha specjalnej ochrony siedlisk (SOO).

⁶⁶ Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej ostatecznie zakwalifikowało do rządowego projektu „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego” dwie pierwsze inicjatywy.

Rysunek 11. Struktura powierzchni według kierunków wykorzystania oraz obszary prawnie chronione w 2019 r.

Na terenie województwa znajdują się dwa **parki narodowe**: **Ujście Warty** i **część Drawieńskiego Parku Narodowego** oraz osiem parków krajobrazowych: PK (Łagowsko-Sulęciński PK, Pszczewski PK, Barlinecko-Gorzowski PK, Gryżyński PK, Przemęcki PK⁶⁷, PK Ujście Warty, Krzesiński PK, PK Łuk Mużakowa). Kluczowym obiektem, który ze względu na swoje niezwykle walory geośrodowiskowe, przyrodnicze i kulturowe uzyskał w 2015 r. status światowego Geoparku UNESCO, jest **Geopark „Łuk Mużakowa”**. W 2020 r. certyfikat potwierdzający ten status został odnowiony. Jest on pierwszym na świecie obszarem obejmującym teren zaburzony glacytektonicznie w czasie zlodowaceń plejstoceny i przekształcony przez dawne górnictwo podziemne i odkrywkowe, związane z wyciśniętymi pokładami węgla brunatnego. Geopark ten rozciąga się poza granice Polski - na Brandenburgię i Saksonię po stronie niemieckiej. Liczba rezerwatów w województwie lubuskim wynosiła w 2019 r. 67 o łącznej powierzchni 4.040,37 ha. Wśród rezerwatów przyrody dominują leśne i torfowiskowe. Na uwagę zasługuje rezerwat *Flisowe Źródłiska* obejmujący leśny kompleks źródłiskowy. Ponadto powołano kilka rezerwatów florystycznych dla ochrony stanowisk roślinności ciepłolubnej (np. *Gorzowskie Murawy*, *Pamięcin*). Rezerваты faunistyczne tworzone głównie pod kątem ochrony ptaków (zwłaszcza wodno-błotnych), a jeden z nich, *Nietoperek*, powołano ze względu na ochronę miejsca zimowania i rozrodu największej wielogatunkowej kolonii nietoperzy. Istnieje także kilka rezerwatów wodnych chroniących zarastające jeziora (np. Jezioro Święte, Mesze). Na terenie województwa znajduje się jeden rezerwat krajobrazowy - *Lubiatowskie Uroczyska*.

Jeziora, rzeki

Cennym zasobem, nie tylko w kontekście wykorzystania turystycznego, są jeziora w liczbie przekraczającej pół tysiąca (z czego 26 ma powierzchnię większą niż 100 ha) oraz rzeka Odra wraz z dorzeczem, które tworzą przede wszystkim Warta, Noteć, Bóbr, Nysa Łużycka, Obrą.

Dokonana za lata 2016-2017 ocena stanu ekologicznego i chemicznego dostarcza niezadowolającego obrazu stanu czystości lubuskich rzek, w większości sklasyfikowanego jako zły stan wód. Wśród przyczyn można wskazać na gospodarkę wodno-ściekową, która na niektórych obszarach województwa, w szczególności wiejskich, jest wciąż na niezadowolającym poziomie oraz jakości wód napływających z terenów ościennych. Ocena potencjału ekologicznego dużej większości jezior jest na dobrym i bardzo dobrym poziomie, przy czym znacząca jest również ilość w umiarkowanym stanie. Jeziorami województwa lubuskiego, które charakteryzują się

⁶⁷ Park krajobrazowy usytuowany jest na granicy województwa lubuskiego i wielkopolskiego, na obszarze gmin: Przemęt, Włoszakowice, Wijewo i Wschowa (niewielkie fragmenty Parku leżą także w gminach Śmigiel i Świeciechowa).

wodami bardzo dobrej jakości są: Głębokie k. Międzyrzecz, Lubikowskie, Radęcino, Ostrowica, Malcz Północny oraz Wilkowskie (Wilkowo). Jeziora posiadające wody złej jakości to: Wielkie (Wielicko), Wielgie (Dobiegniewskie), Wojnowskie Wschodnie, Lubinieckie (Poznańskie), Wielkie Obrzańskie, Kursko, Rudno oraz Bukowieckie (Borowy Młyn)⁶⁸.

Bogactwa naturalne

Największe złoża surowców w regionie lubuskim odnotowuje się w zakresie tzw. kopalin energetycznych, które mogą być wykorzystane do pozyskiwania energii elektrycznej i ciepłej. Należą do nich **gaz ziemny i ropa naftowa**. Występują one przede wszystkim we wschodniej i północno-wschodniej części województwa. Do największych złóż zaliczają się te położone w rejonie Barnówka (tzw. BMB – północno-zachodnia część województwa), Lubiatowa (okolice Drezdenka), Babimostu i Kargowej, Grochowiec⁶⁹. Na terenie województwa znanych jest 34 udokumentowanych złóż gazu ziemnego oraz 20 udokumentowanych złóż ropy naftowej.

Województwo lubuskie to jeden z najbardziej zasobnych w **węgiel brunatny** obszarów w Polsce. Jego pokłady położone są głównie w zachodniej części województwa, w rejonie Gubina, Brodów, Cybinki i Rzepina. Kolejnych kilkanaście złóż tego surowca występuje w środkowej i południowej części województwa. Należy tu wymienić: odkrywkową Kopalnię Sieniawa, obejmującą gminy Łągów i Sulęcina z miejscowościami Zarzyń i Wielowieś. Według bilansu zasobów na obszarze województwa lubuskiego znajduje się 21 udokumentowanych złóż węgla brunatnego o łącznych zasobach bilansowych 5.908.768 tys. ton, które stanowią ok. 25% wszystkich zasobów bilansowych węgla brunatnego udokumentowanych w kraju⁷⁰.

Z gospodarczego punktu widzenia istotne mogą się również okazać występujące na obszarze województwa lubuskiego złoża **rudy miedzi** i towarzyszącego jej srebra. Z uwagi na zlokalizowanie złóż na głębokości poniżej 1500 m, zasoby te uznane zostały za prognostyczne i hipotetyczne. Jednak rosnący ogólnoswiatowy popyt na miedź i jednocześnie wyczerpywanie się zasobów zalegających w najkorzystniejszych warunkach geologiczno-górnictwowych oraz postęp w metodach eksploatacji rud na większych głębokościach mogą spowodować, że w przyszłości eksploatowane będą również złoża zalegające na głębokościach poniżej 1.500 m⁷¹.

Minister Klimatu decyzją z dnia 12.02.2020 r. zatwierdził dokumentację geologiczną złoża rud miedzi i srebra "Nowa Sól". Ustalone w dokumentacji zasoby w kat. C2 wynoszą: 848.481 tys. ton rudy miedzi i srebra, w tym miedzi 10.583 tys. ton i srebra 36.410 tys. ton. Obecnie trwają dalsze prace rozpoznawcze na udokumentowanym złożu "Nowa Sól", których celem podniesienie kategorii z C2 na C1, co jest niezbędne do uzyskania koncesji na wydobywanie rudy ze złoża. Głębokość złoża „Nowa Sól” określa się na 1700-2100 m. Jak dotąd lokalizacja „Nowa Sól” została uznana za najbardziej perspektywiczne złożo predysponowane do wydobycia w pierwszej kolejności⁷².

⁶⁸ Stan środowiska w województwie lubuskim w latach 2016-2017, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Zielona Góra 2018.

⁶⁹ Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 63/758/15 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia dokumentu pt.: Analiza obecnego i potencjalnego wydobycia złóż kopalin o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i krajowym na terenie województwa lubuskiego.

⁷⁰ Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu w dniu 31 XII 2018 r.

⁷¹ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, op. cit.

⁷² Informacje przedstawione na posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Dialogu Społecznego w województwie lubuskim w dniu 29 czerwca 2016 r.

Południowa część województwa to także obszar zasobny w surowce o przeznaczeniu budowlanym tj. piaski, żwiry i gliny. Rejonem szczególnie zasobnym w dwie pierwsze kopaliny jest dolina rzeki Bóbr. Natomiast główne złoża gliny znajdują się w okolicy Gozdnicy.

Występowanie soli kamiennych i potasowych na obszarze województwa lubuskiego jest ściśle związane z cechsztyńską formacją salinarną, co zostało potwierdzone licznymi głębokimi wierceniami przy okazji poszukiwań złóż miedzi w rejonie Bytomia Odrzańskiego. Według Bilansu Zasobów Złóż Kopalin w Polsce (stan w dniu 31.12.2017 r.) na terenie województwa nie ma udokumentowanych złóż soli kamiennych i potasowych. Ze względu na brak szczegółowych badań, złożom nie nadano kategorii rozpoznania.

4.3. Infrastruktura transportowa

Transport drogowy

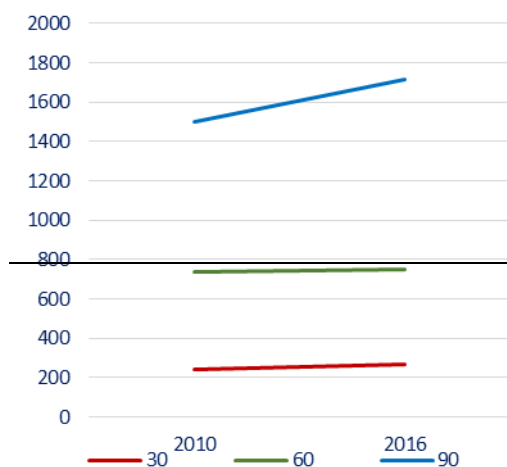
Sieć drogowa na terenie województwa lubuskiego jest stosunkowo równomiernie rozmieszczona. Wprawdzie na 100 km² przypada w regionie tylko 64,4 km dróg publicznych o twardej nawierzchni, co jest w skali naszego kraju niską wartością, ale już przeliczając długość sieci na 10 tys. mieszkańców, region notuje dobre 6. miejsce (89 km). W latach 2012 - 2018 zakończono najważniejsze inwestycje drogowe: południowe odcinki **drogi ekspresowej S3 i autostradę A2** Nowy Tomyśl - Świecko. Pod względem długości autostrad i dróg ekspresowych na 100 km² w 2019 r. z wynikiem 1,84 km / 100 km² województwo lubuskie zajęło wysokie 4. miejsce w kraju (za województwami łódzkim, śląskim i dolnośląskim), a w przypadku wskaźnika na 10 tys. ludności - pierwsze miejsce z wynikiem 2.55 km (średnia dla kraju to 1,07 km). W kontekście utrzymania spójności komunikacyjnej ważne jest lepsze skomunikowanie tych tras z drogami niższych kategorii oraz z Lotniskiem Zielona Góra-Babimost (EPZG). Jako najpilniejszą wśród odkładanych od lat inwestycji dotyczących dróg krajowych i autostrad należy wskazać rozpoczętą przebudowę południowej jezdni drogi A18 Olszyna - Golnice. Biorąc pod uwagę osiągalność komunikacyjną, wyrażaną średnim czasem dojazdu do miast wojewódzkich, należy podkreślić, że dla zdecydowanej większości mieszkańców średni czas dojazdu do Gorzowa Wielkopolskiego lub Zielonej Góry wynosi maksymalnie 60 minut. Poza infrastrukturą drogową, na korzystny wynik notowany przez województwo lubuskie w dużej mierze ma wpływ istnienie dwóch równorzędnych ośrodków administracyjnych.

Bazując na danych o liczbie ludności z 2016 r. i danych z listopada 2017 r., dotyczących czasu dojazdu do miejscowości (uwzględniając gminy innych województw oraz gminy niemieckie), zostały wykonane szacunkowe wyliczenia dostępności drogowej Zielonej Góry i Gorzowa Wielkopolskiego. Uzyskano obraz poprawy sytuacji na przestrzeni lat 2010-2016 w zakresie 90-minutowej dostępności drogowej Zielonej Góry oraz zdecydowanej poprawy 60- i 90-minutowej dostępności w przypadku Gorzowa Wielkopolskiego⁷³. Po oddaniu do użytku w 2018 roku południowych odcinków drogi S3, dostępność Zielonej Góry niewątpliwie wzrosła.

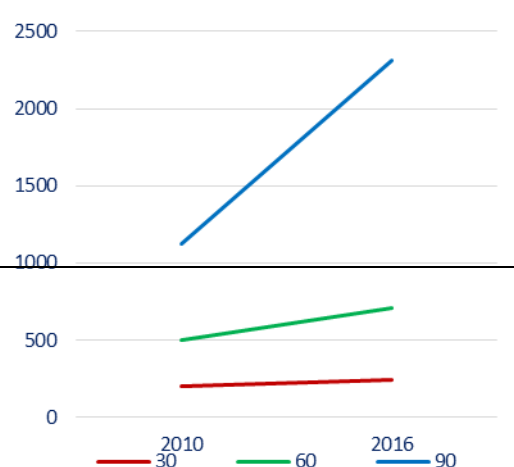
⁷³ Dziemianowicz W., *Ewaluacja on-going Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020*, Geoprofit, Warszawa 2017.

Rysunek 12. Liczba mieszkańców w strefie dostępności drogowej (30, 60, 90 minut) dla miast Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski

Liczba mieszkańców w strefie dostępności drogowej Zielonej Góry (30, 60, 90 minut)

Liczba mieszkańców w strefie dostępności drogowej Gorzowa Wielkopolskiego (30, 60, 90 minut)

Źródło: Dziemianowicz W., *Ewaluacja on-going Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020*, Geoprofit, Warszawa 2017 r.

W rozkładzie ruchu dla województwa lubuskiego zauważalny jest wzrost wewnętrznego średniodobowego ruchu pojazdów (SDR), zwłaszcza w obszarze oddziaływania ośrodków wojewódzkich. Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski mają promienisty układ komunikacyjny, w skład którego wchodzi drogi krajowe i wojewódzkie, tworzące główne trasy wylotowe z miasta. Trasami tymi odbywają się migracje wahadłowe, związane z codziennymi dojazdami do pracy.

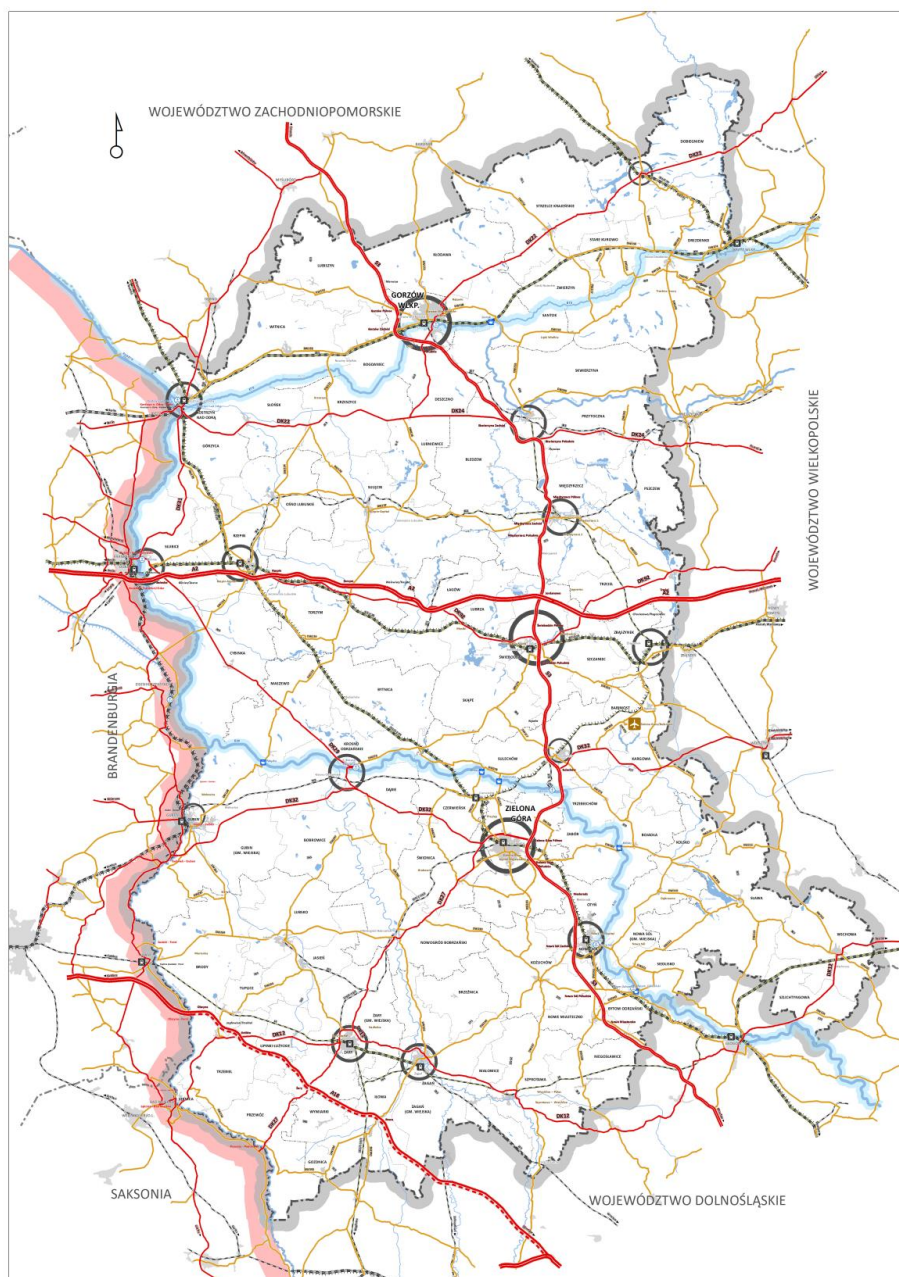
Wskazać należy również na **rosnące w ostatnich latach natężenie ruchu i istnienie wciąż wąskich gardeł** na ważnych drogach krajowych i wojewódzkich. W związku z tym istnieje potrzeba modernizacji sieci dróg wojewódzkich oraz innych kategorii, które stanowią bezpośredni dojazd do węzłów autostradowych oraz dróg ekspresowych, ze względu na ich bardzo ważną rolę w układzie komunikacyjnym województwa. Lubuska sieć drogowa wymaga uzupełnienia o brakujące elementy infrastruktury drogowej, w szczególności obwodnice i mosty. Zwłaszcza istotny jest brak obejść drogowych w miejscowościach o intensywnym ciężkim i tranzytowym ruchu – np. w Kostrzynie nad Odrą, Krośnie Odrzańskim (wraz z przeprawami mostowymi), Strzelcach Krajeńskich, Żaganiu, Nowym Kramsku. Istotnym problemem są również obiekty inżynierskie w ciągach tych dróg, które nie spełniają wymagań technicznych – np. most na Odrze w miejscowości Krosno Odrzańskie⁷⁴. W rządowym „Programie budowy 100 obwodnic na lata 2020-2030” na terenie województwa lubuskiego uwzględniono obwodnice: Dobiegniewa w ciągu drogi krajowej nr 22, Kostrzyna nad Odrą w ciągu drogi krajowej nr 31, Krosna Odrzańskiego w ciągu drogi krajowej nr 29, Przytocznej w ciągu drogi krajowej nr 24, Strzelec Krajeńskich w ciągu drogi krajowej nr 22 oraz Wschowy i Dębowej Łęki w ciągu drogi krajowej nr 12. Po wielu latach starań rozpoczęła się budowa nowego przebiegu drogi wojewódzkiej 282 wraz z budową mostu przez rzekę Odrę w Milsku łączącego Zieloną Górę z ośrodkami położonymi za rzeką Odrą, która stanowi obecnie barierę komunikacyjną, a której zakończenie planowane jest w 2022 r. Pojawiła się także szansa na budowę

⁷⁴ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, op. cit.

mostu w Pomorsku (przeprawa pomiędzy gminami Sulechów i Czerwieńsk jest jedną z 21 priorytetowych inwestycji rządowego programu „Mosty dla Regionów”⁷⁵).

Występującym problemem na sieci dróg wojewódzkich są przeprawy promowe, które należy w perspektywie długofalowej doprowadzić do likwidacji poprzez budowę mostów. Istotnym, brakującym mostem na Odrze jest most w Połęczku w ciągu drogi wojewódzkiej, którego budowa mogłaby otworzyć nowy korytarz północ – południe, ciągnący się po wzdłuż zachodniej granicy województwa.

Rysunek 13. Główne sieci i węzły komunikacyjne województwa lubuskiego.

Źródło: opracowanie własne UMWL w Zielonej Górze.

⁷⁵ W wykazie 21 priorytetowych inwestycji rządowego programu „Mosty dla Regionów” umieszczona jest również przeprawa na Warcie na wysokości gminy Przytoczna.

Sukcesywnie poprawia się stan dróg krajowych i wojewódzkich przebiegających przez region. W 2020 r. przeprowadzono 5-letni przegląd dróg wojewódzkich (następny zaplanowany jest w 2025 r.), obejmujący swym zakresem ocenę stanu technicznego nawierzchni. W porównaniu z przeglądem wykonanym w 2015 r. wykazał on poprawę stanu nawierzchni administrowanych dróg wojewódzkich na obszarze województwa lubuskiego (stan bardzo dobry i dobry z 49% w 2015 r. wzrósł do 64,3% w 2020 r.). Odnotowano również zmniejszenie się udziału nawierzchni w bardzo złym stanie wraz z brakiem pasa (z 11% w 2015 r. do 6,2% w 2020 r.) i złym stanie technicznym (z 18% w 2015 r. do 8,7% w 2020 r.). Natomiast stan ostrzegawczy zmniejszył się z 22% w 2015 r. do 20,8% w 2020 r.

Transport kolejowy

Pod względem wskaźnika długości czynnych linii kolejowych w przeliczeniu na 100 km² Lubuskie notowało w 2019 r. wynik 6,6 km, nieznacznie wyższy niż średnia krajowa, natomiast w przeliczeniu na 10 tys. ludności region zajmował pierwsze miejsce wśród województw z wynikiem 9,2 km. Niestety część sieci kolejowej jest niedostosowana do ukształtowanej po wojnie sieci osadniczej, co m. in. jest przyczyną tego, że mimo tych korzystnych wskaźników **sieć kolejowa jest wykorzystywana poniżej potencjału**. Przejawia się to głównie w stosunkowo małej liczbie połączeń regionalnych, a także dalekobieżnych (szczególnie w odniesieniu do miast wojewódzkich). Problem dotyczy w dużej mierze wykluczenia komunikacyjnego i braku dostępu do oferty kolejowej dla miast powiatowych i mniejszych miejscowości.

Malejące od początku lat 90. XX w. znaczenie transportu kolejowego wynikało z jego niekonkurencyjności względem dynamicznie rozwijającego się transportu samochodowego. Atrakcyjność kolei spadała w efekcie wieloletniego niedoinwestowania, co objawiało się drastycznym pogorszeniem stanu infrastruktury i taboru. Sukcesywne wdrażanie dedykowanych kolei programów unijnych pomogło jednak zatrzymać i odwrócić ten trend. Obecnie większość newralgicznych odcinków linii kolejowych na terenie województwa lubuskiego jest objęta planami modernizacji w ramach *Krajowego Programu Kolejowego do roku 2023* (KPK).

Spośród linii kolejowych przebiegających przez teren województwa lubuskiego najlepsze parametry eksploatacyjne posiadają obecnie linie magistralne tworzące krajowe i międzynarodowe ciągi komunikacyjne tj.:

- Ciąg komunikacyjny Kunowice–Terespól (E-20), będący elementem korytarza Morze Północne–Morze Bałtyckie sieci bazowej TEN-T. Stanowi ważne połączenie zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym (Berlin–Moskwa). Na tej linii dopuszczono prędkość 160 km/h i nadal są prowadzone prace modernizacyjne, które skupiono obecnie na odcinku Poznań–Warszawa.
- Ciąg komunikacyjny Wrocław–Szczecin przebiegający po linii kolejowej nr 273 (CE-59). Po wielu latach niedoinwestowania podjęto się **modernizacji tej tzw. Nadodrzanki** i odcinek przebiegający przez teren województwa lubuskiego umożliwia już rozwijanie prędkości maksymalnej 120km/h, dzięki czemu czas przejazdu pociągu na trasie Zielona Góra–Wrocław wynosi poniżej 2h, a po pełnej modernizacji całej linii będzie jeszcze krótszy. Inwestycje na tym odcinku są kluczowe dla uruchamiania połączeń dalekobieżnych, w tym Wrocław–Berlin przez Zieloną Górę.
- Ciąg komunikacyjny Poznań–Szczecin przebiegający po linii kolejowej nr 351 (E 59), będącej elementem Korytarza Transportowego Bałtyk–Adriatyk. Na terenie województwa lubuskiego linia ta przebiega tylko przez jedno miasto Dobiegniew, tym niemniej poprawia ona dostępność transportową dla północnego obszaru województwa. Konieczne jest dalsze monitorowanie prac koncepcyjnych i projektowych Kolei Dużych Prędkości w szczególności pod kątem zapewnienia skomunikowania nimi Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry i zapewnienia szybkiego dojazdu do planowanego Centralnego Portu Komunikacyjnego (tzw. szprychy).

Charakterystycznym dla województwa lubuskiego jest stosunkowo niski udział (36%) odcinków linii zelektryfikowanych, co wymusza stosowanie dużej ilości taboru trakcji spalinowej. Gorzów Wielkopolski jest jedynym miastem wojewódzkim bez dostępu do zelektryfikowanej sieci linii kolejowych, co utrudnia sprawną organizację połączeń międzywojewódzkich, głównie ze stolicą kraju. Elektryfikacja odcinka linii nr 203 Krzyż–Gorzów Wielkopolski–Kostrzyn ma być realizowana w perspektywie finansowej 2021-27. Modernizacji i przebudowy wraz z elektryfikacją wymaga ponadto linia kolejowa nr 367 łącząca Gorzów Wielkopolski ze Zbąszynkiem. Przyjęty pod koniec 2019 r. rządowy program Uzupełniania Lokalnej i Regionalnej Infrastruktury Kolejowej – Kolej + do 2028 r., zakłada elektryfikację odcinka linii nr 358 Czerwieńsk–Krosno Odrzańskie, na której przewiduje się wznowienie przewozów pasażerskich. Województwo Lubuskie zgłosiło do programu, również siedem innych inwestycji kolejowych.

Pośród istotnych dla regionu inwestycji, zrealizowanych należy wymienić: Modernizację estakady kolejowej w Gorzowie Wielkopolskim oraz przebudowę mostów kolejowych na Bobrze i Kwisie na linii nr 275. Natomiast wśród planowanych pilnych inwestycji znajduje się np. budowa nowego mostu kolejowego na Odrze pomiędzy stacjami Kostrzyn i Küstrin–Kietz, za co odpowiada strona niemiecka.

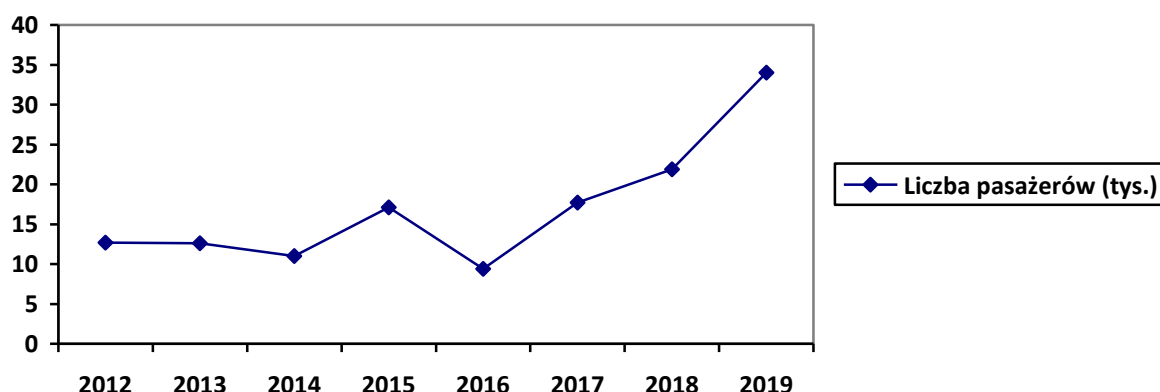
Województwo Lubuskie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego aktywnie wspiera inwestycje na liniach kolejowych realizowane przez PKP Polskie Linie Kolejowe SA. Do roku 2023 zaplanowano kontynuację inwestycji, rozpoczętych w poprzednim okresie, w tym: drugi etap modernizacji linii kolejowej nr 358 na odcinku **Zbąszynek – Czerwieńsk** oraz rewitalizację linii kolejowej nr 203 na odcinku **Krzyż – Gorzów Wielkopolski**. Podejmowane są również działania, mające na celu poprawę funkcjonowania przewozów o charakterze użyteczności publicznej na terenie regionu poprzez zakup taboru i udostępnienie go podmiotowi świadczącemu usługi przewozów regionalnych. W latach 2003-2020 zakupiono 23 pasażerskie pojazdy szynowe (20 spalinowych i 3 elektryczne zespoły trakcyjne). Zmodernizowano 10 pojazdów z napędem spalinowym. Łącznie na zakup i modernizację taboru kolejowego przeznaczono 263,3 mln zł.

Istotną słabością układu linii kolejowych województwa jest brak połączenia obu stolic regionu najkrótszą drogą - przez Świebodzin i Międzyrzecz do Gorzowa Wielkopolskiego i dalej na północ w kierunku Szczecina. Konieczne jest podjęcie prac projektowych i starań o pozyskanie środków na budowę brakujących odcinków oraz polepszenie połączeń z sąsiednimi regionami.

Transport lotniczy

Lotnisko Zielona Góra-Babimost (EPZG) / Port Lotniczy Zielona Góra-Babimost (IEG) posiada dobrą infrastrukturę i relatywnie dobre położenie - 35 kilometrów od centrum Zielonej Góry, 4 km od dworca kolejowego w Babimostie i 10 km od dużego węzła kolejowego w Zbąszynku. Dodatkowo lotnisko jest dobrze skomunikowane drogowo z węzłami na drodze ekspresowej S3 w Sulechowie (ok. 15 km) i w Świebodzinie (ok. 25 km), a w odległości 36 km znajduje się węzeł (zjazd) na autostradę A2 w Jordanowie. Wciąż konieczna jest poprawa rozwiązań i stanu dróg dojazdowych do portu lotniczego, a w szczególności dróg wojewódzkich DW nr 304 i 303 wraz z obwodnicami miejscowości.

Rysunek 14. Liczba osób korzystających z portu lotniczego Zielona Góra-Babimost (IEG).

Źródło: Opracowanie własne UMWL w Zielonej Górze.

Znaczny wzrost pasażerów w latach 2017-2018 związany jest m.in. ze zmianą przewoźnika obsługującego połączenia Zielona Góra – Warszawa na Polskie Linie Lotnicze LOT i możliwością korzystania z siatki połączeń tego przewoźnika przez pasażerów korzystających z Portu Lotniczego Zielona Góra-Babimost. Rekordowy wzrost liczby obsłużonych pasażerów, jak również wykonanych operacji lotniczych miał jednak miejsce w 2019 r., w którym lotnisko Zielona Góra – Babimost obsłużyło ok. 34 tys. pasażerów. Wpłynęło na to uruchomienie dodatkowych rejsów na trasie do Warszawy, a także realizacja połączeń czarterowych do Turcji w sezonie letnim 2019.

Transport wodny

Przez teren województwa lubuskiego biegną dwie międzynarodowe drogi wodne:

- **MDW E30** (łąiąca Dunaj z Morzem Bałtyckim) – odcinek Odry, łączący na terenie Polski województwo śląskie, opolskie, dolnośląskie, m.in. miasto Wrocław, poprzez województwo lubuskie z portami i przystaniami m.in. w Bytomiu Odrzańskim, Nowej Soli, Cigacicach, Krośnie Odrzańskim, Słubicach i Kostrzynie nad Odrą z województwem zachodniopomorskim z portami w Szczecinie i Świnoujściu;
- **MDW E70** (łąiąca Atlantyk z morzem Bałtyckim) – droga wodna łącząca Europę Zachodnią, od Antwerpii i Rotterdamu, przez berliński węzeł śródlądowych dróg wodnych i północną Polskę do Bałtyku. Polski odcinek biegnie od kanału Haweli przez Odrę do Kostrzyna, gdzie łączy się z drogą wodną Odra – Wisła, która w województwie lubuskim obejmuje Wartę i Notec. Na lubuskim odcinku MDW E-70 zlokalizowany jest port w Gorzowie Wielkopolskim na rzece Warcie oraz przystanie wodne w miejscowościach Drezdenko, Santok, Kostrzyn nad Odrą.

Transport wodny jest tanią i proekologiczną alternatywą dla pozostałych gałęzi transportu. Odra jest jedyną rzeką w Polsce na całej jej długości stanowiącą drogę wodną do przewozów ładunków. W poprzednich latach nastąpiło dramatyczne pogorszenie jej żeglowności, a co za tym idzie, wykorzystanie do transportu wodnego. Od kilku lat podejmowane są intensywne działania zmierzające do zmiany tego stanu rzeczy. Projekt **modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej** do co najmniej III klasy żeglowności (a w perspektywie do klasy IV i Va) został kluczowym projektem w ramach Strategii Rozwoju Polski Zachodniej. Ministerstwo Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej jest w trakcie opracowania ambitnego Programu Rozwoju Odrzańskiej Drogi Wodnej. Gorzej wyglądają perspektywy rozwoju MDW E-70 poprzez zapewnienie na Warcie i Noteci II klasy wodnej. Poprawa żeglowności, w tym pogłębienie koryt lubuskich rzek, jest też warunkiem rozwoju turystyki wodnej. W ostatnich latach Polska przyjęła europejskie porozumienie w sprawie głównych śródlądowych dróg wodnych o znaczeniu

międzynarodowym (AGN), do których należy, poza MDW E-30 i E-70, również MDW E-40 (Gdańsk-Brześć-Morze Czarne).

Międzynarodowe korytarze transportowe i sieć TEN-T

Przez obszar województwa lubuskiego przebiegają dwa korytarze sieci bazowej Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T: **Morze Północne – Bałtyk** i **Bałtyk – Adriatyk**. W skład korytarza Bałtyk – Adriatyk wchodzi droga ekspresowa S3 ze Szczecina przez Gorzów Wielkopolski i Zieloną Górę na południe do granicy z Czechami i lubuski fragment linii kolejowej E-59 relacji Szczecin – Dobiegniew – Poznań. Korytarz Morze Północne Bałtyk obejmuje autostradę A2 z Berlina przez Świecko na wschód w kierunku Poznania i przebiegającą w tej samej osi zachód – wschód linię kolejową E-20. Sieć bazową uzupełnia sieć kompleksowa TEN-T.

Dla Lubuskiego niezwykle ważna jest inicjatywa Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego (CETC-ROUTE65), obecnie funkcjonująca jako Środkowoeuropejski Korytarz Transportowy Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej z ograniczoną odpowiedzialnością (ŚKT-EUWT z o.o.), którego członkami jest 8 regionów z 4 krajów: Szwecji, Polski (województwo zachodniopomorskie, lubuskie, dolnośląskie⁷⁶), Węgier i Chorwacji. Oś korytarza oparta jest o międzynarodową drogę E65, prowadzącą ze szwedzkiego Malmö do Chania na Krecie. Na terenie Polski ta oś to droga ekspresowa S3, linie kolejowe CE-59 i E-59 oraz droga wodna rzeki Odry. Niestety CETC nie znalazł się w transeuropejskiej sieci korytarzy bazowych, a jedynie jego niektóre odcinki są częścią korytarza Bałtyk-Adriatyk.

4.4. Energetyka

Infrastruktura energetyczna

Zapotrzebowanie województwa lubuskiego na moc cieplną oszacowano w 2016 r. na poziomie ok. 4070 MW, przy rocznym jej zużyciu na poziomie 25700 TJ. Nastąpił niewielki spadek w stosunku do roku 2011 z poziomu 4160 MW zapotrzebowania mocy i 26550 TJ zużycia energii. Największe elektrociepłownie regionu zlokalizowane są w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze. W zakładach tych, a także w elektrociepłowni w Kostrzynie nad Odrą, funkcjonują **nowoczesne bloki gazowo-parowe**, zasilane paliwem pozyskiwanym z lokalnych źródeł. Obserwacja zmian, jakie miały miejsce w zakresie zapotrzebowania na nośniki energii (ciepło, gaz sieciowy, energia elektryczna), tj. poziomu mocy zamówionej i wielkości rocznego zużycia jej nośników, w zestawieniu z charakterystyką rozwoju zabudowy wskazują na następujące wnioski:

- pojawienie się nowych odbiorców, szczególnie w strefie zabudowy mieszkaniowej, nieznacznie wpływa na poziom zapotrzebowania na nośniki energii w systemach ciepłowniczych i gazowniczych. Jest to związane z licznymi działaniami termomodernizacyjnymi i proefektywnościowymi, które mają wpływ na zmniejszenie zużycia energii cieplnej i równoważą zapotrzebowanie nowych odbiorców. W większości źródeł systemowych istnieją rezerwy mocy zainstalowanej pozwalające na bezproblemowe przyłączanie nowych odbiorców do rozwijającego się systemu ciepłowniczego.
- wahania poziomów zużycia energii cieplnej i gazu ziemnego w skali roku mieszczą się średnio w granicach $\pm 5\%$ i są ściśle związane ze zmiennością warunków meteorologicznych⁷⁷.

⁷⁶ Członkiem stowarzyszonym ze statusem obserwatora jest województwo opolskie.

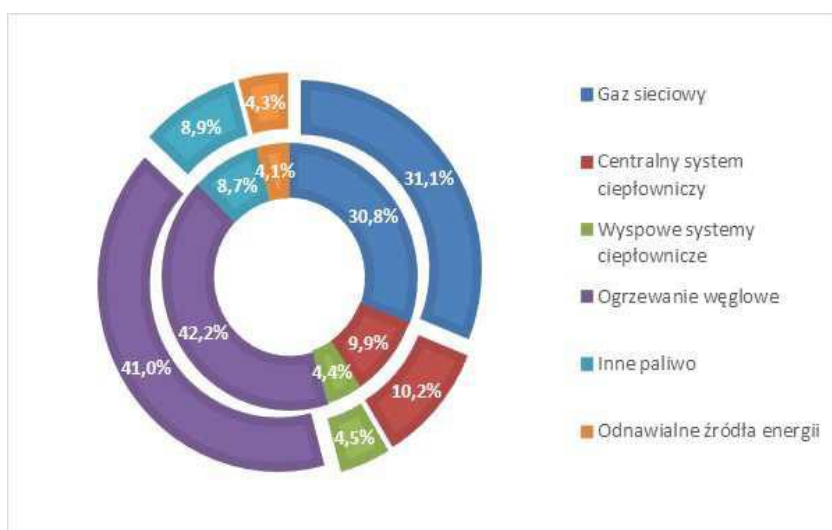
⁷⁷ Analiza stanu realizacji Strategii Energetyki Województwa Lubuskiego wraz z prognozą rozwoju sektora energetycznego na terenie województwa lubuskiego do 2030 roku, Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Lubuskiego nr XLVI/726/18

Ciągle jeszcze istotnym i niekorzystnym elementem w analizie całości zagadnień dotyczących zaopatrzenia w energię ciepłą jest utrzymujący się wysoki udział węgla spalanego w niskosprawnych urządzeniach w kotłowniach lokalnych i indywidualnych – wymagana jest intensyfikacja działań w kierunku ich likwidacji przy równoczesnym zadbaniu o ograniczenie zjawiska ubóstwa energetycznego⁷⁸.

Udział grup odbiorców w zużyciu energii na pokrycie potrzeb ciepłych z terenu województwa lubuskiego kształtuje się następująco: 61% zabudowa mieszkaniowa, 32% przemysł, usługi komercyjne, 7% obiekty użyteczności publicznej.

Poniższy wykres przedstawia sposób pokrycia zapotrzebowania mocy cieplnej dla odbiorców z terenu regionu lubuskiego. Pierścieniowy układ wykresów daje zestawienie porównawcze sposobu pokrycia według stanu na rok 2011 (pierścień wewnętrzny) i 2016 (pierścień zewnętrzny).

Rysunek 15. Sposób pokrycia zapotrzebowania mocy cieplnej dla odbiorców z terenu województwa lubuskiego.

Źródło: Analiza stanu realizacji Strategii Energetyki Województwa Lubuskiego wraz z prognozą rozwoju sektora energetycznego na terenie województwa lubuskiego do 2030 roku, Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Lubuskiego nr XLVI/726/18 z dnia 18 czerwca 2018 r.

Łączna moc osiągalna wytwórców na terenie województwa lubuskiego zwiększyła się w stosunku do 2011 r. o prawie 300 MW i wynosi ok. 800 MW, jednakże województwo nadal posiada **deficyt energetyczny** i łączne zużycie energii znacznie przewyższa ilość energii wyprodukowanej przez regionalne instalacje.

Zaopatrzenie województwa lubuskiego w energię elektryczną z Krajowej Sieci Elektroenergetycznej oparte jest na pracy 2 stacji GSZ 220/110 kV zlokalizowanych w Gorzowie Wielkopolskim i Leśniowie k. Zielonej Góry. Najbliższymi elektrowniami systemowymi, odgrywającymi zasadniczą rolę w zasilaniu województwa są PGE GiEK S.A. Zespół Elektrowni Dolna Odra oraz PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Turów. Sieć dystrybucyjna w Lubuskiem składa się z linii i stacji elektroenergetycznych o napięciach znamionowych 110 kV, 20 kV, 15 kV oraz 0,4 kV.

z dnia 18 czerwca 2018 roku w sprawie przyjęcia Analizy stanu realizacji Strategii Energetyki Województwa Lubuskiego wraz z prognozą rozwoju sektora energetycznego na terenie województwa lubuskiego do 2030 roku.

⁷⁸ Ibidem.

Ograniczony dostęp do Krajowej Sieci Elektroenergetycznej (ciągle jeszcze tylko 1 ciąg linii 220 kV) oraz brak wsparcia dla infrastruktury wysokich napięć (WN) ze strony najwyższych napięć (NN), stanowi o ograniczeniu bezpieczeństwa i możliwości zapewnienia pełnego zaopatrzenia w energię elektryczną całego obszaru województwa. Konieczne jest przyspieszenie terminów realizacji inwestycji związanych z rozbudową systemu zasilania południowej części województwa, dla której już teraz lokalnie występują niedobory w dostępności energii elektrycznej, szczególnie w sytuacji pojawienia się potencjalnego, nowego znaczącego odbiorcy. Prowadzone są również prace przygotowawcze związane z rozwojem połączeń transgranicznych. W horyzoncie po 2030 r. rozważana jest budowa nowego dwutorowego połączenia 400 kV w relacji Eisenhuttenstadt - Zielona Góra.

Występujące w ostatnim okresie z coraz większą częstotliwością i o coraz większym zasięgu oddziaływania, katastrofalne zjawiska meteorologiczne (np. huraganowe wiatry) wymuszają przeprowadzenie działań związanych z modernizacją/rozbudową systemu elektroenergetycznego, umożliwiających ograniczenie ich wpływu na jego pracę.

Sieci gazowe

Przedsiębiorstwami dystrybucyjnymi gazu na terenie województwa lubuskiego są spółki: PSG, EWE Energia, DUON, które poprzez system sieci i urządzeń gazowniczych dostarczają gaz ziemny do celów komunalno-bytowych oraz dla celów grzewczych budownictwa mieszkaniowego, usług, przemysłu. Według stanu z 2018 r., nieco ponad połowa mieszkańców województwa (52,8 %) korzysta z sieci gazowej. Na terenie województwa lubuskiego 15 gmin nie posiada dostępu do systemu gazowniczego. Całkowita liczba odbiorców gazu z systemów dystrybucyjnych w 2017 r. osiągnęła wielkość 204,6 tys., w tym blisko 95,7% to gospodarstwa domowe. W porównaniu ze stanem w 2011 r. zaobserwowano **wzrost liczby odbiorców gazu** na terenie województwa (o ok. 2,7%). Warto zaznaczyć, że pomimo ograniczonej opłacalności rozbudowy sieci gazowej, z uwagi na znaczne odległości pomiędzy gminami i utrudnienia wynikające z dużej lesistości terenu, sieć gazowa jest nieustannie rozbudowywana – jej długość na koniec 2019 r. wyniosła 4.299,6 km, choć jeszcze w 2009 r. było to zaledwie 3.541 km. Istotną cechą systemu gazowniczego działającego na terenie województwa lubuskiego jest dostępność lubuskich zasobów gazu ziemnego zaazotowanego, a także z województw sąsiadujących – zachodniopomorskiego i wielkopolskiego.

Energia odnawialna

Województwo lubuskie ma dobre warunki do produkcji energii ze źródeł odnawialnych, w szczególności przy wykorzystaniu energii wiatrowej, słonecznej, instalacji opartych o spalanie biomasy, technologii produkcji biogazu oraz dalszego rozwoju energetyki wodnej. W przypadku tej ostatniej znaczny udział stanowi energia pozyskiwana z Elektrowni Wodnej Dychów i sieci blisko pięćdziesięciu tzw. Małych Elektrowni Wodnych, rozlokowanych na terenie regionu.

Potencjał hydroenergetyczny województwa lubuskiego szacowany jest na 1.544 GWh/rok. Na omawianym obszarze, wg stanu na grudzień 2016 r., pracuje 56 koncesjonowanych instalacji o łącznej zainstalowanej mocy wynoszącej ok. 119 MW. Stan wykorzystania hydroenergii na terenie Lubuskiego nie uległ znaczącej zmianie od 2012 r. W perspektywie roku 2030 planowany jest rozwój śródlądowych dróg wodnych w Polsce, a na terenie województwa lubuskiego wyznaczono lokalizację stopni wodnych na Odrze (na terenie 6 gmin), obejmujących między innymi elektrownie wodne.

Duża część regionu leży w korzystnym obszarze dla działania **siłowni wiatrowych**. Farmy wiatrowe coraz częściej stają się elementem lubuskiego krajobrazu. Na terenie województwa funkcjonuje 14 koncesjonowanych instalacji wiatrowych o łącznej mocy ok. 192 MW – stan na 2016 rok.

Wśród możliwości wykorzystania źródeł odnawialnych do produkcji energii znajduje się także pozyskiwanie jej z **biomasy, biogazu oraz słońca**. W województwie lubuskim wykorzystuje się biomasę do celów energetycznych przez zakłady przemysłowe (ok. 90 MW), a także w budownictwie indywidualnym do celów grzewczych. Dodatkowo w 2016 r. zinventaryzowano 13 biogazowni o łącznej mocy zainstalowanej wynoszącej ponad 8 MW, a także 17 koncesjonowanych instalacji fotowoltaicznych o mocy zainstalowanej 3,3 MW.

Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w roku 2018 w województwie lubuskim wyniósł 19,9% co stanowi 9. wynik w kraju. Jest to wynik powyżej średniej krajowej, która wynosi 12,7%, jednak wyraźnie niższy od liderów w produkcji energii z OZE, czyli województw warmińsko-mazurskiego (82,8%), podlaskiego (68,3%), pomorskiego (51,3%) czy kujawsko-pomorskiego (48,7%).

Szansą na zwiększenie dynamiki rozwoju źródeł odnawialnych w regionie, jest rozwój technologii magazynowania energii elektrycznej, co pozwoli na zwiększenie dyspozycyjności i ciągłości zasilania z OZE oraz brak konieczności dublowania mocy w źródłach konwencjonalnych.

Wykorzystanie surowców energetycznych

Realnie największy potencjał wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego dla rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu niesie ze sobą wykorzystanie bogatych zasobów węgla brunatnego poprzez budowę zespołów kopalni i elektrowni. Jak pokazują doświadczenia ostatnich lat, energetyka jest branżą bardzo stabilną i zyskową. Zapotrzebowanie na energię elektryczną w Polsce stale rośnie. Niestety, inwestycje węglowe wiążą się ze znaczącą ingerencją w środowisko naturalne. W wyniku działalności górniczej zmianom ulega krajobraz, charakter użytkowania powierzchni, system komunikacyjny oraz systemy urbanistyczne, wobec czego niezbędne jest racjonalne zaplanowanie działalności rekultywacyjnej terenów pogórnich węgla brunatnego, rozpoczynanej już od fazy projektowania inwestycji.

Prace przygotowawcze do realizacji inwestycji związanej z budową **kompleksu energetycznego Gubin-Brody** zostały spowolnione. Złożyły się na to uwarunkowania zewnętrzne, w tym przede wszystkim coraz bardziej rygorystyczna polityka klimatyczno-energetyczna UE dążąca do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych wraz z tzw. „pakietem zimowym”, gdzie wprowadzany dopuszczalny wskaźnik emisji CO₂ na poziomie 550 g CO₂/kWh jest obecnie nieosiągalny dla elektrowni węglowych. Nie jest wykluczone wykorzystanie tego surowca w przyszłości przy zachowaniu wszelkich wymogów środowiskowych i klimatycznych, jednakże UE nie zakłada dalszego wsparcia budowy odkrywkowych kopalni węgla brunatnego, wraz z elektrowniami opalanymi tym surowcem.

Potencjał rozwojowy wiąże się także z planowanym przez PGNiG zwiększaniem wydobycia gazu ziemnego i ropy naftowej w województwie lubuskim poprzez wykonanie nowych odwiertów oraz rozbudowę istniejących kopalni (w tym Kopalni Ropy Naftowej i Gazu Ziemnego Lubiatów). Inwestycje wynikają głównie ze zwiększonego zapotrzebowania na gaz Elektrociepłowni Gorzów i Elektrociepłowni Zielona Góra, a także innych dużych przedsiębiorstw w regionie. Realizacja inwestycji wiązałaby się z zasilaniem budżetów gmin podatkami od nieruchomości i opłatami z tytułu wydobycia węglowodorów⁷⁹.

Województwo lubuskie znajduje się również w obszarze występowania jednego z największych wartości strumienia ciepłego w Polsce, wobec czego istnieje możliwość wykorzystania wód termalnych w celach gospodarczych bądź turystycznych. Wody geotermalne na terenie województwa są zróżnicowane pod względem

⁷⁹<http://pgnig.pl/aktualnosci/-/news-list/id/grupa-pgnig-zwieksza-wydobycie-i-rozbudowuje-siec-gazowa-w-lubuskiem-i-w-wielkopolsce/newsGroupId/10184?changeYear=2018¤tPage=2>, (04.01.2019).

głębokości i poziomu temperatur. Bardzo dobre warunki dla rozwoju energetyki geotermalnej występują w północnej części województwa lubuskiego⁸⁰.

Prognozy do 2030 r. zakładają wzrost zapotrzebowania na energię ciepłą o ponad 450 MW, energię elektryczną o 120 MW, a także przyrost zapotrzebowania na gaz ziemny wynoszący ok. 135 000 m³/h.

4.5. Infrastruktura ochrony środowiska

Gospodarka wodno-kanalizacyjna

W 2019 r. w województwie funkcjonowało **126 oczyszczalni ścieków**, w tym 104 komunalne. W większości były to oczyszczalnie biologiczne, w tym 23 z podwyższonym usuwaniem biogenów. Według dostępnych danych z 2019 r., z oczyszczalni korzystało 77,2% mieszkańców województwa, co w odniesieniu do średniej krajowej (74,5%) jest wynikiem dobrym. Niemniej jednak, wciąż występuje duża różnica pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi. O ile do oczyszczalni ścieków posiada dostęp 94,8% mieszkańców lubuskich miast, o tyle analogiczny wskaźnik dla obszarów wiejskich jest wciąż dużo niższy, mimo znacznego wzrostu w ciągu ostatnich 10 lat z 25,3% do 44,7%. Podobną co do rozmiarów dysproporcję zaobserwować można także w większości pozostałych województw. Porównując oba lubuskie podregiony, odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków jest nieco wyższy w podregionie gorzowskim (77,6%) niż w podregionie zielonogórskim (77,0%).

Długość sieci kanalizacyjnej na obszarze województwa w 2019 r. wynosiła **4.511,5 km**, czyli od 2012 r. zwiększyła się o ponad 1 300 km. Korzystało z niej w 2019 r. 74,4% mieszkańców regionu. Braki w rozwoju sieci kanalizacyjnej uwidaczniają zwłaszcza statystyki w rozbiciu na miasto i wieś. W przypadku tych pierwszych wartość osiągnięta w województwie lubuskim wynosi 91,7% i może być uznana za zadowalającą, natomiast jedynie 42,2% ludności obszarów wiejskich regionu posiada dostęp do kanalizacji. Bardzo podobnie przedstawia się sytuacja na obszarze całej Polski, dla której średnia w 2019 r. wyniosła odpowiednio 90,5% i 42,2%. Nadmienić trzeba jednak, że wiele gmin dofinansowuje zadania polegające na budowie przydomowych oczyszczalni ścieków, szczególnie tam, gdzie niemożliwe lub nieopłacalne jest podłączenie do zbiorczej kanalizacji. Według danych GUS w 2019 r. w województwie lubuskim funkcjonowało 8.344 takich oczyszczalni, najwięcej w gminie wiejskiej Żary (572).

W rozbiciu powiatowym pod względem rozwoju sieci kanalizacyjnej najlepiej prezentują się **powiaty grodzkie Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra**, gdzie sieć jest dobrze rozwinięta - odpowiednio 99,9% i 84,9% mieszkańców korzysta z kanalizacji. W większości powiatów dostęp do sieci posiada od 56% do 85% mieszkańców. Na tym tle pozytywnie wyróżniają się powiaty: świebodziński (84,8%) i nowosolski (74,4%). Jednostkami, w których dostęp do kanalizacji jest najslabszy, są powiaty: strzelecko-drezdenecki (55,6%) oraz żarski (60,6%).

Duża dysproporcja między miastem a wsią w zakresie rozwoju sieci kanalizacyjnej, w połączeniu z rozdziwieniem pomiędzy dostępem do wodociągów (korzystało z nich w 2019 r. **94,7%** mieszkańców regionu, w tym na wsiach 89,7%), wskazuje na niedobór kompleksowych rozwiązań w zakresie gospodarki wodno-ściekowej na obszarach wiejskich. Pomimo to podkreślić należy znaczną poprawę stanu infrastruktury ochrony środowiska w województwie lubuskim, mającą swoje odzwierciedlenie m.in. w statystykach w odniesieniu do lat wcześniejszych.

⁸⁰ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski, op. cit.

Zagrożenie powodziowe

Przez województwo lubuskie przepływa druga co do wielkości rzeka w Polsce – Odra, generująca największe zagrożenie powodziowe. Narażone na niebezpieczeństwo powodzi są również tereny leżące wzdłuż rzeki Warty, Noteci, Bobru, Nysy Łużyckiej, a także Obrzycy. W PZPWL 62 gminy spośród 82 gmin województwa zakwalifikowano do obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi w skali dorzeczy. W związku z tym należy podkreślić istotność inwestycji w obiekty infrastruktury ochrony przeciwpowodziowej (zbiorniki retencyjne, wały i kanały przeciwpowodziowe, poldery stałe i przepływowe, urządzenia melioracyjne) oraz pozostałe prace związane z regulacją rzek. Aby zminimalizować zagrożenia, podejmowane są liczne przedsięwzięcia inwestycyjne, do których należy m.in.: **budowa wałów przeciwpowodziowych** w rejonie Słubic, Nowej Soli i Krosna Odrzańskiego. Inwestycja w Nowej Soli i Krośnie Odrzańskim będzie kosztowała ponad 140 milionów złotych, a prace przy budowie nowych wałów przeciwpowodziowych mają zakończyć się w 2023 roku. Inwestycja w Słubicach - o wartości 113 mln zł - pozyskała współfinansowanie z Banku Światowego.

Oprócz Słubic, podobne inwestycje zostaną przeprowadzone w rejonie Nowej Soli oraz na odcinku Wężyska-Chlebowo w powiecie Krosno Odrzańskie. Ochronie przeciwpowodziowej służyła także budowa przepompowni i przebudowa Kanału Siedlickiego, co zwiększyło bezpieczeństwo mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego.

Od 1 stycznia 2018 r. realizację zadań wynikających z ustawy Prawo wodne, dotychczas realizowanych przez Lubuski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Zielonej Górze oraz Melioracje Lubuskie w Gorzowie Wielkopolskim, przejęło na terenie województwa lubuskiego Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, posiadające na terenie kraju 11 Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej (RZGW), w tym we Wrocławiu, Poznaniu, Bydgoszczy i Szczecinie.

Infrastruktura odpadowa

W latach 2012-2019 notowany jest wzrost masy odpadów zebranych w ciągu roku, ale jednocześnie ponad dwukrotnie **wzrósł odsetek odpadów zebranych selektywnie** w relacji do ogółu odpadów i w 2019 r. wyniósł 26,3%. Niemal 91% odpadów zbieranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów w 2019 r. pochodziło z gospodarstw domowych. W 2019 r. funkcjonowały jedynie 70 punkty selektywnego zbierania odpadów komunalnych (mniej takich punktów działało jedynie w województwie opolskim). Selektywna zbiórka odpadów prowadzona była we wszystkich 82 gminach lubuskich.

W 2019 roku wg danych GUS na terenie województwa lubuskiego funkcjonowało **10 czynnych składowisk odpadów**, na których unieszkodliwiane są odpady komunalne, tj. o 7 mniej, niż w 2012 r. Jednocześnie w 2019 r. znajdowało się tu 37 dzikich wysypisk, o łącznej powierzchni 104.757 m², co stawia region na 14. miejscu w kraju (11. w przeliczeniu na 100km² powierzchni). Masa wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca na terenie województwa rośnie od 2015 r. i w 2019 r. wyniosła 380 kg, co stawia region na 3. miejscu w kraju (więcej odpadów na mieszkańca przypada jedynie w województwach dolnośląskim i zachodniopomorskim). Według danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze w 2019 r. funkcjonowało 8 składowisk odpadów do składowania odpadów powstających w procesie mechaniczno-biologicznego przetwarzania niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych oraz pozostałości z sortowania odpadów komunalnych. Poza składowiskami komunalnymi, na terenie województwa zlokalizowanych jest 6 składowisk innych niż komunalne. Na terenie województwa lubuskiego brakuje instalacji do unieszkodliwiania odpadów komunalnych, więc dlatego ze względu na znaczące potrzeby w tym zakresie konieczne jest utworzenie zakładu termicznego przekształcania odpadów.

Szczegółowe zasady funkcjonowania gospodarki odpadami w województwie określone są w *Planie gospodarki odpadami dla województwa lubuskiego na lata 2012-2017 z perspektywą do 2020 roku*. Dokument, na podstawie analizy aktualnego stanu gospodarki odpadami w regionie, definiuje problemy związane z gospodarowaniem

odpadami w poszczególnych ich grupach. W 2020 r. rozpoczęły się prace nad projektem Planu gospodarki odpadami dla województwa lubuskiego na lata 2020-2026 wraz z planem inwestycyjnym.

Zanieczyszczenie powietrza

Województwo lubuskie charakteryzuje się średnim stopniem zanieczyszczenia powietrza. Poziom stężeń zanieczyszczeń w powietrzu zależy od ilości zanieczyszczeń odprowadzanych do atmosfery. Ich ilość w powietrzu uwarunkowana jest również od topografii terenu oraz warunków meteorologicznych występujących na danym obszarze. Niska emisja zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z gospodarstw domowych, zakładów oraz szybki przyrost liczby samochodów osobowych i ciężarowych wpływa niekorzystnie na stan czystości powietrza.

Według danych Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska⁸¹, główną przyczyną występowania podwyższonych i wysokich stężeń zanieczyszczeń (zwłaszcza pyłu PM₁₀ i zawartego w nim benzo(a)pirenu) jest tzw. niska emisja, pochodząca z sektora komunalno-bytowego i związanego z indywidualnym ogrzewaniem budynków z wykorzystaniem paliw kopalnych, głównie węgla. Pomiar emisji dokonane w roku 2018 wykazały, podobnie jak w latach ubiegłych, że głównym problemem w zakresie zanieczyszczenia powietrza są obserwowane **wysokie stężenia pyłu zawieszonego PM₁₀** oraz zawartego w nim benzo(a)pirenu przekraczające na wybranych obszarach województwa poziomy dopuszczalne i docelowe określone w przepisach prawa.

Rozkład przestrzenny emisji zanieczyszczeń do powietrza na terenie województwa jest nierównomierny. Największe ilości zanieczyszczeń emitowane są na obszarach powiatów gęsto zaludnionych i uprzemysłowionych. Dla strefy miasto Gorzów Wielkopolski i oraz strefy miasto Zielona Góra odnotowano przekroczenia w odniesieniu do poziomu docelowego stężeń benzo(a)pirenu zawartego w pyłe PM₁₀ oraz stężeń ozonu. Ponadto w strefie lubuskiej w miejscowościach: Nowa Sól, Wschowa, Krosno Odrzańskie oraz Świebodzin stwierdzono wystąpienie przekroczenia poziomu dla pyłu zawieszonego PM_{2,5}.

W wyniku wykonanej oceny klasę C uzyskały wszystkie strefy w województwie ze względu na zanieczyszczenie powietrza benzo(a)pirenem. W dodatkowej ocenie wykonanej dla pyłu zawieszonego PM_{2,5}, dotyczącej dotrzymania poziomu dopuszczalnego, tzw. II fazy, którego termin osiągnięcia wyznaczono na dzień 1 stycznia 2020 r., stwierdzono wystąpienie przekroczenia na obszarze strefy lubuskiej. W porównaniu z oceną jakości powietrza wykonaną dla 2018 r. nastąpiła zmiana liczby stref dla których wskazano wystąpienie przekroczenia dla wybranych zanieczyszczeń, a także zasięgu tych przekroczeń. W przypadku pyłu PM₁₀ poprzednio klasę C uzyskała strefa lubuska, natomiast w obecnej ocenie wszystkie strefy w województwie lubuskim uzyskały klasę A. Podobnie do poprzedniego roku stwierdzono wystąpienie przekroczenia na obszarze strefy lubuskiej w zakresie dotrzymania poziomu dopuszczalnego, tzw. II fazy dla pyłu zawieszonego PM_{2,5}. W przeciwieństwie do 2018 r., w analizowanym 2019 r. w strefie lubuskiej miało miejsce przekroczenie poziomu docelowego stężenia ozonu w powietrzu. Poziom celu długoterminowego stężenia ozonu, tak samo jak w roku poprzednim, został przekroczony na obszarze całego województwa. Powyższa ocena i wynikająca z niej klasyfikacja stref potwierdza konieczność kontynuacji działań naprawczych, zawartych w już opracowanych programów ochrony powietrza oraz aktualizacji tych obszarów.

Działania prowadzone na szczeblu krajowym w zakresie poprawy jakości powietrza są wciąż nieefektywne. Powietrze w Polsce jest jednym z najbardziej zanieczyszczonych w porównaniu do pozostałych krajów Unii Europejskiej, biorąc pod uwagę najbardziej szkodliwe dla zdrowia substancje mierzone w powietrzu

⁸¹ Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim. Raport wojewódzki za rok 2019, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze, Zielona Góra, 2020.

atmosferycznym. Głównym źródłem emisji pyłów zawieszonych w Polsce są procesy spalania poza przemysłem, czyli tzw. „niska emisja” pochodząca przede wszystkim ze spalania węgla i drewna w gospodarstwach domowych.

W województwie lubuskim wprowadza się działania (zaplanowane m. in. w opracowanych już programach ochrony powietrza), których celem jest ograniczenie zanieczyszczenia powietrza. Jednym z nich jest zaplanowanie wsparcia w ramach *RPO Lubuskie 2020* dla inwestycji polegających na **wymianie starych pieców w gospodarstwach indywidualnych**. Sejmik Województwa Lubuskiego podjął również uchwały w sprawie wprowadzenia ograniczeń w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw.

Zagrożenie hałasem

Do problemów związanych ze stanem środowiska zalicza się także zagrożenie hałasem. W przypadku podmiotów gospodarczych prowadzących działalność na terenie Lubuskiego, zagrożenie to sprowadza się jedynie do najbliższego otoczenia, nie stanowiąc problemu wykraczającego poza skalę lokalną. Znacznie większy problem, zwłaszcza na terenach zabudowy mieszkaniowej, stanowi **ruch pojazdów**, w tym tranzyt pojazdów ciężkich.

Oceny stanu akustycznego środowiska i obserwacji zmian dokonano w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska (Poś, art. 117)⁸². W ramach monitoringu hałasu komunikacyjnego w 2018 r. przeprowadzono pomiary hałasu drogowego na terenie 9 lubuskich miejscowości. W wytypowanych obszarach ustalono 3 punkty pomiarów długookresowych: w Pieskach, Wschowie i w Świebodzinie. Ponadto w ramach kontroli interwencyjnych wykonano pomiary hałasu drogowego w miejscowościach Boczków i Lipinki Łużyckie. Pomiary hałasu kolejowego wykonano w miejscowościach: Bogdaniec, Rzepin, Nietków oraz w ramach kontroli interwencyjnej w Nowogrodzie Bobrzańskim. Na podstawie badań stwierdzono wystąpienie przekroczeń poziomu dopuszczalnego w porze zarówno dziennej, jak i nocnej we wszystkich punktach pomiarów dobowych, z wyjątkiem pomiarów monitoringowych dla pory dziennej wykonanych w Wędrzynie i Chociulach.

W przypadku hałasu przemysłowego widoczny jest efekt wprowadzanych przez firmy rozwiązań ograniczających emisję, natomiast w przypadku hałasu komunikacyjnego, przy nieustannie rozwijającym się transporcie, wciąż zbyt mało jest obwodnic miast, które mogłyby znacząco obniżyć liczbę pojazdów, zwłaszcza ciężkich, przejeżdżających przez miejscowości. Ponadto potrzebne jest również usprawnianie płynności ruchu w terenie zabudowanym oraz większy nacisk na respektowanie przez kierowców przepisów dotyczących dopuszczalnych prędkości na drogach.

Zmiany klimatu

Niekorzystne zmiany klimatu – ocieplenie i zmniejszenie ilości opadów powodują przede wszystkim powstanie niekorzystnego zjawiska, tj. **suszy rolniczej**, dotkliwej dla produkcji żywności. Odnośnie tego zjawiska należy stwierdzić, że na terenie województwa lubuskiego przeważają gleby podatne na suszę i bardzo podatne na suszę, posiadające w składzie granulometrycznym głównie piaski luźne i słabogliniaste, co należy szczególnie brać pod uwagę w planowaniu zrównoważonej gospodarki wodnej. Susza rolnicza jest typowym następstwem suszy atmosferycznej (gdy zmniejsza się suma opadów), ale występuje przed suszą hydrologiczną (gdy obniża się poziom wody w rzekach, jeziorach i zbiornikach retencyjnych). Obserwowane **niekorzystne trendy w zakresie bilansu wodnego** (zwłaszcza w ostatniej dekadzie) przekładają się także na gospodarkę leśną.

⁸² Ocena stanu akustycznego środowiska na terenie województwa lubuskiego w roku 2018, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Zielonej Górze, Zielona Góra, grudzień 2019 r.

Susza atmosferyczna stwarza również ryzyko pożarów, które w obliczu niekorzystnych warunków pogodowych i dużej lesistości województwa mogą powodować znaczne zagrożenia.

Ponadto ze zmianami klimatu wiążą się inne zjawiska pogodowe, m.in. gwałtowne ulewy, wichury, które zagrażają życiu i zdrowiu mieszkańców, jak i powodują znaczne straty w infrastrukturze.

W ramach realizacji projektu Miejskie Plany Adaptacji (MPA) pn. „Opracowanie planów adaptacji do zmian klimatu w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców” zostały opracowane Plany Adaptacji do zmian klimatu do roku 2030 miasta Zielona Góra oraz miasta Gorzów Wielkopolski. Projekt MPA jest realizacją wskazań Strategicznego planu adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu (SPA 2020), pierwszego rządowego dokumentu będącego odpowiedzią na wyzwania w zakresie adaptacji do zmian klimatu. Jego celem jest stworzenie planów adaptacyjnych zawierających propozycje rozwiązań zwiększających odporność na zmiany klimatu. Działania te finansowane są przez Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Regionalne Programy Operacyjne oraz środki z narodowego i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej. Dostosowanie do nowych warunków klimatycznych jest obecnie jednym z najważniejszych wyzwań.

Ochrona zwierząt

W ustawie o ochronie zwierząt zapisano, iż człowiek winien jest zwierzęciu poszanowanie, ochronę i opiekę, zaś organy administracji publicznej podejmują działania na rzecz ochrony zwierząt⁸³. Ochrona zwierząt jest jednym z zadań własnych samorządów gminnych w zakresie zapobiegania bezdomności zwierząt i zapewnienia opieki bezdomnym zwierzętom oraz ich wylapywania, ale również zapewnienia całodobowej opieki weterynaryjnej w przypadkach zdarzeń drogowych z udziałem zwierząt. Rady gminne zobligowano ustawowo do przyjęcia programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt.

W województwie lubuskim funkcjonują schroniska dla zwierząt w Górzycy, Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Żarach oraz prywatne schronisko w Małomicach. Głównym problemem schronisk jest ich przepełnienie, taka tendencja występuje w całym kraju.

Osobnym zagadnieniem jest ochrona dzikich zwierząt. Dzikie zwierzęta znajdujące się pod ochroną, które występują w województwie lubuskim, to np.: żubr, bóbr europejski czy wilki. Od 2012 r. istnieje zagroda hodowlana żubrów w Sycowicach w otulinie Gryżyńskiego Parku Krajobrazowego, prowadzona przez Instytut Ekologii Stosowanej w Skórzynie. Obecnie populacja żubra liczy 7 sztuk (2019 r.).

Liczna populacja bobra europejskiego wyniosła w 2019 r. 8.703 sztuki. Powrót wilków na lubuskie tereny zaobserwowano w 2004 r., ich populacja z roku na rok wzrasta, w 2019 r. wyniosła 348 sztuk. W Starym Kisielinie k. Zielonej Góry prowadzony jest Ośrodek Rehabilitacyjny dla Zwierząt Dziko Żyjących.

Podstawowymi problemami w ochronie zwierząt jest niedofinansowanie zadań związanych z opieką, brak skutecznego egzekwowania przepisów prawnych, nieodpowiednia koordynacja działań służb administracji, jak też wciąż niska świadomość części społeczeństwa dotycząca praw zwierząt.

4.6. Infrastruktura teleinformatyczna i społeczeństwo informacyjne

Bez wątpienia zwiększa się znaczenie technologii i usług informacyjno-komunikacyjnych w rozwoju społeczno-ekonomicznym. Analiza stanu i dostępu do infrastruktury teleinformatycznej oraz znajomość technologii cyfrowych i umiejętności w tym zakresie mają kluczowe znaczenie w budowaniu silnej gospodarki cyfrowej i społeczeństwa informacyjnego.

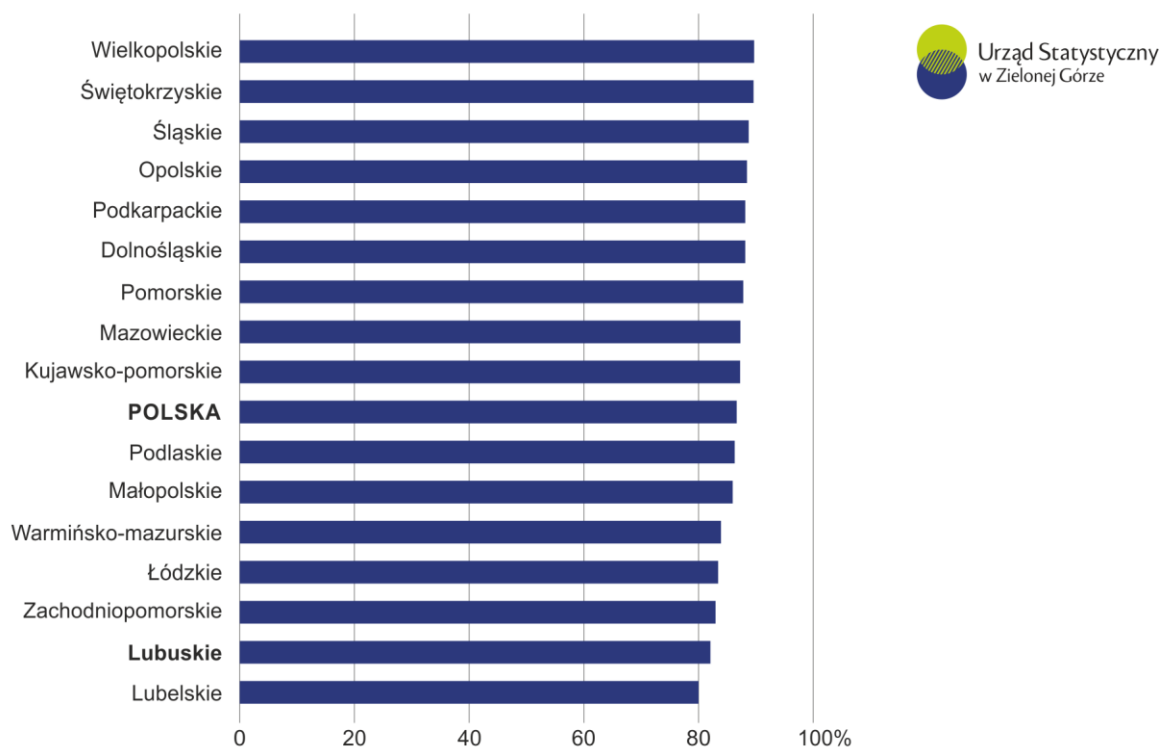
⁸³ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, Dz. U. z 2020 r. poz. 638.

Infrastruktura teleinformatyczna

Dostępność do internetu na terenie województwa lubuskiego ulega ciągłej poprawie. Świadczy o tym między innymi **wzrastający odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty** – w 2019 r. było ich 79,8%, co w porównaniu do 2010 r. stanowi przyrost o ponad 10 p. proc. Równoległe z przyrostem liczby gospodarstw wyposażonych w komputer wzrasta liczba gospodarstw, które posiadają dostęp do internetu. W 2019 r. 82,1% gospodarstw domowych posiadało dostęp do internetu, w tym 76,7% poprzez łącze szerokopasmowe.

Od 2012 r. systematycznie wzrasta (z 81,1%) również odsetek przedsiębiorstw posiadających **dostęp do internetu szerokopasmowego** i w 2019 r. osiągnął wartość 96,1%, co plasuje Lubuskie na 8. miejscu w kraju (w 2018 r. z wynikiem 97,2% Lubuskie znajdowało się na 2. miejscu w kraju).

Rysunek 16. Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do internetu w 2019 r. (w % gospodarstw domowych ogółem).

W lubuskiej przestrzeni publicznej uruchomiono otwarte punkty dostępu umożliwiające połączenie z internetem, najczęściej za pomocą sieci bezprzewodowej opartej na standardzie Wi-Fi. Hot Spoty będące elementem przestrzeni informacyjnej miast funkcjonują już w ośmiu lubuskich miastach (Gorzów Wielkopolski – 6; Gubin – 4; Lubniewice – 1; Strzelce Krajeńskie – 2; Zielona Góra – 2; Żagań – 1 i Żary – 1, Chwałęcice – 1)⁸⁴.

Samorząd Województwa Lubuskiego podejmuje intensywne działania na rzecz dostępu Lubuszan do szerokopasmowej sieci. Efektem rozpoczętego w 2010 r., a zakończonego w czerwcu 2014 r. projektu **"Szerokopasmowe Lubuskie"** o wartości 152 mln zł było wybudowanie przez operatora telekomunikacyjnego Orange Polska 1.418 km sieci światłowodowej na potrzeby szerokopasmowego internetu. Projekt został dofinansowany kwotą 50 mln zł pochodzących z Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2007-2013. W zasięgu usług znalazło się 326 miejscowości zakwalifikowanych wcześniej jako tzw. białe plamy, czyli miejsca

⁸⁴ <http://www.hot.spots.pl/>, (10.03.2020 r.).

z brakiem dostępu do szybkiego internetu, a możliwość dostępu do sieci zyskało 52 tys. osób mieszkających na terenach wiejskich. W ramach przedsięwzięcia wybudowano również nowe węzły transmisyjne na terenie całego województwa. Łącznie powstało 398 punktów dostępu, z których lokalni operatorzy mogą przyłączać do internetu klientów indywidualnych.

Drugim etapem rozwoju społeczeństwa informacyjnego i likwidacji „białych plam” w województwie lubuskim jest wspólna inicjatywa Orange Polska, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze oraz Zrzeszenia Gmin Województwa Lubuskiego powołania **Lubuskiej Unii Światłowodowej**. Inwestycja współfinansowana jest ze środków Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa 2014-2020 (POPC). Działania obejmują 62 gminy, w których światłowód dotrze do ponad 53 tys. gospodarstw domowych i 418 szkół.

Lubuski e-Urząd

Celem ogólnym projektu „Lubuski e-Urząd” jest wspieranie rozwoju województwa lubuskiego poprzez rozbudowę regionalnej i lokalnej infrastruktury społeczeństwa informacyjnego. Do podstawowych celów głównych projektu należy poprawa funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego województwa lubuskiego i optymalizacja kosztów utrzymania tych jednostek. Obecnie realizowany jest projekt „**Lubuski e-Urząd II**”, w ramach którego planowane jest utworzenie tzw. Indywidualnego Konta Mieszkańca – konta internetowego, za pomocą którego będzie można m.in. sprawdzić swoje zobowiązania wobec gminy, dokonać płatności elektronicznych, czy sprawdzić stan załatwienia swoich spraw w urzędzie.

Z badań wynika, że realizacja e-usług w lubuskich urzędach nadal nie jest zadowalająca. Większość lubuskich urzędów podjęła jednak prace nad wdrożeniem systemu elektronicznego obiegu dokumentacji. Zdecydowana większość urzędów planowo i systematycznie komunikowała się z mieszkańcami oraz swoimi pracownikami, wykorzystując przede wszystkim tradycyjne metody, czyli spotkania. 40% badanych podmiotów wdrażało alternatywne sposoby komunikacji tj. blogi, dyskusja online, Twitter, Facebook.

Lubuskie e-Zdrowie

Celem projektu jest **uruchomienie e-usług** oraz **rozbudowa infrastruktury teleinformatycznej** na potrzeby świadczenia usług z zakresu ochrony zdrowia na rzecz pacjentów przez jednostki podległe Samorządowi Województwa Lubuskiego oraz efektywniejszego stosowania technik ICT w tych podmiotach. Planowane jest uruchomienie portalu informacyjnego dla pacjentów i lekarzy, na którym udostępniona zostanie Elektroniczna Dokumentacja Medyczna (EDM). Ponadto portal umożliwi pacjentom elektroniczną rejestrację na wizytę (e-rejestracja), odbiór wyników badań, płatności elektroniczne za świadczone usługi.

Realizacja projektu przyczyni się do wzrostu konkurencyjności województwa lubuskiego poprzez rozwój społeczeństwa informacyjnego w obszarze ochrony zdrowia, zapewniając mieszkańcom regionu łatwiejszy dostęp do informacji i specjalistycznych usług medycznych.

Spółeczeństwo informacyjne

Internet jest obecnie nieodzownym elementem codziennego życia. **Województwo lubuskie należy do grupy województw, których mieszkańcy najczęściej korzystają z komputera** (79,3% w ciągu ostatnich 3 miesięcy⁸⁵ - *ex aequo* z województwem kujawsko-pomorskim trzecie miejsce w kraju, po województwie pomorskim) oraz internetu (83,6% w ciągu ostatnich 3 miesięcy – trzecie miejsce w kraju). W 2019 r. z urządzeń przenośnych w celu łączenia się z internetem poza domem lub miejscem pracy korzystało 63,8% osób w wieku 16-74 lata. Badania ogólnopolskie pokazują, że najczęściej w taki sposób korzystają z internetu osoby młode oraz

⁸⁵ *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2015-2019*, Warszawa, Szczecin 2019.

mieszkające w dużych miastach, chętniej korzystając z telefonów komórkowych i smartfonów, niż z laptopów czy tabletów. Jednocześnie 53,7% Lubuszan w ciągu ostatnich 12 miesięcy zamawiało lub kupowało przez internet towary lub usługi.

Korzystanie z sieci poprzez urządzenia przenośne ułatwiają nieliczne wciąż w województwie lubuskim **hotspoty**, czyli otwarte punkty dostępu, umożliwiające połączenie z internetem (najczęściej bezprzewodowe). Według Urzędu Komunikacji Elektronicznej, liczba samorządowych hotspotów zainstalowanych w miejscach publicznych⁸⁶ w Polsce wynosiła 5652 (według stanu w dniu 19.10.2018 r.), czyli o 341 więcej niż w październiku 2017 r., z czego jedynie 39 znajdowało się w Lubuskim, co jest najniższym wynikiem w kraju (przoduje w tym zakresie województwo lubelskie z 1.034 punktami dostępu).

Coraz więcej osób korzysta z internetu w celu kontaktowania się z organami administracji publicznej – w 2019 r. było to 32,8%. **Elektroniczne usługi administracji publicznej** stają się jednak coraz bardziej popularne wśród społeczeństwa, ponieważ możliwość załatwienia sprawy urzędowej on-line oznacza oszczędność czasu i zasobów finansowych. Cyfryzacja administracji publicznej staje się najtańszą i najsukcesowniejszą metodą dostępu obywateli do informacji publicznej przez całą dobę.

W województwie lubuskim podejmowane są **inicjatywy związane z wdrażaniem e-usług**, przykładem mogą być projekty finansowane w ramach RPO - Lubuskie 2020: *Rozwój społeczeństwa informacyjnego poprzez wdrożenie kompleksowego systemu e-usług dla ludności świadczonych przez przedsiębiorstwa wodociągowo – kanalizacyjne na terenie 9 powiatów województwa lubuskiego: krośnieńskiego, międzyrzeckiego, nowosolskiego, ślubickiego, sulęcińskiego, wschowskiego, zielonogórskiego, żagańskiego i żarskiego* (wartość dofinansowania UE: 20,7 mln zł, beneficjent: Międzyrzeckie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji), *Rozwój e-usług w szpitalach powiatowych w Międzyrzeczu, Sulęcinie i Sulechowie oraz w Szpitalu dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Międzyrzeczu* (wartość dofinansowania UE: 10,4 mln zł, beneficjent: Szpital Międzyrzecki), *Wdrożenie i rozwój e-usług w administracji samorządowej oraz podnoszenie bezpieczeństwa teleinformatycznego* (wartość dofinansowania: 7,9 mln zł, beneficjent: Gmina Niegosławice).

Epidemia koronawirusa SARS-CoV-2 potwierdziła zasadność rozbudowy infrastruktury teleinformatycznej oraz wdrażania elektronicznych usług w administracji publicznej czy przedsiębiorstwach. Nastąpił wzrost wykorzystania narzędzi elektronicznych, jako podstawowej formy komunikacji społeczeństwa. Ze względu na czasowe zamknięcie firm i instytucji publicznych jedyną formą kontaktu z klientami była komunikacja telefoniczna i elektroniczna, dlatego wprowadzono elektroniczne biura obsługi klienta, pracę zdalną dla pracowników biurowych, transmisje on-line zebrań, posiedzeń, sesji, czy częściowo zajęcia edukacyjne.

Inteligentne miasta

Inteligentne miasta – *smart city*, wykorzystują technologie informacyjno-komunikacyjne w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury miejskiej i jej komponentów składowych, jednocześnie podejmując inwestycje w kapitał ludzki i społeczny oraz infrastrukturę komunikacyjną w celu aktywnego promowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego i wysokiej jakości życia, w tym mądrego gospodarowania zasobami naturalnymi, przez partycypację obywatelską⁸⁷. Lubuskie miasta sukcesywnie wdrażają poszczególne elementy *smart city* w takich obszarach jak transport i komunikacja, gospodarka, środowisko, inteligentne zarządzanie miastami, kapitał społeczny czy jakość życia. Wśród przykładów można wymienić m.in.: wdrażanie e-usług

⁸⁶ Za ich pośrednictwem Jednostki Samorządu Terytorialnego (JST) świadczą swoim mieszkańcom usługę dostępu do internetu bez pobierania opłat lub w zamian za opłatę niższą niż cena rynkowa. W tym celu niezbędne jest uzyskanie odpowiedniej zgody od Prezesa UKE, <http://www.uke.gov.pl/hotspoty/>, (04.01.2019).

⁸⁷ Azkuna I. (red.), *Smart Cities Study: International study on the situation of ICT, innovation and Knowledge in cities*, The Committee of Digital and Knowledge-based Cities of UCLG, Bilbao, 2012.

w instytucjach publicznych, termomodernizację budynków użyteczności publicznej, mikroinstalacje fotowoltaiczne na budynkach użyteczności publicznej i prywatnych, energooszczędne oświetlenia dróg i ulic, rozwój komunikacji niskoemisyjnej (budowa ścieżek rowerowych), promocja pojazdów z napędem ekologicznym, elektrycznym oraz hybrydy, tworzenie hot-spotów, innowacyjne ławki zasilane energią słoneczną, system antysmogowy pomiaru jakości powietrza – czujniki (np. Żagań, Żary, Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, Nowe Miasteczko, Zbąszynek, Kęszycza, Międzyrzecz, Nowogród Bobrzański, Szprotawa, Świebodzin), nowoczesna gospodarka odpadami (Gmina Krosno Odrzańskie zastosowała specjalne czipy w kontenerach, zdalną kontrolę odbioru śmieci, system GPS).

W Lubuskich miastach wojewódzkich **idea smart znacząco rozwinęła się w obszarze transportu i komunikacji**. W Zielonej Górze zastosowano nowoczesny monitoring miejski, wymieniono autobusy na elektryczne, elektroniczne systemy płatności parkingowych, Zielonogórski Rower Miejski, wdrożono zintegrowany system zarządzania ruchem miejskim (dynamiczna informacja pasażerska, tablice zmiennej treści, inteligentna sygnalizacja świetlna ruchu drogowego i pieszego, monitoring wizyjny, ważenie pojazdów, monitoring potoków pasażerskich, bilety elektroniczne, rozpoznawanie tablic rejestracyjnych). W Gorzowie Wielkopolskim wdrażany jest system zrównoważonego transportu miejskiego (budowa nowej i modernizacja istniejącej trasy tramwajowej, zakup i wdrożenie systemu informacji pasażerskiej i monitoringu, nowe wagony tramwajowe, modernizacja hali tramwajowej i stacji obsługi, system monitoringu torów odstawczych).

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej zachęcając miasta do tworzenia przestrzeni miejskiej przyjaznej do życia przy użyciu inteligentnych rozwiązań ogłosiło konkurs „HUMAN SMART CITIES. Inteligentne miasta współtworzone przez mieszkańców”. Wśród lubuskich samorządów udział w nim wzięła gmina Dobiegniew z projektem „Dobiegniew liderem inteligentnych ekologicznych rozwiązań” oraz gmina miejska Żagań projekt pn. „Poprawa stanu jakości powietrza oraz komfortu życia i zdrowia mieszkańców, poprzez zastosowanie innowacyjnego systemu zarządzania jakością powietrza i środowiska”.

Natomiast *Konkurs Smart City* ma na celu popularyzację osobowości i przedsięwzięć, które w znaczący sposób przyczyniły się do promocji rozwiązań, służących budowie inteligentnych miast w Polsce, oraz miast realizujących tę ideę. W 2017 r. w kategorii Człowiek Roku 2017 laureatem został Wadim Tyszkiewicz, Prezydent miasta Nowa Sól⁸⁸.

4.7. Bezpieczeństwo publiczne

Bezpieczeństwo publiczne w regionie zapewnione jest przez właściwe skoordynowanie służb, organów administracji publicznej i samorządowej, które dążą do zapewnienia bezpieczeństwa w miejscach publicznych ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia lokalnych systemów bezpieczeństwa oraz przeciwdziałają zjawiskom patologii i ochronie w szczególności dzieci i młodzieży. Podejmowane działania skoncentrowano również na podniesieniu bezpieczeństwa podczas imprez masowych (Pol'and'Rock Festival, Święto Województwa Lubuskiego, lubuskie festiwale filmowe czy żużlowe imprezy sportowe) i podniesieniu bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Niezmiernie ważną inicjatywą realizowaną przez ROPS w Zielonej Górze wspólnie z Lubuską Policją jest tworzenie systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie m.in. poprzez projekty „Lubuskie przeciw przemocy” czy „Lubuska niebieska tarcza wobec przemocy”. Na szczególną uwagę zasługuje również efektywna współpraca transgraniczna lubuskiej policji i straży pożarnej z brandenburską i saksońską, przy znacznym wykorzystaniu środków pomocowych z Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

O **poprawie bezpieczeństwa publicznego** w regionie świadczą dane statystyczne, gdzie znacząco zmniejszyła się w 2019 r. liczba wypadków drogowych o ok. 18% w stosunku do 2012 r., będących efektem wdrażanego

⁸⁸ <http://smartcityforum.pl/laureaci-konkursu-smart-city-2017/>, (04.04.2020).

„Programu poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego województwa lubuskiego”. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję zmniejszyła się znacząco w przypadku przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu – spadek o 40%. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku przestępstw przeciwko mieniu – spadek o 33%, ale także przestępstw o charakterze kryminalnym – spadek o 31%. Nieznaczna poprawa nastąpiła w przypadku liczby przestępstw o charakterze gospodarczym – spadek o ok. 12%.

Samorząd Wojewódzki wspiera działania w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego poprzez m.in. **programy pomocowe dla policji oraz państwowej i ochotniczej straży pożarnej**, ale również poprzez programy edukacyjne skierowane do najmłodszych i osób starszych. W okresie 2012-2019 Samorząd przekazał lubuskiej Policji 1.229 sztuk urządzeń typu „DrugWipe 6S” do badania głównych grup narkotyków w ślinie, o łącznej wartości 99.713,16 zł. W 2017 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przekazał policji profesjonalnego drona, który przeznaczono do wsparcia działań operacyjno-rozpoznawczych i poszukiwawczo-ratowniczych. W celu zwiększenia bezpieczeństwa na lubuskich akwenach Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe Województwa Lubuskiego otrzymało nowe skutery wodne. Znaczące wsparcie w ramach RPO Lubuskie 2014-2020 otrzymały także jednostki ochotniczej Straży Pożarnej realizując między innymi projekty w ramach RPO dotyczące zakupów średnich samochodów ratowniczo – gaśniczych dla jednostek OSP (łącznie w ubiegłej perspektywie zakupiono ich 34). Realizowane były i są programy „Bezpieczny Strażak”.

Dużym wyzwaniem w zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego dla służb i samorządów było pojawienie się pandemii COVID-19 w marcu 2020 r. W działania mające na celu walkę z COVID-19 włączyły się wszystkie służby. Straż graniczna swoje działania skoncentrowała na zapewnieniu bezpieczeństwa podróżnych przekraczających granice na 5 drogowych i 3 pieszych przejściach granicznych. Żołnierzy Wojska Polskiego, Żandarmerię Wojskową, Wojska Obrony Terytorialnej, Policję, Straż Pożarną zaangażowano w wiele zadań wspomagających nie tylko podmioty lecznicze, ale również potrzebujące rodziny i personel medyczny, Ośrodki Pomocy Społecznej, Domy Pomocy Społecznej, samorządy, pomoc kombatantom, weteranom, transport środków medycznych i środków ochrony indywidualnej. Policja wspierała szpitale w zakresie prowadzenia wstępnej kwalifikacji pacjentów oraz nadzoru osób przebywających na kwarantannie.

5. SFERA ZARZĄDZANIA ROZWOJEM REGIONU

5.1. Sprawność instytucjonalna

Zarządzanie jakością

Współczesne urzędy administracji publicznej na przestrzeni ostatnich lat podlegają procesowi przemian. Przyczynia się do tego między innymi dynamiczny rozwój nauk w dziedzinie organizacji i zarządzania administracją publiczną oraz związana z nią wzrastająca świadomość kadry zarządzającej JST, która dostrzega konieczność poszukiwania nowych, lepszych rozwiązań doskonalących funkcjonowanie urzędów. Nie bez znaczenia jest tu również wzrost świadomości i oczekiwań społeczeństwa względem instytucji publicznych.

Poprawa efektywności funkcjonowania urzędów administracji samorządowej jest możliwa poprzez implementację nowoczesnych koncepcji, metod i technik zarządzania ukierunkowanych na poprawę jakości. Popularnym rozwiązaniem w tym zakresie są systemy zarządzania jakością zgodne z wymaganiami normy ISO 9001. Wdrożenie takiego systemu pozwala na identyfikację oraz pewnego rodzaju uporządkowanie i usystematyzowanie zarówno realizowanych w organizacji procesów, jak i działań w zakresie doskonalenia.

System Zarządzania Jakością (SZJ) zgodny z normą ISO 9001:2000 (ostatnia nowelizacja ISO 9001:2015) został wdrożony w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze w 2004 r. i był to pierwszy urząd marszałkowski w kraju, który otrzymał certyfikat jakości dla systemu zarządzania jakością, zgodnego z normą ISO 9001:2000. Każdego roku w okresie ważności certyfikatu jednostka, która go przyznała, przeprowadza audyty nadzoru, które mają dostarczyć dowodów na to, że system działa właściwie, jest doskonalony i zgodny z wymaganiami normy.

Z diagnozy⁸⁹, zleconej przez Lubuskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne w 2015 r. wynikało, że tylko 8% badanych w województwie lubuskim gmin wdrożyło system zarządzania jakością zgodny z normą ISO 9001:2008.

Potencjał strategiczny administracji samorządowej

Województwo lubuskie, od początku swojego funkcjonowania, działa w oparciu o opracowaną strategię rozwoju, będącą najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym kierunki rozwoju regionalnego i wskazującym obszary szczególnej interwencji. **Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020** została przyjęta przez Sejmik Województwa Lubuskiego Uchwałą nr XXXII/319/12 w dniu 19 listopada 2012 r. Była to druga aktualizacja strategii z 2000 r. W 2018 r. podjęto prace nad przygotowaniem zaktualizowanego dokumentu.

Obszar zarządzania strategicznego obejmuje analizę aspektów funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego w zakresie posiadania i jakości posiadanych dokumentów strategicznych. Według danych pochodzących z raportu z badania wykonanego w 2017 r. dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji („Barometr rozwoju instytucjonalnego jednostek samorządu terytorialnego”), **odsetek JST posiadających aktualną strategię rozwoju wyniósł w województwie lubuskim 88,1%**, co plasuje region na 2. miejscu w kraju (po województwie małopolskim). Wysoki jest również odsetek JST, które uwzględniły w budżecie roku bieżącego środki finansowe na realizację strategii rozwoju (45,8% – 3. miejsce w kraju). W ramach badania określono również odsetek JST realizujących strategię rozwoju – wyniósł on w województwie lubuskim 69,5% (3. pozycja w kraju).

⁸⁹ prof. dr hab. M. Bugdol, *Diagnoza efektywności usług administracyjnych świadczonych przez lubuskie samorządy gminne*, Zielona Góra 2015.

Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w województwie w 2019 r. jest niewielki i wyniósł 9,5% (przy średniej dla kraju 31,2%), w stosunku do 2012 r. wzrósł nieznacznie o 2,1 p.p. Optymistycznym (z punktu widzenia jakości i możliwości zarządzania przestrzenią) jest fakt, iż zwiększył się w województwie (pomiędzy 2017 r. a 2019 r.) udział powierzchni obowiązujących planów miejscowych, których rysunki występują w postaci wektorowej z nadaną georeferencją z 16,8% do 27,7%.

Na rzecz efektywnego zarządzania rozwojem utworzono **Radę ds. Rozwoju Województwa Lubuskiego**, będącą organem opiniotwórczo-doradczym Zarządu Województwa Lubuskiego w zakresie planowania strategicznego i rozwoju województwa lubuskiego. W celu monitorowania polityk publicznych powołano **Lubuskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne**. W ramach LRPO 2007-2013 stworzony został Regionalny System Informacji Przestrzennej (geoportal), zapewniający rzetelne, aktualne i łatwo dostępne dane związane z przestrzenią geograficzną, a w 2018 r. przyjęty został *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski*. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął oddolną inicjatywę Zrzeszenia Gmin Województwa Lubuskiego powołania **Lubuskiej Rady Samorządowej (LRS)** w 2020 r. Zadaniem Rady jest podejmowanie dyskusji dotyczącej polityki regionalnej województwa lubuskiego przy współudziale samorządów, proponowanie inicjatyw współdziałania lubuskich JST, opiniowanie projektów dokumentów dotyczących rozwoju województwa, inicjowanie przedsięwzięć wspierających rozwój regionu, ale również promowanie idei samorządu terytorialnego.

Zgodnie z *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego na lata 2010-2020*, instrumentem polityki regionalnej, służącym koordynacji działań prorozwojowych podejmowanych przez rząd i samorząd województwa ukierunkowanych na osiąganie wspólnych celów rozwojowych wyznaczonych w stosunku do określonego województwa i zgodnych z celami strategii rozwoju tego województwa, jest negocjowany przez obie strony **Kontrakt Terytorialny (KT)**. KT dla Województwa Lubuskiego na lata 2014-2023 został podpisany w dniu 14 listopada 2014 r. i określił 17 przedsięwzięć podstawowych i 14 warunkowych⁹⁰, których źródłami finansowania są środki przeznaczone na realizację regionalnego i krajowych programów operacyjnych, budżet państwa, budżet województwa oraz inne środki publiczne.

Pozyskiwanie środków zewnętrznych

Województwo Lubuskie od początku efektywnie korzysta z funduszy Unii Europejskiej, najpierw z programów przedakcesyjnych, następnie w ramach członkostwa w UE.

W perspektywie 2007-2013 Zarząd Województwa Lubuskiego był Instytucją Zarządzającą dla **Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2007-2013 (LRPO)**. Łączna wartość zatwierdzonych wniosków o dofinansowanie (1.117 wniosków aplikacyjnych) ramach Programu wyniosła **572.272.277,50 euro** (2.535.108.962,55 zł), a wartość 1.017 zawartych (stan na dzień 31 grudnia 2016 r.) umów o dofinansowanie to 467.390.092,63 euro (2.070.491.371,36 zł). Za zajęcie drugiego miejsca w rankingu regionów (oceniano kto najszybciej i najsprawniej wydawał dotacje z regionalnych programów operacyjnych) województwo lubuskie otrzymało premię z Krajowej Rezerwy Wykonania w wysokości ponad 200 mln złotych. Została ona przeznaczona, zgodnie z zaleceniami Unii Europejskiej, na wzmocnienie innowacyjnej gospodarki, ochronę środowiska i inwestycje w oświatę.

⁹⁰ W maju 2017 r. podpisano aneks do Kontraktu Terytorialnego dla Województwa Lubuskiego, który modyfikował listę przedsięwzięć.

Średni poziom dofinansowania UE na jednego mieszkańca w Polsce w ramach programów *Umowy Partnerstwa na lata 2007-2013* wyniósł 9,4 tys. zł. Najwyższą wartością środków unijnych *per capita* – wynoszącą 13,9 tys. zł – charakteryzowało się województwo warmińsko-mazurskie. Województwo lubuskie z kwotą 9.905 zł *per capita* zajęło 8. pozycję⁹¹.

W okresie 2014-2020 przedsięwzięcia realizowane w województwie lubuskim uzyskują dofinansowanie ze środków unijnych w ramach **Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020**, dla którego również Zarząd Województwa Lubuskiego pełni rolę Instytucji Zarządzającej. Zgodnie z Umową Partnerstwa alokacja środków unijnych na Program w tej perspektywie wynosi **906.929.693,00** euro. Do połowy września 2020 r. podpisano 1.083 umów o dofinansowanie na kwotę dofinansowania środkami UE 3.320.152.459,43 zł.

Na początku 2019 r. rozpoczęły się prace nad przygotowaniem lubuskiego RPO dla okresu programowania Unii Europejskiej 2021-2027. Przygotowano Założenia programu oparte o projekty rozporządzeń unijnych, które konstytuują przyszłą perspektywę finansową. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął dokument 2 lipca 2019 r. Z powodu braku ostatecznych wersji rozporządzeń, nieuregulowanych zagadnień związanych z zakresem wsparcia, jego podziałem pomiędzy poszczególne programy (w tym krajowe i regionalne), braku przyjętych ram finansowych oraz trwającego procesu aktualizacji SRWL, przyjęte Założenia RPO będą ulegały zmianom, w miarę krystalizacji ram wynikających z dokumentów UE, krajowych i regionalnych. Prace nad RPO na lata 2021-2027 mają charakter ciągły.

Lubuscy beneficjenci korzystają także z innych, w tym krajowych programów operacyjnych.

Tabela 4. Wykorzystanie środków w ramach krajowych programów operacyjnych (stan w dniu 31.08.2020 r.)⁹².

Nazwa programu	Liczba zawartych umów	Dofinansowanie UE do realizowanych projektów (w zł)	Przykładowe projekty
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020	96	2,82 mld	budowa drogi ekspresowej S3 na odcinkach Sulechów-Nowa Sól i Nowa Sól – Kaźmierzów (łącznie kwota prefinansowania UE: ok. 1,31 mld zł) ⁹³
Program Operacyjny Inteligentny Rozwój	153	417,82 mln	opracowanie demonstracyjnej linii technologicznej do wysokowydajnej produkcji włókien (beneficjent Novita S.A., dofinansowanie UE: ponad 23 mln zł)
Program Operacyjny Polska Cyfrowa	21	103,51 mln	Zielonogórski i Gorzowski Orange Światłowod (dostęp do szerokopasmowego internetu dla kilkudziesięciu tysięcy gospodarstw domowych oraz kilkuset jednostek edukacyjnych na terenie powiatów województwa lubuskiego), dofinansowanie UE: ok. 71 mln zł
Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	191	250,18 mln	Aktywizacja osób pozostających bez pracy poprzez projekty realizowane przez Powiatowe Urzędy Pracy (łącznie wartość dofinansowania UE: ponad 114 mln zł)

Źródło: Centralny System Teleinformatyczny SL2014.

⁹¹ *Przegląd regionalny 2017*, część I, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Wykres nr 33, s. 98.

⁹² Informacje dotyczące krajowych programów operacyjnych przygotowane zostały na podstawie Centralnego Systemu Teleinformatycznego SL2014 wg stanu na 31.08.2020 r. W przypadku projektów realizowanych na terenie kilku regionów, w systemie SL2014 udziały poszczególnych województw przydzielane są proporcjonalnie: udział województwa = kwota projektu dzielona przez liczbę województw. W analizie poszczególnych programów operacyjnych nie były brane pod uwagę projekty ogólnokrajowe (realizowane na terenie całego kraju). W związku z powyższym dane traktować należy jako przybliżone.

⁹³ Według stanu w dniu 31.03.2020 r.

W regionie lubuskim wdrażane są również programy transgraniczne w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej. W latach 2014-2020 realizowany jest Program Współpracy Interreg VA Brandenburgia Polska 2014-2020 z alokacją 100 mln euro, w ramach którego do października zakontraktowano 66 projektów, na łączną sumę 107,19 mln euro ze środków EFRR. Program Współpracy Interreg Polska Saksonia 2014-2020 z alokacją 70 mln euro, obejmuje po stronie lubuskiej tylko powiat żarski. W ramach tego programu zakontraktowano 9 projektów o wartości dofinansowania ponad 10 mln euro, gdzie beneficjentem wiodącym był podmiot lubuski.

Przedsięwzięcia realizowane ze wsparciem środków UE dotyczą wielu dziedzin życia, w tym infrastruktury technicznej i usług publicznych, przedsiębiorczości i innowacji, opieki zdrowotnej, ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego, edukacji czy rynku pracy. Beneficjenci niejednokrotnie wskazują jednak na nadmierne regulacje prawne w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych.

Kontrakt lubuski

W lutym 2016 r. lubuscy samorządowcy z południa województwa podpisali Kontrakt Lubuski. Umowa służyła zagwarantowaniu pieniędzy z UE na kluczowe dla regionu inwestycje w mniejszych powiatach i podpisali ją: marszałek Elżbieta Anna Polak, prezydent Nowej Soli i burmistrzowie Żar (także w imieniu Żagania) oraz Międzyrzecza, a także wójtowie gmin z tych powiatów. Dzięki partnerstwu lubuskich gmin i powiatów jednostki te miały ułatwioną walkę o unijne pieniądze z Regionalnego Programu Operacyjnego Lubuskie 2020, ponieważ przygotowane przez nie projekty były dodatkowo premiowane w konkursach.

Dzięki umowie zrealizowane zostały lub są w trakcie realizacji następujące przedsięwzięcia: w Nowosolskim Obszarze Funkcjonalnym – niskoemisyjny transport publiczny, w Żarsko-Żagańskim Obszarze Funkcjonalnym – niskoemisyjny transport publiczny, rozwój terenów inwestycyjnych oraz rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów, w powiecie międzyrzeckim – rozwój terenów inwestycyjnych. Pomimo dużego zainteresowania, liczba projektów partnerskich była stosunkowo niska. W perspektywie UE 2021-2027 należy spodziewać się zwiększenia partnerskiego podejścia do realizacji projektów.

5.2. Finanse publiczne

Z danych pochodzących z opracowania Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze („Budżety jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubuskim w 2019 r.”) wynika, że w 2019 r. wynik budżetów JST ukształtował się na poziomie 25,5 mln zł. Relacja wyniku do dochodów wyniosła 0,4% tj. poprawiła się w porównaniu z 2018 r. W 2018 r. wynik budżetów JST był ujemny, na poziomie 278,5 mln zł, a relacja wyniku do ogółu dochodów wyniosła wtedy minus 4,4%.

W budżecie województwa zanotowano w 2019 r. deficyt w kwocie 36,0 mln zł (wobec minus 24,6 mln zł w 2018 r.). Relacja wyniku do dochodów województwa wyniosła minus 7,4% (wobec minus 5,7% w 2018 r.).

Spośród 80 lubuskich gmin, 31 gmin rok budżetowy 2019 zamknęło deficytem w łącznej wysokości minus 84,2 mln zł. W pozostałych 49 gminach odnotowano nadwyżkę budżetową w łącznej wysokości 135,1 mln zł. W 2018 r. deficyt wystąpił w 49 gminach, a nadwyżkę dochodów nad wydatkami zanotowano w 31 gminach.

W 2019 r. dochody JST wyniosły 7.100,7 mln zł (7.009 zł w przeliczeniu na jednego mieszkańca) i były wyższe w porównaniu z 2018 r. (6.379,1 mln zł). Wzrost dochodów zanotowano w budżetach JST wszystkich szczebli, największy w budżecie województwa (o 14,3%). W budżetach miast na prawach powiatu zanotowano wzrost na poziomie 12,5%, gmin wiejskich o 12,4%. Najmniejszy przyrost dochodów zanotowano w budżetach powiatów (na poziomie 7,0%). Głównym źródłem dochodów budżetów jednostek samorządu terytorialnego są dochody własne, które w 2019 r. stanowiły 45,5% ogółu dochodów budżetów JST (w 2018 r. – 46,1%). Kolejne 32,6%

stanowiły dotacje, a 21,9% – subwencja ogólna. Najwyższe dochody i wydatki w 2019 r. ogółem wśród gmin (nie licząc miast na prawach powiatu) uzyskały gminy miejskie Nowa Sól (odpowiednio 200,2 mln zł i 186,2 mln zł) i Żary (odpowiednio 185,0 mln zł i 191,8 mln zł). Natomiast w przeliczeniu na 1 mieszkańca najwyższe dochody i wydatki ogółem wykazała gmina Łęknica (7.773 zł i 7.424 zł na 1 mieszkańca).

W 2019 r. wydatki JST wyniosły 7.075,2 mln zł (6.984 zł w przeliczeniu na 1 mieszkańca), tj. o 6,3% więcej niż w 2018 r., przy czym wydatki bieżące, w porównaniu z 2018 r. wzrosły o 10,2%, a wydatki majątkowe zmniejszyły się o 8,2%. Najwięcej środków JST przeznaczają na wydatki w dziale oświata i wychowanie (27,0% ogółu wydatków), a także w dziale rodzina (19,2%). W większości działów klasyfikacji budżetowej w 2019 r. zanotowano wzrost wydatków JST w porównaniu z rokiem poprzednim. Wzrost wydatków nastąpił m.in. w dziale rodzina (o 21,3%), oświata i wychowanie (o 6,2%) oraz w dziale gospodarka komunalna i ochrona środowiska (o 2,6%). Niższe niż w 2018 r. były wydatki JST w dziale m.in. w transport i łączność (o 8,1%). Dochody budżetu województwa lubuskiego w 2019 r. stanowiły 6,9% dochodów JST w województwie i wyniosły 489,1 mln zł (w tym dochód własny 158,9 mln zł). Kwota wydatków ukształtowała się na poziomie 525,1 mln zł, z czego 325,3 mln zł stanowiły wydatki bieżące.

Nakłady inwestycyjne budżetów JST

Jednym z mierników pomagających określić sytuację gospodarczą regionu jest poziom wydatków majątkowych inwestycyjnych, które województwo ponosi w skali rocznej. Powiększają one majątek regionu, przyczyniając się jednocześnie do jego rozwoju społecznego i gospodarczego.

W 2019 r. wydatki majątkowe, w tym wydatki inwestycyjne jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubuskim, były mniejsze niż w roku poprzednim i stanowiły średnio 18,3% ogółu wydatków JST.

W wartościach bezwzględnych wydatki majątkowe JST ogółem wyniosły 1.296,9 mln zł, w tym 1.276,9 mln zł stanowiły wydatki inwestycyjne, których spadek w relacji do poprzedniego roku o 8,2% wpłynął na wzrost wydatków majątkowych o 8,4%. W 2018 r., w relacji do poprzedniego roku, zanotowano wzrost wydatków majątkowych o 53,6%, a wydatków majątkowych o 53,1%.

W 2019 r. najgłębszy spadek wydatków inwestycyjnych w porównaniu z 2018 r. wystąpił w miastach na prawach powiatu (o 20,7%, wobec wzrostu o 125,1% w 2018 r.). Wydatki inwestycyjne budżetów gmin były średnio o 12,4% mniejsze niż przed rokiem, przy czym w gminach miejskich spadek ten wyniósł 21,1%, w gminach wiejskich 20,7%, a w gminach miejsko-wiejskich 2,2%. Wzrost wydatków inwestycyjnych zanotowano w budżecie województwa (o 36,1%) i budżetach powiatów (o 12,6%).

Najwyższe wydatki inwestycyjne w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2019 r. zrealizowały miasta na prawach powiatu (średnio 1385 zł, jednak było to o 22,1% mniej niż w poprzednim roku). Wydatki inwestycyjne gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosły 793 zł i zmniejszyły się o 11,6% w skali roku, z tego w gminach wiejskich wyniosły 888 zł (o 20,8% mniej niż w 2018 r.), w gminach miejskich 846 zł (o 17,3% mniej), a w gminach miejsko-wiejskich 730 zł (o 2,3% mniej). Wydatki inwestycyjne województwa wyniosły 197 zł na 1 mieszkańca, tj. o 36,5% więcej niż w 2018 r., a powiatów 156 zł, tj. o 13,0% więcej w porównaniu z rokiem poprzednim.

Wpływ pandemii COVID-19 na finanse JST

W 2020 r. na pogorszenie sytuacji finansowej jednostek samorządu terytorialnego wpłynęła pandemia COVID-19. Wśród wielu problemów należy wymienić konieczność zwiększenia wysokości wydatków w stosunku do kwot zaplanowanych w budżecie na 2020 r. w związku z finansowaniem bieżących działań (zmiana standardów sanitarnych, dezynfekcja ulic i budynków, zabezpieczenie funkcjonowania służby zdrowia, reorganizacja

jednostek samorządowych). Drugim problemem stało się powstanie ubytków w planowanych dochodach. W związku ze spowolnieniem gospodarczym JST odnotowywały spadek wpływów z podatku dochodowego PIT i CIT, stanowiących znaczną część dochodów samorządowych. Ponadto ich dochody własne zostały nadszarpnięte w wyniku przyznawania ulg w płatności podatku od nieruchomości samorządowych. Nieprzewidziane ograniczenie wpływów budżetowych powodowało z kolei niemożliwość realizacji wszystkich planowanych działań.

Odpowiedzią rządu stały się zapisy ustawy z 19 czerwca 2020 r., tzw. **tarczy antykryzysowej 4.0**⁹⁴. Regulacja ta wprowadziła ograniczone czasowo rozwiązania pozwalające na zwiększenie zadłużania się samorządów oraz utrzymanie ich płynności finansowej w dobie pandemii koronawirusa, m.in. równoważenia wydatków bieżących dochodami bieżącymi, obliczania indywidualnego wskaźnika zadłużenia, odroczenia wpłat „janosikowego”, ulg w dochodach z nieruchomości samorządowych.

Wprowadzone przepisy nie rozwiązały w pełni niekorzystnej sytuacji samorządów. Ustawa m.in. nie przewidywała pomocy dla transportu miejskiego, który bardzo ucierpiał na skutek ograniczeń wprowadzonych w związku z pandemią. Nie w pełni satysfakcjonujące dla samorządów były też zapisy dotyczące odroczenia wpłat „janosikowego”.

Zrekompensowanie samorządom części strat finansowych powstałych w wyniku pandemii koronawirusa miał na celu również uchwalony 23 lipca 2020 r.⁹⁵ **Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych**. Środki Funduszu w wysokości 12 mld zł przeznaczono na bezzwrotne dotacje dla: gmin, w tym miast na prawach powiatu (5 mld zł), powiatów bez miast na prawach powiatu (1 mld zł)⁹⁶, w trybie konkursowym dla wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, w tym województw (6 mld zł).

Otrzymane środki samorządy mogły przeznaczyć na szeroko rozumiane inwestycje, np. na drogi, chodniki, żłobki, kanalizacje itp. Mogą one także stanowić wkład własny na przykład przy inwestycjach realizowanych przy wsparciu z innych środków publicznych. Założono, że środki te będzie można wydatkować do końca 2022 roku.

5.3. Współpraca międzynarodowa i krajowa współpraca międzyregionalna

Krajowa współpraca ponadregionalna

Współpraca gospodarcza i społeczna z sąsiednimi regionami Polski odbywa się na podstawie przyjętej w 2014 r. **Strategii Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020** (SRPZ). Dokument został opracowany przez reprezentantów z pięciu województw: dolnośląskiego, lubuskiego, opolskiego, wielkopolskiego i zachodniopomorskiego oraz ekspertów. Założenia Strategii określają przede wszystkim priorytetowe obszary współpracy, które dotyczą rozwoju infrastruktury transportowej (w ujęciu międzyregionalnym, jak i wewnątrzregionalnym), współpracy badawczej i naukowej, bezpieczeństwa energetycznego, zabezpieczenia przeciwpowodziowego, podniesienia atrakcyjności turystycznej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich. Wynikiem współpracy w ramach SRPZ są **ponadregionalne projekty**: Odrzańska Droga Wodna (modernizacja docelowo do IV klasy żeglowności), modernizacja linii kolejowych CE-59 („Nadodrzanek”) relacji Szczecin-Kostrzyn-Zielona Góra-Wrocław-Międzyzysie) oraz E-59 relacji Świnoujście (z odgałęzieniem na

⁹⁴ Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 została tego samego dnia opublikowana w Dzienniku Ustaw (Dz.U. 2020 poz. 1086), a 24 czerwca 2020 r. jej przepisy weszły w życie.

⁹⁵ Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2020 r. w sprawie wsparcia na realizację zadań inwestycyjnych przez jednostki samorządu terytorialnego (Monitor Polski 2020 r., poz. 662).

⁹⁶ Maksymalne kwoty wsparcia dla poszczególnych gmin i powiatów wskazane są w załącznikach do ww. uchwały.

Szczecin) -Poznań-Wrocław i E-30 Wrocław-Opole-Kędzierzyn Koźle), dokończenie budowy drogi S3 w ciągu Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego oraz drogi S5 na odcinku Wrocław-Poznań-Bydgoszcz, budowa drogi ekspresowej S11, budowa lub rozbudowa i wyposażenie centrów onkologii w miastach wojewódzkich Polski Zachodniej (w Lubuskim Ośrodek Radioterapii w Gorzowie Wielkopolskim oraz rozbudowa Lubuskiego Ośrodka Onkologii w Zielonej Górze), budowa linii przesyłowych 400 kV, współpraca ośrodków akademickich i przedsiębiorców Polski Zachodniej w celu komercjalizacji wiedzy (wspólne projekty na rzecz gospodarki). Sześć z tych projektów bezpośrednio dotyczy województwa lubuskiego i są one zapisane w *Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020* oraz uwzględnione w Kontrakcie Terytorialnym dla Województwa Lubuskiego.

W dniu 20 listopada 2017 r. Sejmik Województwa Lubuskiego ustanowił rok 2018 **Samorządowym Rokiem Rzeki Odry** w województwie lubuskim – był to wyraz współpracy regionu lubuskiego z innymi województwami nadodrzańskimi w promowaniu walorów turystycznych oraz możliwości rozwoju żeglugi na Odrze. Innym projektem wynikającym ze współpracy ponadregionalnej jest budowa **Odrzańskiej Trasy Rowerowej Blue Velo**. Szlak ma liczyć blisko tysiąc kilometrów i bieć wzdłuż rzeki Odry, przez województwa: śląskie, opolskie, dolnośląskie, lubuskie i zachodniopomorskie aż do Bałtyku.

Współpraca międzynarodowa

Województwo lubuskie prowadzi współpracę zagraniczną zgodnie z Priorytetami Współpracy Zagranicznej przyjętymi przez Sejmik Województwa Lubuskiego w 1999 r. i zaktualizowanymi w 2010 r. Najważniejszym partnerem Lubuskiego jest sąsiednia **Brandenburgia**, a współpraca z tym niemieckim landem obejmuje wiele obszarów tematycznych. Realizację wspólnych przedsięwzięć ułatwiają programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej Interreg Polska (Województwo Lubuskie) – Brandenburgia. Rozwinęła się też współpraca z drugim sąsiednim landem niemieckim – **Saksonią**. Lubuskie uczestniczy w określonym zakresie (głównie powiat żarski) w programie Interreg Polska – Saksonia.

Instytucjonalną formą współpracy międzyregionalnej, w której województwo lubuskie czynnie uczestniczy, jest **Polsko-Niemiecka Komisja Międzyrządowa ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej**. Komisja realizuje swoje zadania z wykorzystaniem wniosków z pracy czterech komitetów, tj. Komitetu ds. Współpracy Przygranicznej, Komitetu ds. Współpracy Międzyregionalnej, Komitetu ds. Gospodarki Przestrzennej i Komitetu ds. Edukacji. W latach 2014-2016 w ramach Komitetu Gospodarki Przestrzennej wypracowano wspólną wizję rozwoju przestrzennego dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań. Obejmuje ona obszar tzw. Partnerstwa Odry: województwa: zachodniopomorskie, lubuskie, dolnośląskie i wielkopolskie oraz kraje związkowe: Meklemburgia-Pomorze Przednie, Berlin, Brandenburgia i Saksonia. Sama inicjatywa Partnerstwa Odry, służąca pogłębianiu powiązań politycznych, gospodarczych i infrastrukturalnych między regionami po obu stronach Odry i Nysy Łużyckiej, dotyczy m. in. takich dziedzin jak transport, infrastruktura, zdrowie i turystyka.

W październiku 2020 r. Samorząd województwa wyraził zgodę na przystąpienie Województwa Lubuskiego, w charakterze członka założyciela, do **Europejskiego Ugrupowania Współpracy Terytorialnej „Polsko-Niemiecki Geopark Łuk Mużakowa”**. Głównym jego celem jest koordynacja, ułatwianie i wspieranie polsko-niemieckiej współpracy transgranicznej pomiędzy jego członkami: Krajem Związkowym Brandenburgia, Wolnym Państwem Saksonia oraz Rzeczpospolitą Polską

Współpraca partnerska województwa lubuskiego, poza dwoma sąsiednimi landami niemieckimi, obejmuje kilkanaście innych regionów Europy i Azji. Ogółem **województwo lubuskie ma 15 regionów partnerskich**. Wieloletnie, intensywne kontakty z francuskim **Departamentem le Lot** koncentrują się m.in. na wymianie doświadczeń w zakresie polityki regionalnej, ochrony przeciwpożarowej i zwalczaniu klęsk żywiołowych oraz wymianie młodzieży. We Włoszech partnerem Lubuskiego jest **Abruzja**, a w Grecji **Kreta**. W Europie Środkowej i Wschodniej porozumienia zawarte zostały z regionami w: Rosji – **Obwód Pskowski, Obwód Wołogodzki;**

Białorusi – **Obwód Homelski**, Słowacji - Samorządowe **Województwo Nitrzańskie**, Mołdawii - **Municypium Kiszyniów** oraz Ukrainy - **Obwód Iwano - Frankowski i Sumski**, a ostatnie umowy podpisano z serbską Prowincją Autonomiczną **Wojwodiny** oraz czeskim **Krajem Libereckim**. Jedynym pozaeuropejskim regionem, który współpracuje z województwem lubuskim jest chińska prowincja **Hainan**.

Już ponad 25 lat aktywnie działają **Euroregiony: Sprewa-Nysa-Bóbr** oraz **Pro Europa Viadrina**, które powstały w 1993 r. Dzięki zarządzanym przez euroregiony Funduszom Małych Projektów Interreg, lubuskie samorządy i organizacje pozarządowe zrealizowały setki spotkań i innych projektów z partnerami z Niemiec.

W Brukseli działa **Biuro Regionalne Województwa Lubuskiego**. Zajmuje się m.in. promocją regionu na forum unijnym oraz udzielaniem informacji związanych z polityką regionalną, zmianami prawnymi oraz decyzjami zapadającymi w organach UE. Biuro dba o jak najlepszy wizerunek województwa oraz lobbuje na rzecz jego interesów w Komisji Europejskiej, Parlamencie i Komitecie Regionów.

5.4. Promocja regionu

Samorząd Województwa Lubuskiego podjął we współpracy m.in. z instytucjami kulturalnymi, sportowymi, winiarzami i organizacjami pozarządowymi liczne działania mające na celu stworzenie atrakcyjnego wizerunku województwa i promocję marki **Lubuskie Warte Zachodu**. Promocja turystyczna odbywała się podczas krajowych i zagranicznych imprez targowych, natomiast gospodarcza – podczas misji gospodarczych.

Funkcjonujące w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze **Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów** oraz **Centrum Obsługi Inwestora** pozwalają na wzrost poziomu umiędzynarodowienia polskich firm sektora MŚP. W latach 2012-2019 centra systematycznie udzielały przedsiębiorcom informacji w zakresie niezbędnym do planowania, organizowania i realizacji eksportu i/lub inwestycji poza granicami Polski. Wydawano publikacje, m.in. „Katalog Produktów Eksportowych Województwa Lubuskiego” i „Katalog Terenów Inwestycyjnych Województwa Lubuskiego” i „Odkryj Lubuskie”, organizowano konferencje, kongresy, wyjazdy studyjne i ponad 60 spotkań dla przedsiębiorców. Przedsiębiorcy mieli również możliwość uczestniczenia w sesjach Lubuskiej Akademii Rozwoju, podczas których poruszane były tematy z zakresu funduszy unijnych, ogólnie biznesu i rozwoju zawodowego. Ponadto Lubuskie prezentowane było na targach przemysłowych i inwestycyjnych, a lokalni przedsiębiorcy mieli możliwość udziału w kilkunastu misjach gospodarczo-samorządowych (w 2012 r. – Londyn, w 2014 r. – Miami, w 2015 r. – Kreta/Ateny, Skandynawia oraz USA, w 2016 r. – Białoruś/ Homel, w 2017 r. – Belgia/Bruksela, Luksemburg, Włochy/Mediolan, podczas Hannover Messe, USA/Miami – Camacol, Kazachstan, Chiny oraz Korea Płd., w 2018 r. – Francja, Rumunia, Wielka Brytania, Hiszpania, Niemcy, w 2019 r. – Niemcy, Hiszpania, Chiny). Efektem misji jest nawiązanie trwałych kontaktów międzynarodowych, co przekłada się na wzrost wymiany handlowej, głównie eksportu do państw europejskich, USA i Meksyku. Misje te pozwoliły już ponad 200 firmom z regionu zaprezentować swój eksportowy potencjał.

Samorząd Województwa od lat funduje również nagrody dla uczestników i laureatów konkursu pn. **Lubuski Lider Biznesu** (od 2013 r. z dodatkową kategorią pn. **Lubuski Lider Innowacji**) oraz konkursu dla branży budowlanej pn. **Lubuski Mister Budowy**, nominuje także firmy i podmioty do innych prestiżowych konkursów.

Od początku istnienia województwa lubuskiego, czyli od 1999 r., organizowane jest **Święto Województwa Lubuskiego**. W 2010 r., podczas jego obchodów, została po raz pierwszy zaprezentowana szerokiej publiczności marka „Lubuskie warte zachodu”, której celem było stworzenie wizerunku województwa jako miejsca, w którym warto inwestować, dobrze się mieszka i które warto odwiedzić.

Samorząd województwa wspiera organizatorów festiwalu w Kostrzynie nad Odrą (do 2018 r. był to *Przystanek Woodstock*, następnie zmieniono nazwę na **Pol'And'Rock Festival**). Od 2011 r. na terenie festiwalu

województwo przygotowuje dla uczestników specjalną lubuską strefę. Prezentuje ona co roku inny temat przewodni, a jej celem jest promocja turystyczna regionu oraz propagowanie działań samorządu, m.in. prozdrowotnych i zachęcających do aktywności. Podczas każdej edycji festiwalu organizowana jest również konferencja prasowa z udziałem ambasadorów regionu, na której m.in. promowane są lubuskie produkty tradycyjne.

W latach 2012 - 2017 region lubuski był prezentowany m.in. na targach turystycznych w kraju (Poznań, Wrocław, Warszawa, Łódź, Szczecin, Opole, Kraków) i za granicą (Berlin, Cottbus, Bordeaux). W tym czasie realizowane były kampanie promocyjne Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu oraz lubuskiego pszczelarstwa, Lubuskich Parków Krajobrazowych i Narodowych oraz Lubuskiego Szlaku Militariów i Fortyfikacji. Wspierane są również przedsięwzięcia służące kultywowaniu tradycji naszego regionu, w tym kulinarnych, m.in. poprzez organizację corocznego konkursu Nasze Kulinarne Dziedzictwo-Smaki Regionów, czy Lubuskiego Święta Plonów.

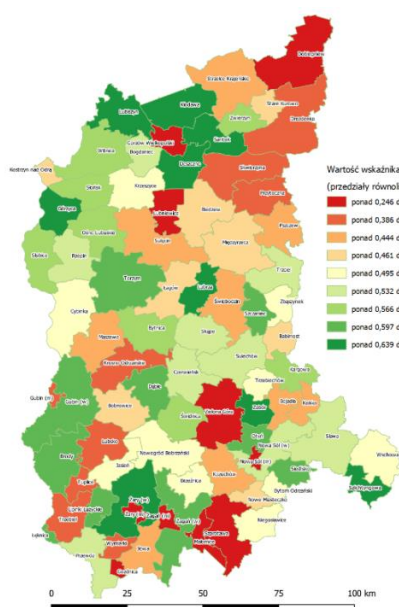
W celu podtrzymania tradycji związanych z uprawą winorośli i produkcją wina na terenie Ziemi Lubuskiej oraz integracji środowisk winiarskich, w 2015 r. utworzono **Lubuskie Centrum Winiarstwa** (LCW). LCW, zlokalizowane w pobliżu 35-hektarowej Winnicy Samorządowej, prowadzi działalność dydaktyczno-edukacyjną, obsługę ruchu turystycznego tj. turystów indywidualnych oraz grup zorganizowanych. Na jego terenie odbyło się również w latach 2015-2017 wiele imprez promocyjnych, w tym m.in.: Majówka na Winnicy Samorządowej, I i II Winobranie Na Winnicy Samorządowej, I i II Święto Młodego Lubuskiego Wina, Weekendy Otwartych Winnic. W 2019 r. w LCW odbyły się ponadto I seminarium pn.: Wina musujące specjalnością lubuskiego winiarstwa oraz Światowy Dzień Pszczół, cykl warsztatów winiarskich pn. "Wakacyjna przygoda z winiarstwem", sierpniowe Miodobranie, wystawa Augusta Gremplera. Lubuskie Centrum Winiarstwa współpracuje z Uniwersytetem Zielonogórskim, który wykorzystuje do wspólnych projektów winnicę samorządową oraz zaplecze technologiczne centrum.

Od momentu jego otwarcia w 2015 r., LCW odwiedziło ponad **55 tysięcy osób** (tylko w 2019 r. ok. 10 tysięcy), zarówno indywidualnych zwiedzających, jak i uczestników organizowanych imprez, wydarzeń, spotkań i warsztatów. Każdemu z nich oferowana była kompleksowa informacja na temat atrakcji regionu, foldery, mapy turystyczne oraz informatory.

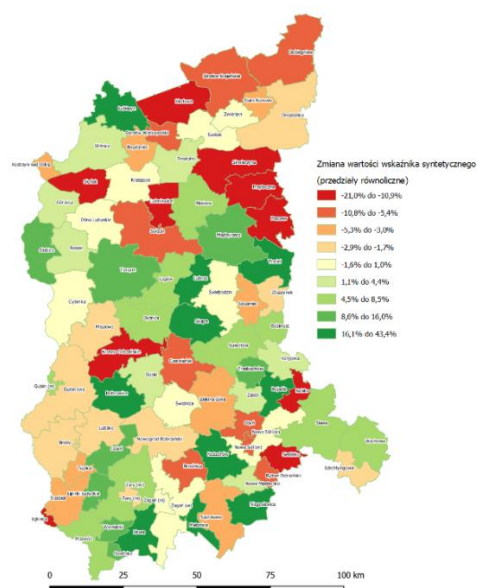
6. ANALIZA ZRÓŻNICOWAŃ I POTRZEB ROZWOJOWYCH

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) wskazała obszary zagrożone trwałą marginalizacją, czyli gminy, w których występuje kumulacja problemów społecznych i ekonomicznych. Wyznaczono je na podstawie analizy 14 wybranych wskaźników⁹⁷. W województwie lubuskim do gmin z kumulacją problemów społecznych zaliczone zostały gminy: Dobiegniew, Gozdnicza, Małomice i Niegosławice, natomiast do gmin z kumulacją problemów ekonomicznych: Gubin (gmina wiejska) oraz Brody. Wykonany w 2018 r. raport pn. **Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej gmin województwa lubuskiego wraz z badaniem ich potrzeb rozwojowych**⁹⁸ miał na celu rozwinięcie badań wykonanych na potrzeby SOR oraz KSRR2030 i sporządzenie pogłębionej diagnozy gmin w skali regionu. Raport przedstawia sytuację lubuskich gmin w obszarach: demograficznym, gospodarczym i społecznym oraz całościową syntetyczną informację na temat poziomu ich rozwoju, wynikającą z uwzględnienia wszystkich wcześniej wymienionych obszarów. Autorzy przeanalizowali szereg wybranych wskaźników statystycznych, a także dane zawarte w aktualnych raportach, dokumentach strategicznych i publikacjach naukowych. Przeprowadzono również badanie ankietowe, w ramach którego gminy wskazały najbardziej oczekiwane z ich punktu widzenia inwestycje o charakterze ponadlokalnym.

Rysunek 17. Mapa ilustrująca sytuację demograficzną (2017 r.).

Rysunek 18. Dynamika zmian w demografii (2013 – 2017 r.).

⁹⁷ pod red. P. Śleszyńskiego, *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*, praca zespołowa IGiPZ PAN, Warszawa 2016.

⁹⁸ Rozdział opracowano na podstawie raportu *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej gmin województwa lubuskiego wraz z badaniem ich potrzeb rozwojowych* przygotowanego na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze przez ekspertów firmy Bluehill sp. z o.o. w 2018 r.

Demografia

Biorąc pod uwagę sytuację demograficzną (określoną na podstawie 5 wskaźników bazowych⁹⁹), warto zauważyć, że do kategorii gmin o trudnej sytuacji, z niekorzystną tendencją w ostatnich latach, należą wszystkie największe gminy miejskie, tj. Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski, Nowa Sól, Żary oraz Żagań. Na tą sytuację składa się przede wszystkim niekorzystna struktura wieku (znaczna liczba osób w wieku poprodukcyjnym) oraz relatywnie niski wskaźnik przyrostu naturalnego. Rysunek 17. przedstawia wizualizację rozkładu geograficznego wartości wskaźnika syntetycznego w obszarze demografii (złożonego z 5 wskaźników bazowych), a rysunek 18. dynamikę zmian w demografii w latach 2013-2017.

Jako liderów w tej kategorii można wskazać takie gminy jak: Lubrza, Deszczno, Kłodawa i Zabór, które są relatywnie niewielkie pod względem liczby ludności. Warto również zwrócić uwagę na inne gminy, w których pomimo plasowania się poniżej średniej, nastąpiła poprawa sytuacji na przestrzeni ostatnich lat, np. Bobrowice, Kożuchów czy Bojadła. Skupisko gmin wykazujących w latach 2013-2017 bardzo niekorzystną tendencję w demografii znajduje się przede wszystkim w północno-wschodniej części województwa (m.in. Skwierzyna, Pszczew, Przytoczna). Najbardziej negatywny trend w zakresie wskaźników demograficznych zanotowano w gminie Lubniewice.

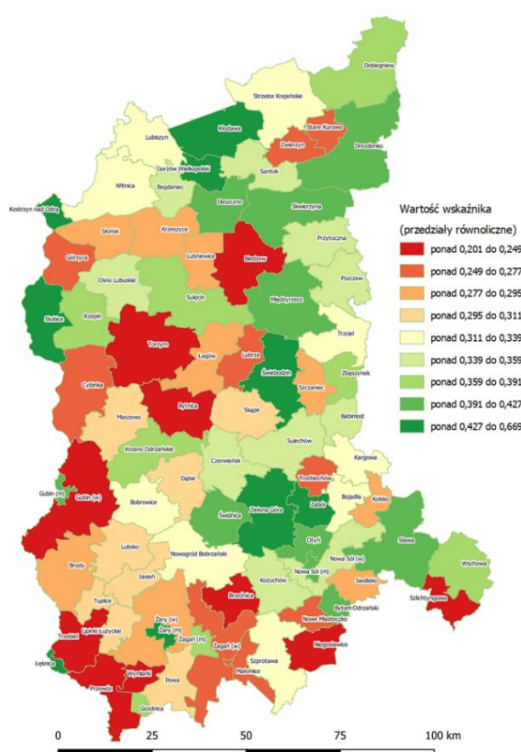
Gospodarka

Pod względem gospodarczym¹⁰⁰ w czołówce znajdują się duże ośrodki miejskie takie jak: Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski, Żary oraz Nowa Sól. Warto zwrócić uwagę, że szczególnie wokół dwóch największych miast w województwie lubuskim występuje strefa silnego oddziaływania gospodarczego na sąsiednie gminy. Należą do nich m.in. Zabór, Świdnica, Otyń, Kłodawa oraz Deszczno. Wysoką pozycję gospodarczą posiada również gmina Świebodzin, leżąca na przecięciu głównych dróg województwa oraz gminy przygraniczne, położone wzdłuż istotnych szlaków komunikacyjnych w kierunku Niemiec (Kostrzyn nad Odrą, Słubice, Gubin oraz Łęknica). Rysunek nr 19. przedstawia wizualizację rozkładu geograficznego wartości wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarki (złożonego z 10 wskaźników), a rysunek nr 20. dynamikę zmian w gospodarce w latach 2013-2017.

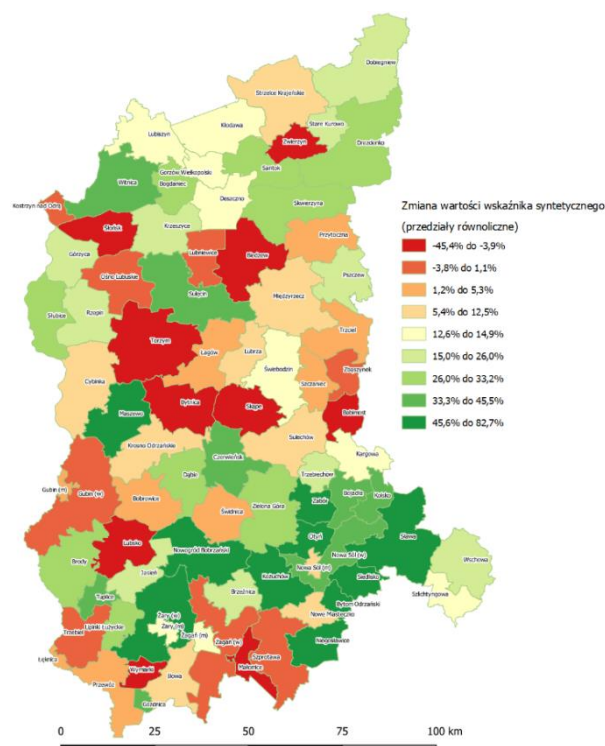
⁹⁹Analizowano następujące wskaźniki: *Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców, Wskaźnik starości, Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym, Saldo migracji na pobyt stały gminne wg płci (wymeldowania ogółem, kobiety na 1000 mieszkańców), Saldo zameldowań i wymeldowań na pobyt stały na 1000 mieszkańców.*

¹⁰⁰ Analizowano następujące wskaźniki: *Dochody budżetów gmin na 1 mieszkańca, Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem, Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności, Podmioty gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców, Podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności, Udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych, Udział użytków rolnych, Udział gruntów leśnych, Wartość projektów realizowana z Funduszy Europejskich per capita, Liczba podmiotów gospodarczych w usługach wyższego rzędu na 1000 mieszkańców.*

Rysunek 19. Mapa ilustrująca sytuację gospodarczą (2017 r.).

Rysunek 20. Dynamika zmian w gospodarce (2013 – 2017 r.).

Analizując drugą stronę zestawienia, tj. gminy najsłabsze gospodarczo, mamy do czynienia głównie z gminami wiejskimi, rzadziej miejsko-wiejskimi. Mają one przeważnie charakter rolniczy (Niegosławice, Szlichtyngowa oraz Brzeźnica) lub leśny (Bytnica, Przewóz, Wymiarki, Gubin - gmina wiejska, Torzym, Bledzew, Trzebiel). Na terenie tych gmin występują bardzo niskie wartości wskaźników związanych z rozwojem przedsiębiorczości. Zwrócić należy uwagę, że w raporcie opracowanym pod kierownictwem prof. Śleszyńskiego na potrzeby SOR, gmina wiejska Gubin została również wskazana jako zagrożona marginalizacją ze względu na problemy gospodarcze. W przypadku gminy Brody, również zaliczonej w SOR do tej grupy, w ekspertyzie firmy Bluehill z 2018 r. sytuacja ekonomiczna przedstawia się korzystniej i wyprzedza ona w tej kategorii szereg wyżej wymienionych gmin. W latach 2013-2017 silny wzrost gospodarczy odnotowano w okolicach Nowej Soli, Żar oraz Zielonej Góry.

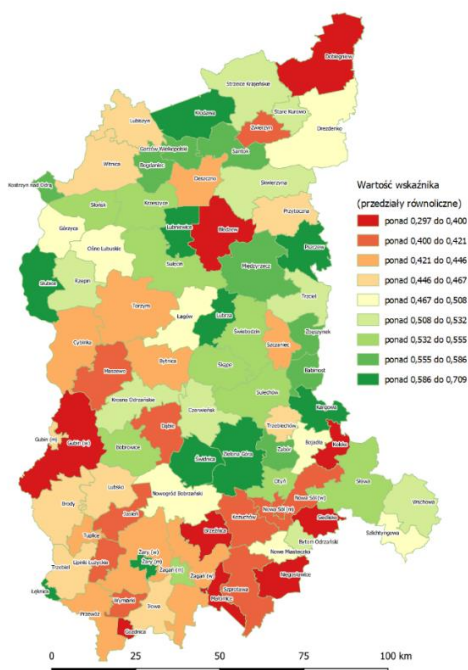
W tym aspekcie aglomeracja Gorzowa Wielkopolskiego w mniejszym stopniu oddziałuje na lokalne wzrosty i poprawę sytuacji ekonomicznej okolicznych gmin. Analizując mapę można zidentyfikować gminy, które na podstawie wskaźników przyjętych do analizy zostały uznane za słabe gospodarczo w 2017 r., ale pomimo tego notują dynamiczny wzrost. Obszary największych wzrostów w obszarze gospodarki to paradoksalnie nie duże gminy miejskie, ale raczej gminy wiejskie i miejsko-wiejskie, w których niewielka ilościowo zmiana (np. w zakresie liczby nowych podmiotów gospodarczych), może przełożyć się na znaczny wzrost wskaźnika w ujęciu procentowym. Często negatywne tendencje na przestrzeni ostatnich lat mają miejsce w przypadku gmin słabszych gospodarczo, co skutkować może jeszcze większym zwiększaniem dystansu w przyszłości.

Spółeczeństwo

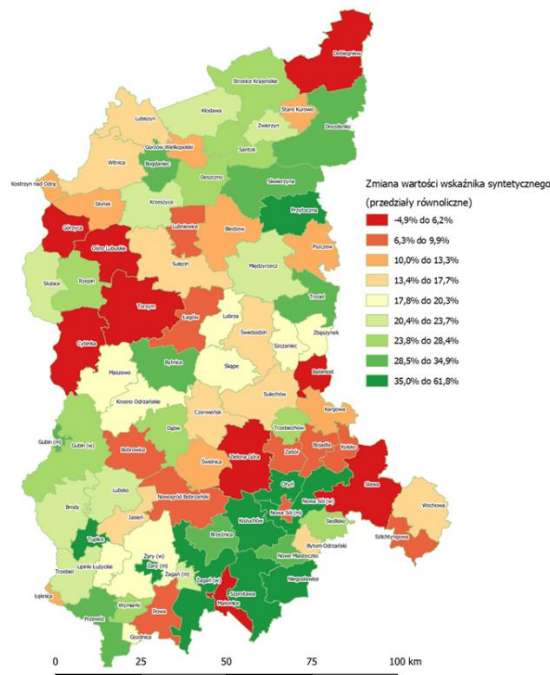
Analizując gminy województwa lubuskiego pod kątem sytuacji społecznej¹⁰¹ (2017 r.) warto zwrócić uwagę, że najkorzystniejsza sytuacja występuje w takich gminach jak Słubice, Pszczew, Świdnica czy Lubniewice. Najmniej korzystnie wypadają natomiast: Brzeźnica, Bledzew, Gubin (gmina wiejska) i Siedlisko. W grupie dziesięciu gmin o najsłabszej sytuacji społecznej znajdują się również Niegosławice, Gozdnicza, Małomice i Dobiegniew, wskazane także w SOR jako obszary z kumulacją problemów społecznych. Rysunek nr 21. przedstawia wizualizację rozkładu geograficznego wartości wskaźnika syntetycznego w obszarze społecznym (złożonego z 9 wskaźników), a rysunek 22. dynamikę zmian w społeczeństwie w latach 2013-2017.

Jeśli chodzi o sytuację społeczną, zaobserwować można generalną poprawę na przestrzeni ostatnich lat. Tylko jeden przedział obejmuje gminy ze spadkami wartości wskaźników (spadki dotyczą tylko czterech gmin). Tak więc zmiany w sytuacji społecznej można uznać generalnie za korzystne. Z tego względu warto zwrócić uwagę na gminy z największą dynamiką wzrostów. Obszar silnej koncentracji wzrostów znajduje się w południowej części regionu, w sąsiedztwie Nowej Soli (ale nie w samym mieście) oraz w mniejszym stopniu w północno-wschodniej części województwa (z wyjątkiem Dobiegniewa i Starego Kurowa).

Rysunek 21. Mapa ilustrująca sytuację społeczną (2017 r.).

Rysunek 22. Dynamika zmian w społeczeństwie (2013 – 2017 r.).

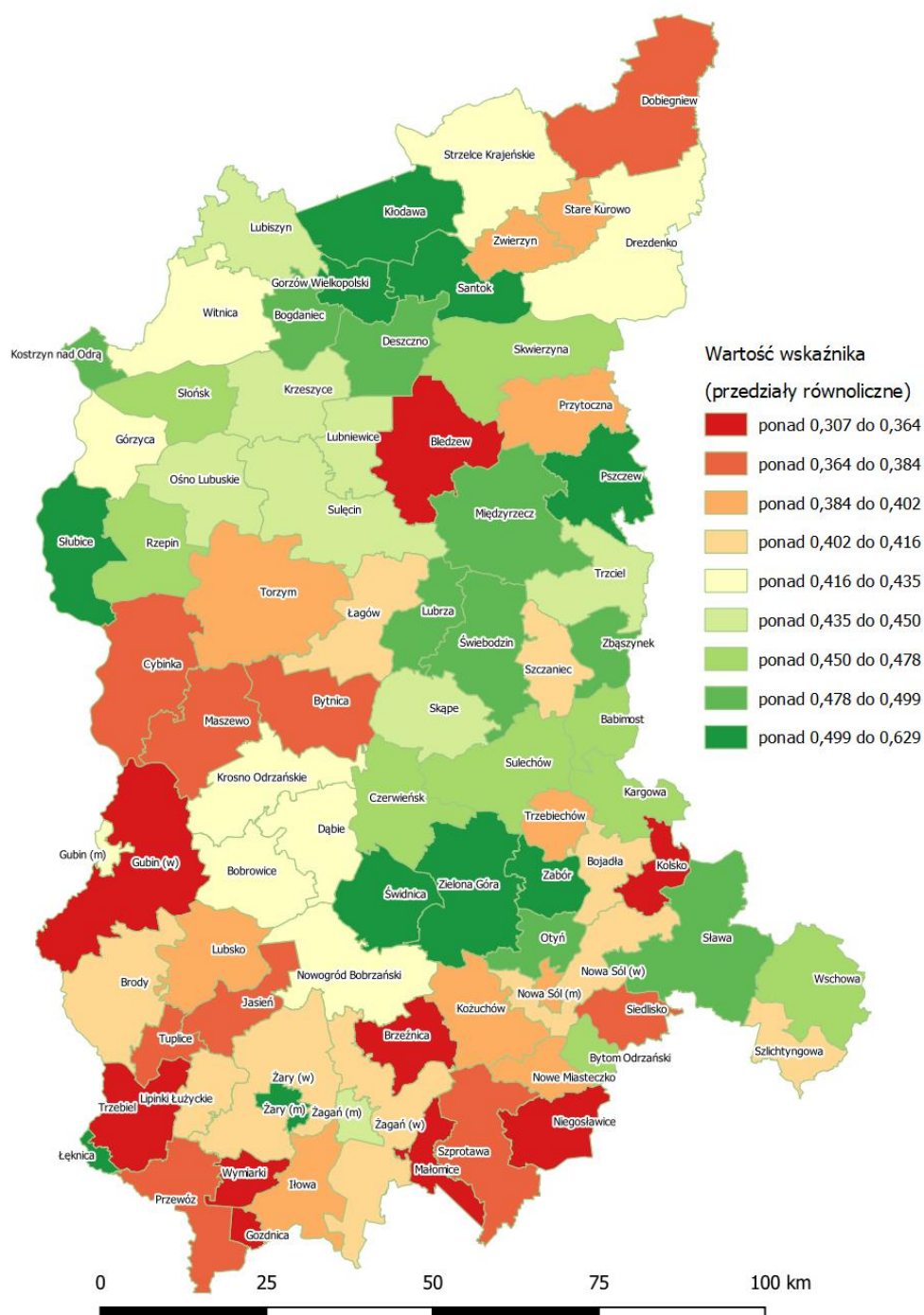

Sytuacja ogółem

Analizując przestrzenne zróżnicowanie ogólnej sytuacji gmin w województwie lubuskim można stwierdzić, że najbardziej korzystna sytuacja zauważalna jest przede wszystkim w dużych ośrodkach miejskich takich jak:

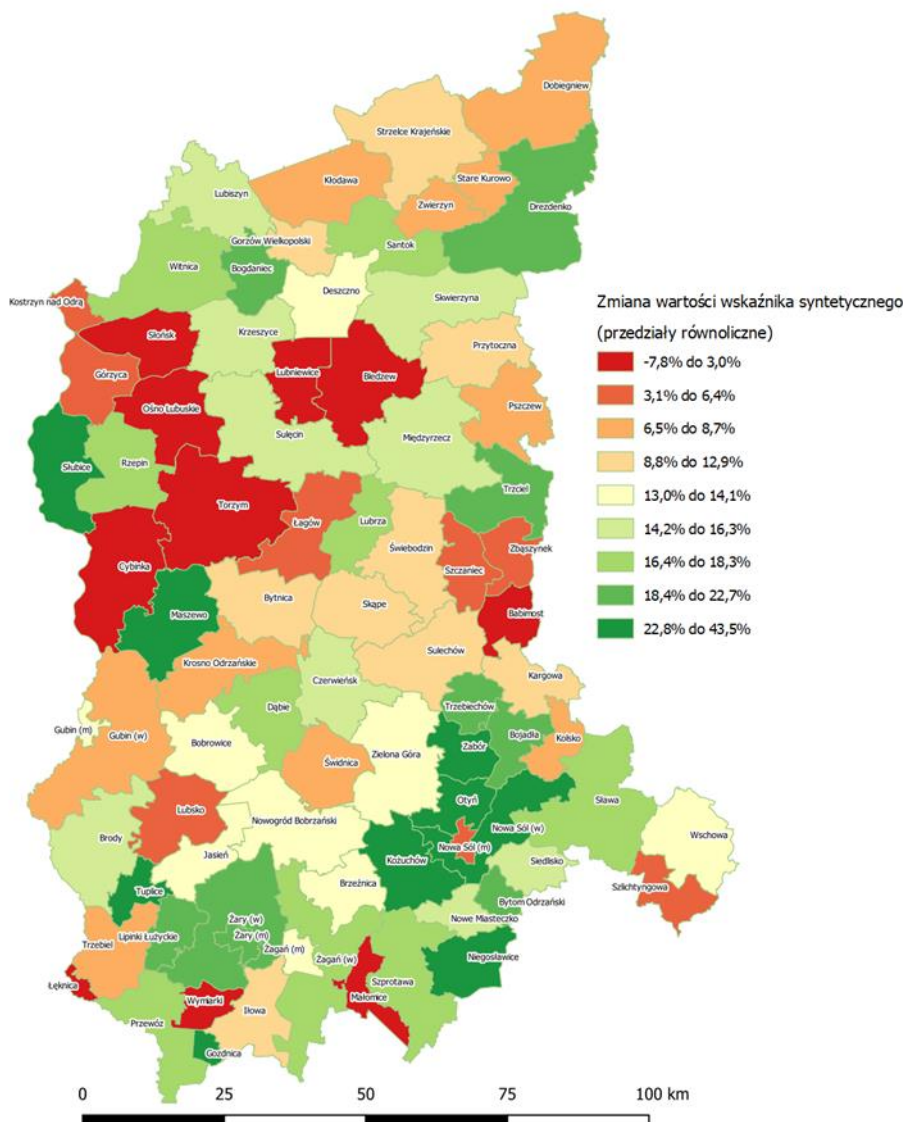
¹⁰¹ Analizowano następujące wskaźniki: Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego, Powierzchnia użytkowa mieszkań oddana do użytku na 1 mieszkańca, Liczba uczestników imprez na 1000 mieszkańców, Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat, Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków, Udział obszarów chronionych przyrodniczo, Frekwencja w ogólnopolskich wyborach powszechnych, Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców, Liczba bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Rysunek 23. Mapa ilustrująca sytuację ogółem (2017 r.).

Biorąc pod uwagę sytuację ogółem, warto zauważyć, że tylko kilka gmin zanotowało pogorszenie swojej sytuacji. Do kategorii gmin, które uzyskały niską ocenę ogółem i charakteryzują się negatywną tendencją w ostatnich latach należą Wymiarki, Bledzew i Torzym. Na taki stan składa się przede wszystkim niekorzystna sytuacja w gospodarce oraz w społeczeństwie. Największa koncentracja gmin o niekorzystnych tendencjach otacza Słubice i Rzepin. Ponadto niekorzystne zjawiska zachodzą w takich gminach, jak: Lubniewice, Babimost i Małomice. Zwraca przy tym uwagę fakt, że korzystnym zmianom gospodarczym nie zawsze towarzyszą zmiany demograficzne lub społeczne, przy czym zmiany społeczne wydają się generalnie w większym stopniu powiązane z rozwojem ekonomicznym gmin.

Rysunek 24. Dynamika zmian dla sytuacji ogółem (2013-2017 r.).

Potrzeby rozwojowe gmin

W ramach realizowanej ekspertyzy przeprowadzono badanie głównych ponadlokalnych potrzeb rozwojowych gmin, które zgłoszone zostały z perspektywy lokalnej. Przedstawiciele gmin najczęściej, jako najbardziej priorytetowe, wskazywali inwestycje drogowe (w tym modernizację drogi krajowej nr 18 (A18), przebudowę dróg wojewódzkich i powiatowych, budowę obwodnic, mostów na Odrze) oraz kolejowe (przywrócenie połączeń, modernizację linii i zakup taboru). W dalszej kolejności wskazywane były przedsięwzięcia związane z szeroko

rozumianym dostarczaniem mediów (uregulowanie gospodarki wodno-ściekowej, rozbudowę infrastruktury energetycznej, rozwój sieci gazowniczych). Istotne z punktu widzenia gmin są również dalsze inwestycje w rozwój przedsiębiorczości (tworzenie parków przemysłowych i uzbrajanie terenów inwestycyjnych), cyfryzacji (rozwój szerokopasmowych sieci światłowodowych) oraz wsparcie rozwoju turystyki, sportu i rekreacji. Gminy leżące wzdłuż rzeki Odry i Warty zgłaszały konieczność dalszego wzmocnienia ochrony przeciwpowodziowej. Samorządy położone w większej odległości od głównych szlaków komunikacyjnych zwracały uwagę na zwiększanie efektywności transportu międzygminnego na potrzeby dojazdu do miejsc pracy oraz w celu rozwoju turystyki i rekreacji na terenie gmin wiejskich, w tym leśnych. Dość liczne były również wskazania potrzeb w zakresie inwestycji w OZE.

Główne wnioski z analizy

Gminy województwa lubuskiego cechuje duże zróżnicowanie pod względem podstawowych charakterystyk (gminy z przewagą terenów zurbanizowanych, gminy rolnicze, gminy z przewagą terenów leśnych), wobec czego kierunki rozwoju gmin powinny być dostosowane do ich głównych przewag i potencjałów. Podstawowe problemy, z jakimi borykają się gminy województwa lubuskiego wiążą się z niekorzystnymi procesami demograficznymi związanymi z depopulacją, starzeniem się lokalnych społeczności oraz migracjami. Wskaźnik obciążenia demograficznego wykazuje negatywną tendencję dla wszystkich gmin województwa lubuskiego. Jest to trend o tyle niepokojący, że mamy do czynienia z niedoszacowaniem ubytku ludności związanym z częstym pozostawianiem w rejestrach gminnych osób, które faktycznie zmieniły miejsce zamieszkania.

Jakkolwiek w gminach województwa lubuskiego mamy do czynienia z relatywnie wysokim poziomem rejestracji nowych podmiotów gospodarczych, to jednak „stare” firmy, działające na rynku nie zawsze dobrze radzą sobie w zmieniającej się rzeczywistości. Przejawem tego jest występujące w ponad połowie gmin województwa lubuskiego zmniejszanie się liczby podmiotów gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców. Niewystarczająca aktywność rynkowa przedsiębiorców jest traktowana jako jeden z poważniejszych problemów natury gospodarczej również przez przedstawicieli samorządów gmin.

Jedną z częściej zgłaszanych barier rozwojowych jest niewystarczająca dostępność komunikacyjna poszczególnych gmin. Niezaspokojone są również ich potrzeby w zakresie inwestycji w bazową infrastrukturę techniczną (drogi, sieci wodno-kanalizacyjne). Ma to znaczenie nie tylko z punktu widzenia podnoszenia jakości życia mieszkańców, ale także jest istotne jako czynnik mający znaczenie w procesie ubiegania się o inwestorów.

Jednym z większych problemów gmin jest niedoinwestowanie w szeroko rozumianą infrastrukturę społeczną. Dotyczy to instytucji kultury czy ośrodków sportowych i rekreacyjnych. Badania wykazały niedoinwestowanie w obszarze sprzyjającym podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego, ale również mogącym mieć znaczenie w procesie kształtowania podstaw pod przyszły rozwój (np. w obszarze turystyki).

W lubuskich gminach niedostatecznie wykorzystywane są również możliwości pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych. Konieczne są także dalsze działania związane z podnoszeniem efektywności energetycznej budynków i walki ze smogiem.

Jako podstawowe ograniczenie w skutecznym pozyskiwaniu funduszy unijnych, lubuskie gminy wskazywały przede wszystkim konieczność zapewnienia wkładu własnego na realizowane przedsięwzięcia.

7. OTOCZENIE ZEWNĘTRZNE I PROGNOZOWANE TRENDY ROZWOJOWE

7.1. Otoczenie zewnętrzne

Otoczenie zewnętrzne województwa stanowią czynniki i procesy wpływające na jego funkcjonowanie i rozwój, przynosząc szanse, ale i zagrożenia, którym należy sprostać. Można wskazać na jego wymiar ekonomiczny, społeczny, technologiczny czy prawno-ustrojowy.

Unia Europejska

Na sytuację społeczno-gospodarczą województwa lubuskiego silnie oddziałują procesy zachodzące w całej Unii Europejskiej. W sferze gospodarczej główny nacisk położony jest na innowacje i gospodarkę opartą na wiedzy. W ostatnich dziesięcioleciach siłą napędową około dwóch trzecich wzrostu gospodarczego w Europie były innowacje. Oczekuje się, że w latach 2021–2027 inwestycje w badania naukowe i innowacje wygenerują do 100 tys. nowych miejsc pracy w sektorze badań naukowych i innowacji. Zgodnie z propozycją rozporządzeń Polityki Spójności UE Polska zobowiązana jest przeznaczyć z alokacji EFRR min. 35% na CP1 *Bardziej inteligentna Europa* dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej¹⁰². Duże nadzieje na środki na innowacje wiążą się także z Europejskim Funduszem Obronnym (EDF), który został zaproponowany jako narzędzie polityki przemysłowej UE, służące dofinansowaniu z budżetu Unii badań naukowych nad innowacyjnymi technologiami obronnymi oraz programów rozwoju uzbrojenia i sprzętu wojskowego.

Drugim ważnym obszarem działań UE, znajdującym także zrozumienie w polityce krajowej i regionalnej, są kwestie środowiska. Na początku grudnia 2019 r. Europejska Agencja Środowiska opublikowała raport „Środowisko Europy 2020 — stan i prognozy” (SOER 2020). Stwierdzono w nim, że Europa nie osiągnie swoich celów na 2030 r., jeśli w ciągu najbliższych dziesięciu lat nie zostaną podjęte pilne działania w kwestii niepokojącego tempa utraty różnorodności biologicznej, zwiększającego się wpływu zmian klimatycznych oraz nadmiernej konsumpcji zasobów naturalnych. Polska jest zobowiązana do wydatkowania min. 30% (12.034 mln euro) na CP2 *Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna Europa* dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetyki, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, przystosowania się do zmian klimatu oraz zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem.

Wśród propozycji Komisji Europejskiej na rozwój UE w kolejnych latach należy zwrócić także uwagę na aspekty mające na celu lepszą integrację sektorów transportu, energii i technologii cyfrowych, aby przyspieszyć dekarbonizację i cyfryzację gospodarki UE, a także rozwiązania w zakresie ekologicznej mobilności, magazynowanie energii oraz inteligentnych sieci.

Wprowadzanie rozwiązań gospodarki o obiegu zamkniętym, obniżenie emisyjności wytwarzania energii elektrycznej, poprawa efektywności energetycznej budynków i inwestycje w bardziej ekologiczny transport są w stanie skierować gospodarkę na tory rozwoju, które będą w większym stopniu zrównoważone środowiskowo. Rozbudowa sieci szerokopasmowej umożliwi równy dostęp do internetu. Biorąc pod uwagę powyższe prognozy oraz zapowiedziane kierunki strumieni finansowych w ramach perspektywy UE 2021-2027 należy się spodziewać zwiększania poziomu inwestycji w ekologiczne źródła ciepła i energii, niskoemisyjny transport oraz działania na rzecz adaptacji do zmian klimatu.

Unia Europejska musi się także zmierzyć ze skutkami *Brexitu*, który może negatywnie wpłynąć na sytuację wielu polskich firm eksportujących towary i usługi na rynek brytyjski oraz Polaków tam pracujących. Propozycja

¹⁰² Założenia do Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, lipiec 2019 r.

ustanowienia mechanizmu UE na rzecz demokracji, praworządności i praw podstawowych może z kolei grozić obciążeniem Polsce części funduszy unijnych.

Transgraniczność

Sąsiedztwo niemieckich landów Brandenburgii i Saksonii oraz bliskość Berlina ma duży wpływ na możliwości rozwojowe województwa lubuskiego. Lubuskie aktywnie brało udział w opracowaniu Wspólnej Koncepcji Przyszłości 2030 dla polsko-niemieckiego obszaru powiazań¹⁰³. Dokument jest wizją planistyczno-przestrzenną, określającą jak powinien wyglądać obszar po obu stronach Odry i Nysy Łużyckiej w 2030 roku. Koncepcja obejmuje terytorium czterech krajów związkowych: Meklemburgii-Pomorza Przedniego, Brandenburgii, Berlina i Saksonii po stronie niemieckiej oraz czterech województw: dolnośląskiego, lubuskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego po stronie polskiej. Obszar ten jest jednocześnie terenem działań inicjatywy Partnerstwo Odry. Na obszarze tym o powierzchni 160.000 km² zamieszkuje 21 mln ludzi. Wspólnie w 2014 r. wytworzono tu produkt krajowy brutto w wysokości 430 mld EUR.

Determinantą rozwoju polsko-niemieckiego obszaru powiazań jest sieć największych miast i ich obszarów funkcjonalnych, którą tworzą: Berlin, Wrocław, Drezno, Lipsk, Poznań i Szczecin. Tę sieć rosnących metropolii uzupełniają miasta posiadające wiodące funkcje administracyjne: Poczdam, Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski i Schwerin. Każde z tych miast ma różnorodne funkcje w dziedzinie gospodarki, turystyki, transportu, nauki, kultury i polityki. Do tego dochodzi gęsta sieć średnich i małych miast oraz różnorodne obszary wiejskie z ich specyficznymi walorami.

Istotną osią polsko-niemieckiego obszaru powiazań jest rzeka Odra z jej dopływem Nysą Łużycką, które razem z innymi rzekami i drogami wodnymi kształtują geografie wspólnego obszaru gospodarczego. Wspólna Koncepcja Przyszłości 2030 formułuje wytyczne rozwoju skierowane na obszary działania o szczególnym znaczeniu dla przyszłego rozwoju, jak: wykorzystanie zalet policentrycznej struktury osadniczej, poprawa połączeń transportowych, inwestowanie w ludzi, promowanie trwałego i zrównoważonego wzrostu, zabezpieczanie podstaw dla wysokiej jakości życia.

Obszar transgraniczny przynosi zarówno szanse, jak i zagrożenia. Dla lubuskich firm dużym atutem jest możliwość pozyskiwania klientów z zagranicy. Niemiecki klient korzysta przykładowo z usług stomatologicznych, medycy estetycznej czy także z zakupu polskich towarów np. budowlanych, mebli¹⁰⁴. Potencjał technologiczny niemieckiego przemysłu (np. powstająca pod Berlinem wielka fabryka Tesli) stwarza szansę na kooperację i wzrost innowacyjności lubuskiej gospodarki. Również uruchomienie w listopadzie 2020 r. portu lotniczego Berlin-Brandenburg im. Willy'ego Brandta (które miało być pierwotnie oddane do użytku w 2012 r.) będzie znacznie oddziaływać na obszar Polski zachodniej w obszarze transportu lotniczego.

Natomiast lubuscy przedsiębiorcy wskazują na wciąż realne zagrożenie odpływu pracowników do Niemiec. Obawy dotyczą m.in. zachęt uczniów do kontynuacji nauki w Niemczech, gdzie funkcjonuje system dualny i uczniowie podczas nauki otrzymują dosyć wysokie wynagrodzenie. Spadek bezrobocia w Brandenburgii, oznacza, że spora część stanowisk jest nieobsadzona, zatem może być kierowana oferta w stronę pracowników z Polski¹⁰⁵.

¹⁰³ Dokument został opracowany przez Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej, <https://www.kooperation-ohne-grenzen.de/pl/koncepcja-przyszlosci/>, (20.04.2020).

¹⁰⁴ <https://www.money.pl/gospodarka/zlodzieje-samochodow-odeszli-do-przeszlosci-teraz-polska-kojarzy-sie-niemcom-z-chirurgia-plastyczna-i-oknami-6457346205275777a.html>, (20.04.2020).

¹⁰⁵ <https://www.brandenburgia.pl/bezrobocie-w-brandenburgii-na-rekordowo-niskim-poziomie/>, (20.04.2020).

W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do 2030 r. założono, że zmniejszy się stopień peryferyjności obszarów przygranicznych poprzez zwiększenie ich dostępności w relacjach wewnątrz krajowych i międzynarodowych. Zwiększy się integracja obszarów leżących po obu stronach granicy, co prowadzić będzie do stopniowego kształtowania transgranicznych obszarów funkcjonalnych. Obszary te sprawniej niż dotychczas wykorzystywać będą potencjał ludzki, środowiskowy, turystyczny, edukacyjny oraz kulturalny dla celów rozwojowych. Niestety, należy zauważyć, że nie zostały w krajowej polityce regionalnej zaproponowane żadne instrumenty finansowe wspierające pogranicze. Od wielu lat współpraca polsko-niemiecka opiera się na unijnych programach współpracy transgranicznej Interreg, umożliwiających transgraniczne inwestycje w kilku wybranych dziedzinach oraz małe projekty partnerskie w ramach działań euroregionów.

Otoczenie krajowe

Według raportu UE¹⁰⁶, w ogólnym ujęciu, Polska jest dobrze zintegrowana gospodarczo z UE i z resztą świata, a jej gospodarka jest zrównoważona wewnętrznie i zewnętrznie. Saldo obrotów bieżących Polski w 2019 r. pozostawało bliskie równowadze, a zadłużenie zagraniczne netto dalej malało. Struktura eksportu jest w dalszym ciągu bardzo zróżnicowana i stopniowo zmienia się na korzyść zaawansowanych technologicznie produktów i usług o wysokiej jakości. Zadłużenie sektora publicznego i prywatnego pozostaje niskie w porównaniu ze średnią UE.

Jednym z najważniejszych długoterminowych wyzwań jest zapewnienie stopniowego przechodzenia na gospodarkę opartą na wiedzy, wytwarzającą zaawansowane produkty i usługi. Polska gospodarka jest wciąż mało innowacyjna, energochłonna i w dużym stopniu zależna od paliw kopalnych. Podstawowe znaczenie ma zatem ograniczenie emisji gazów cieplarnianych przez obniżenie emisyjności wytwarzania energii elektrycznej i zmniejszenie energochłonności.

Województwo lubuskie słabo wypada w rankingach innowacyjności regionów – nie tylko na poziomie europejskim ale również krajowym. Z drugiej strony, region charakteryzuje się wysoką wartością eksportu do Niemiec w całości produkcji przemysłowej, co świadczy o konkurencyjności przedsiębiorstw. Region jest otoczony przez znacznie większe województwa i landy z silnymi metropoliami: Poznaniem, Wrocławiem, Szczecinem, Berlinem i Dreznem. To międzymetropolitalne położenie stwarza zagrożenia związane z tzw. wymywaniem zasobów, w tym zdolnej i ambitnej młodzieży. Równocześnie daje jednak szansę korzystnej kooperacji z partnerami dysponującymi znacznymi możliwościami technologicznymi i finansowymi.

W 2010 r. Samorząd Województwa Lubuskiego był jednym z inicjatorów Strategii Rozwoju Polski Zachodniej do 2020 r.¹⁰⁷, nad którą pracowali samorządowcy pięciu województw: lubuskiego, zachodniopomorskiego, dolnośląskiego, wielkopolskiego i opolskiego oraz eksperci i przedstawiciele rządu. Mimo, iż strategia nie spełniła nadziei na dodatkowe środki finansowe dla tej części Polski, współpraca z sąsiednimi regionami jest potrzebna i powinna być kontynuowana.

7.2. Prognozowane trendy rozwojowe

Prognozowane trendy rozwojowe należy rozumieć jako nowe zjawiska, czynniki identyfikujące uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego, które kształtują warunki funkcjonowania podmiotów publicznych, prywatnych, okołobiznesowych oraz wpływają na jakość życia mieszkańców. Kształtowane w perspektywie długoterminowej są głównie wynikiem czynników zewnętrznych. Województwo lubuskie będzie musiało sprostać tendencjom

¹⁰⁶ Europejski semestr 2020: Ocena postępów w zakresie reform strukturalnych, zapobiegania zakłóceniom równowagi makroekonomicznej i ich korygowania oraz wyniki szczegółowych ocen sytuacji na mocy rozporządzenia (UE) nr 1176/2011, Sprawozdanie krajowe – Polska 2020, Dokument Roboczy Służb Komisji, Bruksela, 26.02.2020 r.

¹⁰⁷ Strategia Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020 przyjęta uchwałą nr 60 Rady Ministrów w dniu 30 kwietnia 2014 r.

identyfikowanym na poziomie ogólnoświatowym i europejskim¹⁰⁸ oraz regionalnym. Wśród najbardziej charakterystycznych procesów można wymienić transformację społeczno-demograficzną, postępującą rewolucję cyfrową w życiu jednostki i gospodarce, jak również zmiany klimatu i potrzeby ochrony środowiska.

Spółeczeństwo

Procesy demograficzne zachodzące w ostatnich latach w województwie lubuskim są tożsame z trendami ogólnoświatowymi, ale również z przemianami ludnościowymi w Europie Środkowo-Wschodniej. Zgodnie z **prognoząmi demograficznymi GUS** liczba ludności w województwie lubuskim będzie stale się zmniejszać. Zaobserwować można dość istotne zmiany w strukturze wieku mieszkańców regionu, a mianowicie istotny spadek liczby młodych ludzi, przy wzroście liczby osób starszych. Wpływ na strukturę ludności w regionie ma bardzo niski współczynnik dzietności, jak również wzrost ruchu migracyjnego.

Starzejące się społeczeństwo i odpływ mieszkańców z regionu będą w znaczny sposób wpływać na liczbę pracujących oraz potrzeby pracodawców w zakresie zatrudnienia, a także na dostęp do miejsc pracy. Nowym, zauważalnym zjawiskiem na rynku pracy stali się imigranci zarobkowi, których w ostatnich latach znacząco przybyło w województwie lubuskim. Jednak prognozowanie skali tego zjawiska w najbliższych latach jest utrudnione, choć potrzeby rynku pracy prawdopodobnie będą sprzyjać przyjmowaniu imigrantów zagranicznych. Wymaga to jednak zmian prawnych i systemowych.

Dokonująca się rewolucja cyfrowa kreuje **nowe procesy społeczne**, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych wpływa na rozwój społeczeństwa informacyjnego. Wyraźnie zauważalna jest zmiana stylu życia Lubuszan wykorzystujących usługi i produkty cyfrowe w życiu codziennym, zarówno w indywidualnych gospodarstwach domowych, jak i w przestrzeni publicznej. W dłuższej perspektywie zmiany te wpłyną na podniesienie jakości ich życia – szczególnie rozwiązania wykorzystujące internet rzeczy. Zwrócić także należy uwagę na **rozwój technologii informacyjnych**, bowiem informacja w trybie natychmiastowym obiega media i sieci społecznościowe oraz rozwija się zakres usług cyfrowych, do których dostęp ma każdy poprzez internet (e-bankowość, e-administracje, e-edukacja, telemedycyna, zakupy w sieci).

Warto dostrzec także procesy osłabiania się więzi rodzinnych oraz mobilność, przy czym trendy technologiczne wskazują, że w przyszłości mobilność będzie połączeniem fizycznego przemieszczania się i obecności wirtualnej, co pociągnie to za sobą kolejne istotne przemiany społeczne.

Gospodarka

Proces określany mianem **rewolucji przemysłowej 4.0.** opiera się na zwiększaniu się tempa rozwoju technologii, obejmującej m.in. internet rzeczy, robotyzację, sztuczną inteligencję, autonomiczne samochody, druk 3D, nano i biotechnologię, komputery kwantowe¹⁰⁹. Warto także wspomnieć o dużych zbiorach danych i eksploracji tych danych (big data). Wytwarzanie produktów i usług cyfrowych jest dziś ważną gałęzią gospodarki. Postęp technologiczny wymusza zmiany modeli biznesowych w obszarze produkcji, konsumpcji, transportu i dostaw.

Zmiany zachodzące w regionalnej gospodarce wpisują się w czwartą rewolucję przemysłową, a dynamiczny rozwój przemysłu oparty na nowoczesnych technologiach w połączeniu z niskimi kosztami produkcji zwiększa jego konkurencyjność. Innowacyjny (nowoczesny) przemysł tradycyjny jest lubuską inteligentną specjalizacją zbudowaną na bazie specyfiki regionu, charakteryzującego się silną obecnością tradycyjnych sektorów gospodarki tj. przemysłu metalowego, motoryzacyjnego, drzewnego, meblarskiego i papierniczego. Zauważalny

¹⁰⁸ Por. *Światowe tendencje do 2030 r.: czy UE jest w stanie sprostać przyszłym wyzwaniom?*, ESPAS, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2017.

¹⁰⁹ Por. K. Schwab, *Czwarta rewolucja przemysłowa*, przekład A.D. Kamińska, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2018.

jest konsekwentny rozwój tradycyjnych gałęzi przemysłu, wykorzystujących nowe technologie. Rozwój lubuskiej gospodarki jest spójny z koncepcją inteligentnej reindustrializacji polskiego przemysłu opartej na nowoczesnych technologiach, ogłoszonej w SOR.

Wykorzystanie technologii cyfrowych jest zauważalne we wszystkich strategicznych obszarach rozwoju społeczno-gospodarczego województwa lubuskiego. Dostęp do internetu szerokopasmowego stanowi jedną z podstawowych potrzeb społecznych i gospodarczych. Rozwój cyfryzacji stymuluje dynamiczny rozwój przemysłu, energetyki, edukacji, transportu, smart cities, czy administracji publicznej. Technologie cyfrowe kształtują nowy model gospodarki.

Zastosowanie technologii cyfrowych w rozwoju gospodarczym regionu przełożyło się na zainteresowanie wykorzystaniem przestrzeni kosmicznej oraz związanych z nią technologii zarówno w zakresie dostarczania usług komercyjnych i publicznych. Województwo lubuskie posiada potencjał naukowy oraz biznesowy, umożliwiający realizowanie działań z zakresu sektora kosmicznego, którego rozwój będzie oddziaływał na pozostałe branże.

Środowisko

W przyjętej przez rząd Polityce Ekologicznej Państwa 2030 (PEP) za najważniejsze trendy w obszarze środowiska uznano **nasilające się skutki zmian klimatu**, zwiększającą się konkurencję o zasoby naturalne, rosnącą presję na ekosystemy, przybierający na znaczeniu wpływ środowiska na zdrowie człowieka, wyczerpywanie się dotychczasowych źródeł finansowania ochrony środowiska¹¹⁰.

Niekorzystne zmiany klimatu stały się odczuwalne w regionie lubuskim i mogą mieć poważne skutki dla dalszej perspektyw rozwoju m.in. lubuskiego rolnictwa oraz wpływać na środowisko przyrodnicze i społeczne. Prognozowane oddziaływanie dla obszaru Europy Środkowo-Wschodniej zgodnie z PEP obejmuje **częstsze ekstrema temperatury, większą intensywność opadów mogącą powodować powodzie o każdej porze roku, wzrost częstotliwości i intensywności huraganów, a także występowanie susz**. W projekcie planu przeciwdziałania skutkom suszy wskazano, że obszar województwa lubuskiego jest zagrożony suszą rolniczą (wynik suszy atmosferycznej) i hydrologiczną (obniżenie poziomu wód podziemnych)¹¹¹.

Szczególnie zauważalne korzystne zmiany następują w świadomości Lubuszan, którzy wyrażają potrzebę życia w czystym środowisku. W życiu codziennym przejawia się to koniecznością zmniejszenia poziomu emisji substancji zanieczyszczających powietrze i gazów cieplarnianych, dotyczy to zarówno gospodarstw indywidualnych, jak i przedsiębiorstw. Edukacja ekologiczna i zmiany prawne spowodowały, że przy jednoczesnej rosnącej ilości odpadów komunalnych, następuje permanentny rozwój selektywnego zbierania i segregacji odpadów komunalnych. Spodziewany jest trend rozwoju w oparciu o **gospodarkę o obiegu zamkniętym**, dążącą do wydajnej produkcji, świadomej konsumpcji, po gospodarowanie odpadami i uzyskanie surowców wtórnych, które są ponownie wprowadzane do obiegu w gospodarce.

Trendy w rozwoju zielonej gospodarki wymagają także odpowiedniego podejścia do pozyskiwania energii. Prognozy na poziomie rządowym wskazują, że ze względu na potrzebę spełnienia celu **OZE** w elektroenergetyce w 2030 r. na poziomie 31,8% zakłada się wzrost udziału OZE w wytwarzaniu energii elektrycznej, zwłaszcza po 2022 r. (fotowoltaiki) oraz morskiej energetyki wiatrowej (od 2025 r.)¹¹².

¹¹⁰ Polityka ekologiczna Państwa 2030, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 16 lipca 2019 r.

¹¹¹ Projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy, Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, 12.08.2019, Warszawa

¹¹² Wnioski z analiz prognostycznych – załącznik nr 2 do Zaktualizowanego projektu Polityki energetycznej Polski do 2040 roku, Projekt – w. 2.1 – 08.11.2019, Ministerstwo Energii, Warszawa 2019.

Biorąc pod uwagę powyższe prognozy oraz zapowiedziane kierunki strumieni finansowych w ramach perspektywy UE 2021-2027 spodziewać należy się zwiększania poziomu inwestycji w ekologiczne źródła ciepła i energii, niskoemisyjny transport oraz adaptacji do zmian klimatu.

7.3. Pandemia COVID-19 w Europie – skutki i wyzwania

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła 11 marca 2020 r. stan pandemii z uwagi na rozprzestrzeniające się poza granice Chin zarażenia SARS-CoV-2. Aby zapobiec rozprzestrzenianiu się choroby władze wielu krajów wprowadziły szereg ograniczeń w życiu społeczno-gospodarczym. Nastąpiło silne osłabienie aktywności w sektorze przemysłowym i usługach oraz spadek popytu. Wynika to m.in. z zamykania fabryk i zaburzenia łańcuchów wartości (import podzespołów z Chin), szczególnie w takich sektorach jak motoryzacja czy elektronika. Niektóre sektory gospodarki w Europie, w tym w Polsce wiosną 2020 r. praktycznie stanęły. Dotyczy to np. turystyki, transportu pasażerskiego, kultury czy rekreacji.

Aby złagodzić skutki finansowe dla obywateli i całej gospodarki, Komisja Europejska przyjęła plan działań stanowiący kompleksową reakcję gospodarczą na pandemię COVID-19. KE zapowiedziała również przekierowanie wszystkich dostępnych funduszy strukturalnych na działania w kontekście koronawirusa¹¹³.

21 lipca 2020 r. przywódcy europejscy osiągnęli porozumienie w sprawie planu odbudowy i europejskiego długoterminowego budżetu na lata 2021–2027. Uzgodniono, że ponad 50 proc. ogólnego długoterminowego budżetu UE i instrumentu odbudowy *Next Generation EU* – razem ok. 1,8 bln euro – wesprze nowoczesną politykę i nakieruje Europę na zrównoważoną odbudowę gospodarki zwiększającą jej odporność.

UE szybko przekierowała fundusze spójności, by pomóc państwom członkowskim w obliczu kryzysu:

- **37 mld EUR z budżetu UE**, by wesprzeć systemy opieki zdrowotnej, małe i średnie firmy oraz rynki pracy poprzez **inicjatywę inwestycyjną w odpowiedzi na koronawirusa**,
- **do 28 mld EUR z funduszy strukturalnych** z puli środków krajowych na lata 2014–2020 nieprzydzielonych jeszcze na projekty,
- **do 800 mln EUR z Funduszu Solidarności UE** dla krajów najbardziej dotkniętych pandemią, możliwe dzięki poszerzeniu zakresu funduszu o kryzysy zdrowia publicznego.

UE dodatkowo uelastyczniła też użytkowanie funduszy strukturalnych. Dzięki tzw. inicjatywie inwestycyjnej „plus” w odpowiedzi na koronawirusa:

- państwa członkowskie mogły **przenosić pieniądze między funduszami** stosownie do swoich potrzeb,
- można było przekierowywać zasoby do **regionów najbardziej poszkodowanych**, gdyż zawieszone zostały warunki uprawniające regiony do otrzymania środków,
- od 1 lipca 2020 r. do 30 czerwca 2021 r. państwa członkowskie miały możliwość ubiegania się o **stuprocentowe finansowanie z budżetu UE** programów związanych ze skutkami pandemii¹¹⁴.

Inicjatywę będącą odpowiedzią na kryzys uruchomił również finansowany z programu „Horyzont 2020” **Europejski Instytut Innowacji i Technologii (EIT)**. Poprzez dodatkowe środki w wysokości **60 mln EUR** dla

¹¹³ Komisja Europejska, Gospodarka, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/economy_pl, (8.04.2020).

¹¹⁴ COVID-19: reakcja UE na skutki gospodarcze, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/coronavirus/covid-19-economy/>, (20.10.2020).

innowatorów opracowujących rozwiązania wielkoskalowe, które pomogą rozwiązać problemy społeczno-gospodarcze.

Negatywne skutki pandemii COVID-19 zauważalne były we wszystkich krajach członkowskich UE. Komitet Regionów w opublikowanym w październiku 2020 r. raporcie¹¹⁵ wskazał na główne obszary problemowe, które dotknęły regiony unijne. Ponad 90% regionów i gmin UE oczekiwała spadku przychodów w efekcie kryzysu wywołanego pandemią. W szczególności silnie dotknięte kryzysem zostały przedsiębiorstwa z sektora MŚP i turystyki (z powodu zamknięcia granic). Najbardziej wrażliwą grupę społeczną stanowili młodzi ludzie w wieku przedszkolnym i szkolnym, niewiele szkół dysponowało wysokocyfrowym wyposażeniem dlatego zauważono pogłębiające się różnice cyfryzacji w regionach UE. Istotnym wyzwaniem będzie niedopuszczenie do powstania "straconego pokolenia COVID-19" w edukacji i na rynku pracy.

Pandemia COVID-19 odcisnęła swoje piętno na systemach zdrowotnych we wszystkich krajach UE. Dużym problemem była mała liczba testów, niewystarczająca ilość sprzętu wysokospecjalistycznego – w tym respiratorów, a przede wszystkim brak odpowiedniej ilości personelu medycznego. Występowały ogromne dysproporcje regionalne w zakresie opieki szpitalnej w UE, np. liczba łóżek na oddziałach intensywnej terapii i/lub duża różnica liczby zatrudnionych w sektorze zdrowia w różnych regionach. Pandemii odczuwają też w szczególności kobiety: prawie 80% miejsc pracy z sektora opieki zdrowotnej w UE zajmowały kobiety. Podobny procent udziału kobiet odnosi się do ilości miejsc pracy na pierwszej linii frontu w sektorze sprzedaży. Zauważono także wzrost stosowania przemocy wobec kobiet i dziewcząt w czasie zamknięcia.

W związku z pandemią COVID-19 wprowadzono radykalne ograniczenia aktywności społecznej i gospodarczej oraz bariery w podróżowaniu. W szczególnie trudnej sytuacji znalazły się osoby starsze, wymagające wsparcia i opieki, jak również osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, w tym dzieci. Pozytywnym skutkiem ubocznym był wzrost znaczenia usług cyfrowych w gospodarce, były one częściej wykorzystywane do pracy i zakupów w okresie restrykcji społecznych. W efekcie nastąpiło również przyspieszenie rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

W Polsce rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. wprowadzono stan zagrożenia epidemicznego, a następnie od dnia 20 marca 2020 r. stan epidemii. Rząd Polski zaproponował z początkiem kwietnia 2020 r. tzw. tarczę antykryzysową, czyli pakiet rozwiązań, który ma niwelować skutki kryzysu wywołanego pandemią COVID-19. Propozycje oparto na pięciu filarach: ochronie miejsc pracy i bezpieczeństwu pracowników, finansowaniu przedsiębiorców, ochronie zdrowia, wzmocnieniu systemu finansowego, inwestycjach publicznych. Wartość wsparcia oferowanego w ramach tarczy oszacowano na ok. 212 mld złotych¹¹⁶. Z uwagi na pogłębiający się kryzys i niezadowolenie obywateli oraz podmiotów biznesowych przygotowano dodatkowy pakiet wspierający społeczeństwo i gospodarkę¹¹⁷.

Niewątpliwie negatywne skutki pandemii będą odczuwalne dla gospodarki i społeczeństwa na całym świecie przez najbliższe lata. Jednak ich skalę trudno oszacować. Z pewnością wpłyną one na realizację celów rozwojowych zawartych w Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030.

¹¹⁵ *Barometer of Regions and Cities*, Europejski Komitet Regionów, Bruksela, 2 października 2020 r.

¹¹⁶ *Tarcza antykryzysowa*, <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa>, (8.04.2020).

¹¹⁷ *Rozszerzamy tarczę antykryzysową*, <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa/rozszerzamy-tarcze-antykryzysowa-nowych-rozwiazan-dla-firm-pracownikow-i-rolnikow>, (8.04.2020).

II. ANALIZA SWOT

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
SFERA SPOŁECZNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Nowe kierunki studiów uruchamiane na uczelniach województwa (m.in. kierunek lekarski); • Rozwijającą się infrastruktura kształcenia zawodowego i współpraca szkół z pracodawcami; • Wysoki wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami; • Dobrze rozwinięta sieć szpitali; • Rozwijająca się infrastruktura ochrony zdrowia i ratownictwa medycznego (bazy pogotowia lotniczego, radioterapia, Centrum Zdrowia Matki i Dziecka); • Najniższe zadłużenie SPZOZ w kraju do 2019 r.; • Rosnący kapitał społeczny, aktywność organizacji i sektora ekonomii społecznej oraz rozwój instytucjonalny społeczeństwa obywatelskiego (lokalne grupy działania, budżety obywatelskie JST); • Relatywnie dobry poziom bezpieczeństwa publicznego; • Opracowane i wdrażane programy polityki senioralnej i młodzieżowej; • Wsparcie procesów rewitalizacji w gminach; • Promocja sportu i upowszechnianie aktywności sportowej; • Bogate, różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego oraz zróżnicowana oferta kulturalna; • Otwartość wspólnoty regionalnej na wielokulturowość. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mała liczba ludności, niski przyrost naturalny, emigracja; • Niekorzystna struktura wiekowa - starzenie się społeczeństwa; • Braki w infrastrukturze i ofercie usług społecznych, szczególnie skierowanej do seniorów; • Niewielka liczba studentów, w tym studentów zagranicznych; • Niski poziom współpracy regionalnych uczelni wyższych z międzynarodowym środowiskiem akademickim; • Niedostateczna liczba instytucji opieki nad dziećmi do lat 3; • Niski wskaźnik edukacji przedszkolnej na terenach wiejskich; • Migracja młodych ludzi do większych ośrodków aglomeracyjnych w Polsce (np. Poznań, Wrocław) i za granicę; • Zwiększająca się liczba zgonów z powodu chorób cywilizacyjnych; • Utrudniony dostęp do ambulatoryjnej opieki zdrowotnej i specjalistycznych usług medycznych m.in. na skutek niedoboru lekarzy; • Znaczna grupa młodzieży NEET – nie uczącej się, nie pracującej, ani też nie szkolącej się; • Zły stan techniczny wielu zabytków architektury, konieczność pilnych, kosztownych remontów; • Wysokie bezrobocie w powiatach krośnieńskim, międzyrzeckim, strzelecko-drezdeneckim i żagańskim; • Trudna sytuacja na rynku pracy wśród kobiet, długotrwale bezrobotnych, mieszkańców wsi, osób powyżej 50 roku życia i młodzieży do 30 roku życia; • Znacząca liczba osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej; • Niedostateczne wsparcie podmiotów ekonomii społecznej na obszarach wiejskich.

SFERA GOSPODARCZA	
<ul style="list-style-type: none"> • Nowe kierunki badań na uczelniach województwa (m.in. w sektorze kosmicznym); • Wysoki poziom eksportu i korzystny bilans handlowy województwa; • Wysoki udział przemysłu w strukturze gospodarki regionalnej; • Aktywnie działające strefy przemysłowe (Kostrzyńsko-Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna, strefy aktywności gospodarczej, parki przemysłowe i naukowo-technologiczne); • Wyznaczone kluczowe obszary rozwoju gospodarczego – Regionalne Inteligentne Specjalizacje; • Atrakcyjne obszary inwestycyjne dla inwestorów, w tym zagranicznych; • Wysoka przedsiębiorczość i zaradność ekonomiczna mieszkańców regionu; • Relatywnie wysoka liczba imigrantów zarobkowych; • Inicjatywa Rozwoju Parku Technologii Kosmicznych (Centrum Badań Kosmicznych PAN); • Potencjał rodzimych firm w obszarze nowoczesnych technologii; • Rozwinięty sektor MŚP i formy jego wsparcia przez samorząd; • Obszary atrakcyjne dla turystyki weekendowej i aktywnej oraz rekreacji; • Winiarstwo i enoturystyka jako wyróżnik regionu; • Rozwój rolnictwa ekologicznego i produktów regionalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak silnego ośrodka naukowo-gospodarczego; • Słabe zagospodarowanie i wykorzystanie niektórych terenów przeznaczonych pod inwestycje; • Niewielka liczba dużych, rozpoznawalnych firm; • Wciąż stosunkowo niska aktywność zawodowa ludności; • Niskie zainteresowanie wykształceniem zawodowym wśród młodzieży; • Niskie zainteresowanie kształceniem ustawicznym; • Niski poziom nakładów i zatrudnienia w sektorze B+R; • Słaby poziom transferu innowacji; • Trudności z pozyskaniem pracowników w wielu branżach; • Wysoka cena produktów regionalnych i ich mała dostępność; • Brak spójnej oferty turystycznej oraz nieefektywna współpraca pomiędzy podmiotami działającymi w obszarze turystyki (samorządy, LOTUR, PTTK i inne); • Braki w infrastrukturze bazy noclegowej i konferencyjnej, w szczególności o wysokim standardzie.
SFERA PRZESTRZENNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Korzystne położenie geograficzne w Europie Środkowej - przy granicy polsko-niemieckiej na skrzyżowaniu tranzytowych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu międzynarodowym; • Policentryczna sieć osadnicza; • Rozwijające się powiązania miejskich obszarów funkcjonalnych; • Bardzo dobra dostępność komunikacyjna regionu: autostrady, drogi ekspresowe (autostrada A2, droga ekspresowa S3 - zaliczane do sieci TEN-T), 	<ul style="list-style-type: none"> • Niedostatecznie rozwinięte funkcje metropolitalne Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry; • Konkurencyjny charakter dwóch największych ośrodków miejskich o zbliżonej wielkości (Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry); • Niezadowalający poziom usług publicznych w miastach średnich i małych; • Zróżnicowana terytorialnie sytuacja społeczno-gospodarcza gmin; • Nieład urbanistyczny na obszarach miejskich

<p>drogi kolejowe (linia kolejowa C-E 59, E-20);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Potencjał transportowy Odrzańskiej Drogi Wodnej i MDW E70 (Warta- Noteć); • Akceptowalna odległość i dobry dojazd do/z sąsiednich portów lotniczych (Berlin, Poznań, Wrocław, Szczecin) oraz dobra infrastruktura regionalnego lotniska Zielona Góra; • Zadowalająca gęstość dróg; • Rosnąca poprawa stanu dróg wojewódzkich; • Rozwijająca się sieć ścieżek rowerowych; • Rozbudowana infrastruktura teleinformatyczna i powszechne korzystanie z internetu; • Korzystne warunki klimatyczne dla rozwoju sektora energetyki odnawialnej; • Potencjał surowców energetycznych (gaz ziemny, węgiel brunatny) i bogactw naturalnych; • Uporządkowana gospodarka ściekowa w większości miast; • Proekologiczne elektrociepłownie wykorzystujące paliwo z lokalnych złóż gazu ziemnego; • Cenne walory przyrodnicze regionu: wysoka lesistość, duża liczba jezior, liczne obszary chronione oraz unikatowe na skalę europejską osobliwości przyrodnicze; • Czyste, w małym stopniu przekształcone środowisko naturalne na przeważającej części województwa. 	<p>i niekontrolowana suburbanizacja;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niezadowalający stan techniczny niektórych odcinków dróg, w tym stanowiących dojazdy do sieci TEN-T; • Brak przepraw mostowych i obwodnic miast w ważnych ciągach komunikacyjnych województwa; • Niezadowalający stan infrastruktury kolejowej i brak elektryfikacji niektórych linii; • Niewystarczająca zewnętrzna i wewnętrzna dostępność kolejowa pod względem połączeń; • Zdegradowane drogi wodne (rzeka Odra, Warta, Noteć), brak żeglowności; • Niezadowalająca jakość i częstość połączeń komunikacji publicznej, w szczególności obszarów wiejskich z miastami; • Słabe skomunikowanie i wykorzystanie regionalnego lotniska Zielona Góra; • Niewystarczająca liczba transgranicznych połączeń komunikacyjnych z Niemcami; • Słaby rozwój sieci najwyższych napięć oraz zły stan elektroenergetycznej sieci dystrybucyjnej; • Wysoki poziom strat ciepła w przesyle oraz lokalne braki w dostępności do sieciowego gazu ziemnego; • Znaczny udział „niskiej emisji”, wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza, szczególnie w miastach; • Niezadowalający stan urządzeń melioracyjnych i przeciwpowodziowych; • Problemy z osadami poczyszczalnianymi; • Brak spalarni odpadów; • Niezadowalający stan czystości rzek; • Trudności rozwojowe niektórych gmin związane z dużym zalesieniem i/lub pokryciem obszarami chronionymi; • Niedostateczne wykorzystanie zasobów mineralnych województwa; • Niewystarczająco rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna na obszarach wiejskich; • Niekompletna sieć tras rowerowych.
---	--

SFERA ZARZĄDZANIA	
<ul style="list-style-type: none"> • Rozwinięta promocja regionu (gospodarcza i turystyczna); • Aktywna współpraca transgraniczna (m.in. w ramach programu Interreg) i współpraca zagraniczna z regionami partnerskimi; • Wykorzystanie polityki jakości w funkcjonowaniu samorządu województwa; • Kształtowanie procesów rozwojowych w samorządach terytorialnych w oparciu o programowanie strategiczne; • Efektywne wdrażanie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w obszarach funkcjonalnych Zielonej Góry i Gorzowa Wielkopolskiego; • Lokalne Grupy Działania jako doświadczone partnerstwo terytorialne na obszarach wiejskich; • Wysoki poziom wydatków inwestycyjnych w samorządach terytorialnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niedostateczna współpraca pomiędzy dwoma ośrodkami wojewódzkimi regionu; • Zauważalne deficyty we współpracy administracji publicznej z instytucjami otoczenia biznesu; • Mała liczba projektów partnerskich w samorządach terytorialnych; • Brak pokrycia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego znacznej części obszarów województwa; • Słabe wykorzystanie internetu w kontaktach z administracją publiczną.
SZANSE	ZAGROŻENIA
SFERA SPOŁECZNA	
<ul style="list-style-type: none"> • Ułatwiony dostęp do informacji i wiedzy dzięki rozwojowi technologii informacyjnych i komunikacyjnych; • Możliwość pozyskania spoza województwa kadr w zakresie nowoczesnych technologii; • Społeczne zrozumienie w skali krajowej dla potrzeb rozwoju onkologii, geriatry oraz tzw. srebrnej gospodarki; • Rozwój turystyki medycznej; • Skuteczna polityka migracyjna i system integracji cudzoziemców; • Możliwość wykorzystania środków unijnych na rozwój usług społecznych; • Inicjatywy i programy wspierające seniorów na poziomie krajowym i UE. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niekorzystny trend demograficzny, zmniejszająca się liczba ludności; • Niedobory na rynku pracy, w tym związane z migracją zatrudnionych obcokrajowców; • Atrakcyjność szkolnictwa niemieckiego (szczególnie zawodowego) dla lubuskiej młodzieży; • Niedostateczne rozwiązania systemowe w zakresie wspólnego kreowania oferty edukacji zawodowej i technicznej pomiędzy pracodawcami a sektorem edukacyjnym; • Niedofinansowanie służby zdrowia; • Deficyt kadry medycznej; • Skutki reformy szkolnictwa wyższego marginalizujące mniejsze uczelnie; • Negatywne skutki społeczne pandemii COVID - 19.; • Pojawienie się tzw. „straconego pokolenia COVID-19”; • Obciążenie systemu zdrowia spowodowane długotrwałymi skutkami pandemii COVID -19.

SFERA GOSPODARCZA	
<ul style="list-style-type: none"> Koncentracja środków zewnętrznych na Regionalnych Inteligentnych Specjalizacjach; Ograniczanie kosztów funkcjonowania podmiotów gospodarczych na całym świecie - poszukiwanie miejsc atrakcyjnych inwestycyjnie; Wzrost atrakcyjności gospodarczej w związku ze znaczną poprawą dostępności zewnętrznej; Rozwój usług transgranicznych i możliwość pozyskiwania klientów z zagranicy; Upowszechnianie zdrowego stylu życia poprzez propagowanie aktywnych form wypoczynku i rekreacji, oraz popyt na wysokiej jakości żywność m.in. ekologiczną; Rozwój zielonej gospodarki; Znaczące środki UE na innowacje po 2020 roku. 	<ul style="list-style-type: none"> Duża konkurencja w pozyskiwaniu inwestorów, w tym renomowanych dużych firm; Ograniczenia finansowe we wspieraniu sektora rolnictwa; Silna i atrakcyjna oferta i promocja turystyczna ze strony innych regionów; Brak rządowego wsparcia rozwoju konkurencyjności miast wojewódzkich; Spowolnienie gospodarki spowodowane negatywnymi skutkami pandemii COVID-19.
SFERA PRZESTRZENNA	
<ul style="list-style-type: none"> Bliska odległość dużych ośrodków metropolitalnych – Berlin, Poznań, Szczecin i Wrocław; Polityka UE nakierowana na rozwój odnawialnych źródeł energii, w tym znaczna ilość środków finansowych przeznaczonych na nowoczesne, niskoemisyjne technologie energetyczne; Realizacja planów rozwoju elektroenergetycznych sieci przesyłowych oraz dystrybucyjnych na terenie województwa lubuskiego; Możliwości dostarczania gazu ziemnego z różnych kierunków, w tym świadczenia usług dystrybucji przez kilka podmiotów; Wsparcie rozwoju miast średnich i małych ze środków krajowych i unijnych; Rządowe plany modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej; Wspólne regionalne inicjatywy dotyczące udrożnienia MDW E70 Warta-Noteć; Znaczące środki zewnętrzne na rozwój infrastruktury przeciwpowodziowej. Otwarcie nowego lotniska Berlin-Brandenburg. 	<ul style="list-style-type: none"> Utrudnienia administracyjne w dostępie do zasobów naturalnych; Niedostrzeganie deficytów infrastruktury kulturalnej z poziomu krajowego; Zmiany klimatyczne i coraz częściej występujące niekorzystne zjawiska atmosferyczne (w tym powodzie, wichury i susze); Możliwe problemy z wyprowadzeniem mocy z dużych źródeł wytwórczych związanych z brakiem rozbudowy linii wysokich napięć; Kongestia transportowa na obszarach miejskich (tzw. „wąskie gardła”); Nieefektywność działań w zakresie ochrony powietrza na poziomie krajowym; Niewystarczające działania zapobiegające negatywnym skutkom zmian klimatu.

SFERA ZARZĄDZANIA	
<ul style="list-style-type: none"> • Znaczące dla województwa środki finansowe UE po 2020 roku przeznaczone na działania innowacyjne; • Ułatwiona z racji położenia współpraca transgraniczna i międzyregionalna (w wymiarze międzynarodowym i krajowym); • Wzmocnienie i integracja programowania strategicznego i przestrzennego; • Rozwój instrumentów terytorialnych (ZIT, RLKS, „mały ZIT”) oraz rozwój współdziałania partnerskiego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zmiany w polityce spójności UE, skutkujące redukcją środków, szczególnie na obszarach wiejskich; • Dalsze niedostrzeganie znaczenia i skali problemów województwa lubuskiego i całego pogranicza zachodniego przez krajowe ośrodki decyzyjne; • Nadmierne regulacje prawne w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych; • Tendencje centralistyczne rządu ograniczające kompetencje samorządu.

III. PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE KLUCZOWE DLA REALIZACJI CELÓW STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO 2030

Cel strategiczny 1. Inteligentna, zielona gospodarka regionalna

1. Rozwój oferty parków naukowo-technologicznych i przemysłowych

Rozwój parków przemysłowo-technologicznych, z uwzględnieniem realizacji koniecznych inwestycji i projektów:

- 1) Park Naukowo-Technologiczny Uniwersytetu Zielonogórskiego sp. z o.o.: utworzenie Centrum Wdrożeń Ergonomicznych (CWE), działającego w celu poprawy ergonomii stanowisk pracy, kształtowania struktury przestrzennej stanowisk pracy oraz wdrażania innowacyjnych rozwiązań dla przemysłu, poprawa warunków do prowadzenia nowatorskich badań oraz opracowywania rozwiązań i wdrożeń z zakresu nanotechnologii, budownictwa zrównoważonego, odnawialnych źródeł energii, technologii dla zdrowia człowieka, modułowego budownictwa socjalnego i kryptografii, działania w ramach regionalnych inteligentnych specjalizacji: Zielona Gospodarka, Innowacyjny Przemysł, Zdrowie i Jakość Życia.
- 2) Gorzowski Ośrodek Technologiczny Park Naukowo-Przemysłowy sp. z o.o., m. in.: utworzenie Centrum Badań i Rozwoju Sztucznej Inteligencji w Gorzowie Wielkopolskim, którego celem jest zorientowanie na biznes w dziedzinie innowacyjnych technologii opartych na metodach sztucznej inteligencji w obszarze biogospodarki, wody, rolnictwa i zmian klimatycznych oraz Transgranicznego Centrum Nauk Przyrodniczych i Technicznych w Stanowicach, spełniającego funkcję edukacyjną oraz promującą zachowania proekologiczne.
- 3) Regionalne Centrum Technologii i Wiedzy „INTERIOR” sp. z o.o., m.in.: utworzenie funduszu seed capital/venture capital dla startupów oraz usług proinnowacyjnych platformy startowe, budowa inkubatora przedsiębiorczości dla inteligentnej specjalizacji „Zielona Gospodarka” w postaci modelowego budynku pasywnego, stworzenie Klastra Innowacyjnego Biznesu oraz rozszerzenie oferty Parku Interior poprzez zakup infrastruktury badawczo-rozwojowej.
- 4) Budowa i rozwój Europejskiego Centrum Elektromobilności, jako miejsca propagowania i rozwijania wiedzy i technologii w zakresie elektromobilności na poziomie regionalnym, krajowym, transgranicznym i europejskim. W ramach Europejskiego Centrum Elektromobilności funkcjonować będą takie instytucje jak: Akademia Elektromobilności, Inkubator Elektromobilności, Akcelerator Elektromobilności, Polska Izba Rozwoju Elektromobilności, kancelaria prawna dedykowana elektromobilności, a docelowo również laboratoria specjalistyczne oraz Technikum Elektromobilności i Kierunek bądź Studia Podyplomowe

z zakresu elektromobilności Uniwersytetu Zielonogórskiego. Jednym z głównych elementów infrastrukturalnych do propagowania wiedzy będzie Centrum Kongresowo-Wystawiennicze i Centrum Szkoleniowe.

2. Budowa i rozwój działalności Parku Technologii Kosmicznych

Dokończenie budowy Parku Technologii Kosmicznych (PTK) w Zielonej Górze oraz jego rozwój w celu stworzenia w województwie lubuskim wiodącego ośrodka przemysłowo-badawczego inżynierii kosmicznej i satelitarnej oraz innowacyjnego przemysłu. Projekt zakłada również wyposażenie PTK, a w kolejnych latach m.in.: unowocześnianie infrastruktury laboratoryjnej, komercjalizację badań, inkubowanie innowacyjnych firm.

3. Centrum Doradztwa Patentowego – Lubuski Fundusz Patentowy

Projekt systemowy Lubuski Fundusz Patentowy obejmuje prowadzenie funduszu, którego celem i główną ideą będzie kapitałowe wspieranie komercjalizacji przedsięwzięć wymagających ochrony patentowej, a jego celem będzie podniesienie efektywności komercjalizacji wynalazków powstających w województwie lubuskim. Fundusz zakłada pogłębienie relacji ze środowiskiem naukowym i badawczym, a także umożliwienie bezpośredniego dostępu do know-how, patentów, wzorów przemysłowych oraz wynalazków. Misją funduszu będzie pomoc naukowcom, wynalazcom, wizjonerom i innowacyjnym firmom (w tym startupom) w procesie uzyskiwania patentów i komercjalizacji efektów swojej pracy oraz otrzymania pomocy w uzyskaniu praw ochronnych.

4. Lubuski System Innowacyjnych Start-upów

Projekt systemowy mający na celu prowadzenie na terenie całego województwa spójnych działań z zakresu wsparcia działalności startup-owej, m.in. poprzez granty/bony dla młodych firm na dofinansowanie udziału w targach, misjach, wystawach, kongresach, spotkaniach B2B, wsparcie kampanii promocyjnych, dostępu do aplikacji i narzędzi niezbędnych do prowadzenia nowoczesnego biznesu, szkoleń i warsztatów. W ramach działań nakierowanych na innowacyjność pozostałych programów, startupy o profilu programistycznym mogą wspierać tworzenie innowacyjnych aplikacji.

5. Ograniczenie niskiej emisji w województwie lubuskim – nowoczesne źródła ciepła

Wsparcie finansowe dla inwestycji polegających na likwidacji źródeł tzw. „niskiej emisji” w sektorze budynków użyteczności publicznej oraz w sektorze bytowo – komunalnym, obejmującym zarówno indywidualne źródła wytwarzania ciepła, jak również małe ciepłownie komunalne, a także termomodernizację tych budynków. Zadanie obejmować będzie wymianę starych pieców, kotłów i urządzeń grzewczych na paliwo stałe i zamontowanie nowego efektywnego źródła ciepła, a także realizację przyłączy do sieci ciepłowniczej. Inwestycje polegające na zamontowaniu nowego źródła ciepła powinny uzyskać wsparcie finansowe tylko w przypadku, gdy podłączenie do sieci ciepłowniczej na danym terenie nie jest uzasadnione ekonomicznie.

6. Zakład termicznego przekształcania odpadów

Projekt zakłada budowę instalacji termicznego przekształcania odpadów o wydajności pozwalającej zagospodarować frakcję kaloryczną wytwarzaną w instalacjach komunalnych, głównie województwa lubuskiego. Biorąc pod uwagę instalacje przetwarzania odpadów komunalnych zlokalizowane w województwie lubuskim, wytwarzające frakcję kaloryczną, wydajność instalacji termicznego przekształcania odpadów powinna być na poziomie 150 – 200 tys. Mg/rok. Projekt zakłada wykorzystanie sprawdzonej i technicznie dojrzałej technologii spalania w standardach BAT. Przedsięwzięcie wybudowane i eksploatowane będzie w tzw. kogeneracji, czyli będzie wytwarzać jednocześnie energię elektryczną i ciepło, które kierowane mogłoby być do miejskiej sieci ciepłowniczej. Jest to najbardziej efektywny sposób odzysku energii zawartej w odpadach. Zakład będzie obsługiwał całe województwo lubuskie. Proponowana lokalizacja – Gorzów Wielkopolski, z uwzględnieniem wymogów środowiskowych.

7. Lubuska Szkoła Przyszłości

Przedsięwzięcie obejmie kompleksowe działania na rzecz rozwoju kształcenia podstawowego i ponadpodstawowego ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia zawodowego i ustawicznego, wsparcie

placówek w zakresie nabywania przez uczniów umiejętności, kształtowania odpowiednich postaw oraz modernizacji infrastruktury, współpracę szkół z przedsiębiorcami w odpowiedzi na wyzwania rynku pracy – Regionalnych Inteligentnych Specjalizacji. Lubuska Szkoła Przyszłości ma aktywnie odpowiadać na potrzeby przedsiębiorców tak, aby oferta szkolenia zawodowego była silnie skorelowana z ich potrzebami w ramach innowacyjnej gospodarki.

8. Stypendia dla studentów kierunku lekarskiego, pielęgniarstwa i/lub położnictwa

Stypendia dla studentów kształcących się na kierunku lekarskim przyznawana będą studentom III, IV, V lub VI roku studiów, którzy na podstawie podpisanej umowy i określonych w niej warunków, zobowiążą się m. in. do podjęcia zatrudnienia jako lekarz w podmiocie leczniczym na terenie Województwa Lubuskiego. Stypendia dla studentów kształcących się na kierunkach pielęgniarstwo lub położnictwo przyznawane będą studentom III roku studiów I stopnia oraz I i II roku studiów II stopnia, którzy na podstawie podpisanej umowy stypendialnej i określonych w niej warunków zobowiążą się do odpracowania pobranego stypendium w podmiocie leczniczym na terenie Województwa Lubuskiego.

9. Eksploatacja złóż miedzi na terenie województwa lubuskiego

Przedsięwzięcie zakłada budowę kopalni miedzi wraz z niezbędną infrastrukturą, w tym rozbudowę układu dróg, systemu elektroenergetycznego oraz pozostałej infrastruktury technicznej. Ma ono na celu wykorzystanie istniejącego potencjału w zakresie eksploatacji złóż miedzi zlokalizowanych na terenie województwa lubuskiego, co znacząco wpłynęłoby na wzrost gospodarczy całego regionu. Rozwój zagłębia miedziowego wpłynąłby również na rozbudowę układu dróg, systemu elektroenergetycznego czy pozostałej infrastruktury, polepszając dzięki temu warunki bytowe mieszkańców regionu. Lokalizacja zakładu górniczego, wymagałaby wzmocnienia układu zasilania południowej części województwa, co będzie miało odzwierciedlenie w pozostałych gałęziach gospodarki, stwarzając tym samym dogodne warunki dla rozwoju przedsiębiorczości.

10. Smart village – Inteligentna wioska

Projekt pilotażowy, który zakłada założenie w jednym z lubuskich sołectw nowoczesnej, inteligentnej wioski, samowystarczalnej energetycznie (na bazie OZE), z dostępem do szerokopasmowego internetu. Koncepcja Inteligentnych wiosek funkcjonuje już w społeczeństwach zachodnioeuropejskich i ma na celu zapewnienie mieszkańcom jak najlepszej przestrzeni do życia oraz wyrównanie poziomu życia z miastami, m.in. poprzez wdrożenie cyfrowych technologii i innowacji społecznych, rozwój usług publicznych, lepsze wykorzystanie zasobów i minimalizację negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Wybudowanie wioski modelowej nastąpi w oparciu o sektor publiczny, społeczny oraz prywatny. Wskazane jest powielanie modelu także w innych gminach.

11. Systemowe wsparcie produktów regionalnych

Promocja produktów regionalnych województwa lubuskiego opartych między innymi o tradycje winiarskie i pszczelarskie, organizację kampanii promocyjnych sektora agroturystycznego i producentów regionalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym oraz regionalnych targów produktów regionalnych, tradycyjnych i lokalnych.

12. Budowa wzorcowego pasywnego budynku biurowego wraz z Inkubatorem Przedsiębiorczości

Budynek stanowić będzie regionalną wizytówkę promującą i stymulującą ekobudownictwo oraz energooszczędne, oparte na OZE rozwiązania technologiczne, które mają na celu zminimalizowanie zużycia energii w trakcie eksploatacji. Budynek biurowy - Zielony Urząd / Green Office powstanie na potrzeby departamentów „funduszowych” UMWL w Zielonej Górze promując wybór dobrych i efektywnych rozwiązań przyjaznych środowisku oraz pozwoli na zminimalizowanie kosztów eksploatacyjnych i klimatycznych. Pasywny budynek biurowy jako przedsięwzięcie pilotażowe przyczyni się do zwiększenia efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej i budownictwa indywidualnego. Natomiast lokalizacja w sąsiedztwie projektowanego Parku Technologii Kosmicznych na terenie Lubuskiego Parku Przemysłowo-Technologicznego umożliwi jego wykorzystanie również dla Inkubatora Przedsiębiorczości.

13. Lubuskie Talenty – Program Stypendialny

Celem przedsięwzięcia jest wyrównywanie dysproporcji w jakości kształcenia uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych i zdrowotnych. Niezmiernie istotny jest również efekt wyzwolenia procesu rywalizacji wśród uczniów, którą uznaje się za jeden ze skuteczniejszych sposobów motywowania uczniów do nauki, dzięki której lubuski rynek pracy może otrzymać dobrze przygotowaną kadrę pracowników.

14. Lubuscy Seniorzy

Przedsięwzięcie obejmuje szerokie wsparcie oraz aktywizację seniorów m.in. poprzez uruchamianie nowych i rozwój obecnie świadczonych usług społecznych. W ramach projektu zakłada się m.in. organizację miejsc opieki i usług opiekuńczych nad osobami zależnymi, szczególnie osobami starszymi, w tym tworzenie na obszarze województwa lubuskiego centrów aktywności senioralnej. Tego typu inicjatywy w znacznym sposób zapobiegają umieszczaniu osób starszych w instytucjach pomocowych. W ramach działań niezbędne jest zwiększenie liczby usług opiekuńczych i asystenckich świadczonych w miejscu zamieszkania oraz rozwijanie usług opiekuńczych w formie tzw. opieki wytnieniowej.

15. Specjalistyczne wsparcie osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym

Wsparcie dla osób i rodzin zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym skoncentrowane jest na zapewnieniu specjalistycznego wsparcia terapeutycznego i poradnictwa, które w założeniach ma przełożyć się na poprawę jakości psychospołecznego funkcjonowania beneficjentów pomocy. Głównym narzędziem realizacji powyższego założenia będą punkty interdyscyplinarnej pomocy, oferujące dostęp do usług cechujących się największym deficytem, jeśli chodzi o dostępność tj.: psychoterapii, terapii uzależnień, wsparcia psychologicznego, poradnictwa prawnego oraz warsztatów ukierunkowanych na zwiększenie zdolności opiekuńczo-wychowawczych rodziców.

16. Partnerska współpraca na rzecz rozwoju usług społecznych w regionie

Przedsięwzięcie dotyczy koordynowania rozwoju usług społecznych poprzez wspieranie partnerskiej współpracy gminnych i powiatowych jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej i solidarnej, zwłaszcza w zakresie usług społecznych w tym usług innowacyjnych. Ponadto celem koordynacji, będzie budowanie systemu wsparcia usług społecznych, które po zakończeniu finansowania z EFS będą dalej stanowić element polityki społecznej gminy i powiatu finansowanej ze środków własnych oraz źródeł zewnętrznych.

17. Centrum Obszarów Wiejskich i Mediacji

Przedsięwzięcie ma wymiar edukacyjny dla młodzieży oraz seniorów i funkcjonuje także jako centrum mediacyjne na obszarach wiejskich, za pomocą którego rozwiązuje się lokalne konflikty. Mediacje, pod okiem reprezentantów ze świata nauki i samorządu, mogą stanowić alternatywę dla długotrwałych i kosztownych procesów sądowych. Niewątpliwie ważnym punktem jest także w/w wymiar edukacyjny. Centrum Obszarów Wiejskich to byłby także punkt, gdzie każdy mieszkaniec dowiedziałby się, o jakie środki może się ubiegać i gdzie (łącznie z rolnikami). Centrum Obszarów Wiejskich to także aktywizacja, szeroko pojęta współpraca z Niemcami czy szkolenia dla organizacji pozarządowych.

18. Modernizacja infrastruktury ochrony zdrowia w województwie lubuskim w celu poprawy dostępności do usług medycznych

Modernizacja infrastruktury ochrony zdrowia służy poprawie dostępności i jakości świadczonych usług medycznych. Niezbędne jest stałe dostosowywanie podmiotów leczniczych do nowoczesnych standardów. Większość obiektów/budynków, w których siedziby mają jednostki ochrony zdrowia, jest wyeksploatowana i wymaga nakładów finansowych na remonty, rewitalizacje, termomodernizacje. Zakres inwestycji będzie ustalony w regionalnym sektorowym programie ochrony zdrowia.

19. Programy polityki zdrowotnej

Opracowanie i wdrażanie programów polityki zdrowotnej wynika z rozpoznanych potrzeb zdrowotnych i stanu zdrowia mieszkańców województwa. Ukierunkowane są w szczególności na profilaktykę chorób nowotworowych oraz innych chorób cywilizacyjnych. Programy to jeden z instrumentów realizacji przez jednostki samorządu terytorialnego zadań w obszarze zdrowia na rzecz społeczności lokalnej.

20. Promocja lubuskiego dziedzictwa kulturowego

Przedsięwzięcie zakłada stworzenie bazy informacyjnej i promocji dziedzictwa kulturowego regionu w oparciu o nowoczesne techniki digitalizacji i upowszechniania zasobów. Baza pozwoli na tworzenie produktów markowych i klastrów kulturowych na potrzeby ochrony zabytków i turystyki kulturowej. Przewidziane działania towarzyszące promocji regionu, to publikacje, tworzenie i uczestnictwo w szlakach turystycznych, organizacja koncertów, spektakli teatralnych, plenerów artystycznych itp. Wsparcie ochrony zabytków w celu podniesienia atrakcyjności regionu. Wspieranie niezbędnych inwestycji i wartościowych projektów, w tym w zakresie upowszechniania regionalizmu.

21. Aktywne lubuskie

Rozwój rekreacji, sportu i turystyki w województwie lubuskim m.in. poprzez aktywizację sportową dzieci i młodzieży, wspieranie aktywności turystycznej, a także wsparcie klubów sportowych i zawodników w celu podnoszenia poziomu sportowego i organizacyjnego. Istotną kwestią będzie również rozwój infrastruktury sportowej służącej do organizacji imprez rangi regionalnej, krajowej i międzynarodowej.

22. Lubuskie Centrum Wsparcia Inicjatyw Obywatelskich

Przygotowanie i realizacja projektów mających za zadanie wzmocnienie współpracy administracji publicznej i sektora organizacji pozarządowych, z uwzględnieniem zlecania zadań publicznych podmiotom III sektora. Ważnym elementem przedsięwzięcia jest animowanie powstawania i wzmacnianie działalności istniejących organizacji, wsparcie w pozyskiwaniu środków zewnętrznych oraz koordynacji działań tego sektora w województwie lubuskim.

23. Utworzenie uzdrowiska w gminie Łagów

Działania na rzecz uzyskania statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej, zaś po powołaniu do życia zakładów lecznictwa uzdrowiskowego – statusu uzdrowiska. Łagów, będący „perłą lubuskiej turystyki”, posiada na swoim terenie lecznicze wody mineralne i geotermalne oraz złoża torfów borowinowych. Zaplanowane działania w ramach tego przedsięwzięcia obejmują: przeprowadzenie badań surowców leczniczych i klimatu, uzyskanie na ich podstawie świadectw potwierdzających lecznicze właściwości surowców i klimatu, zaprojektowanie i konsultacja lokalizacji i rozmieszczenia urbanistycznego stref ochrony uzdrowiskowej „A”, „B” i „C”, uregulowanie warunków wydobywania surowca, poprawę gospodarowania ściekami, odpadami, neutralizację zagrożeń środowiskowych, promocję idei uzdrowiskowej wśród mieszkańców, lokalnych organizacji, przedsiębiorców, oraz pozyskanie inwestorów skłonnych do powołania do życia zakładów lecznictwa uzdrowiskowego lub powołanie ich w ramach własnej spółki komunalnej.

CEL strategiczny 3. Integracja przestrzenna regionu

24. Multimodalne centra logistyczne

Przedsięwzięcie obejmuje stworzenie multimodalnych centrów logistycznych na obszarach kluczowych dla transportu drogowego, kolejowego oraz wodnego wraz z wykorzystaniem lotniska Zielona Góra/Babimost w kontekście ruchu międzynarodowego: węzła drogi ekspresowej S3 i autostrady A2, Międzynarodowej Drogi Wodnej E30 oraz linii kolejowej E20 i zakładające budowę na terenie lotniska Zielona Góra/Babimost dworca towarowego do obsługi cargo i działań celno-skarbowych, zespołu magazynów składowych i składów celnych, zabezpieczenie obsługi Urzędu Celnego i Skarbowego w pomieszczenia i urządzenia kontroli, utworzenie węzła multimodalnego wraz z Centrum Transport-Spedycja-Logistyka oraz budowę multimodalnego terminalu kontenerowego w porcie Sulechów/Cigacice na Odrze, a także budowę

multimodalnego centrum logistycznego (transport drogowy, kolejowy i żegluga śródlądowa) w Gorzowie Wielkopolskim wraz z terminalem – portem rzeczny na rzece Warcie.

25. Kontynuacja budowy i modernizacji sieci autostrad i dróg ekspresowych na terenie województwa lubuskiego

Poprawa i dostosowanie infrastruktury autostrad i dróg ekspresowych do obecnego i przyszłego natężenia ruchu, wraz z poprawą dostępności tych ciągów komunikacyjnych dla mieszkańców województwa lubuskiego, poprzez realizację następujących zadań: przebudowa lubuskiego odcinka drogi krajowej nr 18, polegająca na podniesieniu jej do standardów autostradowych – autostrada A18, budowa węzłów autostradowych w rejonie miejscowości Łagów, Myszęcín oraz Świecko w ciągu autostrady A2, przebudowa odcinka autostrady A2 na odcinku Świecko - Granica Państwa, budowa MOP-ów na lubuskim odcinku drogi ekspresowej S3, rozbudowa węzła S3 Gorzów-Południe, budowa węzła północnego S3 w Sulechowie, rozbudowa węzła S3 Niedoradz do pełnego węzła obsługującego wszystkie kierunki, opracowanie koncepcji i harmonogramu budowy drogi ekspresowej S22 od granicy państwa w Kostrzynie nad Odrą do granicy z województwem wielkopolskim oraz drogi ekspresowej S3 bis od węzła Sulechów Północ, przez Zieloną Górę, Żary/Żagań, Zgorzelec do granicy RP/CS (dalej z Liberca istniejącą drogą ekspresową do Pragi).

26. Modernizacja dróg krajowych wraz z budową obwodnic

Poprawa i dostosowanie infrastruktury dróg krajowych do obecnego i przyszłego natężenia ruchu, w tym:

- 1) kompleksowa rozbudowa drogi krajowej 22 w całym przebiegu: od granicy z Niemcami do granicy z województwem wielkopolskim, wraz z budową obwodnic miejscowości: Słońsk, Krzeszyce, Gorzów Wielkopolski, Strzelce Krajeńskie, Dobiegniew;
- 2) poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz dostępności ciągów komunikacyjnych, poprzez modernizację odcinków dróg krajowych oraz realizację budowy obwodnic miejscowości: Przytoczna w ciągu drogi krajowej nr 24, Torzym w ciągu drogi krajowej nr 92, Słubic, Cybinka, Krosno Odrzańskie w ciągu drogi krajowej nr 29, Słubice - połączenie DK 29 z DK 31, Górzycy, Kostrzyn nad Odrą w ciągu drogi DK 31 i DK 22, Lipinki Łużyckie, Żagań, Szprotawa, Szlichtyngowa, Wschowa i Dębowa Łęka w ciągu drogi krajowej nr 12, Dąbie, Leśniów Wielki, Kargowa w ciągu drogi krajowej nr 32, północna obwodnica Gorzowa Wielkopolskiego, przedłużenie obwodnicy południowej Zielonej Góry w ramach drogi krajowej nr 27 do rozbudowanego węzła S3 Niedoradz, połączenie drogi S3 od węzła S3 Sulechów Północ, z uwzględnieniem mostu w Pomorsku, do południowej obwodnicy Zielonej Góry i wjazdu na DK32;
- 3) przebudowa dróg krajowych (nr 29 na odcinku Granica Państwa – Granica Województwa Lubuskiego, polegająca na jej dostosowaniu do obecnego i przyszłego natężenia ruchu oraz nr 27 na odcinku Zielona Góra- Żary w standardzie 2+1 wraz z budową obwodnicy Nowogrodu Bobrzańskiego;
- 4) Rozbudowa drogi krajowej nr 12 na odcinku DK 18 Żary- Żagań do standardu drogi klasy GP polegająca na jej dostosowaniu do obecnego i przyszłego natężenia ruchu.

27. Budowa i modernizacja przepraw mostowych

Poprawa dostępności komunikacyjnej poprzez budowę i przebudowę przepraw mostowych na lubuskich odcinkach rzek, w tym m.in.: budowa przepraw mostowych na rzece Odrze w rejonie miejscowości Kostrzyn nad Odrą w ciągu drogi krajowej nr 22 i w rejonie miejscowości Krosno Odrzańskie w ciągu drogi krajowej nr 29, budowa mostu zachodniego na rzece Warcie w Gorzowie Wielkopolskim, budowa mostu na Odrze w miejscowości Pomorsko wraz z budową nowej drogi od Zielonej Góry do planowanego mostu i dalej do planowanej budowy węzła północnego Sulechów w ciągu drogi ekspresowej S3, budowa mostu przez Odrę w Połecku w ciągu DW 138, budowa mostu łączącego północną część Słubic i Frankfurt nad Odrą. Budowa i modernizacja innych obiektów mostowych leżących na sieci drogowej województwa lubuskiego w celu dostosowania ich do wymaganych parametrów technicznych.

28. Inwestycje priorytetowe na drogach wojewódzkich

Inwestycje na drogach wojewódzkich polegające na przebudowie, rozbudowie lub budowie nowych odcinków dróg i mostów realizowane będą w oparciu o zatwierdzany przez Zarząd Województwa

Lubuskiego *Plan inwestycji priorytetowych planowanych do realizacji na drogach wojewódzkich w latach 2021-2027*. Nadal istniejącym problem jest niedostosowanie sieci drogowej do wzrastających potrzeb ruchowych. W związku z tym, konieczne jest inwestowanie w infrastrukturę drogową na ciągach dróg prowadzących m.in. do węzłów autostradowych i ekspresowych znajdujących się w sieci TEN-T (A-2, planowana A-18, S-3 a także A-4).

29. Modernizacja sieci dróg lokalnych wraz z budową obwodnic

Poprawa i dostosowanie infrastruktury dróg powiatowych i gminnych do obecnego i przyszłego natężenia ruchu, wraz z poprawą dostępności tych ciągów komunikacyjnych dla mieszkańców województwa lubuskiego, budowa obwodnic miejscowości w ciągu dróg powiatowych i gminnych, między innymi poprzez przebudowę dróg łączących mniejsze ośrodki miejskie z siedzibami władz gminnych oraz powiatowych lub drogami prowadzącymi pośrednio lub bezpośrednio do dróg wpisanych do sieci TEN-T. Budowa obwodnic miejscowości w ciągu dróg powiatowych i gminnych, które pozytywnie wpłyną na poprawę BRD.

30. Modernizacja oraz budowa nowych odcinków linii kolejowych

Modernizacje realizowane będą na podstawie Krajowego Programu Kolejowego do 2023 roku oraz następnego programu wieloletniego, obejmującego inwestycje na liniach kolejowych. Dla województwa lubuskiego szczególnie ważna będzie modernizacja i elektryfikacja linii kolejowej nr 203 na odcinku Krzyż-Kostrzyn z budową na stacji Kostrzyn torów łączących z linią nr 273 w stronę Zielonej Góry i Szczecina. Dla szybkiego połączenia stolic województwa niezbędne jest zwiększenie przepustowości linii kolejowej nr 358 na odcinku Zbąszynek-Czerwieńsk z uwzględnieniem dojazdu do portu lotniczego Zielona Góra-Babimost oraz modernizacja i elektryfikacja linii nr 367 Zbąszynek- Gorzów Wielkopolski. Ponadto należy uwzględnić potrzebę stworzenia nowej osi komunikacyjnej Żagań/Żary-Zielona Góra-Sulechów-Świebodzin-Międzyrzecz-Gorzów Wielkopolski-Szczecin, na bazie istniejących, nowych i zlikwidowanych linii kolejowych. Oczekiwana jest również dalsza modernizacja linii nr 273 Wrocław-Zielona Góra Gł.-Szczecin Gł. oraz nr 351 Poznań Gł.- Szczecin Gł. Ponadto istotne będą modernizacje linii kolejowych nr 370 Zielona Góra -Żary, nr 282 na odcinku Węgliniec – Żary, nr 358 Czerwieńsk- Guben, nr 275 na odcinku Miłkowice - Żagań-Lubsko oraz 14 na odcinku Leszno-Wschowa-Głogów-Szprotawa-Żagań-Żary-Forst, a także linii nr 364 na odcinku Wierzbno-Międzyrzecz- Rzepin oraz nr 363 na odcinku od granicy z województwem wielkopolskim do Skwierzyny.

31. Poprawa stanu technicznego pasażerskich stacji i przystanków kolejowych wraz z budową centrów przesiadkowych na terenie województwa lubuskiego

Program Inwestycji Dworcowych (PID) jest jednym z projektów przewidzianych do realizacji w ramach *Strategii na rzecz odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. W wyniku podejmowanych działań na dworcach poprawi się poziom obsługi pasażerów oraz nastąpi integracja kolei z innymi gałęziami transportu. Na liście dworców PKP przewidzianych do modernizacji jest obecnie 8 dworców z województwa lubuskiego, wobec czego należy podjąć działania w celu uwzględnienia w programie większej ilości lubuskich obiektów z uwzględnieniem ich przebudowy na centra przesiadkowe.

32. Rozbudowa Portu Lotniczego Zielona Góra/Babimost wraz z poprawą dostępności komunikacyjnej w układzie regionalnym i transgranicznym

Przedsięwzięcie obejmujące projekty rozwojowe związane z poprawą bezpieczeństwa przy operacjach lotniczych i obsłudze pasażerów oraz dostępnością komunikacyjną, w tym: poprawa stanu technicznego infrastruktury lotniskowej i wyposażenia zabezpieczającego bezpieczeństwo operacji lotniczych oraz bezpieczeństwa pasażerów, modernizacja i rozbudowa stanu technicznego infrastruktury i urządzeń służby kontroli ruchu lotniczego oraz rozbudowa i modernizacja urządzeń dla ochrony meteorologicznej lotniska, zakup nowego sprzętu ratunkowo-gaśniczego dla Lotniskowej Służby Ratowniczo-Gaśniczej, rozbudowa i modernizacja drogi wojewódzkiej DW 304 w celu poprawy dostępności komunikacyjnej poprzez budowę nowego przebiegu DW 304 łączącej drogę krajową DK32 z obwodnicą m. Babimost, w tym budowę obwodnicy Nowego Kramska, budowa dojazdu dla transportu publicznego wraz z parkingiem oraz pieszo-rowerowym ciągiem między przyszłym przystankiem kolejowym Nowe Kramsko Lotnisko a terminalem Portu

Lotniczego, budowa drugiego toru kolejowego między Babimostem a Kolesinem z przystankiem Nowe Kramsko Lotnisko oraz infrastrukturą przeładunkową dla multimodalnego centrum logistycznego.

33. Program ekologicznego transportu zbiorowego

Głównym celem jest rozbudowa oraz modernizacja infrastruktury i doposażenie taboru transportu publicznego w obszarze funkcjonalnym Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry, a także o zasięgu regionalnym. Jako kontynuacja dotychczasowych działań niezbędne jest uzupełnienie brakującej infrastruktury związanej z transportem niskoemisyjnym, w tym budowa nowych linii tramwajowych, kolejowych i autobusowych, rozwój kolei aglomeracyjnej, centrów przesiadkowych oraz zapewnienie nowoczesnego taboru (autobusowego, kolejowego, tramwajowego) spełniającego normy ekologiczne, a w szczególności dostosowanego do zmian w otoczeniu (m.in. dostosowanie do wymagań osób z niepełnosprawnościami). Na poziomie wojewódzkim głównym celem przedsięwzięcia jest zakup i dostawa nowych hybrydowych zespołów trakcyjnych wyposażonych fabrycznie w napęd elektryczny oraz agregaty prądotwórcze zasilające zespół trakcyjny na liniach niezelektryfikowanych. Pojazdy zostaną przeznaczone do realizacji przewozów pasażerskich w ruchu międzyregionalnym i regionalnym. Ponadto powinna nastąpić optymalizacji stacji, przystanków kolejowych oraz połączeń pod kątem zwiększenia dostępności komunikacyjnej z uwzględnieniem struktury osadniczej i transportowej.

34. Modernizacja Odrzańskiej Drogi Wodnej E30 i Międzynarodowej Drogi Wodnej E70

Modernizacja i dostosowanie Odrzańskiej Drogi Wodnej E30 i Międzynarodowej Drogi Wodnej E70 (Warta, Noteć) do klasy IV, w tym wyznaczenie nowego przebiegu drogi wodnej E70, a także wpisanie obu dróg do sieci kompleksowej TEN-T. Projekt zakłada stworzenie warunków do pełnienia przez rzeki województwa lubuskiego funkcji w transporcie towarowym i osobowym (turystycznym) i włączenia ich do europejskiego systemu dróg wodnych śródlądowych oraz tworzenia centrów logistyczno-operacyjnych na bazie portów żeglugi śródlądowej, m.in. w Nowej Soli, Cigacicach, Krośnie Odrzańskim, Kostrzynie nad Odrą, Słubicach i Gorzowie Wielkopolskim.

35. Rozbudowa infrastruktury rowerowej na terenie województwa lubuskiego

Budowa zintegrowanego systemu dróg rowerowych na terenie województwa lubuskiego, z uwzględnieniem zapewnienia ciągłości powstających szlaków łączących ze sobą stolice województw z pozostałymi miejscowościami subregionów. Preferowane będą również projekty dróg rowerowych stanowiące kontynuację już istniejących ciągów oraz łączących miejscowości w ramach powiatów oraz gmin. Główny nacisk będzie kładziony na uzyskanie połączeń budowanych dróg rowerowych: z już istniejącą infrastrukturą kolejową, wykorzystanie nieczynnej infrastruktury kolejowej, a także z już istniejącą infrastrukturą rowerową wybudowaną ze środków krajowych lub europejskich.

36. Budowa i modernizacja źródeł wytwórczych opartych na zasobach lokalnych

W ramach przedsięwzięcia zakłada się budowę i modernizację źródeł wytwórczych znajdujących się na terenie województwa lubuskiego, które wykorzystują lub będą wykorzystywały lokalne zasoby takie jak gaz ziemny czy energię odnawialną, w celu ograniczenia deficytu energetycznego. Ze względu na liczne i korzystne uwarunkowania w zakresie ekologicznych paliw lokalnych, należy położyć szczególny nacisk na realizację projektów wykorzystujących potencjał regionu, tworząc nowe „zielone” miejsca pracy, przy jednoczesnym zachowaniu wysokich standardów środowiskowych, w tym zwiększaniu jakości powietrza poprzez działania modernizacyjne.

37. Budowa i modernizacja kluczowych odcinków sieci elektroenergetycznej

Realizacja kluczowych odcinków sieci elektroenergetycznej jest niezbędnym elementem dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego województwa lubuskiego. Działania w ramach projektu będą dotyczyły m.in. budowy nowych stacji elektroenergetycznych najwyższych napięć Zielona Góra oraz Żagań wraz z sieciami przesyłowymi, a także wyprowadzenia sieci dystrybucyjnej wysokich napięć z tych stacji oraz z Baczyny k. Gorzowa Wielkopolskiego. Rozbudowa linii przesyłowych wraz z systemem dystrybucyjnym na poziomie wysokiego napięcia zagwarantuje stabilność regionalnego systemu elektroenergetycznego.

38. Poprawa ochrony przeciwpowodziowej w województwie lubuskim

Poprawa ochrony przeciwpowodziowej przez nowoczesną gospodarkę wodną, modernizację, rozbudowę i budowę urządzeń wodnych, zbiorników retencyjnych, kanałów lateralnych oraz budowę/rozbudowę i poprawę stanu wałów przeciwpowodziowych. Regulacja rzeki Warty.

39. Program zapobiegania suszy

„Mała Retencja Wodna w Województwie Lubuskim” i inne przedsięwzięcia zapobiegania suszy obejmujące m.in.: budowę ujęć wód podziemnych do poboru na cele nawodnień rolniczych, budowę oraz przebudowę urządzeń melioracyjnych, opracowanie projektu zintegrowanego systemu monitoringu suszy, działania inwestycyjne w zakresie kształtowania zasobów wodnych przez zwiększanie sztucznej retencji oraz zmierzające do zwiększania lub odtwarzania naturalnej retencji. Kompleksowe działania na rzecz zagospodarowania wód opadowych i przeciwdziałania powstawaniu miejskich wysp ciepła.

40. Edukacja ekologiczna w lubuskich gminach

Celem projektu jest upowszechnianie wiedzy o środowisku i wzmacnianie świadomości ekologicznej mieszkańców województwa lubuskiego. Wysoka świadomość ekologiczna jest ważnym czynnikiem przeciwdziałania zmianom klimatu i degradacji środowiska. Lubuskie gminy będą realizować programy powszechnej edukacji ekologicznej. Obejmie ona w szczególności uczniów szkół podstawowych, jak również inne grupy wiekowe. Realizatorami projektu będzie samorząd województwa, samorządy gminne i powiatowe, organizacje pozarządowe i inne proekologiczne podmioty.

Cel strategiczny 4. Region atrakcyjny, efektywnie zarządzany i otwarty na współpracę

41. Rozszerzenie działalności Centrum Obsługi Inwestora i Eksportera

Projekt systemowy mający na celu kontynuację prowadzenia Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów, w ramach którego oferowane są przedsiębiorcom bezpłatne usługi o charakterze informacyjnym w zakresie prowadzenia działalności eksportowej i inwestycyjnej za granicą kraju oraz w obszarze przyciągania do Polski inwestorów zagranicznych. Jest to kontynuacja projektu systemowego Ministra Gospodarki/ Rozwoju.

42. Promocja gospodarcza regionu

Projekt systemowy mający na celu prowadzenie spójnej promocji walorów gospodarczych województwa lubuskiego, obejmującego główne segmenty: wsparcie eksporterów i działalności eksportowej oraz inwestycyjnej poza granicę kraju lubuskich firm za granicą, wsparcie działań funkcjonującego COI i COIE w ramach działalności pro eksport i pro BIZ, wsparcie startupów, promocję gospodarczą województwa w kraju i za granicą. W ramach projektu zostanie stworzony system, który w sposób kompleksowy będzie wspierał firmy w działalności na rynkach zagranicznych (misje gospodarcze wyjazdowe), wzrost napływu inwestycji zagranicznych i krajowych do regionu (misje gospodarcze przyjazdowe) oraz promocję gospodarczą.

43. Rozwój Infrastruktury Informacji Przestrzennej województwa lubuskiego

Celem głównym przedsięwzięcia w początkowej fazie jest zapewnienie warunków do świadczenia nowoczesnych e-usług, co wymaga zaktualizowania istniejących i budowy nowych baz danych przestrzennych oraz budowy Regionalnego Węzła Infrastruktury Informacji Przestrzennej integrującego bazy danych wytworzone na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego jak i w poszczególnych podmiotach administracji publicznej. System będzie oparty na georeferencyjnych danych w odniesieniu do których będą budowane tematyczne zbiory danych udostępniane na portalu mapowym. Kolejna faza realizacji przedsięwzięcia polega na dalszym rozwoju infrastruktury informacji przestrzennej polegającym na pogłębionej aktualizacji zakresu tematycznego udostępnionych na portalu mapowym warstw informacyjnych oraz ich cykliczne poszerzanie dzięki czemu użytkownik będzie miał dostęp do różnorodnych, wiarygodnych danych pogrupowanych w różne kategorie tematyczne umożliwiające wykonywanie analiz przestrzennych poprzez zapytania atrybutowe oraz wykonywanie e-usług.

44. Rozwój e-usług i e-administracji w województwie lubuskim

Celem głównym przedsięwzięcia jest rozwój e-usług świadczonych przez jednostki samorządu terytorialnego, jednostki ochrony zdrowia oraz jednostki kultury, wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne na rzecz mieszkańców województwa lubuskiego. Projekt będzie stanowił kontynuację projektów "Lubuski e-Urząd II" oraz "Lubuskie e-Zdrowie". W związku z potrzebą usprawniania funkcjonowania administracji publicznej poprzez efektywny rozwój e-administracji, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze wdrażać i doskonalić będzie system elektronicznego zarządzania dokumentacją EZD PUW. Oznacza to odchodzenie od obecnego systemu tradycyjnego (papierowego) na rzecz elektronicznego obiegu dokumentów. Pozwoli to na polepszenie przepływu informacji i usprawni komunikację wewnętrzną i zewnętrzną. Ważnym elementem przedsięwzięcia będzie stworzenie regionalnego Centrum Usług Wspólnych i Data Center, które będzie dostarczało cyfrowe usługi przetwarzania i przechowywania danych, zapewniało stałą dostępność i bezpieczeństwo danych oraz umożliwi dostęp do najnowszych technologii IT. Dodatkowo projekt zakłada likwidację tzw. „białych plam”, aby umożliwić wszystkim mieszkańcom województwa dostęp do e-usług.

45. Ograniczenie negatywnych skutków społecznych i gospodarczych pandemii COVID-19

Przedsięwzięcie ma na celu wdrożenie działań niwelujących gospodarcze i społeczne skutki pandemii koronawirusa w regionie lubuskim. W wymiarze ekonomicznym obejmuje działania na rzecz wsparcia przedsiębiorczości (m.in. wsparcie eksportu, produkcji, itp.), rynku pracy, pakiety działań dla konkretnych branż, które poniosły największe straty (m.in. turystyka, gastronomia, transport). Konieczne jest wprowadzenie instrumentów wsparcia sektora lubuskich przedsiębiorców poprzez wykorzystanie środków alokowanych w regionalnym programie operacyjnym. W wymiarze społecznym prowadzone będą działania na rzecz wspierania włączenia społecznego, szczególnie gospodarstw domowych, które ucierpiały ekonomicznie i społecznie, jak również projekty edukacyjne. Koniecznym będzie wzmocnienie jednostek systemu ochrony zdrowia. Ważnym elementem przedsięwzięcia będzie aktywna polityka w zakresie finansów publicznych, w tym zaangażowanie środków unijnych.

46. Stworzenie produktu turystycznego o randze międzynarodowej w oparciu o potencjał Światowego Geoparku UNESCO „Łuk Mużakowa” oraz Parku Mużakowskiego

Celem przedsięwzięcia jest wzmocnienie rangi Światowego Geoparku UNESCO „Łuk Mużakowa” oraz Parku Mużakowskiego i wykreowanie obszaru parków na jeden z głównych produktów turystycznych województwa lubuskiego. Wymaga to spełnienia wielu wymagań w zakresie geologii i krajobrazu, geoochrony, ochrony dziedzictwa kulturowego, geoturystyki i zrównoważonego rozwoju oraz nakładów na infrastrukturę. Przedsięwzięcie obejmuje działania polegające przede wszystkim na eksponowaniu nowych obszarów i obiektów oraz ich skomunikowaniu siecią dróg rowerowych i szlaków, rozbudowie lokalnej infrastruktury, w tym turystycznej, rekreacyjnej oraz ochrony środowiska, a także stworzeniu sieci obiektów informacji turystycznej w oparciu o innowacyjne technologie ICT.

IV. KONSULTACJE SPOŁECZNE PROJEKTU STRATEGII

Proces konsultacji projektu strategii rozpoczął się 18 grudnia 2019 r. na podstawie uchwały nr 69/1037/19 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 10 grudnia 2019 r. w sprawie przyjęcia projektu Strategii Województwa Lubuskiego 2030 w celu przeprowadzenia konsultacji społecznych, oceny ex-ante, strategicznej oceny oddziaływania na środowisko oraz uzgodnień z Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie. Konsultacje zakończyły się w dniu 31 stycznia 2020 r.

Samorząd województwa, przy formułowaniu strategii współpracował z jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego, samorządem gospodarczym i zawodowym, administracją rządową, organizacjami pozarządowymi, szkołami wyższymi oraz regionami sąsiednimi. Projekt SRWL 2030 podlegał także konsultacjom z Komisją Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego oraz uzgodnieniom z dyrektorami regionalnych zarządów gospodarki wodnej Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie w zakresie dotyczącym zabudowy i zagospodarowania terenu położonego na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią.

Informacja o konsultacjach i zaproszenie do udziału w nich zamieszczone zostały na stronie lubuskie.pl, w Biuletynie Informacji Publicznej UMWL w Zielonej Górze, na tablicach informacyjnych urzędu marszałkowskiego, na ekoportal.pl, a także rozesłane pocztą listową oraz elektroniczną do lubuskich jednostek samorządu terytorialnego, Radnych Województwa Lubuskiego i lubuskich parlamentarzystów, członków Rady ds. Rozwoju Województwa Lubuskiego, lubuskich szkół wyższych oraz regionów sąsiednich: województwa zachodniopomorskiego, wielkopolskiego, dolnośląskiego i landów Brandenburgia oraz Saksonia. Ogłoszenie o konsultacjach projektu SRWL 2030 zostało również opublikowane w prasie o zasięgu regionalnym.

Projekt Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 został przesłany Ministrowi Funduszy i Polityki Regionalnej oraz przekazany Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego. Został rozpatrzony na posiedzeniu Zespołu do Spraw Infrastruktury, Rozwoju Lokalnego, Polityki Regionalnej oraz Środowiska w dniu 20 stycznia 2020 r. Realizując zapisy ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne wniesiono również o dokonanie uzgodnień w zakresie dotyczącym zabudowy i zagospodarowania terenu położonego na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią dla projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030. Pisma skierowano do Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej w: Poznaniu, Wrocławiu, Bydgoszczy i Szczecinie.

W trakcie konsultacji odbyły się dwa otwarte spotkania konsultacyjne: w Zielonej Górze oraz w Gorzowie Wielkopolskim. Łącznie wzięło w nich udział 237 uczestników.

Spotkanie w Zielonej Górze miało miejsce 22 stycznia 2020 r. w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. C. Norwida. Uczestnikom przekazane zostały główne założenia strategii do roku 2030, zmiany w dokumentach unijnych i krajowych wpływających na dokumenty regionalne, harmonogram opracowania strategii, potencjały i deficyty województwa, wyzwania rozwojowe oraz wizja, cele i przedsięwzięcia kluczowe określone w strategii. Omówiono również zasady planowania strategicznego, hierarchię celów, kwestie spójności SRWL 2030 z krajowymi i ponadregionalnymi dokumentami strategicznymi oraz wytycznymi UE, system monitorowania strategii oraz jej ramy finansowe. Łącznie w spotkaniu udział wzięło 127 osób, złożono ustnie 37 uwag/wniosków.

Otwarte spotkanie konsultacyjne w Gorzowie Wielkopolskim odbyło się 24 stycznia 2020 r. w siedzibie Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej. Również poprzedzone zostało wprowadzeniem w tematykę opracowania strategii. W spotkaniu udział wzięło 110 osób, złożono ustnie 38 uwag/wniosków.

Poza otwartymi spotkaniami konsultacyjnymi odbyły się również inne spotkania poświęcone konsultacjom zapisów strategii. Projekt SRWL 2030 omawiany był 23 stycznia 2020 r. podczas posiedzenia Rady ds. Rozwoju Województwa Lubuskiego, skupiającej przedstawicieli najważniejszych w regionie instytucji

współodpowiedzialnych za rozwój województwa lubuskiego, w tym m.in.: administracji rządowej i samorządowej, organizacji pozarządowych, uczelni wyższych, jednostek badawczo-rozwojowych oraz organizacji zrzeszających lubuskich przedsiębiorców, a także podczas spotkania z lubuskimi parlamentarzystami (27 stycznia 2020 r.) i seminarium zorganizowanego w dniu 29 stycznia 2020 r. na Uniwersytecie Zielonogórskim przez Lubuski Sejmik Gospodarczy, Uniwersytet Zielonogórski oraz Lubuskie Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Energetyki. Łącznie podczas powyższych trzech spotkań zgłoszono 85 uwag.

W okresie trwania konsultacji wszyscy chętni mieli możliwość złożenia swoich uwag, postulatów i propozycji, korzystając z zamieszczonego na stronach internetowych formularza. Formularz konsultacyjny można było złożyć w jeden z następujących sposobów: drogą elektroniczną, korespondencyjną, osobiście w siedzibie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze oraz podczas otwartych spotkań konsultacyjnych. Łącznie w okresie od 18 grudnia 2019 r. do 31 stycznia 2020 r. wpłynęło do Departamentu Rozwoju Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze 98 formularzy zawierających łącznie 688 uwag/wniosków do projektu strategii. Wśród wniosków złożonych w poprawny sposób (na formularzu) większość stanowiły uwagi przekazane przez lubuskie jednostki samorządu terytorialnego (47 jst), stowarzyszenia i fundacje (15 podmiotów, w tym lokalne grupy działania). Swoje uwagi przekazało także 7 osób fizycznych – mieszkańców województwa lubuskiego. Zdecydowana większość formularzy przesłana została pocztą elektroniczną niż listową. 20 podmiotów/osób przekazało uwagi w innej formie, niż na formularzu, a 11 po terminie zakończenia konsultacji.

Zgłoszone uwagi zostały zweryfikowane przez Zespół roboczy ds. Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego. W dniu 28 lutego podane do publicznej wiadomości zostało zaakceptowane przez Zarząd Województwa Lubuskiego sprawozdanie z konsultacji, zawierające zestawienie uwag, wniosków i propozycji przekazanych na formularzach w terminie konsultacji oraz wniesionych podczas spotkań zorganizowanych w czasie konsultacji. Propozycje te stały się podstawą do dalszych prac nad treścią strategii oraz przeprowadzenia oceny ex-ante i strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Konsultacje społeczne w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 wersja 2.0. zostały rozpoczęte 12 maja 2020 r. i trwały do 2 czerwca 2020 r.

Informacja o prowadzonych konsultacjach została podana do publicznej wiadomości. Udostępniono informację w sposób zwyczajowo przyjęty na tablicy informacyjnej „Tablica Ogłoszeń” w siedzibie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze, przy ul. Podgórnej 7, w holu budynku na parterze oraz na stronie BIP w zakładce „ogłoszenia” i „dokumenty programowe”. Ogłoszenia zamieszczono również w prasie o zasięgu odpowiednim do rodzaju dokumentu tj. w Gazecie Lubuskiej (data emisji: 16 i 25 maja 2020 r.) i w lokalnym wydaniu Gazety Wyborczej (data emisji: 15 i 22 maja 2020 r.).

Zgodnie z obowiązującym w czasie trwania konsultacji stanem prawnym, tj. Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, formy konsultacji obejmujące kontakt osobisty/ustny (w tym zgłoszenie ustne do protokołu) zostały ograniczone. Ze względu na trwanie ograniczeń z ww. tytułu, podczas całego okresu trwania konsultacji, nie było możliwości wniesienia uwag w formie ustnej do protokołu oraz zapoznania się z papierową wersją dokumentów w siedzibie Departamentu UMWL w Zielonej Górze.

W okresie od 12 maja do 2 czerwca 2020 r. do Departamentu Rozwoju Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze wpłynęło 6 formularzy zawierających łącznie 45 uwag/wniosków. Wśród wniosków złożonych w poprawny sposób (na formularzu) większość stanowiły uwagi przekazane przez lubuskie jednostki samorządu terytorialnego (3 JST). Swoje uwagi przekazała także 1 jednostka podległa UMWL w Zielonej Górze oraz 1 jednostka administracji rządowej, jak również 1 osoba fizyczna – mieszkaniec województwa lubuskiego. Wszystkie formularze przesłane zostały pocztą elektroniczną.

Zespół roboczy ds. Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego dokonał szczegółowej analizy zgłoszonych uwag pod kątem ich zasadności i możliwości uwzględnienia w zapisach Strategii. Zarząd Województwa Lubuskiego w dniu 23 czerwca 2020 r. przyjął raport z przebiegu konsultacji i podał go do publicznej wiadomości.

Zgodnie z Ustawą z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 283 ze zm.) dokonano uzgodnienia zakresu i stopnia szczegółowości strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 (wersja 2.0.) z właściwymi organami. W dniu 29 maja 2020 r. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim (pismo znak: WZŚ.410.119.2020.DT) oraz w dniu 10 czerwca 2020 r. Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wielkopolskim (pismo znak: NZ.9022.173.2020.MZ) pozytywnie zaopiniowali przekazany tym instytucjom projekt SRWL 2030 (wersja 2.0.).

Projekt strategii został przedstawiony do zaopiniowania stronie pracowników i stronie pracodawców Wojewódzkiej Rady Dialogu Społecznego, był także przedmiotem dyskusji z partnerami ze strony niemieckiej – landem Brandenburgia oraz Saksonia. W październiku 2020 r. dokument był omawiany i konsultowany z członkami Rady ds. Rozwoju Województwa Lubuskiego, którzy przedstawili dodatkowe propozycje uzupełnienia zapisów.

V. OCENA EX-ANTE PROJEKTU

Ewaluacja ex-ante¹¹⁸ stanowi ocenę projektu Strategii Województwa Lubuskiego 2030 przyjętego przez Zarząd Województwa w dniu 10 grudnia 2019 r. Głównym celem przeprowadzonej ewaluacji była kompleksowa ocena projektu Strategii oraz przedstawienie wniosków i rekomendacji w celu podniesienia jakości dokumentu. Obowiązek przeprowadzenia ewaluacji ex-ante wynika z zapisów *Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295 z późn. zm.).

Ocena ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 została przeprowadzona przez firmę badawczą, która oceniła projekt SRWL 2030 wysoko, jako bazujący na rzetelnej diagnozie i ukierunkowany na rzeczywiste potrzeby rozwojowe regionu. Prace nad projektem Strategii toczyły się w sposób metodycznie uzasadniony i z dużym zaangażowaniem interesariuszy zewnętrznych.

W ewaluacji ex-ante zastosowano kilka metod i narzędzi badawczych, a mianowicie: analiza danych zastanych – desk research (dokumenty strategiczne, programowe, akty prawne, raporty o zasięgu regionalnym, krajowym i UE); telefoniczne wywiady pogłębione – TDI (ustrukturyzowane wywiady z kluczowymi uczestnikami procesu tworzenia projektu SRWL 2030) oraz panel ekspertów – specjalistów z obszaru polityki rozwoju, polityk UE i polityki regionalnej.

Szczegółowej analizie poddano takie składowe elementy projektu SRWL 2030 jak: ocena kompletności diagnozy do projektu SRWL 2030 oraz trafności prognozy trendów rozwojowych; ocena spójności wewnętrznej dokumentu; ocena trafności wymiaru terytorialnego interwencji (głównie Obszary Strategicznej Interwencji) oraz ocena spójności zewnętrznej projektu SRWL 2030 z nadrzędnymi krajowymi i unijnymi dokumentami strategicznymi. W tym kontekście Ewaluator przedstawił następujące wnioski:

Kompletność diagnozy do projektu SRWL 2030

Część diagnostyczna przygotowana została właściwie i pozwoliła na zidentyfikowanie najważniejszych potrzeb i potencjałów rozwojowych, a w konsekwencji właściwe opracowanie części kierunkowej projektu. Cele operacyjne korespondują z opracowaną diagnozą, elementami analizy SWOT i zidentyfikowanymi wyzwaniami, ale pewne zastrzeżenia budzi niesatysfakcjonujące ujęcie uwarunkowań transgranicznych oraz zewnętrznych (w pewnym stopniu uwarunkowania te uwzględnione są w prognozowanych trendach rozwojowych).

Trafność prognozy trendów rozwojowych

Niewystarczające uwzględnienie istotnych megatrendów globalnych, zmian następujących w Europie i Unii Europejskiej oraz wykorzystanie części dotyczącej prognozowanych trendów rozwojowych do opisu uwarunkowań zewnętrznych. Zaproponowano rozszerzenie zakresu prezentacji trendów rozwojowych.

Spójność wewnętrzna dokumentu

Analiza spójności wewnętrznej dokumentu wykazała wysoką spójność. Strategia stanowi spójną całość dobrze odpowiadającą na wymagania stawiane przed strategiami wojewódzkimi. Pewne zastrzeżenia dotyczyły kilku elementów analizy SWOT i diagnozy strategicznej. Część kierunkowa projektu wykazała wysoki poziom spójności, zarówno w układzie pionowym (hierarchii celów), jak i poziomym (współzależności celów).

¹¹⁸ Badanie ewaluacyjne pn. „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030” zostało zrealizowane przez firmę badawczą Geoprofit w styczniu 2020 r.

Trafność wymiaru terytorialnego interwencji (głównie Obszary Strategicznej Interwencji)

W projekcie Strategii wyjaśniono zasady delimitacji OSI, następnie wymieniono miasta i gminy zaliczone do OSI, jednak nie wykorzystano zawartości KSRR, by wskazać zakres interwencji, co zrobiono w przypadku drugiej grupy OSI, czyli obszarów wskazanych z poziomu regionalnego. Kluczową cechą wskazanych OSI jest ich merytoryczne uzasadnienie wynikające z zapisów Planu Przestrzennego Zagospodarowania Województwa Lubuskiego. Analiza umożliwiła stwierdzenie spójności celów rozwoju przestrzennego zapisanych w PZPWL 2030 z celami strategicznymi i operacyjnymi zaprojektowanymi w Strategii. Warto zwrócić uwagę, że w zdecydowanej większości można mówić o wysokim stopniu spójności. Jednakże Ewaluator rekomenduje wprowadzenie do Strategii zapisów dotyczących planowanego zakresu interwencji w miastach i gminach zaliczonych do OSI „krajowych” oraz w miastach średniej wielkości i gminach podlegających marginalizacji zaliczonych do OSI na poziomie krajowym, zgodnie z zapisami KSRR.

Spójność zewnętrzna projektu SRWL 2030 z nadrzędnymi krajowymi i unijnymi dokumentami strategicznymi

Analiza wykazała spójność projektu SRWL 2030 ze SOR oraz KSRR na poziomie celów, jak i wskazanych obszarów. Jednakże zdaniem Ewaluatora warto uszczegółowić poszczególne związki, ponieważ nie we wszystkich przypadkach można mówić o spójności bezpośredniej oraz dotyczącej wszystkich zagadnień poruszanych w celach.

Zapisy projektu SRWL 2030 zachowują spójność z obecnie projektowanymi lub uchwalanymi krajowymi strategiami zintegrowanym, które stanowią bezpośrednie przełożenie krajowej SOR.

Założenia projektu SRWL 2030 i cele w nim określone wpisują się w założenia polityki spójności projektowanej po 2021 r. oraz przekładają się na spójność wstępnych założeń do RPO dla województwa lubuskiego na lata 2021-2027.

Wskazane zostały szczegółowe rekomendacje odnoszące się do poszczególnych elementów składowych dokumentu tj.:

1. Dokument wraz z załącznikami

Rekomendacja 1. Włączenie analizy SWOT do części zasadniczej, zaraz po wnioskach z diagnozy społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego.

Rekomendacja 2. Włączenie do części zasadniczej prognozowanych trendów rozwojowych, które mogłyby stanowić osobny rozdział poprzedzający wnioski z diagnozy lub część rozdziału diagnostycznego (w tym przypadku sugerujemy zmianę tytułu na „Synteza diagnozy strategicznej”).

Rekomendacja 3. Poprawa redakcyjna tabel wskazujących spójność dokumentu ze strategiami unijnymi i krajowymi. Sugerowane jest również wykorzystanie tabel spójności przygotowanych w ramach przeprowadzonej ewaluacji.

2. Diagnoza

Rekomendacja 4. Uwzględnienie istotnych mega-trendów światowych (np. określonych w SOR) oraz wykorzystanie części dotyczącej prognozowanych trendów rozwojowych do opisu uwarunkowań zewnętrznych.

3. Część kierunkowa

Rekomendacja 5. Modyfikacja tytułów przedsięwzięć na bardziej ogólne, wzorem już zastosowanych tytułów. Przykładowo, przedsięwzięcie „Region przyjazny środowisku – ograniczenie niskiej emisji” jest znacznie bardziej „otwarte” na różne formy wsparcia, niż „Centrum Obszarów Wiejskich i Mediacji”. Warto również rozważyć zasadność określania dokładnej lokalizacji danego przedsięwzięcia.

4. Przekształcenia przestrzeni

Rekomendacja 6. Opracowanie mapy obrazującej oczekiwane kierunki procesów rozwojowych, a w związku z tym rozważenie możliwości wykreowania obszaru rozwoju na linii Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski (możliwe, że cały ten obszar będzie składał się z kilku obszarów funkcjonalnych).

Rekomendacja 7. Wprowadzenie do Strategii (rozdz. Wymiar terytorialny) zapisów dotyczących planowanego zakresu interwencji w miastach i gminach zaliczonych do OSI „krajowych”, zgodnie z zapisami KSRR.

5. Spójność wewnętrzna i zewnętrzna

Rekomendacja 8. Wprowadzenie do Strategii (rozdz. Wymiar terytorialny) zapisów jednoznacznie wskazujących zakres interwencji w miastach średniej wielkości i gminach podlegających marginalizacji zaliczonych do OSI na poziomie krajowym, zgodny z zapisami KSRR.

6. System realizacji Strategii

Rekomendacja 9. Zmiana tytułu rozdz. 10.1. lub modyfikacja pierwszego zdania w tym rozdziale, wyłączająca monitoring.

Rekomendacja 10. Doprecyzowanie zagadnienia raportowania monitoringu, zarówno na poziomie celów, jak i projektów strategicznych oraz dookreślenie relacji pomiędzy Raportem o stanie województwa a raportami monitoringowymi.

Wszystkie rekomendacje i zalecenia wskazane przez Ewaluatora zostały uwzględnione.

VI. PODSUMOWANIE OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO

Podstawę prawną przeprowadzenia Strategicznej Oceny Oddziaływania na Środowisko (SOOŚ) dla przedmiotowego dokumentu (SRWL 2030) stanowi ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 283 ze zm.).

Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 została opracowana przez IPROEKO Sp. z o. o. z siedzibą w Warszawie. Wykonana została stosownie do stanu współczesnej wiedzy i metod oceny oraz zawartości i stopnia szczegółowości projektu Strategii zgodnie z przepisami prawa.

Głównym celem prognozy było określenie potencjalnego negatywnego wpływu na środowisko, jaki może wystąpić w wyniku opracowania SRWL 2030. Prognoza jest dokumentem wspierającym proces decyzyjny i procedurę konsultacji, wskazując na możliwe negatywne skutki i formułuje zalecenia dotyczące przeciwdziałania oraz minimalizacji. Ustalenia zawarte w prognozie oddziaływania na środowisko zostały wzięte pod uwagę w pełnym zakresie. W wyniku przeprowadzonego postępowania ustalono, iż założenia SRWL 2030 są proekologiczne. Niemniej jednak w wyniku realizacji niektórych zapisów mogą powstać pewne niekorzystne oddziaływania krótkotrwale ograniczone do terenu prowadzenia prac i najbliższego otoczenia związanych z rozwojem infrastruktury technicznej (projekty infrastruktury sektora energetycznego, wodociągowo-kanalizacyjnego, transportowego oraz te związane z rozwojem terenów przemysłowych, eksploatacją kopalni czy przetwarzaniem odpadów). Ocena oddziaływań na środowisko pozostałych zamierzeń jest znacznie trudniejsza do określenia z uwagi na fakt, iż często są to tzw. projekty „miękkie” tj. nieinwestycyjne.

Prawidłowe planowanie inwestycji i przeprowadzanie prac z poszanowaniem przepisów prawnych zagwarantuje odpowiedni stopień zabezpieczenia gatunków chronionych oraz cennych siedlisk, a co za tym idzie zachowania różnorodności biologicznej.

Opinie właściwych organów

Zgodnie z Ustawą OOŚ dokonano uzgodnienia zakresu i stopnia szczegółowości Prognozy z właściwymi organami. Zakres i stopień szczegółowości został wyznaczony przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim pismem z dnia 2 stycznia 2020 r. (znak: WZŚ.411.1.2020.DT) oraz Wojewódzką Stacją Sanitarno-Epidemiologiczną w Gorzowie Wielkopolskim pismem z dnia 21 stycznia 2020 r. (znak: NZ.9022.552.2019/2020.MZ). Wszystkie ustalenia wyznaczone w pismach zostały uwzględnione w treści SOOŚ.

W dniu 29 maja 2020 r. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim (pismo znak: WZŚ.410.119.2020.DT) oraz w dniu 10 czerwca 2020 r. Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gorzowie Wielkopolskim (pismo znak: NZ.9022.173.2020.MZ) pozytywnie zaopiniowali przekazany tym instytucjom w dniu 12 maja 2020 r. dokument pod nazwą: „Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 (wersja 2.0)” wraz z prognozą oddziaływania tego dokumentu na środowisko.

Informacja nt. postępowania dotyczącego transgranicznego oddziaływania na środowisko

W ramach prac nad SOOŚ przeanalizowano możliwość wystąpienia oddziaływań na środowisko w aspekcie transgranicznym. Potencjalne oddziaływanie transgraniczne związane z realizacją zapisów SRWL 2030 uzależnione będzie od lokalizacji oraz charakteru poszczególnych inwestycji wdrażanych w jej ramach. Największe zagrożenie potencjalnych oddziaływań transgranicznych mogą nieść ze sobą inwestycje infrastrukturalne, jeśli zostaną zlokalizowane w pobliżu granicy.

Uzasadnienie wyboru przyjętego dokumentu w odniesieniu do rozpatrywanych rozwiązań alternatywnych

Przeprowadzona analiza treści SRWL 2030 pod kątem możliwości identyfikacji rozwiązań alternatywnych do tych, jakie zostały zawarte w treści Strategii wskazała, iż:

- zapisy SRWL 2030 są rezultatem wszechstronnego rozpoznania uwarunkowań przestrzennych, środowiskowych, gospodarczych, społecznych i prawnych oraz długotrwałej dyskusji wielu interesariuszy;
- wszystkie istotne cele środowiskowe szczebla międzynarodowego i krajowego są w projekcie Strategii uwzględnione w sposób pełny i należyty;
- z zapisów Strategii wyłania się jednoznaczny i spójny zbiór zasad i kierunków prowadzenia polityki rozwoju regionalnego województwa;
- wśród przewidywanych oddziaływań Strategii na środowisko i ludzi dominują oddziaływania pozytywne a nieuniknione oddziaływania negatywne, w tym zwłaszcza związane z rozwojem systemu transportowego, są możliwe do ograniczenia.

Zdefiniowane w SRWL 2030 zapisy cechuje wysoki poziom ogólności. Natomiast cele, które są ze sobą komplementarne (wzajemnie się uzupełniają, pozwalają osiągać efekt synergii), odnoszą się do istniejących polskich i unijnych wymagań i regulacji prawnych w zakresie rozwoju regionalnego. W dokumencie kładziony jest nacisk na działania w kierunku realizacji postulatów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego w ramach zdefiniowanych obszarów strategicznej interwencji mających stanowić o sile przestrzeni województwa lubuskiego. Zaprzestanie realizacji któregoś z celów stałoby nie tylko w sprzeczności z ogólnym paradygmatem rozwoju regionalnego wyznaczonego przez dokumenty wyższego rzędu (unijne, ale i krajowe jak SOR, KSRR 2030), lecz także skutkowałoby istotnym nieuzasadnionym osłabieniem możliwości skutecznej realizacji innych celów (w tym celów służących ochronie środowiska i zrównoważonemu rozwojowi społeczno-gospodarczemu).

Ustalenia zawarte w prognozie oddziaływania na środowisko. Wnioski.

Analiza SRWL 2030 przeprowadzona w ramach Prognozy OOŚ umożliwiła wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Realizacja zapisów SRWL 2030 przyczyni się do przybliżenia województwa lubuskiego do wypełnienia szeregu wymaganych przepisami prawa wspólnotowego celów związanych z ochroną środowiska (m.in. w zakresie dotyczącym poprawy jakości powietrza atmosferycznego, jakości wód powierzchniowych, oczyszczania ścieków, gospodarki odpadami).
2. Ocenia się, że realizacja Strategii będzie miała generalnie pozytywny wpływ na środowisko (w tym w rozumieniu na życie i zdrowie ludzi) i przyczyni się do zmniejszenia ilości i natężenia problemów związanych z jakością środowiska w województwie.
3. Zapisy SRWL 2030 oraz zawarte w niej cele strategiczne, operacyjnie kierunki interwencji oraz przedsięwzięcia strategiczne należy uznać za spójne wewnętrznie i pozostające w spójności z zapisami dokumentów strategicznych na poziomie globalnym, europejskim i krajowym. Strategia będzie realizowała cele wskazane w tych dokumentach strategicznych i przyczyniała się do ich wypełniania.
4. Wdrażanie zapisów Strategii skutkować będzie przeprowadzeniem różnych zamierzeń inwestycyjnych w zakresie budowy/modernizacji/rozbudowy (projekty infrastrukturalne). Ich realizacja będzie często wiązać się z potencjalnym negatywnym oddziaływaniem na środowisko (głównie na etapie budowy, rzadziej

eksploatacji). Dlatego też dla tego typu obiektów będzie konieczność przeprowadzenia indywidualnych ocen oddziaływania na środowisko.

5. Nie stwierdzono podstaw do możliwości wystąpienia istotnego transgranicznego oddziaływania na środowisko zgodnie z zapisami zawartymi w Dziale VI ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 283 ze zm.).
6. Realizacja SRWL 2030 oprócz działań inwestycyjnych proponuje też szereg zamierzeń o charakterze nieinwestycyjnym (działania legislacyjne, organizacyjne, promocyjno-edukacyjne itd.). Działania te będą powodować pozytywny efekt synergii w stosunku do przedsięwzięć inwestycyjnych.
7. Brak realizacji zapisów Strategii prowadzić będzie do stopniowego pogarszania stanu środowiska całego województwa, co wpłynie także na zubożenie różnorodności biologicznej, prawidłowego funkcjonowania ekosystemów i współtworzących je gatunków.

Informacja nt. metod i częstotliwości przeprowadzania monitoringu skutków realizacji postanowień dokumentu.

Zdaniem wykonawcy prognozy, zaproponowany w SRWL 2030 zestaw wskaźników jest trafnie dobrany z uwagi na zidentyfikowane problemy ochrony środowiska oraz kierunki interwencji przewidziane w Strategii.

W ramach Prognozy OOS zalecono rozważenie możliwości włączenia do procesu monitorowania fakultatywnych wskaźników oceny wpływu wdrażania ustaleń SRWL 2030 na środowisko i warunki zrównoważonego rozwoju województwa lubuskiego. Częstotliwość monitorowania poszczególnych wskaźników powinna być przedmiotem odrębnych ustaleń z poszczególnymi interesariuszami (dysponentami danych). Wskaźniki zostały zaproponowane w ramach grup: Ludzie (zdrowie, warunki życia); Różnorodność biologiczna, rośliny, zwierzęta, grzyby (w tym obszary chronione); Jakość wód, w tym gospodarka wodno-ściekowa; Jakość powietrza atmosferycznego; Powierzchnia ziemi, zasoby naturalne i krajobraz; Klimat i zagrożenia naturalne; Zabytki i dobra materialne.

Szereg wskaźników proponowanych w ramach Prognozy OOS zostało wykorzystanych w opracowaniu diagnozy strategicznej, które są także wykorzystywane w ocenie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa w ramach corocznie przygotowywanego raportu o stanie województwa, pełniącego rolę raportu monitorującego strategię rozwoju województwa.

Słowniczek pojęć

Ekonomia Społeczna – sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu. Podmiotami ekonomii społecznej są: przedsiębiorstwa społeczne, podmioty reintegracyjne, podmioty działające w sferze pożytku publicznego, podmioty sfery gospodarczej utworzone w związku z realizacją celu społecznego.

Gospodarka o obiegu zamkniętym (GOZ) – *circular economy*, koncepcja gospodarcza, w której produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane. GOZ zmierza do racjonalnego wykorzystania zasobów i ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko wytwarzanych produktów. Obejmuje wszystkie etapy cyklu życia produktu, od pozyskania surowca przez projektowanie produktu, jego produkcję, konsumpcję, zbieranie odpadów, aż do ich zagospodarowania.

Inteligentne Specjalizacje – dziedzina życia gospodarki lub nauki stanowiąca nową, rozwojową specjalizację gospodarczą, która opiera się na wykorzystaniu unikalnych zasobów naturalnych regionów, połączeniu różnych branż, zastosowaniu innowacyjnych rozwiązań technologicznych. Inteligentne specjalizacje mają na celu doprowadzić do powstania nowych rynków aktywności gospodarczej, modernizacji oraz podniesieniu konkurencyjności regionów.

Inteligentne Miasta (*smart city*) – miasto wykorzystujące technologie informacyjno-komunikacyjne w celu zwiększenia interaktywności i wydajności infrastruktury miejskiej i jej komponentów składowych, a także do podniesienia świadomości mieszkańców. Inteligentne miasto podejmuje inwestycje w kapitał ludzki i społeczny oraz infrastrukturę komunikacyjną w celu aktywnego promowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego i wysokiej jakości życia, w tym mądrego gospodarowania zasobami naturalnymi, przez partycypację obywatelską. Główne obszary smart city to: gospodarka i innowacje, mobilność oraz transport i komunikacja, środowisko naturalne, zarządzanie miastem, jakość życia, kapitał ludzki i społeczny.

Kapitał ludzki – ogół zgromadzonej przez ludność zasobów wiedzy, postaw, doświadczeń i umiejętności, które sprawiają, że są produktywni i konkurencyjni.

Kapitał społeczny – potencjał zgromadzony w społeczeństwie i w jednostkach w postaci instytucji, norm, wartości, zachowań, tworzący podstawę dla budowania opartych na zaufaniu relacji społecznych, które sprzyjają współpracy, kreatywności i wymianie wiedzy, przyczyniają się do osiągnięcia celów, których osoby indywidualne nie byłyby w stanie samodzielnie zrealizować. Relacje te tym samym przyczyniają się do równoważenia oraz szybszego i stabilniejszego rozwoju.

Klaster – sieć powiązań firm i instytucji z określonej branży na danym terytorium, które współpracują a jednocześnie konkurują ze sobą. Klastry wspierają rozwój gospodarczy poprzez specjalizację regionów, skupiając się na działalności, w ramach której firmy uzyskują większą produktywność poprzez dostęp do zewnętrznych korzyści skali lub innej przewagi konkurencyjnej.

Kontrakt programowy – mechanizm uzgodnień pomiędzy ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego a zarządem województwa, określający zasady, kierunki i warunki dofinansowania programów operacyjnych służących realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności na lata 2021-2027 opracowanych przez zarząd województwa, w tym przedsięwzięcia priorytetowe realizowane w tych programach.

Kontrakt sektorowy – mechanizm uzgodnień pomiędzy ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego, ministrem właściwym ze względu na zakres objęty kontraktem sektorowym a zarządem województwa/zarządami województw, określający zasady realizacji programów rozwoju przygotowywanych przez właściwych ministrów w zakresie interwencji ukierunkowanej terytorialnie.

Miasta średnie – miasta powyżej 20 tys. mieszkańców z wyłączeniem miast wojewódzkich oraz mniejsze, z liczbą ludności pomiędzy 15-20 tys. mieszkańców będące stolicami powiatów.

Miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – kategoria miast średnich, w których występuje tracenie funkcji w następujących obszarach: gospodarczych funkcji kontrolnych, przemysłowych, turystycznych, handlowych, kultury, dostępności do szkolnictwa wyższego oraz zagrożenia depopulacją.

Obszar strategicznej interwencji (OSI) – wskazany w strategii rozwoju obszar o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego kierowana jest interwencja publiczna łącząca inwestycje finansowane z różnych źródeł, w tym w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne i w zasoby ludzkie, lub rozwiązania regulacyjne.

Obszary zagrożone trwałą marginalizacją - zróżnicowane przestrzenne pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i funkcji gospodarczych skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast, w których nastąpiła kumulacja negatywnych zjawisk społecznych i ekonomicznych.

Obszar zdegradowany – obszar, na którym zidentyfikowano stan kryzysowy z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz ekonomicznych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych. Najczęściej za obszary zdegradowane uznaje się niektóre fragmenty miast, choć problem może dotyczyć również obszarów wiejskich.

Ośrodki subregionalne – ośrodki koncentrujące funkcje gospodarcze i społeczne w uzupełnieniu oferty miast wojewódzkich, w tym usług publicznych, istotnych z perspektywy mieszkańców miast, jak i mieszkańców otaczających je obszarów wiejskich. W województwie lubuskim ośrodki subregionalne zaliczają się jednocześnie do kategorii miast średnich.

Ośrodki lokalne – pozostałe miasta powiatowe niezaliczone do ośrodków subregionalnych oraz kilka innych ważniejszych miast regionu, niebędących stolicą powiatu, które pełnią rolę uzupełniającą w stosunku do ośrodków subregionalnych m.in. w zakresie edukacji, kultury, transportu publicznego, usług teleinformatycznych.

Potencjał endogeniczny – specyficzna dla danego obszaru (regionu, powiatu, gminy, obszaru powiązanego funkcjonalnie) cecha, która może być podstawą jego dalszego rozwoju (przynoszącą korzyści społeczne i ekonomiczne) nie tylko ze względu na obiektywnie korzystne uwarunkowanie, które stanowi, ale często także ze względu na fakt odróżniania danego obszaru od jego sąsiedztwa (potencjał endogeniczny jako cecha różnicująca obszary). Potencjał endogeniczny może być przewagą konkurencyjną i w ujęciu regionalnym może stanowić podstawę do budowy specjalizacji gospodarczej, natomiast w ujęciu lokalnym - powinien być podstawą dla budowy strategii rozwoju.

Porozumienie terytorialne – umowa zawierana pomiędzy zarządem województwa albo ministrem właściwym do spraw rozwoju regionalnego a lokalnymi jednostkami samorządu terytorialnego lub ich związkami, określająca w szczególności przedsięwzięcia priorytetowe, które mają istotne znaczenie dla rozwoju jednostek samorządu terytorialnego objętych porozumieniem.

Powiązania funkcjonalne – istotne powiązania strukturalno-przestrzenne, społeczno-ekonomiczne, infrastrukturalne lub inne stanowiące o potencjale terytorialnym – charakterze, dynamice, szansach i możliwościach rozwoju danego terytorium. Celem identyfikacji powiązań funkcjonalnych jest lepsze adresowanie działań rozwojowych i efektywniejsze wykorzystywanie dostępnych zasobów materialnych i niematerialnych.

Produkt Krajowy Brutto *per capita* (PKB *per capita*) – Produkt Krajowy Brutto przypadający na jednego mieszkańca jest to wskaźnik przy pomocy którego mierzony jest poziom zamożności obywateli.

Rewitalizacja – stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – postrzegany jako instrument realizacji Umowy Partnerstwa i programów służących jej realizacji. Narzędzie wspomagające rozwój określonych obszarów terytorialnych, umożliwiające lokalnym społecznościom wdrażanie działań rozwojowych odpowiadających na społeczne, środowiskowe i gospodarcze wyzwania danego obszaru.

Spójność terytorialna – stanowi ją sieć wzajemnych powiązań wielu aspektów współczesnej przestrzeni życiowej (spójność gospodarcza, transportowa, ekologiczna, rozwojowa, społeczna i inne), wyrażająca się poprzez minimalizację występowania konfliktów przestrzennych oraz równoważenia różnic potencjałów rozwojowych pomiędzy regionami, a także negatywnych efektów procesów rozwojowych (wynikających tak z indywidualnych cech poszczególnych regionów, jak i specyfiki rynków globalnych). W Unii Europejskiej spójność terytorialna stanowi wyższą formę, na którą składają się poszczególne polityki sektorowe, które funkcjonują równolegle i wzajemnie się przenikają. nie należy rozpatrywać spójności wewnątrz wspólnotowej z rozdziałem na poszczególne ich aspekty. Rolą spójności terytorialnej powinno być integrowanie wszelkich dotychczasowych polityk w ścisłym odniesieniu do przestrzeni.

Srebrna gospodarka (*silver economy*) – gospodarka senioralna, system wytwarzania, dystrybucji i konsumpcji dóbr i usług ukierunkowany na wykorzystanie potencjału nabywczego osób starszych i starzejących się oraz zaspokajający ich potrzeby konsumpcyjne, bytowe oraz zdrowotne.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) – są instrumentem przyczyniającym się do realizacji zintegrowanej strategii rozwoju miejskiego lub też innych strategii terytorialnych. Przede wszystkim służą zwiększeniu zaangażowania miast i ich obszarów funkcjonalnych w zarządzanie środkami strukturalnymi UE.

Zielona Gospodarka – służy poprawie dobrobytu człowieka, równości społecznej, a jednocześnie zmniejszeniu ryzyka dla środowiska naturalnego i niedoborów ekologicznych. Działalność ekonomiczna, której efektem jest poprawa jakości życia człowieka i jednocześnie zmniejszenie zagrożeń dla środowiska naturalnego. Pobudza wzrost dochodu i zatrudnienia dzięki publicznym i prywatnym inwestycjom wpływającym na zmniejszenie emisji CO₂ i zanieczyszczeń, sprzyja większej efektywności wykorzystania energii i zasobów, a także zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

Spis rysunków i tabel

Rysunek 1. Podział administracyjny województwa lubuskiego.	5
Rysunek 2. Struktura ludności według wieku w 2019 r.	7
Rysunek 3. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca według regionów w 2018 r.	29
(ceny bieżące).....	29
Rysunek 4. Wskaźnik zatrudnienia według województw w 2019 r.	31
Rysunek 5. Bezrobocie w województwie lubuskim w 2019 r.	32
Rysunek 6. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2019 r.	37
Rysunek 7. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w 2018 r.	42
Rysunek 8. Miasta w województwie lubuskim w 2019 r.	55
Rysunek 9. Miejskie obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich, ośrodków subregionalnych i ośrodków lokalnych.....	60
Rysunek 10. Typy obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją, na których występuje kumulacja problemów.	61
Rysunek 11. Struktura powierzchni według kierunków wykorzystania oraz obszary prawnie chronione w 2019 r.	64
Rysunek 12. Liczba mieszkańców w strefie dostępności drogowej (30, 60, 90 minut) dla miast Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski.....	67
Rysunek 13. Główne sieci i węzły komunikacyjne województwa lubuskiego.	68
Rysunek 14. Liczba osób korzystających z portu lotniczego Zielona Góra-Babimost (IEG).	71
Rysunek 15. Sposób pokrycia zapotrzebowania mocy cieplnej dla odbiorców z terenu województwa lubuskiego.....	73
Rysunek 16. Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do internetu w 2019 r. (w % gospodarstw domowych ogółem).....	81
Rysunek 17. Mapa ilustrująca sytuację demograficzną (2017 r.).	95
Rysunek 18. Dynamika zmian w demografii (2013 – 2017 r.).	95
Rysunek 19. Mapa ilustrująca sytuację gospodarczą (2017 r.).	97
Rysunek 20. Dynamika zmian w gospodarce (2013 – 2017 r.).	97
Rysunek 21. Mapa ilustrująca sytuację społeczną (2017 r.).	98
Rysunek 22. Dynamika zmian w społeczeństwie (2013 – 2017 r.).	98
Rysunek 23. Mapa ilustrująca sytuację ogółem (2017 r.).	99
Rysunek 24. Dynamika zmian dla sytuacji ogółem (2013-2017 r.).	100

Tabela 1. Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe)	28
Tabela 2. Produkcja sprzedana przemysłu w województwie lubuskim.	34
Tabela 3. Obszary regionalnych inteligentnych specjalizacji.	44
Tabela 4. Wykorzystanie środków w ramach krajowych programów operacyjnych.....	88